

QARABAĞ:
FOLKLOR DA BİR TARİXDİR

VII KİTAB

**(Xocavənd rayonundan toplanmış
folklor örnəkləri)**

BAKI – 2014

**“Qarabağ folklorunun toplanması,
sistemləşdirilməsi və araşdırılması” adlı layihə
əsasında çap olunur.**

**LAYİHƏNİN RƏHBƏRİ: AMEA-nın müxbir üzvü, fil.ü.e.d.
Muxtar KAZIMOĞLU (İMANOV)**

**TOPLAYIB TƏRTİB EDƏN: fil.ü.f.d., dos. Ləman VAQİFQIZI
(SÜLEYMANOVA)**

REDAKTOR: fil.ü.f.d. İlkin RÜSTƏMZADƏ

NƏŞRİNƏ MƏSUL: fil.ü.f.d. Əziz ƏLƏKBƏRLİ

**Qarabağ: folklor da bir tarixdir, VII kitab (Xocavənd
rayonundan toplanmış folklor örnəkləri). Bakı, “Elm və təhsil”,
2014, 444 səh.**

İSBN – 9-789952-810868

Q 4603000000 Qrifli няшр

Í-098-2014

TƏRTİBÇİDƏN

Azərbaycan Respublikasının 26 noyabr 1991-ci il tarixli 279-XII sayılı Qanununa əsasən, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti ləğv olunaraq Hadrut və Martuni rayonlarının bazasında Xocavənd rayonu yaradılıb. Ərazisi 1458 km² idi, 1 şəhər (Xocavənd şəhəri – rayon mərkəzi), 2 qəsəbə və 82 kəndi var idi. Əhalisinin sayı işğaladək 39,600 nəfər təşkil edirdi, hal-hazırda isə 42,7 min nəfərdir. Ərazinin işğalına qədər Azərbaycan türklərinin sayı 7,400 nəfər olmuşdur, indi isə 11, 814 nəfərdir.

Bəs nə üçün ərazidə ermənilərlə müqayisədə Azərbaycan türklərinin sayı bu qədər azdır? Bu sualın cavabını Xocavənd rayonundan didərgin düşmüş yaşlı əhali ilə söhbətlərimizdə tapdıq. Onlar Çar Rusiyası dövründə və sonrakı illərdə ermənilərin dəfələrlə Azərbaycan türklərinin yaşayış məskənlərinə soxulması, əliyalın əhalini kütləvi şəkildə qətlə yetirməsi, onlara ağılagəlməz işgəncələr verməsi haqqında xatirələri kövrələ-kövrələ danışirlər. Təkcə onu qeyd etmək kifayətdir ki, rayonun Qaradağlı kəndi ötən əsrdə 3-4 dəfə yandırılıb, sağ qalan kənd sakinləri öz el-obasından didərgin düşüb, sonralar həmin insanların bir qismi yenidən Qaradağlıya qayıdaraq bu kəndi yenidən salmağa müvəffəq olublar. Yaxud Ağcabədi rayonunun Xocavənd kəndinin sakinləri məhz Martuni rayonunun Xocavənd kəndindən erməni basqınları zamanı köçən əhalinin törəmələridirlər. Axulla kəndinin sakinlərinin dediyinə görə, bu kənd də 1918-ci ildə yandırıldıqdan sonra əvvəlki yerində deyil, bir az aşağıda salınıb. Dağlıq Qarabağdan vaxtilə didərgin düşmüş əhalinin böyük bir qismi də Beyləqan, İmişli və s. rayonlarda kütləvi şəkildə məskən salıblar. Həmin rayonların yaşayış yeri kimi seçilməsinin əsas səbəbi bu rayonların ərazisinin Dağlıq Qarabağ əhalisinin qışlaq yeri olmasıdır. Yaylaq yerləri əllərindən çıxan, var-dövlətləri talanan camaat bu gün də orada yaşayanlar tərəfindən “İsti Sibir” adlandırılan Haramı düzündə məskunlaşmağa məcbur olub. Yerli özünümüdafiə dəstələrinin həm ötən əsrin əvvəllərində, həm də

sonlarında erməni quldurlarına qarşı mübarizəsi də bu gün əhali arasında ağırlı-acılı xatirələr kimi yaşamaqdadır.

Kolxozlaşma başlayanda kolxozlar yaratmaq adı ilə bölgənin kəndləri bir-biri ilə birləşdirilmiş, birləşdirilən kəndin əhalisi oradan digər kəndə köçürülmüş, ərazisi isə erməni kəndlərinə verilmişdi. Bəhrəmli kəndi bu dövrdə Əmirallara, Vərəndəli kəndi isə Qaradağlı kəndinə birləşdirilmişdir.

1988-ci ildə Xankəndində ermənilər Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini Ermənistana birləşdirmək tələbi ilə separatçı mitinqlərə başlayandan bu bölgənin əhalisinin də qara günləri yenidən başlayıb. Əhali həmin dövrü “daşlaşma”, “ağaclaşma” dövrü kimi xatırlayır. Nisbətən yüksəkdə yerləşən erməni kəndlərindən, demək olar ki, hər gün Azərbaycan kəndlərinə daş yağdırılır, od vurulmuş təkərlər ot tayalarına, tövlələrə doğru yuvarladılır, yolla gedən dinc sakinlər təkləkdə ələ keçən kimi ağacla döyülürdülər. Az bir müddət içində “daşlaşma”, “ağaclaşma” dövrü ən müasir silahlar vasitəsilə edilən gülləbaranlarla əvəzləndi.

Xocavənd rayonunun işğalı 1991-ci ilin 30 oktyabrında Tuğ kəndinin didərgin düşməsi ilə başlayır və 1993-cü ilin 23 avqustunda Günəşli kəndinin işğalı ilə başa çatır. Bu gün bütövlükdə Dağlıq Qarabağdan əlimizdə kiçik bir ərazi – yalnız Nərgiztəpə abidəsi qalıb.

Rayon 13-ü qadın, 13-ü uşaq olmaqla, ümumilikdə 145 nəfər şəhid verib. Qaradağlı müsibəti Xocavənd rayon sakinlərinin məruz qaldığı dəhşətli faciələrdən biridir. Hər tərəfdən vaxtilə ermənilərin zəbt edərək yaşadıkları kəndlərlə əhatə olunan Qaradağlı camaatı, demək olar ki, hər gün gülləbaran altında qalsa da, təslim olmaq istəmirdi. Odur ki, arvad-uşağı kənddən çıxarıb əli silah tutan kişilər və onların qulluğunda duran qadınlar kənddə qalırlar. Ancaq 1992-ci ilin 17 fevralı onların kənddə keçirdikləri son gün olur. Kəndi hər tərəfdən mühasirəyə alan ermənilər 118 nəfəri əsir alırlar. Onlardan 10 nəfəri də qadın idi. Əsirlərdən 66 nəfər cavan seçilərək güllələnir və ölümlərlə birlikdə yaralıları da silos quyusuna gömülür. Sağ qalanların az bir qismi sonradan geri qaytarılsa da, bir qismindən bu gün də xəbər yoxdur.

Söyləyicilər üçün ağır da olsa, sadaladıqlarımızla bağlı xeyli xatirə danışdılar və biz onların bir qismini bu kitaba daxil etdik.

Rayon ərazisindən qaçqın düşən əhali Respublikamızın 36 rayonunda məskunlaşıb. Beyləqan, Ağcabədi rayonları, Bakı-Abşeron onların kompakt yaşadıkları ərazilərdir. Əhalisi sayca az olduğu üçün biz buradan səmərəli nəticə əldə edəcəyimizə o qədər də inanmırdıq. Bu bölgəyə səfər etməmişdən əvvəl əlimizdə Qarabağın digər bölgələrindən topladığımız xeyli material vardı. Niyyətimiz həmin materialın üstünü bitirmək idi. Ancaq Xocavənd rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Eyvaz Hüseynovla görüşümüz bizi fikrimizdən daşınmağa məcbur etdi. Bizi olduqca isti qarşılayan Eyvaz müəllim təklif etdi ki, “Qarabağ: folklor da bir tarixdir” seriyasından nəşr olunan kitablardan birini də Xocavənd folkloruna həsr edək. O, bunun üçün bizə əlindən gələn köməyi etməyə söz verdi və sözünün üstündə durdu. Eyvaz müəllim rayon folklorunun toplanması işini təşkil etməyi müavini, Sosial İqtisadi İnkişafın Təhlili və Proqnozlaşdırılması Şöbəsinin müdiri Azər Süleymanova tapşırırdı. Çevik adam olan Azər müəllim öz işlərinin çoxluğuna baxmayaraq, işi elə təşkil etdi ki, bizim boş dayanmağa, sadəcə olaraq, vaxtımız qalmadı. Xocavənd rayonu sakinlərinin yerləşdikləri bütün məntəqələrə baş çəkməyimizə imkan yaradıldı. Material zənginliyi səbəbindən topladığımız materialların bir qismini bu kitabda verə bilmədik. Bu səbəbdən Xocavənd folkloruna aid növbəti kitabın tərtibi zərurəti yarandı.

Biz rayon sakinləri ilə mart ayının əvvəllərindən iyul ayının əvvəllərində 4 dəfə görüşdük. Bu müddət ərzində Beyləqan şəhərində, o cümlədən Beyləqan rayonunda yerləşən Xocavənd, Yeni Xocavənd, Yeni Tuğ, Yeni Qaradağlı qəsəbələrində, Ağcabədi rayonunun ərazisində salınmış 556 ailəlik hündürmərtəbəli yaşayış massivində (bu massivdə yalnız xocavəndlilər deyil, Qarabağın işğal olunmuş digər rayonlarının sakinləri də məskunlaşıblar), Ağcabədi rayonunun Şəfəq Ovşarı kəndində, Bakı şəhərində – Abşeron Gənclər Şəhərciyində, Şuşa şəhərciyində, Xəzər, Qaradağ, Nizami, Yasamal rayonlarında, Ramana qəsəbəsində, Saray Bağlar

qəsəbəsində və s. ərazilərdə məskunlaşan Xocavənd sakinləri ilə görüşmüşük. Qeyd edək ki, ilk səfərimiz digər səfərlərimizlə müqayisədə daha məhsuldar keçdi. Biz ilk dəfə 85 nəfər Xocavənd sakini ilə görüşüb söhbət edə bildik. Sonrakı səfərlərimizdə artıq bu say get-gedə azalmağa başladı. Bunun əsas səbəbi bölgədə folkloru yaxşı bilən adamların sayca azlığıdırsa, digər səbəb də ilk səfərlərimizdə xocavəndlilərin daha sıx məskunlaşdıqları ərazilərdə olmağımızdır. Ümumilikdə 203 nəfər (onlardan 3 nəfəri Şəfəq Ovşarı kəndinin sakinidir) adamla görüşmüşük. Təbii ki, görüşdüyümüz sakinlərin hamısını yaxşı folklor söyləyicisi hesab etmək olmaz. Onların arasında yaxşı folklor söyləyiciləri ilə rastlaşsaq da, az informasiya verənlər daha çoxdur. Hətta elə adamlar oldu ki, onların ifasında cəmi bircə mətn qeydə ala bildik. Bunun bir səbəbi bizim görüşdüyümüz adamları tanımamağımız idisə, digər bir səbəb də rayon haqqında mümkün qədər daha çox məlumat almaq üçün müxtəlif dünyagörüşlü insanlarla görüşməyimiz idi.

Söyləyicilərlə söhbətə başlamaq üçün onun hansı kənddən, tayfadan, tirədən olmasını soruşur, neçə babasını tanıması haqqında suallar verirdik. Bu da sonda maraqlı nəticələrə gətirib çıxardı. Məlum oldu ki, bu bölgədə Əfşar, Kəbirli tayfaları, Budaqlı, Talıbxanlı, Alnazarlı, Pəsəndallar, Papaxçallar (Papaqçı Alılar) və s. tirələr yaşayırmış. Hansı tayfaya və ya tirəyə mənsub olduğunu bilməyən söyləyicilərlə də qarşılaşdıq. Kitabın sonunda söyləyicilərlə bağlı məlumat verdiyimiz hissədə onların hansı tayfadan, yaxud tirədən olmasını da qeyd etməyi məqsədəuyğun hesab etdik. Eyni zamanda kəndlər haqqında xeyli xatirələr qeydə ala bildik və onları da kitaba daxil etdik. Söhbət etdiyimiz hər söyləyici ən yaxşı halda üç babasının adını çəkə bilirdi.

Maraqlıdır ki, rayon sakinlərindən bir qisminin iki, bəzən də üç adı var. Belə bir faktın Gədəbəy rayonunun Şınıx mahalında olduğunu bilirik¹. Maraqlıdır ki, Xocavənd rayon sakinlərinin şivəsinin də bəzi hallarda Qazax-Gədəbəy dialektinə yaxın olduğunu müşahi-

¹ Bu məlumatı bizə verdiyi üçün həmkarımız Səbinə İsayevaya minnətdarıq.

də etdik (indiki zaman şəkilçisi -ir⁴ əvəzinə -er, -or, təsirlik hal şəkilçisi -ni⁴, -i⁴ əvəzinə -yi⁴ işlənməsi və s. bu yaxınlığa misal ola bilər).

Xocavənd sakinlərindən toplanmış mətnlər arasında dini mətnlər olduqca azdır. Dini mətnlərin azlığını Sovet dövründə erməni əhatəsində qalan əhalinin Məhərrəmlik mərasimlərini keçirə bilməməsi ilə izah etmək olar. Çünki bu bölgədə yaşayan əhali şiə məzhəbinin daşıyıcılarıdır. Məhərrəmlik mərasimi keçirilmirsə, deməli, həmin mərasimdə söylənilən mətnlər də auditoriyasını itirdiyi üçün unudulmağa məhkumdur.

Bölgədən qeydə aldığımız materiallar arasında xeyli sayda mifoloji mətn var. Bunların bir qismi bütün bölgələrimiz üçün xarakterik olan mifoloji rəvayətlərdir. Xocavənd sakinlərindən topladığımız rəvayətlərin bir qismini də Qara Çobanla bağlı söylənilən mətnlər təşkil edir. Söyləyicilər bu obrazı gah Qara Çoban, gah da Qaraca Çoban adlandırırdılar. Həmin mətnlərə nəzər saldıığımız zaman nəhənglərlə bağlı təsəvvürlərin bölgədə bu obraza transformasiya olduğunu görürük.

Rayon sakinlərindən xeyli sayda nağıl mətni qeydə ala bildik. Nağıl söyləyicilərinin böyük əksəriyyəti əslən qonşu rayonların sakinləri olub, sonradan Xocavənd ərazində məskunlaşan insanlar idilər. Yaxşı nağıl ifaçılarının daha çox Ağdam rayonunun Mərzili kəndindən gəlmə olduqlarını müşahidə etdik. Eyni zamanda kitablardan oxunan nağıl süjetlərinin də dövriyyəyə girməsi faktları ilə qarşılaşdıq. Kitablardan gələn mətnləri kitaba daxil etmədik, Folklor İnstitutunun arxivinə verdik.

Bütün nağıl söyləyicilərinin repertuarında formullardan istifadə çox azdır, bəzən də heç yoxdur. Bir sıra hallarda söyləyicilər özləri də nağıl formullarından istifadəni artıq şey sayırlar. Məsələn, “Padşah oğlunun nağılı”-ni danışan Qaytaran Qədim oğlu Quliyevin təhkiyəsinin sonuna Çərkəz Ağəli oğlu İmanov “Göydən üç alma düşdü” formulunu artıranda Qaytaran baba “Ə, yox, almanı neynirsən?” dedi. Bununla bildirmək istədi ki, nağılın sonunda məlum formullardan heç də həmişə istifadə olunmur.

Qaytaran Qədim oğlu Quliyev ilə elə ilk səfərimizdə görüşməyi məsləhət bildilər. İlk görüşümüzə Çərkəz Ağəli oğlu İmanov ilə birlikdə oturub danışdılar (məni onun evinə Çərkəz baba aparmışdı). Çərkəz babanın təhkiyəsi daha gözəl olsa da, Qaytaran baba qədər nağıl bilmirdi. Çərkəz babanın etirafına görə, danışdığı nağılların bir qismini vaxtilə elə Qaytaran kişidən, bir qismini isə nənəsindən eşidib. Onlar bir-birinin danışığına müdaxilə edir, tez-tez mübahisə edərək bir-birinin danışığına düzəliş verirdilər. Hətta elə nağıl oldu ki, əvvəlini Qaytaran baba başlasa da, qalanını Çərkəz baba davam etdirdi. Bəzən söyləyicilər nağılın sonuna öz başlarına gətirilən müsbətlərlə bağlı əlavələr edirdilər. Məsələn, Çərkəz baba “Şərə düşmüş qızın nağılı”nı belə tamamladı: “Orda atanın qeyrətsizdiyin gösdərir. Xudavəndi-ələmnən sada gəlir kin, nahax qan yerdə qalmaz yüz il də qala. İndi ermənilər bir heylə uşax-muşağı qırdılar e. Xojalı məsələsini deyirəm. Hələ olar elə işdər eliyiflər ki, Xojalı məsələsi muşduluxdu e onun yanında. Allah-taala olların cəzasını nə vaxsa verəjəh”.

Bəzən elə olurdu ki, söyləyici nağıldakı (“Tacirin Allahı qonaq çağırması”) obrazı tacir deyə təqdim edir, nağılın ortasında isə tacir əvəzinə padşah deyə danışdı. Və yaxud “Üç bacı” nağılının əvvəlində söyləyici qızların qardaşının olmadığını qeyd etsə də, sonda qızları divin əlindən qardaşı qurtarırdı və s. Gələcəkdə söyləyicilərlə bağlı aparılan tədqiqatları nəzərə alaraq bu mətnləri kitabda elə olduğu kimi verməyi məqsədəuyğun saydıq.

Qaytaran Qədim oğlu Quliyevin yanında ümumilikdə 4 dəfə olduq. İkinci dəfə Qaytaran baba bizə 10 mətn danışdı. Üçüncü dəfə 11 mətn, sonuncu görüşümüzə isə 7 mətn danışdı ki, danışdığı mətnlər nağıl, lətifə və rəvayət janrlarını əhatə edirdi. Son 3 görüşümüzə gələcəyimizi bildiyi üçün danışacağı mətnlər haqqında və rəqdə əvvəlcədən özü üçün qeydlər etmişdi (Kasıb kişi oğlunu aparıb bir kişinin yanına qoyur. Bir arvadın əri dağa gedib, arvad aranda qalıb. Bir çoban, nökr. Keçəl kişi. Avdal Qasım. Qarışqa qarğuya yığma və s.). O, bəzən danışacağı nağılı özü adlandırır. Biz söyləyicinin adlandırdığı nağılların üzərinə ulduz işarəsi qoymuşuq. Qaytaran kişinin nağıl repertuarı zəngin olsa da, təhkiyəsi qurudur.

Bəzən də söyləyici nağılın müəyyən hissəsini unudur, nağılın sonunda unuduğu hissəni xatırlayır, “Ən qəşəh yeri də burasıydı”, – deyərək, unuduğu hissəni yenidən danışır. Bu kimi hallar da onun çoxdandır nağıl ifa etmədiyindən xəbər verir. Əslində o özü də bunu etiraf etdi. Danışdığı nağılları Ağdam rayonunun Mərzili kəndində uzun qış gecələrində bir yerə toplaşan yaşlılardan və iştirak etdiyi məclislərdə müxtəlif adamlardan eşitdiyini bildirdi. İlk dəfə 11 yaşında öz həmyaşıdlarına nağıl danışdığını da dedi. Hər nağılı başlamazdan əvvəl “Birini də deyim?”, – deyə icazə alırdı. O, nağılı tələsə-tələsə danışır, cümlələri tamamlamırdı. Biz də həmin cümlələri mətnə elə yarımqıq formada verməyi məqsəduyğun saydıq. Qaytaran baba hərdən nağılın ortasında diktofona işarə edərək, “Yazır?” – deyə soruşurdu. O, nağıla müasir dövrdən maraqlı xallar vururdu: “Həmən kəndə çatanda görür ki, camaat hamısı yığılıb belə. Ukranyada kə nüməyiş eliyillər, onnan sora Suriyadakı kimi yığışıblar. Çoxlu əhalidi”; “İndi mən qardaşımı axtarmalıyam o Xoşqədən kimi” və s.

Dəfələrlə qeyd olunub ki, yaxşı repertuara malik söyləyicilərlə bir-iki saatlıq ünsiyyət onların əsl potensialının üzə çıxarılmasına imkan vermir. Odur ki, belə söyləyicilərlə 2 dəfə (Həsən Mehdiyev, Rasta Mustafayeva, Çərkəz İmanovla), 3 dəfə (Əsmət Rüstəmovla ilə), bəzən də 4 dəfə (Qaytaran Quliyevlə) görüşüb söhbət etmişik.

Nadya Həsən qızı Qurbanova əvvəlcə dediyi bayatıları – bir neçə bayatını adi formada şeir kimi söylədi. Sonra divana uzanaraq mahnı kimi oxumağa başladı. Hərdən bizə elə gəlirdi ki, söyləyici ətrafı sanki hiss etmir, otaqda kiminsə olması, onu dinləməsi Nadya nənəni qətiyyən maraqlandırmırdı. Mahnı kimi oxuduqca yadına daha çox bayatı düşürdü. Mahnı kimi oxumaq söyləyicinin fikirlərini sanki sistemə salmışdı. O, əvvəl adi formada dediyi bayatıları da yenidən mahnı kimi oxuyurdu. Nadya nənə bəzən bir misranı iki dəfə təkrar edir, birinci dəfə dediyi misranın sonuna avazla *ey* (bəzən *yey*) nidası artırır, ikinci misranı əlavəsiz oxuyurdu:

Köynəyin gülü yansın *ey*,
Köynəyin gülü yansın.

Od tutsun, gülü yansın *ey*,
Od tutsun, gülü yansın.
Belə deyir, səni mənnən ayıranın *ey*,
Səni mənnən ayıranın,
Ağzındakı dili yansın *ey*,
Ağzındakı dili yansın.

Söyləyici bəzən də əvvəlki misraları iki dəfə təkrar etsə də, son iki misranı bir dəfə deyirdi:

Dağlarda qar səsi var *ey*,
Dağlarda qar səsi var.
Yağıfdı, qar səsi var *ey*,
Yağıfdı, qar səsi var.
Atdar ifcin nallanıv *ey*,
Veranada gənə səfər səsi var.

Arada bir oxumağını dayandırıb “bayatıdı ha”, – deyə xəbərdarlıq edirdi. Bəzən də bayatının üç misrasını deyirdi:

Ay dağlar, qoşa dağlar *ey*,
A dağlar, qoşa dağlar.
Nə verifsən baş-başa, dağlar *ey*?
Nə verifsən baş-başa, dağlar?
Səni görüm, min il yaşa, dağlar *ey*,
Min il yaşa, dağlar.

Gəlininin dediyinə görə, Nadya nənə evdə tək qalan kimi ediləməyə başlayır.

Bizə xeyli bayatı deməsinə baxmayaraq, o, hərdən “Sən gəldin deyə mənim bayatım, mahnım qurtardı, ay bala”, – deyə giley-lənirdi.

Nadya Qurbanovanın söylədiyi bayatıları kitabda onun dediyi kimi verə bilmədik. Çünki Nadya nənə söylədiyi əksər bayatıları mahnı kimi oxuduğundan yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, hər misranı iki dəfə təkrar edir, misraların sonuna nidalar artırır, bəzən də bayatının üç misrasını söyləyirdi. Canlı ifa prosesində bu kimi hallar normaldır və mətnin təbii olmasını bir daha sübut edir. Ancaq yazıya köçürülmə zamanı mahnının avazını vermək mümkün

olmadığından təkrar cümlələr ağırlıq yaradır. O səbəbdən də, təəs-süf ki, biz bu mətnlərin təbiiliyini qoruya bilmədik.

Bəzən söyləyicilər ifa prosesində də bayatı yaradırdılar. Məsələn, Rasta Şavağat qızı Mustafayeva da bizə dalbadal xeyli bayatı söylədi. Sonda alqış dediyi zaman zarafat etdik ki, onu da bayatıyla desin. Nəticədə belə bir alqış-bayatı meydana çıxdı:

Bala, səni görüm xoş yaşa,
Götürgünən xoş yaşa.
Fələyə yalvarıram,
Sana bir gün, taleh yazsın,
Onda ömrünün sonunacan xoş yaşa.

Bu və bu kimi ifa prosesində yaradılan mətnlər bəzən poetik baxımdan zəif olsa da, tədqiqat baxımından yararlıdır.

Bayatı ifaçıları ilə ünsiyyətdə olarkən bayatının deyilmə məqamları və formaları haqqında da xeyli informasiya aldıq. Bununla bağlı tam təsəvvür əldə etmək üçün rayon sakinlərindən birinin yas məclisində də iştirak etdik. Söyləyicilərin “Məjlis olanda yadıma düşür. Onda deməsəm, bağrım çatdar. Amma tını olmasa, yadıma düşmür də, bala”, “Dolu vaxdında deyirəm. Ancax yas yerrərində demişəm, ayləmin, uşağımın yanında deməmişəm heç. Bayatı çoxdu, amma fikrimi cəmliyə bilmirəm”, “Birdən geje ağrılarım tutanda karavatın üsdündə o qədir bayatılıyırım, yadıma gəlir, birdən də yadımnan çıxır. Geje mən bayatılamağa başladığımda səhərədək bayatılıyırım. Di gəl indi yadıma düşmür” kimi gileyləri bayatının konteksti məsələsinə işıq tutur. Yəni söyləyici bayatını həmişə söyləyə bilmir, bunun üçün özləri demiş, “tını gəlməlidir”.

Söyləyicilər bayatının deyilmə formaları haqqında da xeyli məlumat verdilər.

Gərənləməyə əlini qulağının dibinə qoyub yüksək səslə ağı deməkdir. Bu zaman misraların sonuna lay-lay artırılır. Gərənləməyə olduqca yüksək səs tələb edir. Amma yas məclislərində gərənləməyə o qədər də yaxşı qarşılanmır. Çünki bu, el arasında ölünü urvatdan salmaq kimi qiymətləndirilir. Söyləyicilərin dili ilə desək, “yasda ləyaxnan oxumaq lazımdır”.

Yas məclislərində yanıqlı səslə bayatı deməyə ediləmək deyirlər. Söyləyicilər təklikdə, alçaq səslə, ağlaya-ağlaya bayatı söyləməyi ediləmək adlandırırdılar. Onlar bəzən inək sağarkən oxumağa da ediləmək deyirdilər.

Bu bölgədə dodağının altında, yalnız özünün eşidə biləcəyi tərzdə bayatı söyləmək gü müldənmək adlandırılır.

Hüzür yerlərində deyilən bayatları ağı adlandıran söyləyicilər eyni zamanda qeyd etdilər ki, ağı, adətən, bir qadın tərəfindən deyilir. Ağının bəhr forması da var. Bəhri də, adətən, bir adam oxumağa başlayır. Hər misranın sonuna “Şahüseyn, Vahüseyn” kəlmələri artırılır ki, bunu məclisə yığışan qadınlar xorla, əllərini dizlərinə vura-vura deyirlər.

Bölgədən qeydə aldığımız ağların bir qismi də sinkretik paralelizm formasındadır. Bu tipli ağılar bayatı formasında deyilməsə də, cümlələr sanki qafiyəlidir. Söyləyicilər bu cür “qafiyələri” *bəzək vermək* adlandırırdılar:

Duranda yerə naz eliyən,
Gedəndə boyuna naz eliyən,
Gedəndə yerışı göyçək,
Gələndə gülüşü göyçək,
Gözəlliyi güldən götürən,
Ağlığı qardan götürən ...

Yas aparmaq üçün kənardan gətirilən qadınları bölgədə *ağıbaşı* adlandırırlar.

Kitaba salınmış materialların müəyyən bir qismini də etnoqrafik mətnlər təşkil edir. Bunların arasında tərəkəmə həyatını əks etdirən mətnlər maraq doğurur. Qarabağın işğalı Quzey Azərbaycanda tərəkəməliyə, demək olar ki, son qoydu. Bu səbəbdən də gənc nəslin tərəkəməçiliklə bağlı təsəvvürləri yox dərəcəsinədir. Odur ki, tərəkəmə həyatı ilə bağlı materialları çox çətinliklə toplaya bildik. Çünki söyləyicilərə bununla bağlı suallar ünvanlayarkən çətinlik çəkirdik. Yaşlı nəslin dünyasını dəyişməsi həmin təsəvvürlərin birdəfəlik itməsi deməkdir. Odur ki, bu mətnləri də kitaba daxil etməyi lazım bildik.

Abdal Qasımın adını çəkdiyimiz zaman hamı gülümsəyirdi. Amma bəzi mətnləri qeyri-etik hesab etdikləri üçün danışmaq istəmirdilər. Ərazidə Abdal Qasımın şeir yazdığını qeyd edən söyləyici də oldu, amma o da “latayırdı” deyərək şeiri söyləməkdən imtina etdi.

Epik mətnlərdəki söyləyici əlavələrini mötərizə içərisində vermişik. Lirik janrlarda isə söyləyici əlavələrini kursivlə göstərmişik. Bayatıların variantlarını göstərmək üçün = (bərabərlik) işarəsindən istifadə etmişik.

Xocavənd folklorunun toplanmasında göstərdikləri köməyə görə Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Eyvaz Hüseynova, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyəti başçısının müavini, Sosial İqtisadi İnkişafın Təhlili və Proqnozlaşdırılması şöbəsinin müdiri Azər Süleymanova və onun ailə üzvlərinə, eləcə də Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısının köməkçisi Şaiq Aslanova, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyəti başçısının müavini Əfsanə Quliyevaya, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyətinin “Hüquq şöbəsi”nin məsləhətçisi Elçin Şükürova, Xocavənd Rayon Mərkəzi Xəstəxanasının baş mühasibi Nəbi İmanova, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyətinin böyük məsləhətçisi Eynur Hüseynova, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyətinin Bakı şəhəri üzrə nümayəndəsi Təyyar Əliyevə, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyəti başçısının Xətai inzibati ərazi dairəsi üzrə nümayəndəliyinin baş mühasibi Pərviz Rəhmanova, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyəti başçısının Xocavənd kənd inzibati ərazi dairəsi üzrə nümayəndəsi İltifat İbrahimova və ailəsinə, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyəti başçısının Qaradağlı kənd inzibati ərazi dairəsi üzrə nümayəndəsi Cavay Hüseynova, Xocavənd Rayon Polis şöbəsinin əməkdaşı Pərviz Tanrıverdiyevə, Xocavənd Rayon Mədəniyyət və Turizm şöbəsinin müdiri Ramiz Balakışiyevə və həmin şöbənin işçiləri Amil Rəhimova, Tural İsmayılova, Yasin Yusifova, Elmir Səfərova, Zaur Məmmədova minnətdarlığımızı bildiririk.

MİFOLOJİ MƏTN, DƏFSANƏ, RƏVAYƏT VƏ XATİRƏLƏR

1. YERLƏ GÖYÜN ARALANMASI

Əvvəllər göynən yer bitişih imiş. İndiki kimi döymüş də. Üzür isdiirəm, kööşəndə bir qadın yuxa bişirirmiş. Körpə uşağı varımış, üzür isdiirəm. Uşağ ağılıyır, əyax yoluna gedir. Bı arvat tələsih bilmir neyləsin. Yuxanın birin götürüp bının arxasın silip. Bının arxasın siləndə yer-göy bircə dəfə şakqıldıyır. O ki göy gurulduyur e. Heylə guruldamağnan dünyanın bax belə olmağı bir olup.

2.

Qabaxlar sümbül belə deyilmiş. İndi başında bircə qırax dən var. Qabaxlar amma tərədən-dırnağa kimi dənmiş. Adam düzgün iş görmürmüş. Bir qadın xeylağının birinin uşağı, ayıp da olmasın, özünü batırır. Oyana-buyana baxıp, bu cəmdəyi yanmış bir şey tapmıyır bının g..ün silməyə. Götürüp bı, çörəhdən kəsip bu uşağın g..ün silip. O zaman da göydən yerə zincir sallanmış. Aha, zincir də çəkilip göyə. Zincir də çəkilip çığıra-çığıra. Sümbül də çəkilir, çəkilir, ikicə-üşcə dənəsi qalanda it uluyup. İt uluyup ağzın tutub yuxarı. Allah-taala deyip, o itə verin, o iki-üş dənə, qoyun onnan o it dolansın. Həmən iki-üş dəndi ki, artdı belə taxıl oldu.

3. NƏHƏNG İNSANLAR

Bizdə orda (Bəhrəmli kəndini nəzərdə tutur – top.) köhnə qəbirsanniğ olufdu. Adi bu qəbirsannıxlar kimi olmuyufdu. Ordakı qəbirlər üç metir, dörd metir uzunnuğunda olufdu. Orda yaşıyan insannarın bu bazu sümüyü yoxdu? Onun uzunnuğu bir belə olufdu (əllərini geniş açır – top.). Ayaxları dizdən qartdanmırmış. Bədən uzun oluf də. Ceyran qaçağan heyvandı. Ceyranın dalınnan yüyürüf bax belə tutullar. Ceyran Allaha yalvarır ki, bu nə zulumdu düşmüşüh? İnsannar yüyürüf bizi tutuf, daa bizim kökümüz kəsildi. Allah-

taala tərəfdən onların dizinə kündə salınıf, diz qapağına. O insannar kündə salınannan sora yüyürə bilmeyiflər. Kündə də sifdə deyənə görə, arxada oluf. Diz qapağı geri qatdanırmış. Soradan Allah-taala təzdənnən götürüf qavağa qoyuv o kündəni. Ona görə indi irəli qatdanır. Ona görə qaçışda böyük maneə yaranıf. Axı ceyranı da Allah deer, mən yaratmışam. Camahat tökülüf qovalıyif tutuf qırırmış ceyranı.

4. İNSANLARIN MÜXTƏLİF DİNLƏRƏ AYRILMASI

Rəvayətə görə, bütün insannar bir ananın, bir atanın uşağı olullar. Bir törəmədən olullar. Yekələnnən sora bıllar bir-birin qırıllar. Peyğəmbər öz yoluynan gedirmiş, görür kün bıllar bir-birin öldürüllər, qırıllar, batırıllar. Bir-birinin sözü bir-birinə xoş getmir. Nəysə, gediv aralıyif, deyifdi ki, sizi aralıyram, sizin həraaz bir dinə qulluğ eliyəssınız. Heş birüz bir-birüzün dilini bilmeyəsiz. Başa düşüf bir-birizi qırmıyasız. Rəvayətə görə, ona görə də bıllar hərəsi bir dinə, məssəvə qulluğ eliyiflər.

5-6. KARVANQIRAN ULDUZU

Karvanqıran ulduzu adamı alladır. Bilirsən, niyə? Dan yeri qızaranda bir dənə ildız çıxır. Həmən ildıza oxşar biri də axşamnan bir xeylax keşmiş çıxır. Bir karvan yola düşəcəymiş. Bıllar yatmışımışdar ki, dursunnar yola düşsünnər, getsinnər. Harasa köçüf gədejeymişdər dana. Karvandı. Görüllər ki, ildız çıxıf. Elə biliflər ki, həmən ildızdı. (O, dan yeri qızaranda çıxır e). Duruv axşamnan yola düşüflər. Gethaget, gethaget, gethaget, neynirsən elə, yol qutarmır. Soyux, qıyamət, maşakqat. Dövlət hamısı qırılır. Kim salamat qalır, bilmirəm. Həmən ildız o karvanın geje hamısın qırıf. Alladıf da. Axşamnan çıxan ona oxşuyur. Amma səhər tezdən dan yeri qızaranda çıxan ildız o yekə ildızdı. Helə ildız görülmür. Hamısınnan yekə o görükür.

6.

Deməli, karvan hazırşaf ki, yola düşsün. Bıllar zada gedirmiş, alverə gedirmiş dana. Bınnan irəli dəveynən-zadnan gedillərmiş. Səki dan ulduzu doğanda gedeymişdər. Göyün üzü ayazıdır. O dan ulduzunnan qavax biri doğur e, yekə. İki sahat-üş sahat qavax doğur, o, karvanqıran ulduzudu. Hələ də bax o göydə sifdə – qavaxcan gəlir. Doğur, qalxıllar. Biri görür: – Əyə, əyə, gör havağa qalmışx? Dan ulduzu doğuf hara qalxiv e? Yola düşüllər, irahlaşf gedillər bir az. Gejənin yarısıdı. Gedillər, qar-çovğan tutur, yolda qırılan qırılır, qırılmıyan da nə günnərə qalır. Onnan sora qayıdıf gəllər. Ona deyillər, karvanqıran. O, dan ulduzunnan qabax doğur həmməşə. Çox qavağ e, iki sahat-üş sahat qavağ olur.

7. ÜLKƏR ULDUZU

Bilirsən, Ülkər ulduzu nədi? Bir şahın gözəl-göyçəh bir qızı varımış. Bir gavırın da ot tayası varımış. Bı gavır aşığ olur bınnın qızına. Ta bir qar qarıyıf, bir qar qarıyıf ki, da bu şahın dööləti qırılır. Gedif nakqədər yalvarıf gavıra ki, bı otdan ver, yazdı dana, bəlkə hava açılar, heyvan qırılmaz. Deyif, qızı verməsən, vermərəm. Qızı ver, otu verim. Atası gəlif məl-müşgün. Qız deyiv, ay ata, niyə həylə? Deyiv, ay bala, vermədi. Bax maa da bir belə sual qoydu qabağıma. Qız deyiv, ata, döölət qırılmaxdansa, məni ver, döölətını qırma. Yaqın yazı belədi. Kişi elə bına irazılaşf ki, savax gedə qızı verə, otu gətirə. Qız çıxıf görüf ki, bir yekə ulduz var, sarı ulduzdu. Baxıf deyif:

Ülkər yana sallandı,
Doğdu, yana sallandı.
Ya Rəbb, yaza nə qaldı?
Ülkər yana sallandı.
Gavır məni aparer.

O bir ulduzun yanında bir kopa² ulduz əmələ gəlif. (Baxsan, sən də görərsən). Savağ ertə bir gün çıxır, bir gün çıxır, İlahinin işi-

² Bir kopa – bir topa

di ha. Qar lıqıllıyır geder, gavır da qızı ala bilmer. Ot da gavırın elə qapısında qaler. İlahının işinə heş kəs əl aparmaz.

8. AYIN ÜZÜ NİYƏ LƏKƏLİDİR?

Onu Fatma ana eliyif, başına dönüm. Ay oğlandı, Gün qızdı. Bajı-qardaşdılar bular. O deyif, mən qəşəngəm, bu deyif, mən qəşəngəm. Billar ikisi də qoşa qaçır gəlflər analarının yanına. Deyif:

– Ana, hankimiz qəşəngih?

Fatma ana əlin belə vırır gədənün üzünə. Həmən əlnən saj küllüyürmüş, əli küllü-küllü vırır üzünə. Deyif:

– Ə, sən oğlansan, yeri işinə, o qızdı, o qəşəhdi.

Həmən ləkədi, onun üzündədi.

9. FATMA ANANIN HANASI

Günüsü varımış Fatma ananın. O, günüsüynən həməşə çəkişərmiş dana. Günüsü vejinə almır öyə nə lazımdı, nə zaddı. Elə tapdıgın yığır, yığışdırır, tapbadı qalır həylə. Çox tənbelimiş bının günüsü. Yağış yağır, ayazıyan təkə Fatma ana tez durur, qurşax çəkir, üç irəh. Biz uşağ olanda soruşardıq, o nədi, nə irəhdi? Binnan irəhlik ağsəkkəllər deyərdir, Fatma ana hanasın qurdu. Hanasın qurdu, uje günüsünə görkəzir ki, mən qavaxcan durdum, hananı qurdum. Sən yatır qalmısan.

10-20. QARAÇUXA

Xızıra Qaraçuxa deyirih. Həmşə də deyirih ki, heş kimin Qaraçuxası yatmasın, oyağ olsun. Qaraçuxa evin bərəkətidi, evin urzusudu, evin ən yaxşı qonağıdı. Bir şey olanda deyirsən kin, Qaraçuxanın adına bir yaxşı şey bişirim. Bir fəsəli bişirim. (Köhnə arvadlar fəsəli bişirərdi). Fəsəlinin xamırın yoğurursan yağnan, sajin üsdündə belə eliyif qoyursan, belə-belə də eliyif yağ tökürsən qəşəh, yağlı bişer, Qaraçuxanın adına paylıyrsan. Deyirsən, onun eşqinə

paylıyram. Yuxuna girsə, gözəldi. Bəzən görürsən ki, yuxuna gəlif girif. Onda deyirsən ki, onun eşqinə bişirirəm. Bir yaxşı şey olanda deyirsən ki, maa büyüün bir yaxşı şey oluf. Bax, Qaraçuxanın eşqinə bunu eleyim. Belə. Heş kimin Qaraçuxası yatmasın. Maa bax pisdih eliyən adamınkı da yatmasın.

11.

Qaraçuxa həməşə oyaxdı. İndi sən burda özün gəzersən, Qaraçuxan sənün arxanda, sənün həndəvərində hərrəner. Bədbəx hadisəzad olanda eliyəndə deeller, hə, filənkəsin Qaraçuxası yatıfdı. Heş kimin Qaraçuxası yatmasın. Qaraçuxa həmməşə ayığ olur, amma day sən görmörsən. Heş kəs görmör e. Böyründə-başında hərrəner.

12.

Deerəm, Allah heş kəsin Qaraçuxasını yatırtmasın. Elə vaxt olufdu ku, yuxuda görmüşəm ki, deer, qorxma. Sən bala, özün urzalı olajehsan, heş bir şey də dəymeyjəh. Görmüşəm ki, onnan sora maa deaf ki, dur getginən, su axer. O sudan su içginən. Həh eləmişəm, görmüşəm yuxudu, duruf su işmişəm.

13.

Bax, sənün də Qaraçuxan var, mənüm də Qaraçuxam var, amma gözə görümmür. Bizim hər birimizin Qaraçuxası var. Ona görə də həmməşə deyir ki, salavat çəvirəndə bir dəfə də Qaraçuxalarımızın ruhuna görə salavat çəvirəsən dana.

14.

Eşitmişəm kin, yəni kiməsə nəysə olsa, onun gözünə görükür. Şəxsən mənüm özümün gözümə görüküfdü. Bax, elə bil, qoyun varıdı, gördüm ki, qoyun geje çıxıf, aydınnıx gejedı e. Gördüm bir uzun, qara paltar adam qoyunu qaytarıf gətirir. Bax ona Qaraçuxa deyillər, qızım. Mən şəxsən onu görmüşəm.

15.

Qaraçuxa, elə bilginən ki, yatersan, sana bir zaval gələr. (Sana demiyim, özümə deyim). Qaraçuxa özü yunuldu³. Bir-birinə deyillər ki, aaz, filankəsin Qaraçuxası yatıfmiş e, getdi bir belə qəziyə düşdü. Qaraçuxa yunuldu. Elə bil, Qaraçuxan əgər oyaxdısa, Qaraçuxan sənnəndisə, Qaraçuxan ojağınnan küsmüyüfsə, işdərin yaxşı geder. Sana yuxunda, ola bilər ki, desin, büyünnəri bir belə xeyir tapjaxsan. Büyünnəri, məsələn, bı işin irasdadı. Uzağ olsun, bir zaval gələjəhsə, Qaraçuxan deer, buyün çıxmaganın. Məsələn, alverəminəyəmi çıxma. Buna deyillər, Qaraçuxan əyağ üsdəymiş. Yanı ki, bir iş olur, maşın gəlir, bax-bax belə tokqaşır, dəymədi, avarya olmadı. Deyillər, aaz, aaz, Allah saxladı e, Qaraçuxası əyağ üsdəymiş.

16.

Hamının Qaraçuxası var. Sənin də, mənim də var. Hamının var. Canın üçün, bir dəfə mən Qaraçuxanı gözümnən gördüm. Bizə qonax gəldi. Böyrümüzdə də bir xəsdə kişi varıdı, onun öyüydü. Gətdih bir quzu kəsdih. Quzunu kəsəndə mən olardan xəlvət quzunun budunun birin kəsdim verdim o xəsdə olan öyə kin, bişirə verə xəsdəyə. Qaraçuxa uzun kişidi. Gejə gördüm kin, quzunun içinnən həməni qaraçuxalı kişi geder. O ət oosanata düşdü. Ona görə gördüm, quzunun içinnən geder.

17.

Mən bir dəfə balaca olanda masqiletə dayımnan gedəndə masqilet aşmışdı, qalmışdım altında. Sol tərəfim əzilmişdi burdan. Bir ayacan yerdə yatdım. Onda mana qurvan demişdilər. Qurvan, elə bil, bir az gej kəsildi. Mənim ikinci bajım (o biri qəsəbədə olur) yuxuda nə görür, o da olur. Çıxıf çölə, gejeymiş. İçəri gələndə deyir, gördüm kin, bosdandan evin arasındakı qapıda uzun, qara paltarı, bax saçı da bira düşən uzun bir gəlin dayanıf. Əlin də qaldırıf qapının üsdünnən belə məfdil qayrılırdı e, onnan tutuf. Deyir, dedi ki, dediyimizi niyə

³ Yunul – yüngül

eləmirsiniz? Deyir, çöndüm, baxdım. Dedim, nə demişih? Deyir, dedi ki, evinizdə uşax yıxılıf, ona qurvan demisiz, o qurvanı kəs-məmisiz. Gedin qurbanızı kəsin, ziyannıx ziyannıx gətirir. Elə sə-hərsi gün durdu bajım danışdı, həməən qurbanı da getdih kəsdih.

Anam xəsdələndə oturardı qohum varıdı, olarda. Qorxurdu xəsdələmməhdən. Deyirdi ki, qorxuram, bı xəsdəlih məni öldürəjəh. Gediv, elə bil, isdi təndir başında danışmışdı o sözü qohuma. Ağlıya-ağlıya, elə bil, gəlnimizin anasıynan... Ona danışmışdı. Sora ge-jə ge-nə bajım yuxuda görmüşdü kü, həmin o qadın ge-jə çöldə dayanıf deyir ki, anana denən ki, heş vaxdı isdi təndir qırağında gediv ağla-masın. O ağlıyanda göydə mələhlər də ağlıyır. Anan yaxşı olajax, ama çox qorxu çəkir. Ona denən ki, heç bir xəsdəliyi yoxdu. Elə-belə xəsdəlihdi, bekara şeydi. O ağladıxca göydə mələhləri ağlatmasın o. Mənim yox, ama ikinci bajımın həmməşə gözünə görükürdü. Öz də qorxmurdu e, duruv onnan söypət eliyirdi. Qaraçuxasıdı onun. Deyir, düm qara paltar geyinirdi, uzun gəliniydi. Saçı da, hörühləri bax bıra düşürdü (söyləyici əlini topuğuna apardı – top.).

18.

Deyillər, Qaraçuxa guya hənsi evin hayatında görühsə, o ev varrı olur, yaxşı olur. Həylə deyillər. Qaraçuxa yatsa, deyillər ki, sənin Qaraçuxan yatıf a, gəlirin yoxdu. O gərəy özü oyana, onu mı-cıxlıyıf qaldımağnan iş getmir haa. Gərəy onun özü qalxa ki, uje Qaraçuxam qalxıf, əlim gətirir. Həə, yaşı keçmişdər həylə deyir.

19.

Allah hamınızın Qaraçuxasını ayığ eləsin həmişə. Kürəyinizin arasında dursun. O Qaraçuxa deer, insanın kürəyinin arasında duran bir qüvvədi. Heylə deellər.

20.

Qaraçuxanı eşitmişəm. İşə gedirdim, gəlirdim ki, çörəh yox-du. Səhər işdən qalmıyım. Xamırı qatırdım. Yatırdım. Ajıyan vaxdı görürdüm kü, Qaraçuxa gəldi, məni belə-belə oyatdı. Tez qalxdım.

Gördüm, xamır ajıyıfı. Həə. Qayıtdım baxdım ki, qapıda bax belə əllərini qoyuf, uzun, qara kişidi. Bax belə tamaşa eleer. Çıxdı getdi. Onu mən görmüşəm. Qaraçuxa elə üsdümcən hərrənir.

21-29. QARA ÇOBAN

Onun qəbri Nərgiztəpədədi. Çox hündür adamımış. Onun bir sapant daşı var, deməh, Qaraçuxdan nətəər atıfısa, gəlif düşüf Nooruz dərəsinə. Sahiyə düşüfdü. Savet devrində nəkqədər texnika varıdı, onu o sahədən çıxarda bilmədi, güjü çatmadı çıxartmağa. Heylə böyüh qayaydı. İndi orda yatax yeri var. Qara Çoban çox qüvvəli adamımış. Orda bir bulax var. Orda kəhriz də var. Orda yatax yeri var. Elə bilginən ki, hexdar yarım yerdi. Qoyunnan ötrü ağıl çəkif. Elə bizim kətdən də baxanda aralıdan görükür. Hər tərəf koldu, ora açıxdı. Qaratikanı kökunnən yoluf, ağıl çəkif qoyununa. Deməh, orda onun yatax yeri olufdu. Onnan xeylağ aşağı gəlırsən, bulax yeri var. Orda daşın için oyufdu, durba qayırif, aparıf qoyuf bulağın gözünə, ordan daşın içiyənən su gəlif tökülür. Uşax vaxdı girirdiy onun içinə. Deməh, son zamannarda onun ölən vaxdıymış, köçən vaxdıymış, nəyiymişsə, o durbanın ağzına bir dənə daş qoyuf, yumruğuyunan nətəər belə vurufısa, su kəsilib. Daş elə həməən yerindədi. Elə onnan da bulax quruyufdu.

22.

Qaraçux elə bizim yerdi. Qaraca Çovan yaşıyiv orda tarixən. Dağın döşünə gedirsən, orda qaratikənə belə baxırsan, meşədi da. Bir addım yer yoxdu. O, o qədər güjdüymüş kü, o qaratikənin boğazınan belə tutuf, qoparıf atırmış. Onun kökü çıxası döyül e. Bax ordan qaratikəni yoluf tulluyuf. Bu sahatdarı da orda qaratikən bitmir. Özünün döylətin-varın orya yığıf. Ora dağ yeridi, daşdıxdı. Aşağı Nərgiztəpə var ha, ordan buna hücum eliyəndə həməən o daşı sapandına qoyuv üsdünə gəlennərə atıf. Qaraca Çoban bizim yurtda yaşıyif. Hardasa, bir on kilometr yol var. Ordan daşıyır, o qoşunun qavağına atıf qırırmış.

Həmən Nərgiztəpədə onun qavırrarı var. Yeddi qavrı var. Yeri də məlumdu e. O qədər böyühdü ki, bir yerə sığmıyıf. Bölüf gətiriflər, deyilənə görə. Qolun bir yerə basdırıflar, qılçasın bir yerə basdırıflar, üsdün qara daşnan götürüflər. Bizim də uşax vaxdımızdı. Oranı bizə gösdəriflər (ağsakqallar göstərif) ki, bax bu Qara Çobanın yurdudu, onnan sora qəbridi.

23.

Deyillər ki, orda Qara Çoban olufdu. Mən gözümünən görmüşəm o yeri. Qaraçuxdan əyilif, deyir, Xonaşennən su içirmiş. Onnan onun məsafası azı bir on kilometr olar. Dağın tikannarın yoluf. Tərəkəmə vaxdı, elat dağdan gələndə qoyun arxaşdan qaçırmiş. O qaratikannarı yoluv əliynən, qopardıf kökunnən çıxardıf, qoyunnara qəhəl⁴ çəkirmiş. Həmən o qəhəlin də yeri bı sahatdarı Qaraçuxda məhlimdi.

24.

Qaraçuxda ağıl yeri var. Deməynən da, gözümüznən görməmişih ha. Qaratikan kolun kökunnən çıxardıf, belə hesab elə, bir ağıl fasonda yer düzəldif. Bir beş yüz-altı yüz qoyun girən yerdı. Orda kol bitmir, ama qırağında belə çəpər kimi yer var. Qara Çoban ordan gətirip Xonaşın çayında heyvanı suarıp qaytarırmış. Sora orda kəhriz yaradıb o. Qaraçuğun ətəyində kəhriz düzəldip. Onun meydın öləndə gətirip Nərgiztəpədə sıreynan bölüp basdırıflar. Uzunumuş e, yekeymiş. Üşdü-dördü, bölüp basdırıflar Nərgiztəpədə. Deyilməyinə görə, guya Qaraçuxdan uzanıf Xonaşın çayınnan su içirmiş. Heylə deyillər. Onnan sora Qara Çoban çıxdı getdi, erməni gəldi ora yelihləndi.

25.

Vaxdiynən elatın dediyinə görə, Qaraçux dağı Qara Çobanın yeridi. Qaraca Çoban orda təsərfatına, qoyununa yer qayırıf. O qədər qüvvəli adam oluf ki, onu baltaynan, dəhrəynən kəsmiyif, kötü-

⁴ Qəhəl – içərisinə heyvan salmaq üçün çəpərlənən sahə

yü əliynən çəkib çıxardı. Həmən yer hələ də qalır. Amba neçənci illərə gedir, onu bilmirəm. Qara Çoban orda yaşadığı müddətdə, heç bir işğalçının, qoşunun ona gücü çatmıyıf. İkinci, deyilənə görə, Qaraca Çobanı Nərgiztəpədə basdırırlar. Daşdarı var, sal daşdar. Ora da köhnə, qədimi Ağcabədi rayonunun Ofşar kəndinin qəbristannığıdı. Qaraçuğ, həmən Qaraca Çobanın adınan addandır. O Nərgiztəpədəki daşdar elə daşdardı ki, dağ daşdarı döyül, çaydan çıxma daşdı, sal daşdı, götüməy olmur, ağırdu.

26.

Bəhrəmni kəndi Qaraçux zonasında olub. Qaraçuğ da qədim ərazidi. Orda Qaraca Çobanın arxas⁵ yeri varıdı. Onu Nərgiztəpədə mana atam gösdərifdi. Deyirdi ki, bax bu Qaraca Çobanın qəbridi. Sora ermənilər onları məhv elədi. O Qaraçuğun döşündə Qaraca Çobanın arxacı vardı. (Həmin o qoyun saxladığı yeri sonralar, deyəsən, əkdilər ermənilər. Amma son vaxlara kimi dururdu). O qədər güjdü adam oluf ku, kol deyillər, qaratikan kolu, onu çəki kəkünən çıxardıf. Orda heylə özünə arxaç yeri düzəltmişdi. Atın bağladığı kolun dibi, onnan sora itdəri bağladıkları kolların dibi, hamısı aydın görünürdü. Deyirdilər ki, Qaraca Çobanın arxacıdı ora. Uşax vaxdı bizə deyirdilər ki, bu daş parçaların guya o sapanda qoyuv atıf. Deyirdilər ki, Qaraca Çobanı yeddi yerə bölüf basdırırlar. Yeddi dənə belə-belə uzun qəbir varıdı. Soradan ermənilər orda bağ saldı, olları məyf elədilər.

27.

Qaraçux dağıdı. Babalarımızın dediyinə görə, Qara Çoban bu dağlarda yerrəşif. Aşağıda da avşar qəbirsannığıdı. Bu avşarrar da ölünü çox ağılyandı. Deyir, avşar camahatı gəlif ölülərini ağılyanda Qara Çoban Qaraçuxda duruf sapantnan qəbirsannığın sağına-soluna daş atırmış. Camahatı qəbirsannıxdan qovurmuş ki, bəsdı ağıladınız. Nərgiztəpədəki o yekə, qara daşdar həmin daşdardı, qalır orda.

⁵ Arxac – qoyun saxlanan yer

28.

Qaraca Çoban çox qüvvəli çoban oluf. Bölgüyə-zada gedəndə, camahat torpax payı böləndə deyirmiş ki, maa daş verin. Daşı atırmış, hara qədər gessə daşı, deyirmiş, bira qədər mənim yatax yerrərimdi. Daa onun o atdığı daş hara düşürmüşsə, ordan oyana ikinci bir adam onun ərazisinə gəlmirmiş. Qaraca Çoban bizim regionda doğulup. Onun bizim bı hissədə yeri var, arxaş yeri. Mən özüm gözümən görmüşəm. Orda yaşdı kişilər də söypət eliyir ki, Qaraca Çoban alət-zad olmuyan vaxdı çuxasın soyunuv, ona büküf tikani, ağaşdarı kötüyünnən çıxardıf. Bu günə kimi ollar bitmirdi, qırxları da tikanıydı. Yanı ora Qaraca Çobanın arxacıydı. Qaraçuğ deyilən yer var, Qaraca Çobanın arxacı həmin ərazidə yerrəşir. Onun məzarıqı var. O öləndə çoxlu daşdar gətirif qoyuflar. Deməli, o vaxdı kim gəlifsə, bir qara daş gətirif, onun məzarına qoyuf. Onun məzarının uzunluğu, hardasa, bəlkə də iki yüz metir, üç yüz metirdi. Hər gələn bir qara daş gətirif qoyuv onun üzərinə, dəfnə gəldihləri bilinsin deyə. O vaxdı yazı-pozu yoxumuş, çovannar savassız olarmışdar. Onnan biliflər ki, hamı munun dəfnində gəlif iştirak eliyif. Məsəlçün, iki yüz çoban varsa, iki yüz də daş gətirilif ora. O vaxdı da yazmax-pozmax olmurmuş də. Daşdarnan bilirmişdər kim gəlif deyə.

29.

Onun bir bulağı varımış. O, işdiyi bulağın içərisi çox dərin idi. Mən görmüşdüm o bulağı. Yanı heş kim əyilif su götürə bilməzdi ordan. O, Qaraca Çovanın bulağı oluf. İt-pişih girməməhdən ötrü onu dərinləşdiripbiş özü. Ancağ özü uzanıv ordan içirmiş. Qeyri bir insan, bizi kimi insan uzansa, başı o bulağa çatası deyil. Mütləq biz ora nəysə sallamalıyix, götürməliyih. Ona görə də rəvayətdə deyir ki, ancax Qaraca Çovan ordan uzanıf su içirmiş. Bayavoy adam oluf.

30. KAFTAR

Kaftar insan şəklində olur. Bu, bilirsən harda oluf? Ağcabədinin Hind arxınnan Mardagertin arasında. Əmim deer, yatmışdım.

Qardaşım da orda oluf, amma o da deer, yatmışdım. Əmim görüf kü, maşının qavağında belə hündür bi şey, adam dayanıf. Düz maşının qavağında. Əl atıf ki, tuta. Maşını deer, belə üsdünə elədim. Ele-yəndə deer, arxasıüsdə yıxıldı. Yıxıldı deer, getdi. Düşdüm, çaydan üzümə su vurdum, deer. Axlım başıma gəldi. Amba onu tək o görməmişdi. Onu neçə sürücü görmüşdü helə, bax həməən yerdə. De-erdi, hündür, qılçaları nəzih, əlləri bax belə tühlü. Kişi paltarındeydi, deer. Deer, maşının qapılarının hamsını bağladım. Knopkaların ikisin də vurdum. Deməh, əl atıf tullanıf deer. O vaxdı da dayım kiçih oluf, balaca oluf. Deer, elə onda qorxdum ki, birdən oyanar, qorxar. Onun dərdinnən deer dimmədim. Elə bu başdadı maşının qabağında oynamağa. Tullanır deer, kabinkıya, isdiir ki, qapını aç. Qapının da deer, knopkaların vurmuşam. Deer, o yolnan deer, qutardıx.

31-32. ƏZRAYIL

Bajımın qaynənəsi xəsdeydi. Gejə ona qaroul çəkirdih. Oturmuşdux hammız. Da bilirih ki, gedəsidi. Anamnan otumuşdum. Bajımıdı, məndim, anamıydı. Anam dedi ki, ovey, Azreel gəldi, bala, gəldi. Dedi, nə gəldi? Dedi, Azreel gəldi. O sahat itdər hürüşdü. Azreelin gəlişini, deməli, itdər bilir. Elə anamın deməyinən, itdərən səsi kəsilməynən arvadın canı çıxdı.

32.

Getmişdih ölü yeri vardı, ora. Kişi də xəsdələnifdi. Nəysə. Çörəh yedih, elədih. Qayıtdı ki, bə beyjə Azrayıl darvazanın ağzındaydı. Nizami zarafatnan dedi ki, yox, ə, gəlmişdi səni öldürməyə. Burda elə-belə zarafatdaşdıx. Dedi, ə, Vallah, bala, beyjə qapının ağzındaydı, durmuşdu qapının ağzında. Biz çıxdıx gəldih bəri. Hay çıxdı ki, kişi ölüf.

33. QILLICA

Qıllica da qıllı şey olormuş dana. Pis şey olormuş e. Adamı-zadı yeyermiş. Bir xalam oğlu varıdı, Hüsöön addı. Deyer, bir dəfə

gəldih, bıralar hamısı yeyəsizdiyimiş dana. Gəlif qohum öyünə, qayıdıf gedəndə deer, bir az aralanannan sora gördüm, bir ağ dəvə düşdü dalıma. And içirdi anası ki, deyirdi, at çapıf gedif çıxıf ferma varımış yalda, orya. Ta utandığınnan demiyif ki, belə bir şey var. Deellər, qorxorsan, düş qal burda dana. Sora görüfdü kü, ferma budu, bıların da ferması bınnan belədi dana. Ta orya çıxanda tanıyıf ki, hə, bizim ferma belədədi. Deyer, elə fermadan bir az aralananda bir də düşüf dalına. At özün çatdırıf öyə. İt hürüşəndə yoxa çıxıf. Dəvə yoxa çıxıf. Deyirdi, neçə ay yatdı bı Hüsöön. Qorxusunnan dana. Deer, gedif baxdırıflar, deyif kin, onu at qutarıf. At qutarmasa, onu öldürəjhədi. Qılıca dəvə təkı şeyimiş.

34. KAFTARKUS

Biri olurdu e, dolanır ata-zada, uzanır. Kafdarkus deyillər e. Bı qavırısannıxlarda olormuş. Qavaxcan qavırısannıxda goreşən deerdilər. Mənim bir qohumumun dəvəsi ova qayıdıf dağdan gələndə yoxa çıxır. Gedif dəvəni gəzməyə. Ova aralanıfımış dana qavırısannıxdan. Dəvəni gəzif qayıdanda görüf kin, qavırısannıxda bir keçi var. Keçini götürüf qucağına. Ta deyif, keçidi dana, aparıf. Bı da goreşənimiş. Keçini alıf qucağına, atı sürüf. Bir zaman baxıf kin, bı keçinin dal əyağı yernən sürünür. Axı bı balacadı. İndi ata dolaşa, atı yıxa, qayıda adamı yeyə. Bu elə qorxmuyuf dana. Qavaxdan qalxızıf çırpıf yerə. Deyif, get, get, anan namaz üsdündeydi, qaç. Hə, bax o da oluf. Olmuş şeylərdi ollar.

35-41. HAL

Kadının uşağı olanda onu Hal aparırmış. Nənəmgil deyirdi da (mən onu görməmişəm). Onda qapıda keçi çığırdırmışdar, güllə atıllarmış. Onnan sora kadın özünə gəlirmiş. O güllənin səsinə guya qaçırmış. Nənəm deyirdi ki, onu bizim ulu babamız tutub. O da nə-tər tutub? Xana toxuyullarmış, gəvə. Toxuyub, bular yatışırmış. Səhər durullarmış ki, düyün-düyündü. Kişi yatıb ojağın yanında. Belə də şiş qoyub ojağa. Şişin uju qızarıb. Bular gəlib gəvəni rahlı-

yıllarmış da. Kişi şişi götürüp qılçasının burasından (söyləyici əlini ayağına toxundurur – top.) yandıranda bu özünü itirib. Olar iynədən, sancaxdan qorxullar. Çığıranda kişi tutub. Tez üsdünə iynə taxıb. Onda nənəm deyirdi ki, (nənəmin də anası danışmış ona) yekə bir arvadıydı. Onu göndərilmiş suya. Deyirmişdər, “get, gejjə”. Gedif beşcə dəyqədə suyu doldurub gəlirmiş. Deyirmişdər, “get, tez gəl”. Gediv oturmuş, axşam gəlirmiş. Bax belə iş tuturmuş. Bular gərəh ona tova dedirdəydi ki, nəslinə, kökünə, uluvauluna, nəvlem eee, yeddi arxa dönəninə mən dəymeyjəm. Gediv uşaxlar su gətirmiş. Deyif, bunu çıxart. Çıxardıf. Gəlif deyif ki, Ojaxqulu baba, Ojaxqulu baba (Ojaxquluymuş kişinin adı). Çıxıf, deyif nədi? Deyif, bir belə qaldım evində, mənə incitmədz, ona görə çox sağ olun. Dəymeyjəm, sana heş bir ziyannıx vermeyjəm. Mana gərəh tova dedirdəydin. Mənnən mal isdeydin, pul isdeydin, nəvlim, nəysə isdeydin dana. Bunu da eləmədin. Mənnən istifadə eləmədin. Ancax sana bircə onu deyirəm ki, gəlinnərniz, qızdarnız ev süpürsün, dalıncax zivil gəlsin. Təmizdiyniz olmasın.

36.

Deməli, bizim tayfada bir nəfər oluf, bunun atı olufdu. Bu, hər gün gedir görür kü, at örhədədi, qan-tərin içərsində, yalı da hörülüdü. Bir gün belə, iki gün belə... Deyir ki, bəs gecə səhərə kimi bu Hal ata dinşdih vermir. Neynəməh lazımdı? Qırı əridir, bezin üzərində atın belinə çəkir. Səhərə yaxın gəlir, ata yaxınnaşanda görür kü, atın üzərində bir məxluq var. Bir kadın xeylağıdı. Haldı da. Deməli, bu da bilir ki, Halın yaxasına tez iynə, yaxut da sancax sanşsan, onda bu gözdən itmir, qalır. Və nə qədər ki bu sancax, bu iynə onun yaxasındadı, bu itayət eliyir onu tutan adama. Bu da bu minvalnan bu Halı tutur, yanı qırdan aralana bilmir və sancağı da yaxasına sancır. Atın belində Halı tutur, gətirir evə. Hal burda bu adamların bir yerdə qalır, yaşır, işdiyir. Günnərin bir günündə bu Hal axı getməy isdiyir. Bu gəlir, yaxınnaşır bir kadına, deyir ki, bəs əlimə tikan batdı, bu iynənnən bunu çıxart. Hal üsdündəki iynəni gösdərir. Özü onu götürə bilmir. Bu da sancağı çıxardan kimi Hal artıx qayıdır ilkin formasına

də. Ama gedərkən bir söz deyir. Deyir, siz mənən sarımsağın neçə dərdə dərman olduğun soruşmadınız. Ama məni burda işlətdiniz, mən də sizə qarqış eliyirəm ki, yurdunuz avand olsun, ama həmişə zibilli, tör-töküntülü olsun. Bu, belə qarqış eliyir, və gözdən itir gedir. Anam deyirdi ki, buna görə də bizim öyləri həmişə nə qədər yığıf-yığırsalarsa da, elə tör-töküntü olur. Və bu, həmin o Halın qarğışdı.

37.

Halı mənim dosdoğma bavam tutuf. Bunu hamı bilir. Özü də bir çətin doğan olsun, biz gedəh, getmiyəh, bizdən bir papax getsin, o adam əlbəəl həm doğar, həm də onda bir dolaşığı ola bilməz. Onda mənim nənəm gəvə toxuyurdu. Gəvəni qurufdu. Arvad geje gəvəni toxuyur, savax durur görür ki, gəvə artıx toxunuf. Amba başı burunux gəvə dana. Gəvəni qırxıllar axı bu belə. Sora deyir ki, ərinə, Əmiraslan! (Əmiraslan mənim babamdı. Anamın dədəsi. Allah ölənnərinə rəhmət eləsin). Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Əmiraslan, axı bizim bı gəvə toxunur.

Deyir:

– Xaccə, həylə şey ola bilməz. Nətəər? Gəvəni geje biz yatanan sora kim toxuyar?

Deyir:

– Ant bı, mısant bı, Təhməzin canıçün, gəvə toxunur.

Deyir:

– İndi bını bı geje busup tutajam. Bəs bını toxuyan niyə ağzın burmur?

Deyir:

– Nəysə ağzın qırxmıyıv, amba toxunur gəvə.

Kişi girər xananın arasına, gözdüyər. Kişi görər ki, gəldi. Bu Hal gəldi otdu, başdadı gəvəni toxumağa. Deyir:

Yandı, yaxıldı yançağım,
Xanada qaldı muncuğum.

Takqatarak bı toxuyur. Kişi qəşəhcə bırdanca iynəni çəkir, taxır bının üsdə. Bax bı tam hakqı, bını millət hamısı bilir. Üç il onu öyümüzdə saxlamışız biz. Ta bı da qəşəh simavar qaynatmax, qapı süpürməh, qab-qaşix yumax. Amba ölü yerinə gedəndə deyirmiş, məni də aparın. Aparıllarmış, dünyada aşağıda otumazmış. Çıxıf yükün üsdə otururmuş. Sora bına deyillər ki, Əmiraslan, binnan xavar al görəh, bı, niyə çıxıf yükün üsdə oturur, yerdə otumur? Özü-nün də adın Qızxanım qoyufdu bavam. Bavam gələndə deyir ki, Qızxanım, niyə yerdə otumursan, camahatın içində sən çıxıf yükün üsdə oturursan? Deyir:

– Bava, o görülmədiyinə baxmagine, onu Azreyil kəsir, o meyit qanın içindədi. Mənim ültüfətim⁶ mindar götümer.

Ta belə mına hes-zad demillər. Bir gün elə olur ku, bavamgil geder toya. Toya gedəndə bı gətirir sımavarı doldurer, çıtığın⁷ ater, çayı qaynader, qapını-bajanı süpürer, bir belə qızı çağırer. Deyir ki, burya gəl, söz deyirəm. Bı qız gələr. Deyir ki, aaz, aaz, başına dönüm, bı iynəni bırdan çəh, ver mana, əyağımnda tikan var, bını çıxardım. Qız belə iynəni çəkif bına verəndə qaçer. İynəni ater orya, qaçer. Geder durur aralıda. Bavamgil gələndə görör kü, Qızxanım bıde yaldan duruf baxer.

– Bala, çay hazırdı?

Deyif:

– Hə. Çay da hazırdı, sıfra da salınıdı, çay da dəmlidi.

– Bala, gə bəri, gə bəri.

Deyif:

– Gəlmiyejem. Sizdən bircə şeyi xayış eliyirəm kin, nə qədər əzyət çəhmisinizsə bu üç ildə, onu mana halal eliyin. Ama mən sizə sora bir söz deyəjəm.

Bavam halallığı verənnən sora deyif:

– Üç ildi, məni saxladız, mənənnən xəvər almadız ki, sarımsax nəyə dərmandı? İyidin ağrısı nədəndi?

⁶ Ültüfətim – nəfsim

⁷ Çıtıx – samovarı qaynatmaq üçün istifadə olunan kiçik ağac parçaları

İyid cavana deyillər da. Deyif, bunu bilseydiniz, ömürrüh sizə çörəyidi, bəsınızıdı. Nə qədər işdədeydiniz, qutarmazdı.

Amba onun qucağında gələndə bir qulağ oluf, Hal qulağı. Bax onu öz gözümnən görmüşəm. Özümüzün öyümüzdə oluf o qulax. Bax, bax bı yekəliyində şeydi (söyləyici əlini geniş açır – top.). İndi ki şeytan⁸ qulağı deyillər e, belə qalpax təkı çıxır e. Bax o fasondu, möykəm, sümüh. Ama çölü bax, bax belə naxışdı-naxışdı, içi burux-burux. Onu bax bı yaxın vaxlaracan saxlıyırdılar. Ta bilmədim, muzeyə verdilər, neynədilər? Xalamdaydı, bilmədim, kimə verdi.

38.

Babam yüz otuz yaşında kişiymiş. Bunun yeddi gəlini varıymış, bala. Üçün oturdup kilimin üsdə. Kilim qurupmuş. Adı da Xanıymış arvadın (qaynənələrinin). Deyif ki, ay bala, başına dönüm, axı kilim artmer. Bullar and içif ki, nənə, Vallah, toxuyorux, artmer. Kişi yeddi gəlinə deyip ki, sizin nənənizi aqladejam, görüm, yalan deyirsiz, gerçəh? Kişi girer xananın dalına. Görör, biri baxandan düşdü. Şapp. Muncuğu asıp varangəliy⁹. Biri də düşdü. Şapp. Kişi durub elə yavaçcaca o muncuğu xananın qoluna asanı tutup. Arvadına deyip:

– Xanı, Xanı, dur, iynəni gəti, bunun yaxasına sancım.

Bunun yaxasına sancıf, bunu tutuf. Adı da Əsədiymiş. Bir azdan deyif:

Xanada qaldı muncuğum,
Yandı-yaxıldı c...ığım,
Əsət baba, ver mıncığım...

Əsəd hələ birin tutuf e. Bunu saxleer. Saxlıyanda bunun da döşündə uşax varıymış – Halın. Deyir ki, Xanı nənə, qurvan olum, başına dönüm, denən ki, mənə boşdasın, uşax döşümdədi. Deyif:

⁸ Şeytan – ilbiz

⁹ Varangələ – söyləyicinin dediyinə görə, xananı aşağı salıb-qaldırmağa xidmət edən qarğıdan hazırlanmış alət

– Yox.

Bir il saxlıyıf. Deyif, “get, tez gəl”. Gedermiş, axşam gələrmiş, bala. “Get, gejd gəl” deyəndə gedip beş dəyqada gəlirmiş. Onnan sora deyif ki, Xanı nənə, məni yeddi oğluun başına çöür, Əsət babama denən ki, məni boşdasın. Deyif ki, ay kişi, sən Allah, balaların canına ant verif, onu boşda. Geder ata miner, aler bunu tərkinə. Tərkinə alanda deyir ki, mənnən nə isdeersən, verim. Arvat deyif ki, a kişi, nə mal isdə, nə pul isdə, yeddi arxa dönənəa toova elətdir. Geder deyer:

– Əsət baba, nə isdersən, qurvan olum, mənim yaxamın iynəsin çək, gedim.

Əsət deyif:

– Nəvəmnən, nəticəmnən, kötücəmnən, yeddi arxa dönənimnən tova elə, səni boşdoyum.

Üş dəfə deyif, iynəni çək, elə ordan da qayva çəkilib. Bınnan əzələ, bağışdıyın, zahını Hal aparardı. Anamın yaylığın başına örtəndə o doğan arvat tərəfə Hal hərrəmməzdi.

39.

Mənim bir əmim oluf, Nəjəfqulu əmim. (Onu da mamam söylüyüf). Əmim kalkozun buxaltırımıf. Axşamnar oturuf hesab yazırmıf. Hallar, cinnər, məleykələr də bunun başına topalaşır. Bu idarə də rəhmətdih Qamboy kişinin evinin yanındeymiş. Bunun arvadı şikaat eliyir ki, bu, gejd gəlir evə. Anası, bayısı (mamamgil) maraxlanıllar, görəh bu niyə gejd gedir evə? Savaha yaxın bunu boşduyullarmıf deməh, hallar, məleykələr. Deer, Qamboy kişinin arvadı (Minayə arvat rəhmətdih) pencərədən baxır, görür kü, bu əlini yelliyir belə. Əlini-qolunu, başını yelliyir. Deməli, bular hərriyirmiş bunnan bir tük çəhsinnər. Neçə gün bunnan döyüşə durullar. Neçə gün döyüşə durannan sora bunnan bir dənə tük götürüllər. Qız-gəlin olur hal. Onnan on günmü, on beş günmü çəkir. Əmim heylə gedif. Elə həməh tühnən o rəhmətə getdi. Qorxudan. Dədə-bavadan sınıanmış şeydi bu. Uzax bizdən. O məleykələr bir dənə tüh çəhdimi kiminsə başınnan, o getməlid.

40.

Bizim olduğumuz həyətin əyağında Hal varıydı. (Abdillanın böyürtgənniyinin içində). Ay Allah, geje şər qarışan kimi oxuyan-çalan, oynuyan qarışdı bir-birinə. Uşaxlar gedirdi, gəlirdi:

– Nənə, orda toy var.

Deyirdim:

– Ə, sizin kimi uşaxlardı da ollar da. Gizdəniv orda çalılar həylə.

Ta uşaxların yanında demirdim. Bir günnəri nətəər oldusa, bının biri küsdü. Dedim ki, sən öl, cini çağırjam, gəlsin səni aparsın. Get ollarnan orda oynax. Qoy təpənə döyə-döyə səni oynatsınar. Onnan sora uşax bir qorxdu ki. Axırı, neynirsən, camahatın hamısın dəli elədi e orda köpöyoğlunun malı. Çox pis, mındar da zəhmi var. Bax yekə-yekə arvatdardı. Allah hakqı, mən də görmüşəm. Gözü-mün qavağınnan ayna durmuyuv, ay toba. Bax belə-belə yekə döş-dər, çım-çılpaq. At p..unnan da yığıflar badnusunda. İndi hardan götürüflər, kimin öyünnən, qapısınnan götürüflər bilmirəm. Belə əllərində oynadılar. Biri yüyürdü maa sarı, səki məni tutuv apara, oynada. (Allah ölənnərin yerin behişd eləsin). Rəhmətdih qağam demişdi ki, yuxuda səni çağırən olanda denən, əlimdə duz əzirəm. Əlimdə duz əzirəm, mənim təhrim yoxdu. Bir də gördün, yaxın gəlir, denən ki, ay bala, yaxın gəlmə e, səni iynə saxlıyajax, üsdümdə iynə var, Vallah, qaleysən bax burda. Mən səni nətəər saxlıyejam onnan sora? Onnan sora qayıdıf qaçajax dala.

41.

Qara geysin onu. Onu mənim bavam tutuf. Bu, həməşə bizim öyü yığırmış, yığışdırırmış, silirmiş, süpürürmüş, çıxıp gedirmiş. Bizim deyəndə hələ mənim yox e, hələ dədəmin dədəsinin. Bir gün deyir:

– Ay Qədiş, Vallah, bı öyü nəysə gəlir təmizdiyir, silir, süpürür, qapını-zadı yığır-yığışdırır. Hara nə qoyuram, yerin dəyişdirir, heş-zad tapbıram.

Deyir:

– Yaxşı.

Ta demir ki, nə olar, qorxar.

Deyir:

– Yaxşı, mən onu taparam.

Bı, həmməşə yaxasında elə-beləyə bir iynə sallıyırmiş. Bir gün deyir:

– Başım ağrıyır, mən heç yana getmirəm.

Oturur bı qapının ağzında. Bir də görür kü, bının arvadı suya gedənnən sora sallan-bullan¹⁰ yerişdi, başı açıx, g..ü açıx bir gəlin gəldi girdi bıllara. Girən təki qapını kəsir, deyir:

– Aaz, bajı, sən kimsən, bira girirsən?

Deyir:

– Mənim kimsəliyimi soruşma, saa baha oturur.

Deyir:

– Aaz, qorxma e, mən sənin təkisinnən ötrü ölürdüm elə. O, mənim arvadım dəyil. O, qaynənəmdi. Mən özümə arvat gəzirəm, onçun soruşuram.

Belə-belə, bına yaxınnaşır, iynəni sancır yaxasına. İynəni sancannan sora bı, əbədilih qalır bırdə. Sora bunun bir uşağı olur. Öyün ortasında yürüyü asır. Bu arvat da qəti buna dimmirmiş. Kişi deyirmiş ki, onnan işin yoxdu, qoy dursun. Uşağı qoyur yürüyə, özü yelliyir. Qoymurmuş bının uşağına heş kəs yaxınnaşa. Bir gün hara gedirmişsə ərri-arvatdı, deyir:

– Saa qurban olum, Qədiş, yoldaşına denən, mənim uşağımın yürüyünün altına süpürgə çəhməsin ha. Çəhdi, qutardı.

Deyir:

– Ə, donuz qızı, süpürgə çəhməsin, əlin vırmasın, bının uşağı nə matahdı e.

Bı oyana gedən təki mının yürüyünün altın süpürəndə qayıdır baxır görür kü, yürüh bomboşdu, heş-zad yoxdu, qayba çıxıp. Sora gəlin dəli olur, düşür düzdərə.

– Verin mənim balamı!

– Aaz, aaz, balan ta çıxıf gedif, hayandadı ki, verələr?

¹⁰ Sallan-bullan – yavaş, arxayın

Sora kişiyə deyir ki, al dedin, aldım, ver dedin, verdim, bir il öyündə qaldım, çörəyini yedim, heç olmasa, o çörəhdən utaneydin, mənim balamı didərgin eləmiyeydin. Mənim balam bax bı sahat havada məliyr. Əlim çatmır, ünüm yetmir.

Deyir:

– Aaz, çağır uşağını, gəlsin, gözümün içində saxlıyım.

Deyir:

– Ta yox, getdi, qutardı.

Bax həylə.

42-49. CİN

Bəhrəmlidə Narrı bulax vardı. Anam həməən bulaxdan suyu belə götürdüüyü yerdə orda pişih kimi bir şey atılır bunun üsdünə. Nənəm özü də gəlin oluf. Neyniyiflər, mümkün olmuyuf. Əmim aparıv Ağdama molluya. Deyif ki, Halmış, Cinmiş. Deer, çığırır, öldürmə məni. Onnan heylə bir güjnən canını qutarmışdı. İyirmi gün, bir ay, bax helə məleykələrnən danışdı, öldürməyün məni, aparmıyın məni hələ.

Ümumiyyətlə, o cinnər, deer, nə sə saa verillər. Alıf yeersənsə, sən də dönürsən Cin olursan.

43.

Bir qohummuz vardı. Onun bir uşağı olmuşdu. Uşax günügünnən geri gedif. Görüf əmizdirdiyi heç uşağa xeyir vermir. Uşağın üzü balacalaner. Deer, yürüh qururdux. Kəndirdən qayırdı, çuvuxdan aserdı. Anası gedif çörəh pişirif qayıdanda gəlifdi ki, Cin əmizdirer o uşağı, Hal əmizdirer uşağı yürühdə. İynəni sancıv üsdünə. Halı tutuflar. Uşax da ölüf. O nağdıdı, onu görən oluf. Qohumdu.

Cini də heylə görmüşəm.

44.

Bir yol gəlmişdim İrzanın dəyirmanına. Fizulidədi İrza. Dəyirmanı varıdı, su dəyirmanı. Dəyirmanda bı İrza kişi bir həkət elədi¹¹. Bunun da bir dənə ağ atı varıdı. Özü də Şuşadanıdı həmən İrza. Deyir, getdim atı mindim. O Dan ulduzuynan Ülkar ulduzu bir böyühlühdədi. O Ülkar ulduzu, deyir, Dan ulduzunnan qabax çıxır. Mən onu bilmədim, – deyir. Ülkar çıxanda durdum, elə bildim, Dan ulduzudu. Deyir, atı mindim düşdüm yola kin, vaxlı gedəm, vaxlı da işimi quram, vaxlı da qayıdam gələm. Deyir, gethaget, gethaget. Şuşaynan Fizulinin arasında nə qədər yol var. Deyir, bı səfər girdim Daşaltı yoluna. Daşaltı yoluynan da belə bir dərədi. Girirsən qobuya, qobudan bir də çıxırsan Şuşuya. Deyir, gördüm, ə, Vallah, yol, kol, hamısı eşşəhlidi. Dedim, yəqin ermənilər odun, kol yığıv aparıllar dana, gedillər ya qırmağa, ya nəyə. Getdim, o döşü yendim, elə dəriyə az qalmışdım çatam – su qobusuna. Deyir, daldan biri atıldı, mindi tərkimə. Deyir, mən də heş-zad bilmirəm ki, Cin olar, Hal olar, nə olar. Belə əlimi sürttüm, gördüm, ə, bu, əməlli-başdı adamdı. Bərh tutuf yaxamnan. Çiyinmən də möykəm tutuf. Atı sürdüm, deyir, ağzı yuxarı bir xeylax çıxmışdım, atı bağladım düşdüm. Səhərə yaxındı tay. Deyir, bı mənən qabax düşdü, ağzı aşağa yavaş-yavaş yendi dəriyə tərəf. Deyir, yüyürdüm bını tutam. Deyir, yüyürdü, qaşdı getdi. Tuta bilmədim. Gəldim atı mindim, deyir, çıxdım Şuşuya. Başıma gələn bı hadisəni söypət elədim bıllara kı, belə-belə. Dedilər, hə, Cinimiş e, səni heylə eliyif. Gərəh heş atdan düşüf atı bağlamıyeydin. Elə düz atdı süreydin gəleydin, hardasa ya düşüf qaçajeydı, ya heş səni bıraxmıyejeydı. O, boz ata çox həris olan şeydi. Boz atı harda görür, o mütləq mimməlidi.

45.

Bizim dədə-bavamızın bavası Cini tutuf, saxlıyif. Cin yalvarıf. Deyiv, evdə uşağım var, boşda məni, gedim, nə isdəsən, verəjəm. Yalvarıf-yapışıf, deyif, nə isdiyəsən, verim. Bərəkətını nəyə

¹¹ Həkət elədi – söhbət etdi

verim? Bı da qorxuf ki, birdən var-döölətim gedər, deyif, zivilimə. İndi bax bizim öyləri Allah hakqı, nağayrax, nətəər süpürəh, təmiz-diyəh, elə baxerix ki, odee, orda zivil var. Elə adam var kin, gündə bir dəfə süpürür, süpürür, tərtemiz görörsən duruf orda. Biz elə süpürürüy, əənə gedirih, bəri qayıdırix kin, orda zivil var.

46.

Mənim ana babamın atası cini tutuf. Anamın nənəsi xana qurufmuş, toxuyurmuş. Toxuyurmuş, səhər gedif görürmüş tezdən toxuduğu sökülüf qoyuluf yerə. Deyəndə heş kəs inammırmış. Bu, üç köməhçi çağırır. Xeylax toxuyuflar geje. Elə oları da çağırif neje bir şahıt kimi öz yan-yörəsində saxlıyif, deyif, hal-qəziyə belədi. Mən deyirəm, inammırsız. Axşam nə qədər toxumuşux, yenə sökülüf qoyuluf yerə. Kişi deyif, yaxşı. Kişi bir iynə götürüv əlinə. Həmən tikiş iynəsin saxlıyiv əlində. Gəlif bir kadın xeylağı. Söhdüyü yerdə tez iynəni sancır üsdə. Elə onnan da qalıfdı, gedə bilmiyif. Özü minnətçi düşüf ki, uşağım var, körpə uşağım var, mənə boşda gedim. Deyif, tova eləginən, onnan sora boşduyum. Tova eliyif ki, sənin bir törəmana mən yaxın getməmə. Tova elətdiriv, onnan boşduyuf. İndi bizim bir körpəmizə bir şey olmaz həylə şeydə. Anamın babası tutufmuş onu.

47.

Hal ayırdı, Cin ayırdı. Səmət Vurğunda olanda bax belə yatmışam. Yatdım, oyandım ki, iki oğlandı, iki qızdı. Gözümü açanda oğlannar ikisi də yox oldu. Ama bu qızdar ikisi də gəlir mənim üsdümə. Yuxudayam, uzanıxlıyam, ama guya ki, oyammışam. Gördüm kü, biyan kökü var e, onun kimi bir beləsi onun əlindədi, bir beləsi də bunun əlində. İndi bu belə tutur burnuma. Biri qopardıv ağzıma verməy isdiyir. Qayıtdım ki, Pissimillah, Pissimillah. Pissimillah deyən kimi qaşdılar. Onu mən görmüşəm.

48.

Cinnər qonşunun atını aparıf miniflər. Atın yalın, quyruğun düyün-düyün eliyif, bax bircə belə eliyif (söyləyici barmağını gös-

tərir – top.). Atı qan-dərin içində gətirif hörühlüyüflər yerinə hava işıxlananda. Gedif görüf, boy, Allah, at nə gündədi? Qayçıynan ol-ların düyününü təmiz qırif töhmüşdü, onnan sohrasına daa həylə uzağa örühləmirdi. Ollar atınan hərisedi. Bir uşağnan, böyühnən işi olmaz onların. Ancax təzə paltar gəzəjəh, geyinsin, aparsın cırıxlasın toylarda, şiltiyin atsın, ya qaytarsın, ya heş qaytarmasın.

49.

Cin yığnağına bizim kəndimizdə ras gəlinif – Vərəndəlidə. Mənim qaynənəmi geje olanda yatanda toya çağırırdı cinnər: “Ay Maral bajı, gəl toya, ay Maral bajı, gəl toya”. Deməli, Maralın üs-dündə hənsi gecə sancax yoxudu, Maral geje gedirdi, günüz gəlirdi. Bax mənim qaynənəmin qaynənəsi. Onu gözümən görmüşəm.

50-51. EV İLANI

Öy ilanı aylədə olar. Bizim özümüzün evmizdə oluf. Bajım Aybəniz balaceydi, qırxı çıxmamışdı. Anam getdi suya. Maa da taf-sırdı ki, gözdə mən gəlincən. Onda kəhrizə gederdilər sənəynən. Başım qarışar oynamağa. O vaxdı duyux düşərəm ki, hə, bə anam maa qızı tafşırif gedif. Getmişəm ki, ilan, and olsun Allaha, kün-deynən yatif bajımın başının üsdündə. Anam gəldi, elə beləcə uşağı çəhdi. İlan süyrüldü getdi. Allah ölənnərinə rəhmət eləsin, rəhmət-dih dədəm dünyasında qapıdakı ilannara dəyməzdi. Çoxuydu ilan bizim qapıda. Dayımnan, da bağışdıyn, yoldaşım, elə bilginən ki, tay-tuş kimiydilər. Uşaxlar çıxar evin üsdünə, bu dədəm öyündə. Orda görəllər ki, ilan kündələnif yatif. Bular dirəndi. Bu dədəm öydə yoxuydu. Anam nə qədər elədi ki, bala, o ilana dəymiyin, vur-muyun. Bular dirəndi ki, yox, bu ilan vurulmalıdı. İkisi də köməh-ləşdi, ilanı tüəhnən vurdular. Həmən ili, (Allah ölənnərinə rəhmət eləsin) düzdü, xəsdeydi dədəm. Ama həmən ili kişi öldü. Geje yu-xuda görər ki, qağam, bir qara əmmalı kişidi. Kəndiri belə metir-metir, metir-metir elədi. Deer, dedi ki, Əliqulu, kəsdim. İlanı vur-duxları gejesi. Durdu nənəm. Az qaldı nağara ki, bəs beyjə qağan

yuxu görüfdü. Beyjə qağanın kəndirin kəsiflər. Durdu getdi Ağdama, molluya. Deefdi ki, sənin öyündə bir qannı iş oluf. Çox nahağ ona yol vermisiniz. Bə o ilan sənin (da çox-çox bağışdıyın) aylənin tuman-köynəyində oluf daymi. Sizə ziyannıx vurmuyuf. O ilanı öldürmüsünüz. Onnan da sənin çarxın çöyrüldü. Həmin ili Müslüm məytəfdən kəsildi. Onnan sora gəldi qağam öldü.

51.

Öy ilanı adamı vurmaz. Tuğda olanda qapımızda yekə tut ağacı vardı. Gördüh bir yekə ilan qıvrılıv orda yatıf. Bunu öldürə bilmədi. Gejə özüm yuxumda gördüm kü, deer ki, mən Baratın qardaşıyam, məni öldürməyün. (Mənim yoldaşımın da adı Baratıdı). İlan deer. And olsun Allaha. Sora, bala, qaçqın olduğ, ev tikdirdih yenə bırda. Getdiy evə yığıldıx. Yığılanda həmənlə ilan gördüh gəlifdi, gənə həmənlə bizim baxçada yatıf. Bax ev ilanı odu. Köçən günü orda qaşqınnığa gələnəcən o ilan biznən qaldı orda. Öldürsən, ziyannığ olar. İlan da buyruxdı. İlanın buyruğu oldu, vuror, buyruğu olmadı, vurmor. İlanə gərəh xəter törətmiyəsən, vurmuyasan.

Bir qızım varıdı, İmişdi rayonundaydu. Onun da bir oğlu vardı. Həməşə mən onu yaylağa aparerdım. Getdim bunu gətiməyə. Uşaxlar da yatıf belə sırəvnən¹² dana. Gəldim gejə. Savaxları yaylağa köçöjüyüh, maşınnan gedeyih. Gördüm uşaxlar hamsı yatıf, amba orda bir qızımın qucağında (balaca bir qızım var, olar bir yaşında, iki yaşında) gördüm bir şey şırıldeer. Belə baxdım ki, and olsun Allaha, bir yekə gürzədi. Yatıf. Üzün qoyuf bax bu iki qızdın üzünə. Yoldaşıma dedim ki, ay öyün yıxılsın, uşağın hamsını ilan vurojax. Dedi:

– Nədi?

Dedim:

– Bax gürzə.

Dedi:

¹² Sırəvnən – sırayla

– Onda gəl uşaxları bir-bir çıxardax. Vursa da, qoy o iki qızı vursun.

Da ilan da bax belə yatıf. Uşaxların hamsını çıxartdım çölə. Getdim durdum belə başının üsdə. Elə fısfıs yatıf bulanan. Birdən başını qaldırdı ki, mən baxeram. Dedim:

– Heyvan, qadan aleem, başına dönüm, düş aşağı, vurma mənim balalarımı.

Bir dəfə o uşağın üzünə dil vurdu, bir dəfə bu uşağın. Şırıp düşdü. Yoldaşıma dedim ki, bunu öldürmə, kiş, kiş elə. Qoy getsin. Görürsən, bu uşağı vursa, hamsını da vurardı. Buları da vurardı. Bax buyruxdu. İlan buyruxdu.

Öy ilanı adama dəymer. Hamının öyündə ilanı var. Mən deərəm ki, gözümən kəntdə görmüşəm. O ilan gəlif biznən, ama öldürməmiş o ilanı. Özü də yekə ilanıdı. Gün axşamacan o baxçada, o bağın içində yater. Yad qonax-zad gələndə deerdih ki, birdən o ilana dəərsən. Dəymə.

52-53. İLANLARIN QIZLARA VURULMASI

Evimizin difarı təzeydi. Allah ölənnərinə rəhmət eləsin. Bunnan balaca bir qəşəh qızım varıdı. (O da rəhmətə getdi). Çıxdım çölə. Gəldim ki, ilannar ikisi də bax belə yatıf qızımın başının üsdündə. Qız balacadı, amba elədi, elədi, ölmüş ağappax, deersən ki, humayun ağıdı. İlannar ikisi də bax-bax belə aralıdan qıza tamaşa eleellər. Qızı çəhdim. Çığırışdıx: “Öydə ilan, öydə ilan”. Bu Sulduzun bavası, Polat kişi rəhmətdih gəldi dedi ki, yox, o ku o uşağa dəymi-yifdi, dəyməy olmaz. Dedi, gətiginən duz qoy, çörəh qoy, çəkilsin. O ilana biz duz qoydux, çörəh qoydux, onnan çəkildi.

Söyləyicidən ilanların qızlara vurulmasını soruşduqda bu mətni danışdı – top.

53.

İlanların cavan oğlannara, qızlara vurulmasını eşitmişəm. Bax adijə bizim qonşu kəndimizdə, Qaradağlıda ilan bir dənə qıza aşıq

oluf. Hara gedirmiş, bax qonşuya gedirmiş, ora da gedirmiş. Yad evə də gedirmiş, ora da gedirmiş, dalısıynan hərrənirmiş. Qız hara gedirmiş, o ilan düşürmüş onun dalına.

54-55. AŞIQ OLMUŞ İLANLAR

İlanın eşq vaxdı olur. Bir dəfə mənim qardaşım arvadı görür ki, iki qızıl ilan bir-biriynən oynoor. Bular biri oğlan olur, biri qız olur. Bosdanna gələrmiş. Nəysə, birin araleer, öldürör, biri qaler. Bir də gördüm kü, gəlin qaranəfəs gələr bosdanna. Dedim:

– Aaz, nədi?

Dedi:

– Bə dalıma bir ilan düşüf. Birin öldürmüşəm, biri düşüf. Belə-belə.

Dedim:

– Nahağ öldürüfsən.

Qızıl ilandı, olar bir-biriynən heylə həvləşellər, oynaşellər. Həə. And olsun Allaha, gəldi, girdi polun altına. Qaldılar çöldə. Üş gün çöldə qaldılar, çöldə yatışdılar olar. Üş gününən sora gördüh həmənlə ilan odu, çıxarıf başını yuxarıdan. Gəlif ki, qısasını ala. Firəngizi qoolamışdı bir dəfə. Onnan sora töküldülər yaveynan-zadnan kişilər öldürdü ilanı. İlanın da söygülüsü olur dana. Hər şeyin söygülüsü var.

55.

Kəndimizdə bir oğlan vardı Qəşəm adında. Yaşı çox keşmişdi, həyat qurmamışdı. Dedilər ki, o, yolnan getdiyi yerdə görüf ki, iki dənə qızıl ilan bir-birinə sırmaşıf. Deməli, ikisi bir-birinə sevgiliymiş dəə, sevişirmişdər. Bunu vuruv öldürüf. Həmənlə oğlanın bəxdə, taleyi elə bil düşmüşdü quyuya. Onun anasına həmişə deerdilər ki, niyə Qəşəmi evləndirmirsən? Sora gedif Məşdiyə (seyidiydi, mollaydı), bəxdinə baxdırıf. Deef ki, sənin balan iki dənə sevgili qızıl ilanı öldürüf. Ona görə də onun talehi bağlanıf.

56. YEDDİ QARDAŞ İLAN

Qızıl ilannar yeddi qardaş olur. Deyir, biri həməən bı yeddi qardaşın birin yaralıyır. O da çox kinni ilan olur ha. Həddinnən artıx kinni. Yaralıyır, bu da ki eyzan keçiv İrana. Alverçiymiş. İrannan gətirirmiş, bırdə alver eliyirmiş. Hələ onda savet gəlməmişimş. Bunu belə eşitmişəm. Bu ilan o qədər bunu izdiyir, izdiyir, izdiyir. Bı gedir Arazın qırağında ki keçəcəy e, orda başdıyır dəvəni xıxır-dır. Dəveynən gedirmiş. Başdıyır çay içif, çörəh yeməyə. Çay içif çörəh yeməyə başdıyanda ilan gedir girir bı dəvənin cahazının¹³ içinə. Bı adam çörəyi-çayı yeyənnən sora durur gedir dəvəni minir, sudan keçir o tərəfə. O tərəfə keçəndə bu ilan sallanır. Sallanır, ama bu adamı vırmır ha. Dəvə bını görəndə tullanır-düşür, tullanır-düşür, bı ilan düşür yerə. Düşür yerə, bı çıxır gedir, vura bilmir. Vura bilmir ha, nə kişini, nə dəvəni. Onda deyillər kin, ilan kinnidi, dəvədən də kinnidi. İlan belədi dana, ilanı yaraladı, o sana bir zərər keçirməliidi. İndi o adama keçirə bilmiyif də, dəvə qoymuyuf keçə.

57. İSGƏNDƏRİN DİRİLİK SUYU İÇMƏYƏ GETMƏSİ

İsgəndər çox varrı bir padçah oluf. Gedif deyif, gərəh mən dirilix suyu içəm ki, ölmüyəm. O çox gediv Ərəbisdandadı, hardadı, qumsax yerdədi. Ora gediv İsgəndər. Gedif, küləy əsif, qum bının əsgərrərinin təmiz üsdərin örtüf. Qumun altınnan küləh kəsənnən sora birtəhər eşələnif qalxıllar. Qalxannan sora görür kü, bir nurani kişi oturuf. Bı, kişiyə deyir ki, mən dirilix suyu içməyə gəlmişəm. İndi ora getməliyəm. Yanında bir kişi varımış. Deyir ki, ode, o kişi də gedir dirilix suyu içməyə. Gedin, ikınız da için. Yenillər yerin altına. Yetmiş metir yerin altına yenillər pilləkənnən. Görüllər ki, bir ağ su axır. Süt kimi ağdı. Bir adi su axır. O sakqallı kişi adi sudan içir. Amma İsgəndər sütdü sudan, süt rəh sudan içir. Çıxıf gəlillər. Daa ikinci dəfə ora girməy olmaz. Çıxıf gəlillər. Deyir ki, hən-

¹³ Cahaz – dəvənin yəhəri

si sudan işdin? O nurani xavar alır. Deyir, mən o süt kimidən işdim, bu, adi sudan. Deyif ki, dirilih suyun o içif, sən işməmişən. Səni öz qılıncın öldürəjəh. Ona deyif. Deməli, gün bərth qızif. Dört dənə qılıncı belə sancıflar. Şinellərdən üsdünə örtüflər. Padçah giriv altına ki, bir az kölgələnsin. Kölgədə kölgələnirmiş, küləy əsif, öz qılıncı düşüv, özün öldürüf. O, ölənnən sora onu götürüllər, qoşun aparır anasının yanına. İsgəndərin qızıl karatesi¹⁴ varımiş. Karate firqondu. Qızıl firqonu varımiş. (O firqonu Savet höküməti gəzirmiş ee. Elə-belə adi söybət döyül e. Həqiqi olub o. Onu çox gəziflər, tapa bilmiyiblər e, o firqonda ən azı bir ton yarım qızıl işdəniliv ora). İsgəndəri anası qoyuf qızıl karatenin içinə, gəzdirif. Deyif ki, İsgəndəri torpağa qoymuyejam, gəzdirejəm. İsgəndəri okqadana gəzdirir, gedir düzü-biyavanda bir tək evə çıxır. Evdə gözəl bir oğlan varımiş, gedir bı oğlanın yanına. Bir əsgər göndərir ki, ged ordan biraz su gəti də, susuzunnan camahat batır. Gedir ordan su gətiməyə. Oğlan deyir ki, bı qoşun nədu belə? Deyir ki, bəs İsgəndər öluf, İsgəndərin anasıdı. Deyir ki, oğlumu basdımejəm, İsgəndər torpağa yaraşmır. İsgəndəri qızıl karatedə hərriyejəm, nə qədər canım var, gəzdirəjəm. Deyir ki, get onu arvada denən, karateynən bir yerdə özü gəlsin bura. Əsgərrər lazım döyül. Bu gəlir, deyir. Arvat İsgəndəri də götürür firqonnan bir yerdə, gedir onun qapısına. Deyir ki, ana, mən başıma gələni saa deyim, gör sənin dərdin çoxdu, yoxsa mənim dərdim çoxdu? Deyir:

– Hə, de görüm.

Deyir ki, bu qızı görürsən? Bir qız gösdərir.

Deyir:

– Bu qız mənim əmimqızıdı, əmoğlu-əmiqızıyıx.

İkisi də gözəlmiş. Bunnan mən evləndim, aylə qurdum. Bir yerdə yaşadıx. Sora bu xəsdələndi. Xəsdələnəndə mən çox can atdım, həkim gətirim, nağayırım, neyliyim... Nə qədə həkim-zad gətdimsə, buna xeyri olmadı. Bu elə dedi, gedirəm, uje ölürəm. Dedi ki, dedim, əmiqızı, səni qoymuyejam öləsən, səni saxlıyejam. Dedi:

¹⁴ Karatesi – karetası

– Yox, sən öl, mən öləjəm, sən ayrı arvad alessən.

Deyir, mən and işdim ki, mən sənnən başqa ayrı qadın üzünə baxmejem. Deyir, o məni kişilihdən salmağa məjburladı. Mən özümü kişilihdən saldım. Mən özümü kişilihdən salannan sora bı sağaldı. Deyir, o yatan qara qul mənim qulumdu. Bu getdi mənim gözümün qabağında qara qulnan yaşadı (mənim əmim qızı). İndi bu sahat da deyir, mənim kişiliyim yoxdu, o qara qulnan mənim əmim qızı yaşayır, mən qırxıdan ona baxa-baxa qalmışam. İndi deyir, mənim dərdim çoxdu, ana, sən dərdir? Deyir:

– Bala, sən dərdir mənimkinnən çoxdu.

Deyir:

– Mənim bax, bu gözəl baxçamda bir yer qazax, oğlunu basdırax. Qalır xarav oluf, iylənif camahatı bezdirməsin.

Onun, deməli, baxçasında yer qazır İsgəndəri dəfn eliyillər.

58. DƏNİZİN SUYU NİYƏ ACIDI?

Bakıdan əənə Beşbarmaq var, onu görmüsən? Ordadı Xızır Peyğənbər. Mən ora getdim, orda o nəzir yığannar yaylıx sərif daşın üsdünə ki, guya Xızır Peyğənbərdir, yarıf. Gərəh nəzir qoyasan ora. Ollar söypət eliyir, deyir ki, bunnan qavax dənizin suyu şirin oluf. Xızır peyğənbər adam göndərir ki, get o sudan gət, ciyarım yanır. Deyir, gedir su gətiməyə, suyu gətirir dana. Bu susuzunnan ölmüş daa. Axır nəfəsində deyir ki, sən gətirdiyin su zəhərə dönsün, sən də daşa dönginən, ay bala, gəlir çıxmıdır. O, daş olur, qalır dənizin içində, dəniz də onnan sora aji olur, içməli olmur. Ordan baxanda dənizin içində topa daş görür. Onun adınan həylə deyillər dana indi.

59. İNSAF, SU, OD

Üçü yoldaş oluf. Dünya binnət olanı hələ bıllardı ha. İnsafdı, sudu, bir də oddu. Bıllar yola çıxıllar. Dünyanı gəzəndə su deyir ki, mən bırdı qallam. Üş yoldaşdılar axı. Deyir:

– Ə, bira mənim xoşuma gəldi. Mən bırdə qalırım.

Deyillər:

– Qal.

Oduvan insaf gedir. Bıllar gedəndə o daldan çağırır ki, bəs siz nə billəssiz ki, mən hardayam? Deyir ki, harda ki göyərti olsa, yaşılığ olsa, bilejiih ki, orda su var, sən ordasan. Bir xeylax gedənnən sora od qalır. Deyir:

– Bıra da mənim xoşuma gəlir, mən də bırdə qallam.

Deyir:

– Hə, qal, neynəh.

İndi bı yola çıxıf gedəndə od deyir:

– Bəs sən nə biləssən, mən hardayam?

Deyir ki, mən biləjəm. Harda ki yalav oldu, tüşdü oldu, işiğ oldu, biləjəm ki, sən ordasan.

Sora özü deyir:

– Bəs biz nə bilejiih, sən hardasan?

Deyir:

– Havax kin imanı-dini yadınnan çıxartsan, bilginən kin, orda dəyiləm. İmannan din yadında olsa, bilginən ki, mən sənın yanındayam.

Bunu anamın anası danışırdı. Rəhmətdih biraz loğman arvadıydı, hər şeyi bilirdi da. Adı Sarayıdı. Həşdat üç yaşında rəhmətə getdi.

60. BAYQUŞ

Bayquş ən pis heyvandı. Deməli, biz gəlif qaşqın düşmüşüh. Ən sifdə Qarabağ müharbəsi başdamamış bizim kəndimizə bayquş gəldi. Evimizin arxasında yekə işix stolbası varıdı. Bayquş orda gəlirdi uluyurdu, uluyurdu, çıxırdı gedirdi. Bir insan başa düşmürdü. Elə gedif daş atırdığ ona, qavalıyırdıx. Sora qaşqın düşəndə Ağcabədiyə gəldih. Gəldi qapımızın ağzında başdadı bir də ulamağa. Nəysə, bu qonşu yerridi. Buna dedim:

– Nərgiz, bu bayquş gəlif bizim qapıda uluyur, daşdıyır, çıxır gedir. Xeyri yoxdu. Nağayrax, nətəər eliyəh? Daa biz qaşqınıx, burdan belə harya gedeyih biz?

Dedi:

– Aaz, sən onu daşdamaginən. Bayquş bir də gələndə get evdən duz da gətir, çörəh də gətir. Götür gəl. Dur denən ki, ay bayquş, səni ant verirəm bax bu duza, bu çörəyə, bir də mənim qapımda gəlif ulama. Çıx get.

Həqiqətən, mən onu elədim. O arvat dediyini gətdim elədim. Bayquş onnan uşdu getdi. Ta bir də bizim qapıya gəlmədi. Bax bayquşdan da bunu bilirəm.

61. KİM GECƏ QƏBİRİSTANLIĞA GEDƏR?

Köhnə vaxdı kişilər bir-biriynən spor eliyif ki, kim gejë gedər qəvirsannığa dəyə, gələr. Hə. Bu deef ki, mən gedərəm. O deef, yox, orda bir nişana qoyuf gəlməh lazımdı. Deer:

– Nədi?

Deer:

– Bu şişi apargınan, qəbirsannığa tax, gəl.

Bu da deer, şinel geyinifmiş. Qavax geyirdilər, uzun ətəyi vardı. Bu da oana-buana baxıf. Qorxa-qorxa aparıf taxanda sən demə, şinel düşüf qəbirin üsdünə. Şinelin üsdünə taxır. Qayıdıf getməh isdiyəndə bu elə bilir bunu tutuflar. Ürəyi partdıyır, orda ölür (söyləyici gülür – top.).

62. EHSAN

Hüzür yerinnən gərəh heç kəs aj getməsin. Aj gedəndə ölünün ruhu narahat olur. Verilən eysan yeyilməli. Deyir kin, kim ki eysannan yemir, vaxdı gələndə onun da eysanı qazanda qalır, yeyilmir. Mənim bir əmim arvadı vardı, üçüncü Ovşarda, rəhmətə getdi. O, bir yol nağıl elədi ki, anam ölmüşdü, biz ona ehsan verirdih. Deyir, adına günü olanda yeməh pişirirdih, duz töküdüh anamın rufuna. Bir gejë, deyir, gəldi anam yuxuma girdi. Deyir, dedi, bala, ajınnan

ürəyim sıxılır e. Deyir, dedim, ay ana, niyə ajınnan ürəyin sıxılır, bir belə yeməh pişirirəm, heş yemirsən sən? Deyir, dedi, ay bala, yeməyi pişirirsən e sən, süfrəyə düzülür, əlimi uzada bilmirəm axı.

– Ay ana, niyə?

Deyir, dedi, sən o duzu tulluyanda ancax mənim adımlı çəkirsən. Peyğəmbərrərin, imamnarımızın, övlüyalının adın çəhmirsən axı sən. Deyir kin, bala, mən o yeməyə əlimi uzada bilirəm. Yeri-miz yaxşıdı, yaxşı yerdeyih. (Yaqın cənnətdiy oluf də). Amma sən mənim adıma atmısan duzu. Ollara təhliv eləmirsən ha, maa təhliv eliyirsən. Ollar da heş birisi yeməyə əlin uzatmır. Yeməyə hamı bir yerdə oturur. Mən də olların dərdinnən əlimi uzada bilmirəm, aj qalırım. Birinci ollara təhliv elə, sora maa təhliv elə. Onnan sorasına deyir, yeməyə duz atanda dedim kin, bı, imamnarımızın, bı, peyğəmbərrərimizin, bu, övliyalarımızın. Onnan sora deyir, aradan xeylax keçənnən sora anam yenə yuxuma girdi. Dedi ki, Allah da-da yetsin, bala, indi yeyirəm, qarnım doyrur.

DİNİ ŞƏXSİYYƏTLƏR, PİRLƏR VƏ OCAQLAR HAQQINDA

63. ƏLİNİN ZƏHMİ

Həzrət Əlidən qüvvəli heş kim ola bilməz. O qədərə qüvvəli adam oluf ha. Bir həmlı qadın varımış. Həmişə Əli gələndə ayağa qalxarmış. Bilmirəm, qadınardan hansıdı, Zəhradı, Fatmadı, hənsidisə, deyirmiş ki, sən niyə helə eliyirsən, bir belə peyğəmbərrər gəlir, heş birində əyağa durmursan, Əli gələndə durursan. Həmilisan da, sən niyə durursan əyağa? Əli gəlir, gəlir. Deyifdi ki, mənnih döyül. Məni durquzan durquzur da. Onun zəhmi durquzur. Deyifdi ki, onun zəhmi ağırıdı, ona görə. İki dənə pəhlivan belə duruf başının üsdündə, əlləriynən də çiyinnən basıflar. Gənə xeyri olmuyuf, pəhlivannan bir yerdə Əli gələndə qalxıv əyağa. Əlinin qüvvəsi çoxdu.

Həzrət Əlinin qılıncının uju belə haça olur. Onnan qüvvəli adam yoxdu. Əlinin başının üsdündə bulut hərrənirmiş həməşə.

64. İMAM HÜSEYN VƏ YEZİD

Deyir, İmam Hüseyin təbabətədiyi olub. İmamnar da həməşə sözün düzün dəyəən adamlar oluqlar da. Yezidin gözü tutulur. Anasına deyir ki, nə qədər təbib, loğman gətirdin, mənim dərdimə çarə eləmədi. Get İmam Hüseyin yanına, onun təbabətədiyi var, mənim gözümə əncam çəhsin. Amma yadında saxla ki, imamnar sözün düzün deyən adamnardi, sifdə nə sözü desə, onu yadında saxla. Deyir:

– Yaxşı.

Bı gedir. İmam Hüseyin də bilir ki, axı bılar düşməndilər. Deyir:

– Bacı, gəl içəri, gəl.

Noolsun ki, düşməndi. Bı imamdı, qəbul eləməlidi bıni. Deyir:

– Eşidirəm.

Deyir:

– Bəs oğlumun gözü tutulub.

Deyir:

– Əl aman. İsdootnan duzu qarışdırsın bir-birinə, töhsün gözünə.

Qarı sevinə-sevinə qayıdır gedir. Qayıdır gəlir. Deyir:

– Ana, nə dedi?

Deyir:

– İsdootnan duzu qarışdırsın, töhsün gözünə.

Deyir:

– Zalımın qızı, gözümü kor eləməy isdiyir. Bə saa demədim, bir onun sifdə dediyi sözü yadında saxla?

Xeylax fikirrəşir. Deyir:

– Vallah, bala, belə dedi. “Əl aman” dedi.

Deyir:

– Mənim əlimi daldan bağlıyın ağaca, mənim gözümü kor eliyən əlimdi.

Düz deyir da, ağrıyır, oxalıyır.

65-68. SEYİD MUSA

Mənim babam – Seyit Musa 1918-ci ildə İrəvannan gəlif. İrəvanın Kiçih Vedi rayonu deyillər, ordan – Şirazdı kəndinnən. Biz oralıyız. Mən orda doğulmuşam, gəliv Ağcabədi rayonuna, (dəvə yolu deyirdilər e o vaxdı, bu zonadadı dəvə yolu) orda bölünüflər da o vaxdı – 1918-də, erməni qırğın törədəndə. Elə bil, bayısın, qardaşın, atasın, hamısın itirif. Sora atası gəlif tapıf. Onda maşın-zad yoxumuş ha. Orda bölünüflər seyitdər. Bavam da cavan oğlanıymış onda. 1918-də hardasa irmi iki yaşı olarmış. Ermənilər hücum eliyəndə atasın itirif. Soradan Ağcabədinin Ofşar kəndinnən atasını tapıfdı – Seyid İsmayılı. 1946-da rəhmətə gedif (Allah ölənnərə rəhmət eləsin). Vərəndəli kəndi var. Vərəndəlidə yaşıyan adam oluf babam. Ora xoşuna gəlif, qalıv orda. Bırda gəliv aylə quruf. Onda Vərəndəli Azərbaycan kəndi oluf, azərbaycanlılar oluf, addelni kənd oluf.

Gejə gedirmişdər Qaradağlıya. O vaxdı atnan gedirmişdər. Elə bil, gejiyə düşüflər, deyiflər, bizi Allah qonağı eliyin. O qapıya döndəndə də nəysə bir nəfər pis cavaf verif billara. Bılar da gedif. Gedif qavaxda bir qadın, cavan gəlin çıxıf. Sora həmənlə gəlini bavam özünə bajı götürüf. İndi heylə şeylər yoxdu ha. O vaxdı köynəhdən keçirirmişdər. Bavam özünə bajı götürüv onu. Heş kimi yoxumuş bavamın, erməni qıranda hərəsi bir dərədə qalıf. Elə bil övlatdarı olduxca, bajısının, qardaşının, atasının adın qoyurmuşdar uşaxlarına. Hə, bax o həmənlə evə düşüflər, gəlin deyif ki, Allaha qurban olum, qonağına da, gəlin bəri. Gedillər orda beş-on dəyqə otumaxnan o həmənlə kişi var ha, ollardan bir az oyana, o cavaf verənin ağzı gəlif duruf bırda – boynunun dalında. Orda biliflər ki, billar kimdi. Ata-baleymışdar. Deyiflər ki, bı döndü filankəsgilə da (balaca kətdərimiş). O adamnar da gəliflər yalvarıflar, bavamın atası deyif kin, mən getməyəm heş vaxdı. Bavam da çox ürəyi yumşağ adamımış. Deyif, yox e, adamdı da, gedim. O qadın yalvarıf ki, bəs yazıxdı da o. Gedif bir dənə şapalax vırıf. (Həmənlə o qadının oğlu söypət eliyir). Bir dənə şapalax vırıf, şapalax vırmağnan ağzı gəlif yerində durur. Gör onun hökmü nə qədərdir. Şapalağı vuruf, qaytarır yerinə.

O vaxdı Qaradağlıda oğurrux-zad çoxumuş da. Atam söypət eliyirdi. Deyir, geje gəlif fərmaşımızın içinnən çuxanı oğurruyuf aparıflar. Deməli, onu oğurruyuv ordan çıxartmaxnan həməən adamların evi od tutuv orda yanıt. Heş bavam bilmiyiv e, aparıflar onu. Bir də gejeynən gediflər ki, ev yanır, qaytarıt dana. Bir də qaytarıt gətirif qoyuflar yerinə xəlvəçcə, çıxıf gediflər ki, dəyməy olmaz bı adama. Biri gətirmiş, elə bil, nəzir verirmiş, nəzir deyirmiş, nəysə hasil olurmuş. Gətiriv inəyi bağıyırmiş qapısına. Deyirmiş, yox, bını mən götürə bilmərəm, qaytar, apar. Deyirmiş ki, apar, maa bir qoyun budunnan-zaddan gətirərsən. Tamah yoxumuş, heş pul-zad yığmırmış. Götümürmüş onu. Elə bil, nəyisə niyət eləmişən, deyirsən, hə, filan şeyi də verim. Qəbul olur, gətirif verirsən, deyir kin, narahat olma. Ya əsgəriyə gedənnər pul verirmiş ollara, gedirmiş sağ-salamat gəlirmiş, bı pulu da gətirmişdər. Deyir ki, yox, onu mən saa vermişəm, qoy qalsın özündə. O pul civində gedir əsgəriyə, üç il-dörd il əsgərrih çəkif, gəlirmişdər. Əsgərə gedəndə gəlif deyirmişdər, maa bir şey ver. O da çıxardıf pul verirmiş ki, qorxma, heş nə olmaz saa. Get, sağ-salamat qaydıf gələrsən. Belə şeylər olurmuş.

Rəhmətə gedənnən sora orda qoymuyuv onu dəfn eləməyə. Özü deyifdi ki, aparın mənə Ağcabədidə Ooşar qəbirsannığına. Həməən Nərgiztəpiyə Ooşar qəbirsannığı deyillər. Orda ooşar camahatı yaşıyiv. O qəbirsannığı ollarındı, orda qalıf. Sıfdə gələndə ooşar camahatının içinə düşüf, hamısı da hörmət eliyirmiş ona. O kişini görəndə özdərin öldürürmüşdər də. Bı (yoldaşına işarə edir – top.) da ooşardı. Bının qoja nənəsi Nərgiztəpədə yaşıyırmiş o vaxd. Bının qoja nənəsi görüf kü, adna günnəri axşamnar orda şam yanırmiş. Belə qəvri götürüflər, betonuyuflar, onnan sora olmuyufdu. Hər gejelər yanırmiş. Belə möcüzəymiş da. Gedirmişdər ki, daşın qırağı hisdi səhər-səhər. Daş yoxumuş e, elə-belə... Daş qoyuflar, daş eliyənnən sora olmuyuf. Elə bil, neçə ildi, ora gedilmir da, muharbə zonasıdı. Dörd il bunnan qabax mən getdim, elə bil, bir-iki adam dedi. Qaradağlılardan da çox inanıllar ona. Dedilər ki, getmişih ki, ilan qabığının gediv orda çıxır. Mən getdim, özüm gördüm.

Onun oçağına ceyran gəlirmiş. Elə bil, balasın itirif, gəlif qəvrin başına belə-belə firranır ki, balasın tafsın də.

Deyirmiş ki, vax gələjəh, bir qutu olajax, orda adam gösdərə-jəhlər. O vaxdı deyirmiş e onu. Yanı tilvizer yaranıf da sora. Onu görürmüş o.

Bir dəfə təzə getmişimiş ora. Orda bir nəfər gamışın itirif. Bı da təzə getmiş adamdı da, bilmir axı ki, seyit nədi, nətəərđi, nətəər olur, ne-jə olur. Nətəər olufsa, kimsə bir mərdimazar deyif ki, bı kişi yaqın aparıfdı gamışı. Gəlif kişini aparıflar hökumətə. Onu atam danışırdı. Hökumətə aparıflar, salıflar içəri, orda danışdırıflar, orabıra, deyiflər ki, get çöldə gözdə. Çıxıf çöldə oturuf, əlində də təsbəh. Oturuf söypət eliyif, sora içərdəki adamnar çıxıf, nə qədər eliyiflər, qapı açılmıyif. Uje qapını kilitdiyif ki, məni gör siz hara gətirmisiz? Axırı, pəncərədən deyiflər ki, görün o kişidə nə var ki, bı qapını kilitdiyiv oturuv orda. Gəliflər ki, heş nə əlində təsbəh, elə təsbəhi oynadır. Onnan sora gedif kişi, nağarıf-neyniyif, qapı açılıf. Deyiflər ki, a kişi, saa yaxşı yol.

Ooşar kəndində bir törəmədə nəysə var helə. Uşağ oluv, ölmüş. Elə bavam nağarırmışsa, heylə o uşaxlar qalırmış.

66.

Rəhmətdih Seyit Musa Ooşara gedir. Gejeymiş, oğlu da yanındaymış. Bir qapını döyüflər. Qapını aşmıyif yiyəsi. Deyif ki, ge-jə biz qonax qəbul eləmirih. Kişi qayıdıf. Sora gedif Məhəddin var e, onun anasının qapısın döyüf. O da cavan gəlinimiş, yoldaşı evdə yoxumuş. Çöldeymiş, elə orda görüf, deyif:

– A baji, evdə kişi xeylağı var?

Deyif:

– Hə, var. Qonağa da qurban olum, Allaha da qurban olum, qardaş, gə bəri, bı saati yoldaşım gələjəh.

Elə ge-jə ollarda qalif, yeməh-zad verif. Sora dalıncan axdarıflar ki, bəs o adam hara gedif? O seyidimiş. Həməən adamın ağzı əyilif. Sora gəliv axdarıf Məhəddinin anasıgildə tapıflar. Sora da gəliflər ki, bəs o adamın ağzı əyilif dana. Əyağına düşüflər ki,

gedəh. O da getmiyif, sora oğlun göndərif dəysən. Oğlu gediv elə bir şillə vırif. Bizim eşitdihlərimiz helədi də. Seyid İsmayıl getmiyif, Seyit Musa gedif da. Deyir, o gedif bir şillə vırif, agzı düzəlif. Biraz əyri kimi qalif helə. Hələ də deyir, yaşuyır o adam.

67.

Seyid Musa bizim Qarabağda ən sınımmış seyitdi. Qaradağlı kəndində rəhmətə gedif. Mənim qaynənəmin atası oluv o. Mənim qaynənəm Seyit Musanın qızıdı. O Seyit Musanı gətirif Nərgiztəpədə dəfn eliyflər. Kümbəz tikdirmişiy üsdündə.

O rəhmətə gedəndə deyif ki, məni aparın Ovşar qəbirsanlığında dəfn eliyin. Biz Ovşarix, Ovşar nəslinnənih da biz. Həmin o kişi ama Qaradağlıdan olufdu. Bı sahat hal-hazırda onun oğlunun biri durur, qızının biri durur – Seyit Musanın. Onu dəfn eliyəndə dəveynən gətiriflər Nərgiztəpiyə onun cənazəsin o vaxdı. Hardasa, 56-cı ildə rəhmətə gedib. Onu gətirəndə o dəvə ağılyif. (Onu mən soralar eşitmişəm. Elə bil, dəfn olunan vaxdı onun yanında olan adam danışıf maa kı, Seyit Musanın cənazəsi qaldırılarda, dəviyə yühləndə dəvə ağılyif). Şəxsən bizim özümüzün ən inandığımız seyitdi.

68.

Seyid Musa Yağlıvəntdədi. Hökümlü seyitdi. Cəddi var. Getməmişəm, gəlməmişəm, ama cəddinə nəzir vermişəm, quzu vermişih, qoyun vermişih, pul vermişih, qonax çağırmışix. Gödəy, alçax kişiydi. O da biznən dağa gedirdi, arana gəlirdi. Həmən o seyidin malı çoxudu. Onun malının birin gəlif bir adam oğurruyuv aparıf danna. (Bildih də, kimdi). Üş gün o kişi, arvat gəldi dedi ki, mal bırya gəlif. Mal da təzə doğmuşdu ey, heç aylıx da döyüldü. Gəldi, bala, elə oldu ku, dedilər, heş bırya nə mal gəlif, nə bir şey. Ta billar əlini üzdülər, yühləndilər, getdilər. Arvad əmr verdi ki, bıraynan getmiyeyih, kəndin üsdünnən gedeyih. Kişi də kəndin üsdəki yolnan gəldi. Arvat gəldi o kəndin qulağında durdu, mələdi mal təkdi. Dedi:

– Qaraöz, sənin balanı mən anasız apareram. Səni aparanın balası anasız-atasız mələsin.

Bu Quran hakqı, heç arası bir gün çəhmədi, avaryıya düşdü, odun bax bırdan girdi, hesav elə mişar kimi kəsdi. Seyidin cəddinə qurvan olum, seyit hamısı hökümlüdü, cəddinə qurvan olum. Seyidin hökmün Allah-taala verir.

69. ERMƏNİLƏRİN SEYİDDƏN DİLƏK İSTƏMƏSİ

Matrisyan Joranın bir oğlu vardı. Adı da Sarıbek. Ama Sarıbek erməni olsa da, yaxşı Azərbaycan mahnıları oxuyurdu. Bir gün atçot apardım balnisiyə verməyə. Neçə uşağ anadan oluf, neçəsin peyvənd eləmişih, neynəmişih. Maa dedi ki, səni Matrisyan gəzir. Dedim:

– Ə, mən seyid oğluyam, Matrisyan məni neynir?

Dedi:

– Yox e, lazımsan.

Getdim atçotu verdim, qayıtdım. Balnisənin qavağna çıxanda maşın gəldi ki, səni gözdüyürəm. Öz-özümə çox fikirəşdim ki, mən neynəmişəm, dalaşmamışam, vuruşmamışam, oğurruğ eləməmişəm. Nəsə, getdih. Dedi ki, üç ildi, dörd ildi Sarıbeki evləndirmişəm, uşağ olmur. Mənə deyillər, apar Seyidin ojağna. Bu bərəkət hakqı. Dedim:

– Gətir.

Getdik. Nəsə, atam rəhmətə getmişdi, anam dururdu. Gətdih. Bizim qapıda belə yekə qarağaş vardı. Qarağaşın divində oturdu. Qızdardan biri ona bir isdikan çay gətirdi. Anam dedi:

– Sarıbek, bura nə niyətə gəlmisənsə, o qəbul olub.

Gün xoşudu, elə qapıda otudux. Bilmirəm, neçə ay keşdisə, Matrisyan mənə zəng vurdu:

– Gəl, sənnən işim var.

Dedim:

– Yoldaş Matrisyan, nooluf?

Dedi ki, maşın göndərirəm, gəl. Dedim:

– Mənim maşınım var, özüm gəlləm.

Getdim. Qapıda, rəyisin qapısında dururdular axı. Mən getdim. Nə demişdisə, hamsı mən gedəndə çəkildi qırağa. Matrisyan çıxdı qavağa:

– Ayə, sənin, ağanın cəddinə qurban olum. Ə, Sarıbeğin uşağı var.

Çıxartdı mənim civimə iki dənə yüzdük qoydu. Birin çıxartdım onun civinə qoydum, birin öz civimə. Dedim:

– Biri bəsdı. Yarsını götürəllər, hamısını götürməzdir.

Məni apardı univərmağa. Kariçni kastumu soyunuram, geyinirəm. Deer:

– Yox, mən alım.

Əyakqavı-zad hamsı. Dedim:

– Yoldaş Matrisyan, mən gedim.

Dedi:

– Yox e. Səni aparjaxlar.

Amma bir arvat var, səni görməh isdiyir. Dedim:

– Kimdi?

Dedi:

– Bazarkom Roza.

Dedim:

– O neynir məni? Mən bazarda şey-zad satmıram.

Dedi:

– Yox e. O da nəysə deer də.

Getdim. O dedi ki, bəs mənim də bir niyətim var. Dedim:

– Nə niyətdi?

Dedi:

– Qızım var.

Nə bilim nə, nə. Dedim ki, Roza, gələrsən anamın yanına. Anam nə deyər, onu eliyərsən. Onunku da düzəldi. Qızın isdiyən varmış, nə varmış, bilmirəm.

Atamın qəbri orda qalır. Kampüterdə baxsanız, ermənilər o qəbrə dəymiylər. Nətəər hördürmüşəm, helə də durur. Dəmir qapı qoymuşam, kubiknən hörmüşəm belə. Özü də dərə yerdə deyil e.

Düz yalın üsdündədi. Bizim atamızın qəbrinə gediplər. İlanar qoy-
muyup girə.

Seyit Rzanın atasının adı Seyit Sadıxdı. Anamın atasının adı
Seyit Hüseyndi. Anam da seyit qızı oluf.

70. ƏLİYİN QURBAN KƏSİLMƏYƏ GƏLMƏSİ

Bizim mal-qoyun çox oluf. Bular hamsı bilillər. O vaxdı kal-
xoz ki dağ-arana gedirdi. Orda bilmirəm nə lazım olufsa, qurban kəs-
məh lazım oluf, nə lazım olufsa, qoyun yiəsi razı olmuyuf. Atam
deef ki, dayanın, gələr indi. Gəlif çayın qırağında iki rükət namaz qı-
lıf, əlik gəlif. Hamı məhətdəl qalıf. Əliyın başını sığallıyıf. Deef, Al-
lahın heyvanı, get. Çıxıf gedif. Atam qoymuyuv onu kəsələr.

71. SEYİD AĞA

Seyid Ağa varıydı, Allah rəhmət eləsin. Onu tutuflar, mindi-
riflər poyuza, nə qəddən eliyiflər, poyuz tər-pəm-miyif. Deyiflər:

– Bala, bu poyuz niyə tər-pəm-mir dana, buna nooldu?

Kimsə deyir:

– Əyə, burya bir seyit tutuf qoyuflar. Ona gora bəlkə də tər-
pəm-mir.

Seyidi düşürdüflər, poyuz tər-pənif. Bax o həylə möcüzəli se-
yididi. Ojağına kim gedeydi, topal gedeerdi, xəsdə gedeerdi, sağalif
qayıderdi. Onu görmüşdüm həylə.

72. SEYİD SƏCCAH

Öy ilanı ojaxda olur, hər öydə olmaz. Məyyən ojaxlarda olar.
Bizdərdə Seyid Əligil varıdı. Allah rəhmət eləsin, dədəsi hökümlü
seyidiydi e. Elə-belə seyit dəyildi. İki aylıq uşax yürühdəymiş. Ki-
şi aparıf şallağı qoyuv uşağın yürüyünün başına, qayıdıf ki, şalla-
ğın sapı şallaxdı, qabağı ilandı. Bax o Seyit Səccahın şallağı ilan
olufdu. Oğlannarının adı Mirələmidi, Mir Ağaydı, Seyid Əliydi, Se-

yid Əziziydi, qızı Seyid Səkineydi. O qədər hökümlüydü kü, Kürə deyif, Kür, bölün, o Kür bölünüf, quru qalif.

Ağzı əyilən gedərdi, ağzı düz qayıdardı. Nə işə gedirdin, niyətin qəbul olardı. Məsələn, Seyit Səccah bax bir ağacı belə basdırırdı dağa gedəndə, kimin nəyi olsa, pitonu¹⁵, qabı-qaşığı yığerdılar orya, heş kəs ona yaxın gedə bilməzdi. Möcüzə seyididi. Elə belə seyit dəyildi. Ojağına da maral gəlif sağılmağa. Əlin, bax-bax belə belinə çəkif deyif, mən südunu halal eliyirəm balana. Get, balan əmsin. Seyit Səccah Laçının o tayında Kosalı kəndi deyillər, ordanıdı. Uşaxları hamısı bırdadı. Hamısı kəramətdidilər. Ağlı qaçan, helə şey olan ancax seyitdərin ojağına gedərdi.

73. SEYİD MİRZƏ

Qonşu kəntdə seyit vardı. Seyit Mirzəydi adı. Qonum-qonşu danışdı ki, Allaha and olsun, o seyit rəhmətə gedəndə onun çəpərinin divinnən kol götürməyə ilan imkan vermirdi. Sora deer evin uşağı gəlif deef ki, kolu kişinin qəbrinin üsdə aparıllar. (Qavaxda, qədimdə qəbrin üsdə kol qoyurdular ki, məsələn, nəysə gəlif buna toxunmasın). Hə. Bax onda ilana deeflər, çəkilib qırağa. Bax həmən o seyitgilin evində dayim ilan olur.

Böyü oğlum su içəndə əyağı sürüşüf yxılar hovuzə, başı üsdə. Həm də nəzər dəymişdi ona. Üş gün keçmədi aradan, uşax düşdü ürəhgetmiyə. Üş dəfə gədə öldü, əlmizdən getdi, ağzına köpüh daşdandı, gözdər böyüdü, ta ölüm vəziyyətində. Apardıx həmən Seyit Mirzənin ojağına. Qələm çalmağıynan elə orda da onun ürəhgetməsi dayandı.

74. MİR HƏŞİM

Bizim kəntdə Mir Həşim olub. Keçən il rəhmətə getdi. Allah rəhmət eləsin. Onun cəddi yaxşıydı. Dərələyəzdən idilər. Elə o za-

¹⁵ Piton – bidon

mannarı uşax vaxdı, bizim tərəkəmə vaxdında qoşuluf bizim cama-hata. Bırdan qız almışdı, elə olmuşdu buralı. Onun da bavasının ojağına ceyran, maral, ilan yığışer. Savax qalxer deer, Allahın heyvanı, qalxın, çıxın gedin. Qalxıf dağılıf, çıxıf gedillər. O da bax möcüzəli seyididi. Mir Həşim tərəkəmə vaxdı vuruluf Sarıya. (Bizim ovadan bir qıza). Onu alıf, qoşuluv olmuşdu bıralı. Onda tərəkəməçiliyidi e, kənt-mənt yoxudu ha. Kənt tanıyırdıx? Onda vuruluf qıza, onu alıv, elə onnan qaldı bırdı. Dağdanıdılar e, Cermuxdan oyana, oralardan. Havağ onun cəddin çağırırdım, yerdə qalmazıdı. “Ay Mir Həşimin cəddi, belə olsun”, nə deyirdim, gərəy o oloydu. Allah ona irəhmət eləsin.

75. CƏRCİZ PEYĞƏMBƏR

Peyğəmbərə atam, anam qurban. Onun adı Cərciz peyğəmbər-di. Elə oldu ku, bı erməni-musulman davasınnan bir il qavax Beyləqanın İcra başçısı əmir verdi ki, aparın orya arpa tökün. Peyğəmbərin içinə arpa tökün. Yekə binadı da, qəlbi. Bı səfərnə, savaxları əmir verilif, bir smen aparıflar. Bir oğlan deyif, məni öldür, getmə-rəm. Mən aparıv orya arpa töhmerəm. İcra başçısı deyif ki, bunu tez tutun, aparın salın türməyə. Bı səfərinçə, bala, oğlanıca aparıf sale-lar türməyə. Savağ ertə əmir verir ki, qamboylular töhsün aparsın. Gedif görüllər ki, əsdafrullah, torpağın sanı var, ilanın sanı yoxdu. (Peyğəmbərə getsən, deyəjh). Hər yan ilandı. Gəliv əmir veriflər ki, getməyə təhər yoxdu, ilan nətəər-di, Allah bilir. Höküm verifdi şofirə, məni apar orya. Kişinin adı yadımnən çıxdı ey. O böyüyün. Qəşəhcə gedər orya. Elə bir az gedər, kişinin ağzı əyilər, gələr durar kürəyində. O kişi onnan öldü. Savağ ertə də qəşəhcənə getdilər ora-ları sildilər, süpürdülər. Beyləqan camahatı, tatallar gəvə apardılar, kilim apardılar, döşəhcə apardılar, kimin qülvünnən nə çıxdısa, apardılar. Peyğəmbərin için bəzədilər. Peyğəmbər hökümlüdü, qı-zım. Seyid Əmnə dedi ki, erməni davası da olsa, Peyğəmbərdən aşağı addıya bilməz heş vaxd. Peyğəmbər neçə ilin peyğəmbər-di, tarixi yoxdu.

76. PİR AĞACI

Bizim kətdə bir Pir ağacı olub. Eyzan kimsə deyirdi, ora xoruz deyirəm, ya toyux deyirəm. Aparıv orda kəsməliyə də. Həmən o Pir ağacının üsdündə kəsirdilər. Ermənilər də orda gedif nəysə kəsirdilər. O Pir ağacı palıd ağacıydı. Böyüh bir ağacıdı, dağın başındaydı. Orda mən də aparıf kəsmişəm xoruz. Mişa adında erməni varıdı. Onun bir qanadın¹⁶ kəsif aparıf yandırmışdı, səhər ağzı əyilmişdi. Ağzı əyilif gedif harda durmuşdu ha. Yanı onun ağzı heç vax da düzəlmədi. Elə helə də qaldı, ağzı əyri. Dedilər ki, o Piri kəsiv onnan yandırıv, ona görə ağzı əyilif.

77. SIRĞA OCAĞI

Sifətdə yara olanda o ojağın torpağınnan götürüf bir damcı bax belə çəh, onnan gedir (üzdəki yara, səpişih). Ora Sırğa deyillər, Sırğa ojağı. Ya tüpürüllər həmən yerə, sağalır. Üzdə yara varsa, Nadya (ocağın nümayəndələrindən biridir – top.) tüpürəndə onnan gördün o yara itdi.

Niyə ona Sırğa ocağı deyillər? Yara olur belə, sırğadı yaranın adı. Həmən o sarı, sulu yaranın adı sırğadı. Ona görə.

78.

Mənim hər iki tərəfim də, dədə-babam da Sırğa ojağıdı. Kim yara töhsə, eləsinə mən tüpürsəm, onnan gedəjeh. İndi, bala, mənim dədə tərəfim də sırğa ojağıdı. Mən hər tərəfdə varam. Qavar-qavar yara töküllər, bax belə damcı-damcı, iki dəfə tüpürçəyimi atəm, yara sağaler. Həkimlər qavağın almer, mən aleram.

¹⁶ Qanadın – budağını

YER ADLARI İLƏ BAĞLI XATİRƏLƏR

79. QANLI DƏRƏ

Qannı dərə varıdı. Ora uşax vaxdı atamnan gedirdih. O vaxdı orda lager varıdı, piyaner lageri. Məni aparırdı piyaner lagerinə qoymağa. Orda da hamısı erməniydi. Ordan keçəndə dedi ki, bala, bura Qannı dərədi. Dedim ki, niyə Qannı dərə deyillər, ata? Sual verdim da. Dedi ki, burda azı min nəfər azərbaycannını qırıflar. Dağdan gələndə burda pusqu eliyiflər. Dərin dərədi. Burda pusqu eliyiflər. O pusquda azərbaycannılar hamısı düşüv o erməninin arasına. Burda gülləliyif qırıflar. Mana bir ağaş gösdərdi. (Böyüy ağacıdı). Dedi ki, bax bu ağacın dibində azərbaycannıların birinin belinə qaynammış samavarı bağlıyif, belində qaynadıflar.

Sajayax deyillər, qoyurdular ojağa, qalıyırdılar, qızırdı möykəm. Bax o spiral kimi qızaranda deyir, götürüv taxırdılar müsəlmannarın başına. Çılpaxlıyırdılar, lütdüyürdülər, deyir, taxırdılar belə onun boynuna ki, bunnara zulum eliyəh. 1905-ci ildə, 1912-ci ildə, 1914-cü ildə, 1918-ci ildə, sora Savetin vaxdında da onnar müsəlmanı qırıflar.

80. SOYUQ BULAQ

Edilli kəndi varıdı bizim böyrümüzdə. O kəndin meşədə Soyux bulax deyilən bir bılağı varıdı. Suyunnan bir stəkan işməh mümkün dəyildi. Gərəh yarıyatan içeydin, bir nəfəsini dəreydin, bir də yarisin içeydin. O qədər soyuğudu. İki daşın arasınnan bax belə fantan verif çıxırdı. Oralar vaxdıynan Bəhrəm bəyin torpaxlarıymış. O suyun aşağasında Bəhrəm bəy bir böyüy armıt – qış armıdı, daş armıt deyillər e, onnan calax salmışdı. Belə onu elə düzəltmişdi kin, get otur onun içində ye, iç. O bıaxdan da su gəlsin, iç, qəşəy orda kef elə. Həmən Bəhrəm bəy də oranı qoydu getdi Şuşuya. Millətimiz hamısı dağıldı getdi Şuşuya. Bütün o başbilənnərimiz. Yoxsam orda qalseydılar, heç erməni bəlkə də oraların həndəvərinə gəlməzdi.

81. ƏRGÜNƏŞ DAĞI

Bizim öz dağımız Ərgünəş dağıdır. Səhər-səhər Günəş belədən çıxırdı. Çıxanda gedirdi həmə o dağın üsdünnən batırdı. Yanı ər, günəş, ərnən Günəşin qovuşduğu. Yanı getdilər orda qaldılar. Günnün çıxan yeri – Ərgünəş.

Birinci günün şafası oranı vırırdı. Batanda da genə ora... Tutulanda görürdün hər yer qarannıxladı. Elə batanda da oranı görürdü, çıxanda da.

82-84. MƏNGƏLƏNATA DAĞI

Bir də Məngələnata deyilən dağ varıdı. Biz orda post da qurdux. Yanı döyüş vaxdı mən orda oldum. O albannardan qalmış böyüh bir məbədiydi. Amma elə möykəmididi ki, orda erməni o tərəfdən atanda o binaya dəyəndə uçuf dağılmırdı. Möykəmididi. Biz orda neçə vax posda durdux. Ordan üzü erməniyə tərəf hər yan görükürdü. Biz ora çıxıncan alayı-dolayı çıxırdıx. Yanı yorulmamağ üçün. Nəfəsimizi dəriridih. Adam yorulurdu o təpiyə qalxıncan. Çox pis dikidi, hamısı da qaratikan kolları. Onun arasıynan cığır salmışdıx. Arada bir-iki dəfə dincəlirdih, yorulurdux, çox qəlbiydi yanı. Orda daş çıxırdı. Hörgü-zad hörməyə. Ağ lay-lay daşdarıdı. Camahat qazırdı, çıxarırdı, gətirib özünə ev tikirdi.

83.

Tuğda Məngələnata vardı, yekə dağdı. Onun başında pir vardı. Ora mən də getmişəm, ora nəzir demişəm, aparmışam. Addarı Azərbaycan adıydı, yadımnan indi çıxıf. Orda ojaxda qəberrər vardı. Onnarın adı müsəlman adıydı. Amba ora ziyarətə biz də gedirdih, ermənilər də gedirdi. Kəndin yap¹⁷ yuxarsında bir dənə kilsə vardı. O da alban kilsəsiydi. Olar amba öz adına çıxır da o kilsəni. Məngələnata dağında alban kilsəsiydi. İçində iki dənə qəbir va-

¹⁷ Yaf – lap

rıydı, bir də yenirdin biraz o üzə – aşağı, orda iki dənə vardı. İkisi abidənin içindəydi, ikisi amba aşağıda. Aşağıdakı deyirdilər, qardaş-bajıdı. Amba o yuxardakı, o içindəki arvatnan kişi oluf. O vaxdı rəhmətli Şəfiqa, Makko, mən, Safura, uşaxlarnan getmişdi ora ziyarata. Onda görmüşdüh.

Hətdə o vaxdı onu deyir, o dağlarda göyərçinin əyağna kağız yazıf bağlıyırmışdar, bəyliş vaxdında, xannıxların vaxdında. Bax aparıv orda elə bil birinə vermiş, örgənmiş göyərçinnər dana. Sora o göyərçini aparıv o biri dağda birinə vermiş. Bax helə-helə. Adamnar gedirmiş, orda dururmuş dana, bax o dağın üsdə, deyirmişdər, ora göyərçin gətirəcəh onu. Onu götürüllərmiş. Məngələn-atada, o biri dağlarda, bax Şuşoynan həylə əlaqə saxlıyıllarmış, o bəyliş-xannıxda.

84.

Rəvayətə görə, yer üzünü su alanda Məngələnata dağı (hündürdü də) quru qalıf. Bu biri dağdan o biri dağa gəmiynən gedəndə soruşurlar, hardan gəlırsiz? Filan yerdən. Məngələnadan. Məngələnatanın əvvəlki adı ata yox, ada olub. Məngələnada. Sora ada əvəzinə ata çağrılıf. Rəvayətdi də. Bizim kəndin girişində bir pavarot vardı. O pavarotda əhəng daşdarı vardı da. Elə bil, bulduzer yeri qazıf, yol düzəldif. O əhəng daşdarında balıxqulağı izdəri görükürdü. Həmin yerrər su altında oluf vaxtıylə. Balıxqulağı daşdaşmış haldadı orda.

Qəbirrər-zaddar var, ziyarətgahıydı. Erməni də ziyarata gedirdi ora, azərbaycannılar da. Ümumi ziyarətgahıydı. Mən dəqiq deyəmmərəm, neçə qəbir varıydı.

85-86. QIZLAR GÖLÜ, SEYİD GÖLÜ

Bizdə Qızdar gölü var. Öz də çaylağın içində daşdı belə. Elə bil ki, addəlni özünən düzəlmə bir daşdı. O daş elə bir şeyidi ki, özünən düzəlmə hamam vannası formasında. Axulludaydı o göl. Sarı qayadan bəri gəlirdiy e, orda. Soltanın qozdarınnan aşağıdakı

dərədə. Biz gedirdiy eyzan ora uşaxlarnan. Qızdar-zaddar orda çimirdi, nəydisə, Qızdar gölü deyirdilər.

86.

Ora Seyit gölü deyirdilər (Qızlar gölünü nəzərdə tutur – top.). Ora vaxdıynan həddinnən artıx daşdıǵ oluf. İldırım çaxanda ora ildırım parçası düşüp. O daşı oymalıyif pramoy götürüf tulluyuf aşağı. Ortası qalıp çala. O su gəlif ora tökülürdü, oranın adın elə Seyit gölü qoymuşdular. Uşax-muşax gedif hamısı orda çimirdi. Daşın içində.

87. OSMAN BULAĞI

Osman bılaǵı, belə deyim ki, orda Osman adında bir oǵlan olufdu. Gəliv elə oluf ku, Cermuǵun başının üsdə onu vurufklar, özü də erməni vurufdu. Balıǵ ovuna gəllərmış köhnə vax. Osman bılaǵı da elə onun olufdu. Orda da qavırsannıx salıflar. Bizim daǵ ətəyində ölən gəlirdi Sədir Məmmədə, bir də Osman bılaǵına. Osman bılaǵı Cermuǵun üst tərəfində Atdar bağlanannan üç klometir qəlbidədi.

88. SAFOLU İSTİSUYU

Safo döyüşdərin hamısında qalif gəlif. Xannarnan, bəylərnən vuruşuf, o qoruǵu alıf, gəlif bir dəriyə düşüf. Dəriyə düşəndə görüf burda bir bılax pıqqıllıyır. Bulax pıqqıllıyanda əlin suya saler, bulaǵın suyuna. Geder bir çayın qıraǵına. Çayın yuxarısı meşə oluf, qayalıx. Aşaǵası da çay oluf. Geder qoşunnarın tökör ki, burya gəlin. Bu deyif, niyə, Safo kişi? Deyif, qazın, görün burdan nə çıxəjax? Qazellar, göröllər əllərin yandırer. Deyer ki, bu dərman isdisuyudu. Daǵdadı e. Yuxarısı meşədi, aşağısı daǵdı ey. Bir dərədə duror o suyu qazer, göl olor. Göl olanda deyer ki, bu, Safo isdisuyudu. Qalər Safolu isdisuyu. Ermənini yansın, sora da erməni gələr ki, bu, Cırmıxdı¹⁸. Döndərəllər Safonun isdisuyun Cırmıx qayırellar.

¹⁸ Cırmıx – Germuq

89. XANLIQLAR

Ermənilər son vaxlar gəlif yerrəşmişdilər Qarabağda. Onda ki türklərnən onnarın arası dəydi, onda rusdar qəsdən onnarı köçürdüf gətildilər bura. Gətirif yerrəşdirdilər. İrannan da gətirdilər bir azını. Türkmənçay sülh müqaviləsinnən sora gəldilər hamsı.

Martuninin əvvəlki adına Xonaşın də deyirdilər. Xonaşın o çayın adıydı, çayın adıynan deyirdilər. Orda bəylər oluf, Qarabağ bəyləri. Orda torpaxları oluf, indi Qarakətdə bı sahat da ora Xannıx deyillər. Xannıxlar oluf Qarakəntdə. İndi o xannıxların yerin məhv eliyiflər. Mən bir erməniynən görüşdüm, Qarakənd ermənisiynən. Qoca erməniydi. Söypət elədi. Dedim ki, yaxşı, burda xannıxlar varıdı, bu xannıx nağayırıdı ki burda? Nə iş görürdülər xannar? Dedi, hes zad, torpağ ollarınıdı, biz də onu icraya görüruf bırdə əkir-dih, becərirdih, ollar da çiyində qızılquş, ov eliyirdilər bu dağlarda. Kəhliy ovuna, sora turac ovuna, onnan sora meşə xoruzu ovuna çıxırdılar. Ancax ildə bir dəfə gəlif vergiləri yığıf qayıdıf gedirdilər. Biz, deyir, olların əlinin altında işdiyən adamlarıdıx. Məsələn, köçürmə vaxdı deyillər ki, mubahisə yarammır ki? O vaxdı o köçürənnərdən biri deyir ki, hələlih mubahisə yoxdu. Amma xalq, yerri camahat hamısı dağdadı. Tərəkəməydilər də, dağa-arana gedirdilər. İndi ollar qayıdandan sora yəqin ki, mubahisə yaranajax. Sora da mubahisə yaradannarı qırdılar, töhdülər, köçürdülər. O vaxdı hökumət məjbur eliyif.

90. CUMA BAZARI

Ermənilər soradan gəlif Qarabağa. Olar – köhnə adamlar bılarrın nə vaxdı gəldiyini yox, gördühlərini deyirdilər. Cuma bazarına gedərmiş mənım atam, sora babam. Cuma bazarı indiki Xojavəndin, köhnə Martuninin ortasında balaja bir-iki sahatdıx bazarımış. Ama orda tükannar var, şirniyat satılan tükannar olufdu o Cuma bazarında. Oranın əslində əksəriyəti azərbaycannı oluf. Olardan kəllə qəntdər alıf gətiriflər. Deməli, mənım anamın danışdığına görə,

(atamın üzün görməmişəm, bilmirəm, yadıma yaxşı gəlmir) deməli, ora ermənilər də gəlirmiş. Olar əvvəlcə gəlif dağlıq yerrərdə yerrəşiflər – çox uzaxlarda yaşayırmışdılar. Ollar, əsasən, siyasətnən hərəkət eliyiflər. Dağlıx yerrəri tutuflar, sulu yerrəri tutuflar. Bizimkiləri yavaş-yavaş düzəngahlara doğru sıxışdıflar rusdarın köməyiynən. Erməni də Cuma bazarına gələrmiş təh-təh. Amma tükannar azərbaycannıların tükanı olufdu. Hələ bildiyimə görə, anamın danışdığına görə, ollardan bir neçəsi şuşalı oluflar. Şuşada qohumları olardı, firqunna Şuşadan o tükançıların evlərinə adamnar gəlirmiş. Bu Martuni də “uni” ermənicə “var” deməhdi elə bil. “Mart” – adam. Deməli, səhər kimin nəyi varımışsa, bazara çıxararmış. Ermənilərdən də təh-təh gələrmişdər ulaxnan. Ollar ən çox ulaxnan məyyən mal gətirərmişdər ora satmağa. Dəhrə sapı, balta sapı, yaba, nə bilim. Ollar həylə şeylər düzəldərmişdər. Gətiriv orda satıf məyyən tükannan alıv apararmışdər. Deməli, bir-biriynən qarşılaşanda kim gejkirsə, alver eliyif qayıdanda o birilər, elə bil, gəlir, sahat səkgizdə biri gəlir, o birsi də onda-zadda. O deyir ki, “ende mart uni?”. “Orda adam var – bazarda?” Mart adam deməhdi, uni var. Mənim bildiyimə görə, öyrəndiyimə görə... Mən də çox maraxlamışam. Martuni adı onnan orda qalif. Sora ollar çoxalıv-eliyif, gəliflər. Sorakı illərdə.

91. QAYTANLI KİTAB

Bizim kəndin camahatı ermənilərnən qonşuydu. İyirmi dənə kənt bizim əhatəmizdəydi. Deməli, aramızdan bir çay gedir. Çayın bu tərəfində ermənilər yaşayırdı. Bizim ora toyuğmuz, cücəmiz, mal-qaramız çıxanda ermənilər onu aparıf pəyiyə salırdılar ki, bəs bu gəlif torpağmıza keçif. Təsəvvür elə ki, kəndin içində erməni torpağı var. Bizim camahatımız, bizim ağsaqqallarımız deyərdilər ki, bir qaytannı kitaf var. Qojalar deyərdi ki, o qaytannı kitafda bu kəntdərin torpağının yarısın ermənilər alıflar. Yanı erməniyə hansı torpaxlar ki verilifdi, o qaytannı kitafda yazılmışdı onun hamısı. Məsələn, bizim kəndin qabağna Bəylih bağı deyirdilər. Bəylih bağı bizim kəndin torpağı oluf. Sora Pişihli dərəsi (orda çoxlu vəhşi pişih

olardı) deyirdilər, o, bizim kəndin oluf, amma sora ermənilər alif. Şindi bulağı deyirdilər sora. Sora Kar daş deyirdih biz, ermənilər ona ayrı ad deyirdilər. Kar daş kəndimizdən bir altı kilometr aşağıda bir yerdi, bulaxdı. Yerdən qaynıyan sudu. Bulağın səsi yoxuydu də. Bulax sakitcə axırdı deyın, camahatımız ona Lal bulax, Kar bulax, Kar daş sözü deyirdih. Helə bir mənada. Ama Bəylüh bağı dediyim yer, mənim nənəmin dediyinə görə, orda bir bəy oluf. O bəyin bağı oluf də, yaylax bağı oluf. Sora o bəyləri ki, 30-cu illərdə kalxoz quruculuğunda sürgün elədilər, qulak elədilər, o həmin yer o adamın adınan qalıf. Artıq o yer ermənilərin yaşadığı kəndə çevrilmişdi. Bax olar hamsı bizim ərazimiz oluf, biz ora tut yeməyə gedirdih də. Gəlirdi ermənilər bizi qoalıyırdı ki, siz bu tutdan niyə yeirsiz? Mən özüm onun canını şahidiyəm ha. Gedirdih, Allah hakqı, düşürdülər dalımıza ki, bizim tut bağlarına niyə girirsiz? Dalaşırdılar.

Qaytannı kitab elə bil ərazi hakqında məlumatıydı. Guya kimə hansı ərazi düşür, o kitabda onu qeyd eliyirmişdər. 30-cu illərdən danışirdilər. Deyirdilər ki, 30-cu illərdə kətdəri birrəşdirdilər, kalxoz quruculuğu elədilər, onda azərbaycannılara ayid olan torpaxların yarsını ermənilərə kəsif veriflər. O kitab da o sənədiydi. Məsələn, biz gedif ərazidə isdiyəndə o kitabı açıf deyirmişdər ki, bax burdan bura qədər Bəylüh bağınındı, burdan bura qədər Müşgabandı, burdan bura qədər Kəntxorundu. Təsəvvür elə, Qaradağlının həndəvərinin hamsı ermənilərə verilmişdi uje.

92-93. BƏHRƏMLİ KƏNDİ

Bəhrəmli kəndi hökumətə-zada tabe olan kənt dəyildi. Kəntdə Nərman bəy vardı, Nəsir bəy vardı, onnan sora ayrı bəylər varıdı. Onnar da heş biri hökumətə tabe olan adamnar dəyildilər. Ona görə də o kəndi köçürtdülər. Ərazisini də ermənilər yaşayan kətdər arasında bölüşdürdülər. Ermənilər də həmin kəntlərə də soradan gəlmişdilər ha. Gəlməydilər. Erməni kalxozdarına verdilər Bəhrəmninin ərazisin. Camahatı da köçürdülər Əmrallara. Kənt köçürüləndə bircə Nərman bəy qalmışdı. Qalan ya qulağ olunmuşdu, ya da gül-

lələnmişdi. Nərman bəy anamın əmisidi. Qaçaxlara köməy eliyirdi özü də.

Bəhrəmnini əllinci ildə köçürtdülər. Bir olları köçürtdülər, bir də Vərəndəlini. Ollar tabe olan adamnar döyüldülər, ona görə olları köçürtdülər, uzaklaşdırdılar. Bəhrəmni Bəhrəmni tayfasınnan olandı. Ora qədim köçərilərin payız-yaz düşərgəsi olufdu – tərəkəmələrin. Məsələn, Beyləqanda olan Alnazarrı kəndi var, orda olların bulağı var. Alnazarrı bulağı. Deməy, o vaxdı qəşəh bulax tikdiriflər onnar, qoyunnarı, malları suarmağ üçün. Tərəkəmə oluflar da. Bu tayfalar hamısı tərəkəmə olufdu. Buralar hamısı (Beyləqan rayonu nu nəzərdə tutur – top.) muharbədən sora kənt olufdu. Bax bu Beyləqan beşinci paraxdı. Sürgün elənənnəri bura göndəriflər. Sora da sürgün olunannarın üsdünə köçürtdülər dağ əhalisini – bizim tərəkəmələri. Əhali də dağ əhalisi. Dağlardan köçürdüf gətirif aranda yerrəşdirildilər. O vaxdı guya Leninin gösdərişiyən burda təsərfatı inkişaf elətdiməy üçün. Ama əslində sürgün düşərgələri oluf bıra. Məsələn, o vaxdı o sürgünə göndərilənnər əsas gəlif bırda, bı paraxlarda yerrəşdirildilər. Paraxlar deyirdilər bıllara. Məsələn, Ağcabədinin ərazisində də varıdı. Burda da varıdı. Beşinci, dördüncü... Nömrəyən paraxlarıdı. Görürdün, bizim kətdərdən gətirillər bırda pambıx yığdırıllar, arx çəhdirillər. Onnan sora müfdə işdədip aparırdılar. Sora da əhali məsgunnaşannan sora belə kətdər əmələ gəl-di. Yoxsa bırda heş bir təsərfat sahəsi olmuyuf.

93.

Tirəmizin adı Bərrəmlidi. Bəhrəmli kəndini əlinnən alanda Nərman bəy deyif ki, axı yer mənimdi. Ermənilər deef ki, Nərman bəy, sənə nə verillərsə, sən ona yaxın dur. Səni elə yerə göndərərih ki, sən bu yeri bir də görməzsən. Həə. O bizim ərazini, Bəhrəmli ərazisinin hamsını götürüb Çartaza veriflər, Ağkəndə veriflər, Sosa veriflər (erməni kətdərinə). Bizim Bəhrəmliyin ərazisini bölüşdürüf veriflər ermənilərə. Baxış kişinin dediyinə görə, Bəhrəmliyə girməh mümkün döyülmüş da. O qəddər palıd ağacı varmış ki, ora ancax bir cığırnan getməh mümkünmüş. Deməh, yeddi il oranı qəsdən oddu-

yufklar. Yeddi il dalbadal odduyufklar, onnan sora dağlar da elə çılpax qalıf. Orda bulaxlarmız olufdu. Məsələn, Ballı bulağ olufdu, Kor bulağ olufdu, Kənt bulağı olufdu, Atakişi bulağı olufdu, onnan mənim anamın atasının orda kəhrizi olufdu. Həmidin quyusu deellər də.

Deməh, Nikalayın əsgəri xəsdələndir. Nəsə, hara aparıllar, mümkün olmur. Həməh xəsdəni gətirillər bizim Bəhrəmli kəndinə. Gətirillər orda buna xeylax da gümüş pul verillər. Deellər, ölərsə, bu pulnan onu dəfn eliyin, olmazsa da, bu pulnan onu malicə eliyin. Deməh, o sağalmaz insan (bilmirəm də nə dərdi oluf) orda bir həfdənin içində sağalıf. Pulu da qoyuv orda, deef camahata ki, mən getdim. Bizim zonada xəsdə adam olmuyuf.

94. XANLIQ, BƏHRƏMLİ, VƏRƏNDƏLİ VƏ DÜDÜKÇÜ KƏNDLƏRİ

Xannıx kəndi Martunidən yuxarda olup da – Xocavəntdən. Deməli, kəndin orda uçuntuları var, dağıntıları var. Orda bulaxlar, kəhrizdər var. Camahat gedib o kəhrizdəri ziyarət eliyirmişdər. Oranı yox eliyiplər. Xannıx kəndi yəqin ki, İbrahim xanın kəndi-zadı olup. Böyü abad bir kənd olup. Əhalisi durur, kəndi dağıdırlar.

Bizim rayonda Bəhrəmli kəndi olup. Bəhrəmli kəndini gətirip berrəşdiriplər Əmrallara, kənd orda ləğv olup çıxıp gedipdi. Kənd orda qalsaydı, o daha çox inkişaf eliyəcəydi, böyüyəcəydi, məytəbi olacağdı, savetdiyi olacağdı. Vərəndəlini aparıp Qaradağlıyan berrəşdiriplər, bu kəndi yox eliyiplər. Guya kalxozdarı berrəşdirillər, təsərfətləri berrəşdirillər. Halbuki ermənilərin otuz evi olan kəndlərində bir icra nümayəndəliyi vardı, Savetdih vardı, kalxozu vardı.

Bizim rayonun adı olup Vərəndə rayonu. Sora Dağlıx Qarabağ Muxdar Vilayəti yaradılannan sonra bizə yazıqlar Martuni. Martuni adlı yer yoxdu. Myasnikyan var, onun təxəllüsü, ləqəbi Martunidi. Myasnikyan ermənidi, inqilabçı olupdu. Martunini də o inqilabçının adıyan qoyuplar. Əvvəlcə bu olup Çartas kəndində. İndiki Martuninin olduğu yerdə bir nəfər erməni yaşamıyıp. Orda irmi yeddi bəy olup. Hamısının siyahısı var bizdə. Biz onu adamları

danışdırıp götümüşüh, ədəbiyyatda yoxdu bullar. Orda olup bəylihlər, orda uzax məsafədən – irmi-otuz klometirdən kəhriz çəkiplər. Həjı Kərimin kəhrizi, nə bilim, kimin kəhrizi. Orda olan bəylər öz-dəri kəhrizdər çəkiplər. Olların mülkü olupdu. Məsələn, bizim bu hadisələr başdamamışdan öncə burda – İmişdidə olan adamlar gedib orda mülklərinə iddia eliyiplər. Gedip məsələ qaldırılmışdılar ki, məsəlçün, orda polisın binası mənim babamındı, o birsi mənim babamındı, qaytarılsın. Bu aşgarrıx-zad başdıyannan sora bax belə bir şey eləmişdilər. Bu tərəflərdə çox ciddi hadisələr olup, çox güjdü insannar olup. Məsələn, Vəzirov¹⁹ yoxdu? Vəzirovun tayfasını qırırflar vafşe. Ermənilərə qarşı ən ciddi mübarizə aparannarın biri də Vəzirovun ata-babası olub. Düdühçünün hamısı bulların oluf, qırıflar, erməni gəlif yaşıyır Düdühçüdə. Hamısı da ermənilərə qarşı ciddi dayanan insannar olup ha, imkanlı adamlar. Vuruşuplar hamısı ermənilərə qarşı, bulların nəslini kəsiplər. Vəzirov da gəldi dedi ki, erməni qardaşımızdı bizim. Yanı gəldi əlinə imkan düşdü, ama babaların qisasını ala bilmədi. Yurdunun qisasını ala bilmədi.

Bu mətni Muğanlı kənd sakinindən qeydə almışıq. Söyləyici adının qeyd olunmasını istəmədi – top.

95. TUĞ KƏNDİ

Tuğ Azərbaycanda ən qədim kətdərdən biri olup. Ona kənt deməh də bir az günah olar. Böyüh bir yerdi, qəsəbədi. Kənt kimi deyildi. Özündə də yeddi özünən başqa kənt berrəşirdi, ora mərkəz hesab olunurdu. Susalıx varıydı, Əhəncli varıydı, Əzgilli (Əzgilli kəndini Zıqorru eləmişdi ermənilər. Tərcümə eləmişdilər) kəndi, Çərhouz (Bunu da Çıraquz eləmişdi ermənilər), yəni dörd dənə hovuz. Onnan sora Məmmədəzor, yəni zor ermənicə dərə deməhdi. Məmməd dərəsi. Ermənilər öz dillərinə tərcümə eləmişdilər.

Tuğ bəylihlərdən ibarət oluf. Azərbaycannılardan olufdu o bəylər. Böyüh bəylih nəslı olufdu. Orda oluv Astan bəy. Böyüh məytəf

¹⁹ Söyləyici Əbdürrəhman Vəzirovu nəzərdə tutur.

binası varıydı, üç mərtəbə binaydı. Orda əllidən çox otax varıydı. Deyirdilər ki, o, Astan bəyin evidi. Sora deyirdilər, Astan bəyin qardaşı oluv Aslan bəy. Sora deyirdilər, Sadıx bəy olufdu. (Bizim orta məytəf məllimimiz rəhmətdih çox tarixə müraciyyət eliyirdi, bizə söypət eliyirdi eşitdihlərinən). Nə bilim, Rza bəy oluf. Hamısı azərbaycannılar olufdu. O yerrər azərbaycannıların olufdu. Evmizin qarşısındakı məytəf də Meyti bəyin eviydi. O boyda ev bir bəyinidi. Bazar deyilən yerə yenən yol varıydı. Orda deyirdilər ki, onun aşxanasıymış. Orda yaşdı kişi varıydı, rəhmətdih Gülbahar mamama söypət eliyirdi. Deyirdi ki, Gülbahar bacı, mən uşağıydım bax bı məytəp, bı bina tikiləndə. Atamnan gedip arabaynan Xankəndinin üsdündə, deyir, meşə var e, ordan matiryalı – milləri yığıv arabıya, ordan gətirirdih. O meşələrdə də palıd ağaşdarı çoxuydu. Palıd ağacı da çox eytibarrı matiryaldı. Ona görə də bax dediyim o üçmərtəbə bina varıydı, böyüh balkonnar varıydı orda. Sora otaxlar varıydı, hamısının polu palıtdanıydı.

Meyti bəyin hakkında da çox gözəl danışırdı o kişi. Deyirdi, o qədər çörəhli, o qədər yaxşı, ağıllı adamıydı. O qədər insanpərvəriymiş o bəy. O bəyin özünün Fizuli tərəfdə də torpağı olufdu. Orda da balaca kənt salıf, onu da onun özünün adıynan addandırdılar.

96-97. MUĞANLI KƏNDİ

Beyləqanın Aşıxlısıdı, sora Eyvazahlıardı, Alnazarrıdı – bullar hamısı bizim rayonda yaşayıflar vaxdıynan. Ordan gəliflər bura. Yanı bulların bu gün həmin ərazidə qəbirsannıxları var. Yanı bir gün gəldin düşdün, qəbirsannıx salımmır. Qəbirsannıx, orda deyəh ki, otuz il, qırx il, əlli il, altmış i, yetmiş il oturursan, sora başdıyıllar qəbirsannıx salmağa. Özü də ki tərəkəmə camahatı. Bulların hamısının yerrəşdiyi yer oluf. Məsələn, Martuninin düz mərkəzində böyüh bir qəbirsannıx varıdı. Qədim qəbirsannıx, Aşıxlı qəbirsannığı deyillər. Orda da iki dənə kümbəz varıydı, ollar Mədəniyyət Nazirriyinnən qeydiyyatdan keçmiş abidəydlər. Aşıxlı kümbəzi deyirdilər. Ermənilər onu səhsən dokquzuncu ildə bir gecənin içində sildilər-süpür-

dülər, götürdülər – kümbəzdəri. Bir dənə qəbirsannıx qalmışdı. Bu kətdər soradan köçüf gəliflər bura. Burda kənd olmuyuf ku. Bulların nə tarixi var ki? Sadəcə, həmin dövürdə ermənilər olları sıxışdıras-xışdırı ordan çıxardıflar. Bizim kəndin öz bəyliyi olufdu, Muğannının bəylihləri olufdu. Bizim kəndin yeri beş-altı dəfə dəyişə-dəyişə gəlifdi indiki yerə çıxıfdı. Həmin Muğannı kəndi indi yerində qal-saydı, orda om beş min nəfər əhalisi vardı. Onun qabağında erməni dayana bilərdimi? Çox böyüh bir ərazisi vardı, torpağı vardı. İndi İmişdinin kətdəri var, Cəfərrı kəndidi, Telişdidi, Məmmətdidi, beş-altı kəntdi, bunnar hamısı Muğannıdan gəlennərdi. Binnətdidə muğannılar var, ama hamısı Muğannı deyil. Amma get Cəfərriyə, de-nən, sən haralısan, deyəjəh, muğannıyam. Uşağınnan tutmuş ağsak-qalına kimi hamısı deyəjəh ki, muğannıyam. Məsələn, get Məmmətdi kəndinə, hamısı deyəjəh ki, muğannıyam. Hansı kəndə gedir-sən, hamısı deyir, muğannıyam. Məsələn, Ağcabədidə bir kənt var, Töörə kəndi, Şənnih deyillər. Hamısı muğannıdı, bizim kənin adamlarıdı, bizdən gəliflər. Bulları hissə-hissə təyziq eliyiflər, incidiflər, yavaş-yavaş bulları ordan köçürüflər. Bizim kəndimizi ötən əsrin əv-vəllərində də, 1905-1907-də bir dəfə çıxardıflar, 1918-ci ildə də bir dəfə çıxardıflar. Kənt çıxıv ordan. O kəndin bir hissəsi gəlif gedip İmişdiyə. Beyləqanın yarısı elə muğannıdı. Bizim kətdən gəliflər o vaxdı. Bir hissəsi o vaxt gəlif Ağcabədidə, orda-burda yerrəşifdi, bir əlli-atmış aylə qayıdıb ora. Özdəri qayıdıf. Yanı ollar ora qayıtma-saydı, Dağlıx Qarabağda Muğanlı kəndi olmuyacağdı. Bu departasi-ya, köçürmə min səkgiz yüzüncü ildə başdıyannan burda olan insannarı hissə-hissə çıxardıflar.

Bu mətni Muğanlı kənd sakinindən qeyd almışıq. Söyləyici adının qeyd olunmasını istəmədi. Xatırladaq ki, yuxarıda verilmiş “Xanlıq, Bəhrəmli, Vərəndəli və Düdükcü kəndləri” haqqında xatirəni də bu söyləyici danışıb – top.

97.

Muğannı böyü oba oluf vaxdıynan. Bizim Muğannı kəndi Dağlıx Qarabağın yamaç yerindəydi. Nə dağlıx döyül, nə aran, yaxşı bir səfalı yerdi. Gəlif mal-qara saxlamaxdan ötürü binə tutuflar. Əvvəl iki nəfər oluf. Biri bildiyimə görə, Qara Hüseyn deyirdilər (Qara Hüseyn adında kişi) gəlir orda binə tutuf. Belə yerdən qazmax, sora çiy kərpic, nə bilim nə, belə. Görüflər ki, qohum-əqrəbələr də doğuf-törüyüflər, aylə-zad qurannan sora görüflər ki, artıx bura sərbəs yerdi, böyüh yerdi, camahat yavaş-yavaş toplaşır. Ollar əvvəl həmin bizim bu Muğannı kəndində olmuuyflar. Bu Çirişdi dağının Şərq tərəfində yaxşı su olufdu. Qəhrəman adında imkannı kişi kəhriz qurduruf. Adına Qəhrəman kəhrizi deyiflər, o vaxdı bı camahat toplaşır ora. Həm də ora daha yaxşı yerdi. Üş tərəfi dağdı. Əlverişli bir yerdi, orda yaşıyıflar. Qoyun sürüləri olufdu, malları olufdu, yaşıyıflar orda. Orda Qarakənd deyilən bir kənd oluf, erməniləri yerrəşdirmişdilər sonralar o kəndə. Ermənilər Qarakəndən bizimkiləri çıxarıf orda yaşıyılar. Qəhrəman kəhrizi gözəl yerdi, meşəynən əlaqəlidi, çay axır, onnan sora mal saxlamağ üçün yaxşı yerdi, əkin üçün də əlverişlidi. Ermənilər mane oluflar bizim camahatımıza. Qoyunnarı oğurruyuflar, basqın eliyiflər, heyvannarı tələf eliyiflər, sora təh-təh üsdə düşdühcən bizim camahatımızı qorxuzuflar. Atışma da olufdu. Atışma zamanı ölənnər də oluf. Ora böyüh dağdı, Çirişdi dağı deyirih. Bıllar keçiflər dağın bəri üzünə, Muğannı tərəfə. Dağın bəri üzündə bir dənə bulağ aşgar olunufdu. Soradan öz-özünə çıxır o bulax. Görüflər ki, nar ağacıdı, indi mənim xatirimə gəlir ki, belə qayanın dibində bulax zəyif gəlir. Sora eşəliyiflər oyana-buyana, bulax güjdənif. Hətəda sənəh, bardax-zad götürüf gediv ordan su dolduruf gətiriflər. Adı Muğannı bulağıydı.

98-100. SALAKƏTİN KƏNDİ

Bizim o kənt çox dağlıf. Ermənilər dağıdıf. Amma axırınıcı səfər o kəndi mənim babam Zeynal bəy təzədənən bir də qurdu. Həmən o kəndi yenidən salanda əlli-atmışacan əv gəldi ora. Sifdə

irmi ikiydi, artdı gəldi heylə oldu. Onun özü rəhmətə gedif, yoldaşı qalıf. Adı Salatın oluf. Həmən Zeynal bəyin yoldaşı Salatının adıyan kəndin adını çöndərif qoyuflar Salakətin. Bizim kəndin tarixi bax budu. Bizim kəndin böyründə bir torpax var, bir om beş hexdar. O torpağın da adı Kət yeridi. Deməli, orda kət varımış. O kənt yernən yeksan oluv ermənilər tərəfinnən. Yerində əkin əkirdilər. Ta uje şum eliyirdih, buğda əkirdih, arpa əkirdih. Hər şey əkirdih.

99.

Deməh, bizim kəndin çox qədim tarixi var. O Azıx mağarası da bizim ərazimizdədi. İntaası o yazılarda səf saldılar. Onda biz müraciət elədih ki, niyə ancağ Azığın adını çəkirsiniz? Axı bu yer Azığın ərazisi deyil. Dedilər ki, kitab buraxılıf, da dəyişə bilmərih. Elə Azıx adında da getdi. Salakətində qədim insannar kahalarda yaşayırdılar. Bizim orda Kənt yeri vardı. O Kənt yerində yerrəri vardı qədim insannarın. Kəndin üsdündə iki qaya vardı. Qayanın biri sal daşdı. Bir rəvayətə görə ki, guya ki, o kəndin adı sal qayıya uyğun oluf. Onun adınan götürülüf. Sal daşa uyğun oluf. İkinci də ki, belə bir rəvayət var ki, guya ki, Salah adında bir nəfər oluf. Orda məskən salıf. Onun törəməsidi orda. Oların hamsı da, deməh, kahalarda yaşıyif. Kahaların da biz köçənə qədər yeri varıydı. Uzax məsafədən ora su çəkilmışdi. Belə saxsı su boruları vardı. Biz də maraxlanırdıx, qazırdıx, görürdüh kün, saxsı su boruları çıxır. Əvvəl belə oldu kun, kumalarda oldux. Onnan sora biraz təkmilləşdi. Belə qəşəh daş ev tihdih. Onnan sora daha yaxşı oldu.

100.

Bizim kəndin adı Saleh kəndi olufdu. Kəndin yuxarı hissəsində sal daş vardı. Kəndin adı deerdilər, daşnan bağlıyif. Sal daşnan bağlanıf. Saleh sal daş deməhdi. Onnan da sohrasına tay daş demi-yiflər, Salakətin kəndi qoyuplar. Saleh kəndi. Salahkətin.

TARİXİ ŞƏXSİYYƏTLƏR, QAÇAQLAR, TANINMIŞ İNSANLAR VƏ PƏHLƏVANLAR HAQQINDA RƏVAYƏTLƏR

101. ŞEYX SƏDİ

Deməli, bir ağıllı adam çıxıf gəzməyə. Şeyx Sədi deyillər. Deyir, çıxıf gəzəjəm, görüm kimin dərdi-qəmi yoxdu. Qəmsiz insandı. O kəndə, bı kəndə... Belə baxıf kin, Rəşxanın prablemi İltifatınkınnan pısdı, İltifatınkı Sahibinkinnən pısdı. Yanı baxıf ki, elə bir adam yoxdu ki, bının prablemi olmasın, yanı qəm-qüssəsi olmasın. Təxminən, bir ay-iki ay belə gəzir, heylə adam tapmıyıf. Təsədüfən baxıf ki, kətdə toy gedir. Deyir, gedim bı toya baxım, bəlkə tafdım qəmsiz insan. Baxır ki, toyun başında bir dənə çox gözəl insan əyləşif. Aşıxlar çaldıxcan bı başdıyır belə əl çalır, gülür. Adamnara deyir ki, Vallah, bının dərdi-qəmi yoxdu, gör nə şadyanalığ eliyir? Gözdüyür, toy yekunnaşır. Bı, evinə gedəndə gedillər bının evinə. Qapını döyüllər, deyillər ki, Allah qonağı isdiirsən? Deyir:

– Allaha da qurban olum, onun qonağına da, gəlsin.

Bı evin qadını yeməh-zad hazırıyır. Bı oturur, yeməh gəlir məclisə. Bı alim adamdı axı. Bı ev yeəsi deyir kin, yeməh yeyin. Deyir:

– Əşi, evin sahibi sənsən, sən “Pissimillah” eləməsən, biz necə yeyəh? Görəh sən “Pissimillh” eliyəsən, biz də baxax, yeməh yeyəh.

Bı and-aman eliyir ki, sən Allah, mən yemişəm, toyda olmuşam, mana baxmıyın, siz yeyin. Ev yeəsi nə qədər dil töhsə də, bı adam qəbul eləmir. Deyir:

– Sən bir tikə kəsməsən, mən kəsən deyiləm, yeməh yemiyejəm.

Bı ev yeəsi əlacsız qalıt deyir ki, ay əzizim, ay Allahın qonağı, mənım bı iki qolumun heyi yoxdu. Bı iki qolum heysizdi. Məni həyat yoldaşım yedizdirir. Mən özüm bını boynuma almadım ki, siz ürəyınızda qəm-qüssə eləmiyasınız, siz yeməyinizi yeəsınız. İndi siz məcbur elədınız, mən bı sözü sizə dedim. O toyda əl çalma-

ğim mənnən asılı döyüldü. Mən gülən kimi bədənim başdıyır atılmağa. Bı alim deyip ki, hə, biz çıxmışdıx dünyanı gəzəh, görəh ki-min qəm-qüssəsi yoxdu. Sənin qəm-qüssən bizimkinnən də çoxdu.

102-103. MİR MEHDİ XƏZANİ

Mir Mehdi Xəzani Tuğda məytəvin bünövrəsin qoyan adamdı. 1859-cu ildə Bərgüşad mahalının Məmirri kəndində anadan oluf. Sora gəlif Şuşuya, məytəfdarrıxnan məşğul oluf. Ordan gedif Gənciyə. Qavax Yelizavetpol deyirdilər. Gəncədən bir də təzədənnən qayıdıf Şıxımlı kəndinə (Şıxımlı kəndi Qarabağın kəndidi. O kənt ləğv olunmuşdu. Savet dövründə yoxuydu. Amma yerin adı qalırdı, bulağı-zadı ev yerrəri, ağaşdarı – hamsı hamsı qalırdı. Müsəlman kəndiydi). Orda məytəvdarrıxnan məşğul oluf. Bunnan sora bu, qızını Tuğa ərə verir. Yeznəsi deyif ki, gəlginən Tuğda məllimliy elə də. O da gəlif Tuğda məllimliy eliyif. Ölənə kimi də qalıv orda. 1900-cu ildə rəhmətə gedif. Mir Mehdi Xəzani özü də seyitdi. Məytəf varıdı, uju-qulağı yoxudu. Erməniynən musurman onun içində dərs keçirdi bizim dövrümüzdə.

103.

Mir Mehdi Xəzani seyitdi. Qəbrinin üsdündə balaca kümbəzi var. Tuğ məytəvinin bünövrəsini o adam qoyuf. Sora uje rusdar üş sinifli rus-tatar məytəvi yaradıf. Onun hesabına da Tuğdan ziyalılar çox yetişif. Sorakı dönəmdə – Respublika yarananda nazirrərdən ikisi elə Tuğluydu. Xudadət bəy Məlikaslanov dəmiryol naziri oluf, tuğludu. Cavad bəy Məlihyeqanov, Ağabəyoğlu Məlikaslanov. Məlik Yeqannardandı. Məlik Yeqan albandı. Babalarının familyasıdı. Məlik Yeqan babalarıdı. Yeqanın adını Nadir şah qoyuf. Nadir şah gəlif deyiflər ki, oğlun hakimiyyətə keşməy isdiyir. Oğlunu öldürtdürüf. Sora bunun təbələri hamsı gedif başsağlığına. Məlik Yeqan deyif ki, sən oğlunu gərəy öldürməyəydin də. Soradan bilif ki, bu, düşmən sözü oluf də. Heç oğlunun belə fikri yoxumuş. Orda

qoyuf Məlik Yeqanın adını ki, sən yeganəsən. Təhcə ağıllı adamsan ki, sən mana düz söz demişdin o vaxt. Ordan qalıv onun adı.

Bu mətni Tuğ kəndinin sakinindən qeydə almışıq. Söyləyici xahiş etdi ki, onun adını qeyd etməyək. Xatırladaq ki, bu söyləyici bir neçə mətn danışsa da, heç birinin onun adına pasportlaşdırılmasını istəmədi – top.

104-106. HACI BABA

İrannı gələrmiş burda camahatın malın, qoyunun bölüf, çalif-çapıf, əlinnən alıf, götürüf gedermiş. Mənim bir bavam varıdı, görmüşdüm. Hajı bava. Bı Haramı deyiləndə su yoxuymuş dayna. Bircə Şıvartıdeymiş. Bir də Beyləqanın bərisində ki bir kanal var ha, ordoymuş. Bavam gətiriv orda öeci suya töküf qaytarermiş e. Haramının düzüydü. Qaytarıv ora gedəndə görüv İrannının atdarı çapışa-çapışa gələr. Çovana deyif, qoyunu bəri al ki, görkəmə çıxsın, irannılar gəlsin. Atdığı da yerə düşmürmüş e. İrannılar gəlif, görüflər ki, (dan üzüdü) bir qalın sürüdü dana. (Qoyunun bircə dokquz yüz öeci olormuş). Görüflər ki, bir sürü heyvan çıxdı görkəmə. Atdılar çapışıf. Atdılar çapışanda bavam deyif ki, indi sən o boz atı gözdə. Nətəər atıfşa boz atın alınnan, at yıxılıf. Bavamın adını irannılar Qara Tarı qoyufmuş. Ta görüllərmiş, atdığı yerə düşmürmüş deyən adın Qara Tarı qoyufmuşdar. Deyiflər:

– Ə, bı, sən öl, Qara Tarının gülləsidi.

At yıxılıf, irannılar qayıdıf. Sonra bı irannının şahı gəlif. Deyiflər kin irannılar, bir belə kişi var, ta onun teşdinə-torasına hərənməh mümkün döyül. İrannının şahı gəlif beş-altı atdıynan. Gəliflər düşüflər. Bavama adam gedif, bavam gəlif. İranın şahı deyif ki, gedim görüm, o Hajı Bava nətəər adamdı ki, bullar elə gələllər kin, Hajı Bava belədi. Atdılar düşüflər, qapıda duruflar, söhbət eliyillərmiş. Görüflər, bir sürü ceyran çıxdı. (Onda da bu ceyranı mən də görmüşdüm. Burda sürüynən olurdu dana. Onda yeyəsizdiyidi. Maşın-zad, adam-zad həylə yoxudu). Ceyran çıxanda

bı irannılar. O götürüf tap bir güllə, bu götürüf, tap bir güllə, ceyran bir az aralanıf. Bavam deyif:

– Beşiniz də atdanın.

Beşi atı minif. Bavam deyif:

– Təkədən dalı gözdüyün, beşin də yatırdejem.

Beş güllə atıf, beşi də yatıf. Ta onun atdığımin biri yerə düşmürmüş e.. Gəliv o şah bavamın kürəyinə vuruf, deyiv:

– Elə Həji Bava ki Həji Bava.

Sonra bavama irannının şahı deyifmiş ki, sən öz tiratorana oyux qoy, sənın yaxınına gəlmiyəh dana.

Gədəsi gəlirmiş, deermiş:

– Ağa, maa güllə ver, gedim ceyran vurmağa.

Deyirmiş:

– Bircə güllə verejem, bir ceyran vur.

Harya vurur o? Vura bilirdi? Canın üçün, onu mən gözümnən gördüm, sorasın da qoja vaxdın gördüm. Sapant qayırdı uşaxlar. Daşı qoyuv içinə, aterdılar. O daşnan aterdı, haranı gözdüyürdü, orıya dəyerdi. Ta yerə düşməzdi. Həylə bir kişiydi, qara kişiydi. Adı Həjibavaydı. Həja gediv, oluf Həji Bava.

105.

Bavam bəy döyülüdü e. Bavamın tutduğu, vurduğu yerə düşmördü dana, ona görə bavamın adı çıxmışdı. Bıde bı Haramı deyirih, bax bı şəhərcih-zad düşüf, oraların hamısı bavamın yurdudu. Gedirdilər dağa, gələndə də qış yerimiz ta bıra olordu dana, ayrı yerə getmerdih ha. Gedirdih həmin o Murat təpəsi dediyim yerə, Cermuğun başına e, Cermuxdan da addıyırđıx hələ aana. Qayıdanda da gələrdih burya. Bavamnan çox ad çıxardan olmoyuf. Bavam oluv elə o Haramıda. Bavam çox bilən kişi oluf.

Bıde bı şəhərcih var indi bırdə, Qaradağlı deyillər, onnan bəri o dərədə Mərcanı olormuş. Onda xususuçuluğudu e, qalxoz yoxumuş. O Mərcanıda hökumət gəlif qalxoz qurmağ isdeermiş, O Mərcanı hökumətə barışılıx vermermiş ki, hökumətə qarışalar. Bavam orya qonaxlığa gedifmiş. Axşam tərəfiymiş. Çağırflarmış

bavamı qonaxlığa. Duruv ordan çıxanda Mətlöv addı da bir kişi varıdı, yanındeymiş. Deyif:

– Mətlöv, burdan rus iyi gəlir.

Rus da demə gəlif dolufbuş səhrəddə kin, Mərcannını qıra.

Kişi də deyif:

– Əşi, burda rus nəəzir?

Savaxları hay düşüf kü, Mərcannını rus qırif. Bavam bax həylə bilən kişiymiş. Həmən o Mətlöv özü danışerdı kin, savaxları gəldi ki, qoyun-mal bide bı düzdərdə bölüh-bölüy oluf. Mərcannını da rus qırif. Onnan elə ora qalif Mərcannı qırılan. İndi o Qaradağlıdan bəri böyüh dərə var, oradı. Xocavənt Qaradağlısı var e, indi orya şəhərcih salıflar. Bide bı şəhərcihdən aana. Ordadı. Oranın adı həylə Mərcannı qırılan qalıfdı. Mərcannını orda rus gəlif qırif. Hökümətə tabe olmurmuş, ona görə.

106.

İrannılar gəlif bıraları talıyiv aparıllarmış dana. Yerdə dövə leşi varmış. Quzğun-zad yeyif də. Gedif dövənin səvədinin²⁰ içinə girif. İrannı gəlirmiş axı. And içir ki, o dövənin səvədinin içinnən güllöynən oların hammısını oddadım. Deyif:

– Ə, bı kopoolu, (irax Hajbava bavamnan) harıya girif, hansı yerin altına girdi ki, bizi qırdı?

Öəci töküf bırya suya. Sudan erkəyi qaytaranda görüf kün, irannının atdılarını çıxıv oynaşer dana. Gözdüllər ki, harda heyvan var, gedəy əllərinnən alax. Hajıbava çovana deyif:

– Ə, Vəlcan, qoy qoyun çıxsın görkəmə, irannılar gələr.

Çovan qoyunu alıv irəli, deyif:

– İndi sən boz at oynadanı gözdə.

Tarap alınnan. Orda deyellər kin, saa Qara Tarının gülləsi dəysin. Uşağa qarğıyanda. Deyif:

– Ə, gözün çıxsın, bı Qara Tarının gülləsidi.

²⁰ Dövənin səvədi – dövənin skleti

O dəyğa meyidi də götürüflər, ya Allah, ağzı geri. Bavam həylə baxıymış, yoxsa varrılıx varıymış. Elə doqkuz yüz qaradiş öəci varıymış. Öəc erkəyə deyerdih da biz. Qaradiş yaşdıya deyer-dilər. Elə bil, üç yaşında, dörd yaşındaya qaradiş öəç deyellərmiş.

107-113. HACI QASIM

Hacı Qasım mənim bajımın dos-doğma qaynatasıdı. Hacı Qasımın yaxşı qızılı oluf. Bunu bütün ahali bilir. Kasıflara əl tutuf. Elə-belə kişi olmuyuf. Həmən devirdə Hacı Qasımın özünün faytonu olufdu. Onun ayləsi faytonnan gəzerdi. Dağ var, adı deyillər, Hacı Qasım dağıdı. O, elə bilginən ki, bir şiş dağıdı, onun aşağısında Hacı Qasım bulağı deyillər. Qəşəh daşdan nohur var. Həmən o köhnə vaxdı orda onun özünün bağı olufdu. Qəşəh bağı oluf orda. Dəyirmanı oluf Hacı Qasımın. Yaxşı tut ağaşdarı oluf. Maşadı Bayaz da onun arvadı olufdu. O kişinin yeddi arvadı olufdu. O yeddi arvadın, deməli, gözəllərinnən heş bir şey götürmədi, nə oğlu oldu, nə qızı. Belə bir çirkin, gödəy arvad almışdı. Adı da Məsdanıdı. Kim deyərdi kin, bınnan bının uşağı olar? Elə dedilər ki, kəvinin kəssinnər, günahdı. Gəldi, bala, həmən o gödəhdən onun bir oğlu oldu, bir qızı oldu. Oğlunun adın qoydular Qulam, qızının adın qoydular Minə. O Maşad Bayaz da havalıydı. Ovcunda daşı götürüf çovanın başına vırırdı. Başı yarılarda deyirdi:

– Hacı Qasım, bı nə çovandı, alıf gətmişən? Bir yumruğa da dözə bilmir.

Qəşəhcə arvat havalı oldu. Tutdu Məsdannan qızı da aldı, oğlanı da. Dedi:

– Mən səni üsdümə gətiməsəydim, sən bını hardan doğardın?

Məsdan özü Budaxlı Alqululardanıdı, özdərinin camahatınnanıdı. Bir gödəh, balaja, qara arvadıdı. Çirkin də arvadıdı e, Hacı Qasıma ləyax dəyildi. Gəldi Allah-taala onnan ona övlat verdi. O yeddi arvatdan yox, onnan götdü o iki uşağı. Hacı Qasımın elə ikicə uşağı olufdu. Allahın gözəl-gözəl işdəri var elə. Bir uşaxlı bir arvat

da almışdı – dul gəlin. Onun dalıncan gəlmişdi, onun da adı İvrahımıdı. Onu da saxlıyırdı. Məsdanı da saxladı yanında.

Maşad Bayaz Həjı Qasımın birinci arvadı oluf. Onun uşağı ol-muyuf. (Bağışdıyın). Qardaşı Avdılla Maşadı Xatını verif Həjı Qa-sıma qızdığa. Xatın soradan Maşada gedif Maşad Xatın olmuşdu. Qardaşı Baxış da Fərhad addı bir oğlun verir buna oğulluğa.

108.

Mən Həjı Qasım kişini özüm görməmişəm. İndi telexranitel demillər? Mənim atam onun telexraniteli oluf. Aynalı beşatılan əl-lərində kişi hara gedir, beş nəfər, altı nəfər müşayət eleerdi. Həjı Qasım belə adam oluf. Şəpələk deyilən kişi Həjı Qasımın qardaşı oğludu. Bu da qızılquş çiyində, hər əməliyata hazır vəzyətdədi. Kürkü də çiyində. (Kürk çobannarın geyimidi, qolsuzdu. Yundu, elə-belə atırsan çiyinə, çiyinnəri də qəşəh durur, burda bağları var, bağleersan, yapıncı kimi. İsdıyirsən qarın içinə uzan, üşüməzsən, yorğandı). Atın tərkində bağ deellər, tərkbəği. Onu belə yumrulu-yuv ora iki tərəfnən də bağleellər, atın yəhərinin burasında durur. Kişi bunu açır. Atı verir buna. Deer ki, ə, yenişə yenəjiyih də. Həjı Qasım kişi ağır adam oluf. Hər at onu götürməzmiş. Həmişə də boz at minərmiş. Kürkü belə qatdeer, ingilis yəhəri deellər belə (əyri qaş), qoyur belə sinəsinin altına. Sinəsini söyküyür üsdünə. At ya-vaş-yavaş gedir də yolnan. O zaman asfalt, filan orda yoxudu. Daş yoldu da. Deer, elə Zabuğun dərəsində elə bir sərt pavarot var. Bur-dan keçəndə bir Emadin keşdi. Emadin deellərmiş, Vilısdı. Emadin keçən kimi atam da Aynalını götürür əlinə. Deer, Emadini saxladı. Deer, maşınnan düşdülər. Kojunnu paltardadı. Layka deerih e, o paltardadı. Taxdalı onatılan deellərmiş. Düşən kimi əlin atır, taxdalı onatılanı çıxardır bu Emadinnən düşən adam. Deer:

– Boz atın üsdündəki kişi, Həjı Qasım sənsən?

Deer:

– Bəli.

Deer:

– Düş aşağı.

Atam da Aynalını çevirir, şarak-şarak. Hacı Qasım çox dünya-görüşdü adam oluv e. Deer, bircə dəfə dedi ki, “kiş” (Kiş tərəkəmə sözüdü. Yəni dimməz dur. Gejə oğuruğa gedəndə olar elə bir dəfə “kiş” deyəndə hamı yatırmış yerə. Yəni ki, burda nəşə var). Dədəm tufəngi dolduruf da, kişini vurmaldı. Atam da quşu gözünən vuran ovçu oluf. Deer, o “kiş” sözüynən tufəngi saxladım. Dedi, ə, bu, Hacı Qasımı tanımır. Hacı Qasım tanımadığı adamı öldürməz. Deer:

– Tanıdın mən kiməm?

Hacı Qasım buna baxır. Deer:

– Vallah, Təhlədə cürət eliyif mənim üsdümə silah qaldıran olmaz. (Təhlə dediyim gör hara gedif çıxır? Burda neçə rayon yerrəşir bu sahat. Ağcabədi, Beyləqan, İmişli, Saatdı içindədi Təhlənin. Bunun hamsı Ağdamnan bəri Təhlə qəzasıdı). Deer, Təhlə qəzasında cəsərət eliyif mənim üsdümə silah qaldıran olmaz. Olsa, olsa, bəlkə siz Baqirov yoldaş olarsız.

Deer, dedi ki, düz tapmışan. Dədəm deer ki, ayə, indi biləndə ki, bu Baqirovdu, tufəngi gizdəməyə yer tapıram. Yəhərin qaşına keçirmişəm. Atın bu qoluynan uzatmışam yerə. Baqirov dedi:

– Hacı, sənnən şikayət var.

Hacı Qasım dedi ki, mənnən şikayəti yalnız kasıflar eliyər. Deer, sərt döndü belə kişinin üzünə:

– Nədən bilirsən?

Dedi:

– Mən çar Nikalaya qulluğ eləmiş adamam. İndi sən Şura höküməti gəlmisən. Gənə məni yüz para kəndə başçı qoymusan. Vergilərin var. (Ət, yun, yumurta, filan, filan, o kətdən sora vergilərdi də. “Dimmə, ver” addı bir vergi varıymış. O nəymişsə, da ona dimməyə ixdiyarı yoxdu. Nəyin oldusa, çıxardıf verməlisən. Adı “dimmə, ver”iydi). Deer, onu hamıdan yığırım. Mənim narazılığım da yoxdu, şikayətim də yoxdu. Ödüyürəm bunun hamsını, yığırım camahatdan, verirəm. Ama o kasıflar verə bilmir. Onu döyüv alıram. Düzü, döyməsəm, ala bilmirəm.

Deer, belə baxdı, baxdı kişiyə, dedi:

– Hacı, savadın var?

Dedi:

– Xeyir.

Çıxartdı kağızı, ruçkanı çıxartdı deer, belə-belə yazdı. Dedi:

– Ala, bu sənin qanunun. Görürsən, çox əyaxyalın adamdı (görürsən qançır əyaxlıdı, heş zadı yoxdu) onunkunu bir az babatdardan al. Kağızı saa vermişəm. Heç kəs saa heç-zad deyəmməz. Qanun odu.

Hacı Qasım onnan sora çox lüt olannardan vergi almırmış, ortabablardan, yaxşılardan alıf verirmiş. Bax o pitik kağızı Qara Keşiş kəndinə qədər otuz neçə kənt var, onu içinə göndəriflər ki, görüm bura Baqirov nə yazıf. Savadsızdıxdı. Onu heş kəs oxuya bilmədi. Onun oxunmamağının səbəbi oydu ki, Mir Cəfər Baqirov rus dilliydi. O, rusca yazmışdı. Rus dilini də elat camahatında bilən yoxuydu. Ona görə onu apardılar Basarkeçərin Kotannı kəndində bir məllimə oxutdular. Yazmışdı ki, Hacı devlət adamıdı, işiniz olmasın. Bax onnan sora Hacınnın işi getdi.

109.

Plov yeellərmiş. Deellər, bir çapar gəldi. Deeflər ki, Hacı burdadısa, denən bir çölə çıxsın. Hacı Qasım çıxıf. Bilir ki, burda nəse var ki, bunun dalıncan atdı gəlif. Hacı Qulu deef:

– Ə, otur, çörəyini ye, gedəh.

Deer:

– Yox.

Hacı Qulu da durur, atını minir, gedir. Bizdə Şirin qum deyilən yer var (İmişli rayonnun sərhədində). Orda bizim elatın yeri var, örüşü var. Çatır ora. İsdı haveymış. Görür ki, bütün o ərazinin nə qədər hajıları var, çinovnik yığıf, dizi üsdə, yönü Günə oturduf. Vergi tənbehi verir bulara ki, vergiləri niyə yığmamısz? Hər elatın içində törəmə tayfalar var. O tayfaların da ağsakqalları olur. Hajıları, Kərbəlayası, filanı. Buları vergi tənbehi edir ki, yığmamısz, verməmisiz. Hamsına da Hacı Qasım başçılığ eliyir bu işin. Verif vermədiyini Hacı Qasıma tafşırıflar. Bu elatın ağsakqalı kimdisə, ona deer ki, verginizi üzün qutarın, yığın verin. Gəlir. Sorğu-sual-

sız, buları niyə otuzduruv eliyifsən? O çinovnik də çaş-baş qalır. Hajı Qasım şallağı şileer bunun başına, gözünə, harasına gəldi. Hajı Qulu bunu tutur:

– Ə, nağarırsan sən? Dəlisən, nəsen?

Qayıdır, hajılar oturuf yönü Günə. Hajı Qasım deer ki, kisəni çıxart. Çıxardıf. Deef:

– Tök yerə.

Tökür, qızıl dana. Şallağıynan belə-belə sayır.

– Nə qədər borcunuz var sizin?

Deer ki, bu qədər. Belə-belə sayır, sayır. Yarısını da aralıyır. Vergini ödüyür.

– Ə, siznən işim soradı. Hajılara deer e. O civinizdəki kisəni çıxartmağa, qızıl saymağa ərinirsiniz? Gediv eldən, ovadan yığajaxsınız dana. Sanıyın, verin. Niyə bu günə düşmüşüz?

Bax onda Hajı Qulu adam göndərir, Hajı Cəfəri gətirir. Aparırlar bulara qonaxlıx-zad verillər. Hajı çox əsəbi adam oluf. Həmin şeyi də götürmür. Mənim elimdə, ovamda bu hajıları niyə dizüsdə otuzdurursan?

110.

Hajı Qasım qan barışdırarmış. Öldürənin boynuna kəfən saldırırmış, gətirirmiş ölənün qarısına. Neçə də dəvə, neçə at, neçə qoyun götürürmüş kü, bu qanıçılığ aradan götürülsün. Anasın çağırırılmış ölənün. Deermiş, apar o oğlanı (öldürəni) köynəyinnən keçirt. O arvad onu köynəyinnən keçirməmiş Hajı Qasım barışix verməzmiş. Köynəyinnən keçirənnən sora deermiş ki, bu oldu sənün oğlun. Qohumlux yaradırmış oların arasında. Deermiş ki, qaynasın, qarışsın.

111.

El arasında o vaxt belə bir söz varırmış ki, Kür də Hajı Qasımnan qorxur. Bı Kür o vaxdı da daşırılmış axı. O vaxdı hələ qarşısı alımmamışdı, eləməmişdi. Kür daşan vaxdı bı köməh eliyirmiş pul vasdəsiynən. Bəntdər saldırırmış. Bir gün də Kür çox daşıfmış.

Xəbər gəlif ki, Hacı, bəs Kür daşıfıdı, yerə, yurda, camahata ziyannıx verir da. Məqam oluf da, elə bil, günortadan axşama suyun əriməsi, yuxarılarda artımın azalması təsadüf eliyif kişinin gedşinə. Bı kişi gedəndə arvatdar deyif:

– Pah atonan, kişi, Kür də Hacı Qasımnan qorxur e.
Yanı bıni təsadüf saymıyıflar da.

112.

Hacı Qasımın rəsmi dörd arvadı olufdu. Qalannarı dini baxımnan haram olduđu üçün məyyən bir səfərdə olanda siğə elədifdi. Ama evlatdarına da baxıfıdı. Siğə arvatdardan evlatdarı olmuyuf. Elə bil ki, baxıf görüf kü, dörd dənə uşağı var, saxlıya bilmir də, yaxşı da kadındı. Öz adına bağılyannan sora o uşaxların yaşamasına, durumuna köməh də eliyif. Özünün övlatdarı Qulam, Səbiqə, Məhəmmədəli – bu evlatdar rəhmətdih Məsdannandı. Gülyaz Təhməzdidi. Məhəmmədəliynən Səbiqə Gülyəzdəndi. Qulam da Məsdannandı. Mənim anam da Məsdannandı, Hacı Qulunun bajısı qızıdı. Böyü arvadı Məşədi Bayaz oluf. Xanxanım – iki, Məsdan – üç, Gülyaz – dörd, Anaş – beş, Gilə – altı (Gilə Tanrıqululardan oluf), Tarel – yeddi (Bı rəhmətdih Pərinin adını o qoyuf). Biri Ərəsdunun anasıdı. Amma onun adını bilmirəm də.

Bu, qardaşdarının adın hamısın uşaxlarına qoyuf. Bının nə qədər qardaşdarı yoxdu, Səfəralı-zad... Elə bil ki, bu qardaşdarının adın qoyurmuş oğullarına. Bu, sıravı adam dəyildi ha. Elə bil ki, indiki icra hakimyəti kimi da. Məsəlçün, iki min beş yüz ev o vaxdı bının əlinin altında oluf. Azərbaycanın bir balaca vaxdıdı da. Məsəlçün, on dörd dənə, o vaxtki dilnən desəh, savətdih baxırmış bına. Bu, qardaşı oğlunun toyun eliyəndə on dörd gün toy vırdırıfıdı. Qardaşı cavan rəhmətə getmişdi, qardaşı oğlun toyun bu elətdirirdi. O da dağda olufdu. Məsəlçün, büyyənnəri Eyvazalılar deyirmiş ki, biz gələjjiyh, Hacı, toya. Sabah, məsələn, Tatallar deyirmiş, biz gələjjiyh... On dörd gün bu nəzər-nöktüynən gəlif alınırmiş bı iş.

113.

Sarı xan²¹ gəlif bu Qərəndihlidə öy tikif. Hacı Qasımnan çox döyüşüflər. Sora bı bına tabeçiliy eləmiyifdi. Xan da balaca adam döyül e.

Bunnarın ərazi üsdə davaları düşür. O deyif, mənimdi, bı deyif, mənimdi. Nəysə, bu da rus dilin yaxşı bildiyinə görə Hacı Cəfəri (axı Hacı Cəfər Qori Seminariyasında oxuyuf) də götürür, qızılı da yığır, bullar bir paraxotda Hacı Cəfərnən gedillər. Torpax həll olunur bavamın xeyrinə. Onnan sora Sarı xan sitəsməhdənsə, bir yaxşı qonaxlıx təşgil eliyir Şirvanda, bu kişini qonax çağırır. Elə Şirvan da gedirdi Kürün sahili. Orda bir at da bağışdıyır bı kişiye. Bı kişi də qonaxlıxdan qayıdanda qardaşı uşaxları yüyürür, qarşısına çıxır ki, dədəmiz gəlir. (Dədə deyirmişdər). Öz uşaxları da gəlir qabağına. Uşax gələndə qavağına bu da atın da yedəyin verir bına, çıxardır mauzeri də bağlıyır belinə ki, qardaşım oğludu. Bu, qucağına almır öz oğlun. Bu uşax məyus olur, axşam deyir:

– Ata, bəs sən məni niyə götürmədin?

Deyif:

– Bəs o, mənim qardaşım oğludu, qardaşım da yoxdu. Bəs mən nətəər onu götürməyə bilərəm qucağıma?

Öz uşağın götürməyüf. Qardaşı oğlu sınmasın deyə onu götürüf.

114. MOLLA MƏHƏRRƏM

Molla Məhərrəm oluf bu Aşıklı kəndinnən. O da rahat durmuyuf da. Deer:

– Hacı, onsuz da bizi tutajaxlar e. Belə başımızı sıgalladığına baxmagınan, hökümət bizi tutajax. Gə keçəh İrana.

Deef:

– A kişi, mənim İranda işim yoxdu. Həm də mən yuxumu görmüşəm. (Qabaxgörən kişidi də, dindar adam oluf. Yəni mənə öldüyüm gün də məlumdu). Sən yaxşı eliyif gəlmisən. Gəlmisən, otur. Mənim axır günümdü. Məni dəfn elə, get.

²¹ Söyləyicinin dediyinə görə, Sarı xan Şirvanlıdır.

Kişi üzün qırxdırıf, su qoyduruf, gedif paltarın dəyişif, gəliv evə, yer saldırıf qibliyə. Uzanıf, kişi keçinif. O molla da onu götürüf, gəlillər Peyğəmbərə dəfn eləməyə. İndi buları həmin ərəfədə axdarıllar ki, kulak eləsinlər bunu. Bular da uje tabutu gətirillər, Peyğəmbərə gəlillər. Deellər ki, ə, rusdar gəlif. Kişinin (Hacı Qasımın – top.) bir bayısı düşüf Qərəndihliyə. Kişinin Qərəndihlidən olan bajısı oğlu da gəlir. Qorxullar ki, Molla Məhərrəmi götürəjhələr. Axı kişi dəfn eləməlidir. Vəsiyət eliyif ki, mənə dəfn elə. Eləməmiş getmə. Bir nəfər atdı çapdırıllar. Gedir. O həməm adama deer ki, dayın rəhmətə gedif, gətirillər, Molla Məhərrəm ordadı. Deyiflər:

– Molla Məhərrəm amanatı.

Deef:

– İşiniz yoxdu.

Deməli, Molla Məhərrəmi gəzən həməm rus Keqəbeşnikləri də, bu özü də gəlillər. Molla Məhərrəm mollalıq eliyir, kişini dəfn eliyir. Olar da bunu görüllər, amba heş nə demillər. Rus dillidilər, bilmillər. Molla Məhərrəm də dəfnən sora Arazı addıyır, çıxır gedir. Bax kişinin axır aqibəti də belə olur.

115. MƏŞƏDİ BAYAZ

Məşədi Bayaz Hacı Qasımın birinci arvadı olufdu. Məşədi Bayazın tibbi savadı olmuyufdu. Allah vergisi olufdu, nətəər, neje olurmuş. Fakt belədi ki, tutuv apresiya eliyirmiş Məşədi Bayaz. Bağırsağı gülleynən yaralananın bağırsağın kəsif belə. Bax helə cərrah kimi oluf.

O Dərgahın atası Qəhrəman oğlu Şavahit deyirdilər. Gejə oğru gəlir, atışma olur, atışma olanda bına güllə dəyir (qarnına). Bu Maşad Bayaz da heş bir savat yox. Elə gedif Məkgiyə, uşağı olmurmuş dana. Bu Məkgədə İmam Hüsöynün qavrının üsdə başın qoyuf yatır. Bı İmam Hüsön deyir:

– Nə isdiirsən mənən?

Deyir:

– Carraxlıx.

Heş bir yer oxumuyuf. Bu ayn-oyunun otdardan düzəldir, dərmanın-davasın. Hay düşür kü, Şavahıtə güllə dəydi. Bu, Şavahıtə götürür apresə. Bu Maşadı Gülavatın mamam da bunun şeyirdiy-miş. Bunu yarar, bağarsığın tikir. Oxumuyasan, şey eləmiyəsən, bu, çətin işdi, bunu yarasan, tikəsən. Bu, harda görünüf? Onu həylə eliyir. And olsun Allaha, Şavahıt həməşə ona irəhmət oxuyurdu, deyirdi ki, mən onun səvəvinə yaşıyırım.

Sora gəlir ora, bu ahalini, Allah görsətməsin, şirin yara darıyır. Bu bədbax oğlu bədbax şirin yara çıxardıf. Həmən bı Şavahıt. Üzü belə cırıx-cırığıdı, doğrax-doğrax. Onu Maşad Bayaz, bala, çərtdi, qayıtdı o yaranı iyneynən yandırdı apardı. O, mənə həylə dirildi, deyirdi. Belə insannar varımış.

116. HEYDƏR KİŞİ

Bizim kətdə Heydər kişi olufdu. Gedif bizdən bir üç kilometr aralıda erməninin evində yeyiv-içiv oturufdu. Gecə duruv əyağa ki, çıxa gedə evinə. Gedəndə deyiv, iki yüz klolux bir cöngə var, elə isdiyirəm bunu aparam. Həmən o iki yüz klolux cöngəni alır boynuna, götürür gəlir. Üş klometir aralıda Daşbulax deyilən yer var. İsdiyir orda qoymuya yerə ki, iz bilimməsin də. Əyilir Daşbulaxdan su içir, cöngənin dırnaqları düşür qara. Cöngəni götürür gətirir, kəsir, yeyir-eliyillər. Burda ermənilər duyux düşür ki, axşam kəndə bı gəlmişimş də, həmən o Heydar kişi. İzə baxıllar, izinən gəlillər ki, heyvan sürülmüyüf, əyağının izi yoxdu. Gəlif görüllər ki, Daşbulaxda qarın üsdünə dırnağı düşüf. Deyiflər, hə, bunu gətirən adam boynunda gətirif bunu. Elə həmən onun evinə gedillər, gedif görüllər ki, uje kəsilib, pay-püş eliyif, yeyiflər. Oturuf həmən erməni onun evində yeyif-içif, onun ətinnən yeyif, milisə də demiyif. Deyif:

– Sənə halal olsun ku, sən bunu dalına alıf gətirmisən. Ona görə də halal eliyirəm saa.

117. SADIQ VƏ O TAYLI PƏHLƏVAN

Günnərin bir günündə Tuğ kəndinnən olan məşhur pəhləvan Sadıx bosdanda yer əkərkən İrannan bir pəhlivan gəlir. Bu deyir ki, Sadıqı axdarıram. Buna gösdərillər ki, ged o kişinin yanına, sənə deyəcəh. Bu da gəlir. Deyir ki, qonax, hardan gəlmisən? Deyir:

– Bəs o taydan gəlirəm, Arazın o tayınnan. Deyillər ki, bırda Sadıq adında bir pəhlivan var. Mən də pəhlivanam. Onnan güləşif məəyənəşdirməy isdiyirəm ki, kim daha güjdüdü?

Deyir:

– Yaxşı eləmisən.

Bu da beli söykəyə verir, beli kifayət qədər torpağa sancır və tərənəndə deyir:

– Ay qonax, sən yaxşı eləmisən, səhərrəri səni Sadıqın yanına apararam. İndi gejdı, gedəh bizdə bir tikə çörəh ye, ama bı bel, də-əsən, çox dərinə düşdü, bını da çıxart.

O ha dartışdırır, görür kü, bel çıxmır. Çəkır beli özü (Sadıx) çıxardır, gəlillər bının evinə. Gəlillər Allah verənnən yeyillər, gecə yatıllar. Sadıqın da həyətinədə itdəri varıdı. Bu qonağın patavasın, çarığın itdər aparmasın deyin damın tirini qaldırır, bı çarığı qoyur tirin altına. Tezdən qonax duruf yola düşməy isdiyəndə çarığın axdarır. Deyir:

– Ay qardaş, bəs mənim çarıqlarım, patavam hardadı?

Deyir:

– Mənim əlimdə iş var, elə damın üsdünə qoymuşam, tiri qaldır, onun altındadı. İtdər aparmasın deyin ora qoymuşam, götür.

Bı da gedir baxır ki, bu damı bütövlühdə qaldırmalıdı ki, bu tir qalxsın yuxarı. Gözü yemir, qayıdır gəlir. Artıx bilir ki, elə Sadıx deyilən budu. Deyir ki, sən elə deyilmişən varsan. Ama bir şey xayış eliyim də. Damı qaldır, mən patavalarımı götürüm, patavasız getmiyim. O tayda deyəjhələr kin, getmişdin Sadıqı yıxmağa, ama patavalarını verdin gəldin. Sadıx qaldırır bını, damı qaldırır, bı da patavaların götürür və üzüsulu çıxır gedir.

118. SADIĞIN ÖKÜZ OĞURLUĞU

Hoğa kəndinnən (İndi Fizuli rayonunun Üçbulax kəndidi) gedir bir öküz oğurruyur Sadıx. Qış ayı olur. Hoğadan götürür, hardasa bir irim beş-otuz kilometr məsafəni qət eliyir. Bizim kəndin ayağında Daşbulax deyilən bir bulax var, əyilir Daşbulaxdan su işməyə. Daşbulax da qayanın döşündə olduğuna görə qarşı tərəf hündürdü. Yer də qardı. Bı da öküzü yerə qoya bilməzdi, yernən gətirə bilməzdi ki, bının iziynən gələcəhlər. Gəlir. Bulağın başında aşağı əyilip su içəndə öküzün ayaxları qara dəyir özü də bilmədən. Və qalxır, yoluna davam eliyir. Gətirir evə öküzü, kəsir. Hoğa camahatı durur ki, filankəsin öküzü yoxdu. Qarda irəddi götürürlər. Amma görürlər ki, piyada gedir, amma mal rəddi yoxdu. Fikirrəşillər ki, bı, piyada adamdı. Öküz olsa, öküzün əyaxları olar. Gəlillər, həmin Daşbulağa gəlip çatanda görürlər ki, bılağın qaşında öküzün əyaxlarının rəddi var. Deyillər kin, ya gedəyin öküzün ətinnən yeyəyin, ya da ki, bırdan qayıdın gedəyin. Ağsaqqalları deyir ki, əşi, nətəər yan gedəh? Deyir, öküzü Sadıx gətirip, ordan bura boynunda gətirip. Bırda su içəndə rəddi qalıp bırda. Öküzü də kəsip. İndi gedəh bı elin pəhlivanına deyəh ki, öküz oğurramısan? Eytiyacı varımış ki, gətirip. (Hoğa bizim kətdi, ermənilər də yaşayırdı).

119. HÖKMALİ KİŞİ

Muğannıda Hökmalı kişi oluf. Çox qüvvəli kişi olufdu. Pis ajdığ ili olufdu. Gedir Qarakəndə, aşnası varımış. Yerdə də qar varımış, qışın günüymüş. Qarakətdə deyir, gedim aşnamnan ayn-oyun alım gətirim dana. Gedir pəyəni açır görür kü, üçillih bir dənə cöngə var orda. Nəysə, erməniynən çörəh-zad yeyillər, yatır-durur, cöngənin əl-əyağın bağlıyır. (Gör Xudavəndi-ələm o vaxdı insannara nəkqədərə qüvvə vermişmiş da). Hardasa, yüz əlli klo, iki yüz klo var e. Elə bir yerdə kin, ay bala, Cinhaz²² deyillər, Qarakəndin

²² Cinhaz Qarakənddə təpədi.

Cinhazı. Orda piyada getməhdən ötərin yumalanırsan e, güjnən gədirsen, daşdıx yerdi. Bax belə dih padyomdu. Bunu alır boynuna, ordan aşırır gəlir. Nərrıxdan addıyannan sora meşəlihdı. Dərriyir²³ bı. Əyilir bulaxdan belə su içir. Cöngəni də boynunna salmır ey yerə. İçəndə cöngənin iki ayaxları düşür qarın üsdünə. Nəysə, gəlir kəsir, doldurur qazana, qaynadır. Yoldaşın da durquzur, deyir ki, uşaxları durquz, ət yesinnər. Ölüllər, qırılıllar ajınnan. İndi bıllar əti yeməhdə olsun, saa deyim ermənıdən. Erməni durur görür kü, Hökmalı yoxdu. Ə, bu, geje havax durdu getdi? Gedir pəyiyə baxır. Görür cöngə də yoxdu. Durur bunun rəddinə düşür. Yekə ayaxları varmış dana. Deyir, ə, bəs bu Hökmalı gedir, bəs bu cöngə hanı? Cöngə yoxdu. (Heylə insannar varmış e). Cinhazdan addıyır, gəlir. Gəlir, gəlir, gəlir, gəlir, bulağın üsdə duranda görür kü, ayə, cöngənin əyaxları qoşa düşüb bura. Əyilip suyu içəndə qarın üsdü əyaxları düşüb. Ordan yola düşür, gəlir, gəlir düz Hökmalının evinin qabağına. Gün qalxmışımış. Səhər açılıp, qalxıp gün.

– Salammələyküm, ə, Hökümalı, geje nətər gəldin bəs?

Deyir:

– Bəs uşaxlar burda ajınnan ölürdü. Həə, geje durdum cöngəni də götdüm çıxdım.

– Ə, cöngəni nəynən gətdin bəs? Bəs sənin irəddinə düşüb gəlirəm mən səhərdən, tapıram mən.

Dedi:

– Ərtün kişi, boynumda gətmişəm ordan bura. Gəl ətinnən sən də yeginən.

Deyir ki, halal olsun, sənin ananın südü kimi halal eliyirəm. Sən ki o əziyətnən gətmişən, o cöngəni sana halal eliyirəm. Gəlir oturur orda, özü də bir porsiya yeyir. Heylə adamnar oluf qavaxlar.

120. AŞIQ ƏHMƏDİN QUZUNU DAĞDAN ENDİRMƏSİ

Çalərdılar, bala, camahat oynaşerdı. Surxay kişi toyda Aşix Əhmədə dedi:

²³ Dərriyir – tərleyir

– O qoyunu döşdən yendirə bilərsən?

Dedi:

– Hə.

Qoyun döşdə – Murat təpəsində yatmışdı.

Dedi:

– Nə verəjəhsən?

Dedi:

– İki erkəh, canım üçün. Gəlif bu mənzilə zad olsa, iki erkəh verejəm.

Surxay kişi bilmir axı, Aşix Əhməd duz havası çalır “döv-döv-döv”. Axı qoyuna duz verəndə “döv-döv-döv” eliyif töküllər. “Döv-döv” elədi, gəldi qoyun tərədən töküldü aşağı. Aşığ Əhməd dedi ki, baxın, oynaşerlər. İki erkəyi də Aşığ Əhməd apardı. Dedi:

– Surxay, bı da sənin “döv-döv”ün.

Dedi:

– O nə mahnısıdı?

Dedi:

– Surxay, mən “Qoyun hava”sı çaldım. Bir də havada “döv-döv” elədim, qoyun duza töküldü.

Dedi:

– Ə, sən məni allatdın.

Dedi:

– Allatmamışam. Kişi dediyin eylər.

121-123. NƏRİMAN BƏY

Mən Bəhrəmlidə Nəriman bəyin nəvəsiyəm. Nəriman bəy elə-belə bəy olmayuf. Nəriman bəyi hamı tanıyır. Nəriman bəy öz qızılın, öz devlətin verif. Nə qulağa düşüf, nə səsi alınıf. Ona görə də qalıf. Çəyirtgə frondu varımış. O da dörd il çəyirtgə fronduna, batalyonuna çörəh verifdi. Özü o çəyirtgə frondun saxlıyan bəy oluf. Taxıllara çəyirtgə gəlir e. İndi samalyotnan dərman səpillər, ama onda əlləriynən öldürüllərmiş. Ona görə çətin oluf. Çəyitgiyə qarşı müharbə oluf. O camahatı o saxlıyıf.

Camahatımız arana, dağa gedirmiş. Haraveynən gedif gəlillərmiş dana. Maşın yoxumuş, o qavaxkı maşın haraveymiş. Əlsizdəri, əyaxsızdarı dağa aparıf gətirmiş ki, aranda qalıv ölməsinnər. Bəhrəmli kəndini mənim babam saxlıyırdı. Babam camahatı başına yığıf saxleef. Camahata arxa oluf, köməy oluf. Sora bizi köçürdülər Əmrallara. Onda mən uşax olmuşam.

122.

Mir Cəfər Baqirov gəldi bəyləri yığan vaxdı. Mənim dayımın da adı (Nərman bəyin) onun siyahısındadı. Dedi:

– Niyə sana bəy deyilir?

Deer:

– Bir belə varım var, ona görə maa bəy deyirlər.

Deer:

– Niyə hamınınkı yoxdu? Bircə səninki var?

Deer:

– Pis eləmişəm? İndi get çiyində pencəyi olannardan hərbiçinə yem al. Mən sənənnən ötrü saxlamışam, sənənnən hərbiçinnən ötrü. Bax, bax bu şeylər səninkidi.

Deer:

– Löyğa-löyğa danışırсан. İndi sana bir yüz hərbiçi versəm, neçə ay saxlıya bilərsən?

Deer:

– Neçə ay deersən? Həmeşə saxlıyım.

Gətirif yüz dənə hərbiçi verif. İşin qutarıf qayıdıf gələnnən sora deer, hərbiçiləri belə sıırıya düzür, qabağında gəzinir, soruşur.

Deer:

– Deen görüm bu kişi sizə yeməh verif, yoxsa nətəər?

Hərbiçilərin hamsı əlini qalxızır. Deer ki, Allah hakqı, Mir Cəfər Baqirov, sən gedənnən budu iki aydı bizim yediyimiz, işdiyimiz hamsı kavafdı. Elə orda yazıf raspiskasın verif, deer ki, bir adam sana deyə bilməz ki, qaşın üsdə gözün var.

123.

Qaçaxlar Nəriman bəyin qardaşını öldürmüşdülər. Bir gün görər ki, bir atdı gəlir. Deər:

– Salammələyküm.

– Əleykəsalam.

Adı da Kalvayı İsmayıl oluf.

– Bəs xeyirdimi?

– Bir inəymiz qaçıfdı. Həvəsə gəlirdi, qaçıfdı. İndi o inəyi tapbırıx.

Nəriman bəy bunu tanıyır ki, bu filan qaçağın qohumatınnandı. Qaçaxların da çoxunu tanıyıllarmış dana. Deər:

– Əşi, gə bəri. İnəhdi dana, tapılar, gə bəri, otur çay iç, çörəh ye. Tapılar, gə bəri.

Kişini dilə tutur. Oturdur. Him eliyir belə ki, yendirin bunu. Vurun. Bu, həməən adamın adamlarınıandı. Kişini öldürüllər. Həqiqətən, olmuş işdi. Həqiqi e, günün günorta çağı kişini gülleyən vurullar. Həə. Kişini öldürüf deyillər:

– Bə nətəər eliyəh? Nağayrax? Nəniyəh?

Deər:

– Qorxmuyun.

Kişini qəşəy ağa tutuf, qoyun aravıya (onda maşın yoxudu). Özüm atdı düşəjəm aravanın qavağna. Bir dənə də aravaçı. Heş nə lazım döyül. Aparır yiasinə təhvil verif gələjəm. (Bax heylə ürəhli bəylər varımış). Qəşəy atı minər, düşər aravanın dalına. Aravaçı deər:

– Ay Nəriman bəy, axı mən qorxuram. Sən Allah, qoy mən burdan belə düşüm gedim.

Deər:

– Qorxma. Heş qorxuv eləmə.

Aravanın qavağna çıxıllar.

– Bu nədi, bu nə aravadı?

Görüllər kin, meyitdi də bu. Başa düşüllər işi. Heş nə demillər. Nə yaxşı eləmişən, nə pis eləmişən. Özdəri axı işdərin bilillər. Axı o vaxdı bunun qardaşını bular öldürüf, qaçaxlar. Özü toşnu bilif ki, filan qaçağın zavalna gəlif də qardaşı. Uzağ olsun.

İrax qulağımızdan, meyidi götürüflər arvadan. Qəşəh buları da “sağ ol”nan yola salıflar ki, meyidi gətiriv özmüzə verdiniz. Çıxıf gedif. Bax helə adam oluf Nəriman bəy.

124-125. DAŞDƏMİR BƏY

Qaradağlı bəyliynnən Daşdəmir kişiye bu sahat da irəhmət oxuyullar. Ona görə ki, xalqın əlinnən tutub o. 1967-ci ildə Xankəndində üç dusdağı dusdax maşınında oddadılar, həmən Daşdəmirin oğludu biri. Ərşad. Özü də məllimiydi.

Daşdəmir kişi çox varrı-dööləti adam olub. Qoyunu, sürüsü, malı. Ancax təsəvüfatnan məşğul olub. Bu kimsəsizə, başsız kadınara, kim zəyifdisə, ayləsinə heyvan verərmiş, olara pənah durarmış. Böyründə-başında, ətrafında saxlıyarmış bu insannarı. Savet dövründə onu qulağ elədilər. Heyvanı-zadı çoxudu həddən artıx. Sibirə sürgün elədilər. Sora da söhbət oldu ki, guya Türkiyəyə gəlib, ha axtardılar, tapa bilmədilər. O adam son beş-altı ilə qədər yaşayırmış. Camahat adamı olub.

125.

Muğannı bəylərinə aj bəylər deyirmişdər. Elə-belə eşitmişəm. Bağirov o vaxdarı qılıncının dalı-qavağı kəsən bir insan olup. Mərkəzi Komitə katibi idi. Gəlip Ağbulax deyiriy e, Ağdamnan Xocavəndin arasıdı. Orda Bağirov Daşdəmir kişini tutub deyip:

– Hardansan? Nəçisən? Nə gəzirsən?

Deyip:

–Hal-qəziyə belə-belə. Martuni rayonunun Qaradağlı kəndinnən, Daşdəmir mənəm.

Burda bunnan yaxşı hal-xoş eliyir. Deyir:

– Adını eşitmişəm, sən yaxşı insansan.

Deyip:

– Bəs Mircəfər, hara gedirsiz?

Deyip:

– Bəs Muğannıda beş-altı bəy var, gediriy olları tutax.

Deyip:

– Ay qardaş, ollar bəy dəyil, adı bəydi, özü bəy dəyil. Gedəsən heç beş qonağı yola salan adam dəyillər.

İşi qoymuyup, deyif, gedif özünü əzyətə salma. Onun xeyirxahlığı da. Düşünüb ki, niyə Muğannıya toxunsunlar? Niyə burdan iki adam tutulsun gessin? Qoymuyup Muğannıdan adam tutula. Daşdəmir kişi heylə kişi oluf. Deyir, Mircəfər Bağırof Daşdəmir kişiyyə çıxardıp bir xısma²⁴ kişmiş verip.

Daşdəmir kişi mehriban insan imiş, səmimi adam imiş. Çox da sədi insan olup. Onun səsin irmi kilometrədən, əlli kilometrədən eşidiləmiş. Nərə çəkəndə dağ-daş tərpənəmiş.

126. İSFƏNDİYAR BƏY

Xasay bəyidi, Bəşir bəyidi, Səhliyalı bəyidi, İsfəndiyar bəyidi, Saday bəyidi, bunnar hamsı Muğannı bəyləridi.

Deməli, İsfəndiyar bəy bizim kəndin ağsaqqalı oluf. Bizim kəndi o saxlıyif. Deməli, balşevik gələndə tufəhləri yığıllar. Mənim bir əmiliyim varıdı, ögey əmimdi. Qoja kişiydi, beşatılanı götürüf, girif çaya. Çay enni çaydı, Çaydağılan²⁵ deyillər ora. Qılçın çirmiyif, girif suya. Elə bilir, balşeviklər suya girə bilmir. Beşatılanı da dolduruf hazır saxlıyif. İndi rusdar gülür, bına deyillər:

– Çıx bəri dana.

Qandırılar ki, bəri çıx. Çıxmır, öz-özünə söylənir orda ki, sizi qıraram. Bu rusdara da tafşırıflar dana, bını vırmağ isdəmillər. İndi bu İsfəndiyar bəy gəlif görür kü, Yolçu kişi girif suyun içinə, bu rusdar da nəqərtə eliyir, bu çıxmır. Yolçuya deyir:

– Ay Yolçu, mən verən yerdə tufəngi sən niyə vermirsən? Axı sən mənim əlimin altında buyruçusan, səni mən saxlıyiram axı. Mənim fərəsətimi də bilirsən, özüünkün də bilirsən.

Deyir ki, İsfəndiyar qağa, sən qaç ordan, Vallah, bılları bir-bir dənneyəm. Deyir:

²⁴ Bir xısma – bir ovuc

²⁵ Çaydağılan – Muğanlı kəndindən axır.

– Əşi, bullar dännəməhnən qutaran döyül e, nə danışır-san? Bu, topdu, tufəhdi. Bullardakı səninkinnən döyül e. Bullar başdasa, səni suyun içinə yıxajax, gəti bira tufəngi maa ver.

– İsfəndiyar qağa, qurvan olsunar sana, ala.

Gətirir tufəngi verir, İsfəndiyar verir rusdara. Rusdar çıxır gedir.

Bəylər sora, bala, mənən başdıyıf cüt əkirdilər. Uje muharibə başdadı. Qoja-moja bəylər qaldı. O ayağı yer tutannar çıxdılar getdilər. Məmmətdi, Telişdi, onnan Allahmədətdi – bu yerrər hamısı Muğannıdı. Vəlağa Muğannısı. Ollar, o bəylər ora getdilər. Burda qalan bəylər mənən kotan əkirdi, cüt əkirdi.

127. QAÇAQ ƏSƏDULLA

Mən o biri bəyləri görmədim. Deməli, bırda İsfəndiyar bəy varıdı, onnan sora Səhliyali bəy varıdı, Bəşir bəy varıdı. Muharibə vaxdı Əsədulla varıdı, qaçağ Əsədulla. O da bəyidi. Hökümətin beş dənə furqonu praduk aparır Fizuliyə. O vaxdı Qaryagin Malaqan deyirdlər. Ora praduk aparır saldata. Praduk aparanda Əsədullah öz adamlarıynan bunun üsdə düşür, firqonu soyullar. Bu, furqon sürənərin beşin də üsd-üsdə qoyur, bir güllə atır. Bu dördü ölür, bir altındakı salamat qalır. O da tərpe mmir. Bu çıxıf gedənnən sora o durur, qaçır. Durur, qaçır gedir Daşdəmir bəy varımış – Əmrallar kəndində. Gedir Daşdəmir bəyin yanına, deyir ki, bəs belə-belə, Əsədullah bizi qırdı, fiqonnarı da dağıtdı. İndi xəvər vermişəm Bakıya. Bağirof gələjəh. Məni saxla onatan, salamat Bağirofa təfil ver. Bağirov gəlir Muğannı kəndinə, yığır camahatı. Nə qədə kişi varsa, yığır pulamtoyun qabağına, sıırıya düzür. Pulamyotu qurur ku, hamınızı qıraram, o furqonu kim qırıf, dağıdıf, deyin. Bullar da deyir ki, əşi, bizim xəvərimiz yoxdu, biz dağıtmamışx. Bir yol çərtir bu, pulamyot açılmır. Elə o vaxdı, deməli, Daşdəmir bu kişini çatdırır. Bu deyir ki, əşşi, bulları niyə qırır-san? Bullar eləmədi ha. Əsədullah qırdı camahatı. Bizi Əsədullah öldürdü, firqonu da dağıdan o oldu. Deyir:

– Əsədullah harda olur, nətəər olur?

Deyillər ki, Səhliyalı bəyin evinə gəlif gedir. Bu Səhliyalı bəyi çağırır, deyir ki, Əsədullahı tutuf maa verə bilərsən? Deyir:

– Başına dönüm, onu tutmax hər adamın işi döyül. Həə. Deyir, o mənim işim döyül, mən tuta bilmərəm onu.

Deyir:

– Onda evinə qoyma.

Deyir:

– Yaxşı, qoymaram.

Bunu da kimsə mərdimazarçılığ eliyif, Əsədullahın gəlidiyin bir də xəvər verillər buna ki, gəlidi yenə Səhliyalı bəyin evində çörəh-zad yedi, getdi. Bu, gejeynən gəlir. Gəlir Səhliyalı bəyi evdən götürür. Qarabulax deyillər, bu Muğannıdan bir beş klometir aşağıdadı, yeyəsiz yerdədi. Öz-özünən çıxır, axır. Aşağısında da qamış pitif dana. Bu gətirir o qamışın içində Səhliyalı bəyin ağzına pambıx doldurur. Qayıdıv ağzına belə məfdil salıf, daldan bağlıdır. Qolları da dalda məfdilnən bağlı. Daa güllə vurmur dana. (O vaxdı patronda ekanomya eliyirdilər. Muharbə vaxdıydı, yoxudu dana, tapılmırdı). Bağırof həylə eliyir. Sora gedif meyidin tapıllar orda. Naxırçılar tapır, xəvər verir ki, Səhliyalı bəyin meyidi qamışdıxdadı. Gədiv ordan çıxardıv, aparıllar.

Sora elan verdilər ki, kim qaçağ Əsədullahı tutsa, ona hökümət premiya verejəh, yuxarı qaldırejəh. Onu Şəfa öldürdü. O Şəfa onun yanında qaçağıdı. Deməli, Kürün qırağında atışma düşür, atışılar səhrəddə. Ordan Kürün qırağınnan yola düşüf gəlillər, bilmiyəm, hardasa, Şəfa deyir ki, mənim gözümənən yuxu tökülür, Əsədullah. Deyir:

– Yat, mən gözdüyejem səni.

Şəfa yatır, yuxusun alır bir az. Onnan sora qaldırır, deyir:

– Sən qal, biraz da mən yatım. Bir sahat yatım, onnan sora məni qaldır, gedəh.

Şəfa qalxır, Əsədullah yatır. Yatanda yatılı vurur Əsədullahı. Beşatıllannan vurur öldürür Əsədullahı, onnan sora özü gedir üzə çıxır dana. Qaçaq Əsədullah Ağdam qaçağıydı, Ağdamın Nooruzdu kəndinnəniydi. Adam öldürüf qaşmışdı.

128-129. QAÇAQ QARDAŞXAN

Qaçax Qardaşxan Sisyan rayonunun Şəki kəndinnəndi. Dayım da onun dəsdəsində qulluğ eliyif, atam da. O Savet hökumətinən barışmırdı. Yaylım gülləsiynən ölüf. Dayımın yanında oluf. Mən orta məktəbdə oxuyurdum. Maa çox geniş danışırdı onu dayım. Derdi, qiymalı oğlan döyüldü də. Gedif Sisyanın başının üsdə Qızıl-cıx kəndində, aşırımın başında, daşın üsdündə oturuf. O zaman siqaret yoxuydu. Təmbəki varıydı. Amma qaçax Qardaşxan deer, Təbriz tütünü çəkirdi. (Saçaxlıydı, uzanırdı, belə gedirdi). Deer, onun da xüsusi kağızı varıdı, üsdü ağ rəhli. Dəmirdən qutusu vardı deer. Onu götürüf belə özü bükür. Bükənnən sora dayıma deef ki, ə, kağızım azdı, götür sən də qəzetə bük, çək. Dayım da götürüf çəkif. Gözüynən görüv e. Yanında oluf dayımın. Deer, onda gördüm kü, burdan (söyləyici əlini alına aparır – top.) qan axdı, kişi uşdu. Deer, o dedi, bu dedi, burda güllə atılmıyıv axı. Hardasa, bir həştat nəfər var bunun başında ey. Qaçagımız çoxdu deer. Kətdərə göndərmişih, yerrərə göndərmişih. Hadisələr oluf. Oların yanına göndərmişih. Hardasa, bir dörd yüz-beş yüz atdı oluf olar. Həə. Deer, onda gördüm kişi aşdı. Çığırışdıx, yüyürdüh elədih. Gəliflər, topalaşiflar. Deellər:

– Ə, burda güllə atan olmadı axı.

Deellər:

– Bu, hardansa atılıf. Yaylım gülləsidi. Mərmi gəlif keçif munun başına, öldürüf.

129.

Mən qaçax Qardaşxan hakkında belə eşitmişəm ki, o tabe olmadı Savet hökumətinə. 37-ə qədər tabe olmadı. Artıx qalxdı o Kəlbəcərə, yaylağa. Kəlbəcər də elə bir yerdə kin, Tuneldən o yana keçənnən sora bir dənə keçidi var. Yəni tutmax çətinidi. Qoşun yeritməh çətinidi. Bular da çəkildi ora. Onu içəridən, öz adanarınnan birinə vurdurdular. Yəni adam göndərdilər onu vurmağa. Ona tələ qurdular Kəlbəcərdə 36-cı ildə, 37-ci ildə. Adam göndərif vurdurdular.

QARABAĞ MÖHARİBƏSİ XATİRDƏLƏRDƏ

130-131. KÖÇÜRMƏ SİYASƏTİ

İndiki Fizuli qavax Qaryagin adlanırdı. Yanı 1905-ci ildəki o köçürmə siyasəti həyata keçirilir Rusiyada. O inqilapçı kətçiləri köçürüllər bizim torpaxlara. Azərbaycanı mənimsəməy üçün rusdarı sürgün eliyillər Azərbaycana. Onda o Qızılqaya deyirdih, indi Qevarkavan deyillər. Qızılqayıya rusdar gəlif. Sora Kurapatkinin özü-nə rusdar gəlif. Yerri camahatı çıxardıflar, gətiriv o rusdarı yerrəşdiriflər. Həmin o vaxdı orda rus siyasətinə qarşı çıxannar da olufdu. Bax bir epizot danışım. Gəlif yol salıflar. Kurapatkinnən Karyagin arasında rusdar yol çəhdiriv o vaxd. Bullara çoxlu pul bıraxıflar, kredit veriflər, yol çəhdiriflər. Yolda firqonnan işdiyillərmiş, at arabasıynan. Olların başcısı gəlif gedəndə kişi çıxır bunun qabağına, bunun qabağın kəsir. (O kişinin adı yadımnən çıxıf). Narazı adamlardı da. Gəlif torpaxların-zadın alıllar. Deyir ki, düş! Atdardan düşür. Qəşəh bını döyənnən sora deyir:

– Məni dalına al, apar. Dalına al, odee apar filan yerə, bir də ordan bıra gətir. On dəfə apar, gətir.

Bu da məjburdu, öldürəjəh də. Bunu aparır ora, gətirir, aparıf gətirir. Nəysə, bı sora şikayət eliyir. Kəndin camahatın düzüllər. Deyir ki, tanıyarsammı onu? Deyir ki, mən onu ancağ ağırırığinnən tanıyaram. Onu dalıma götürüv aparmışam. Bir-bir adamnarı götürüf, deyir ki, yox, bu o döyül, bu o döyül. O da gəlmiyifmiş o yığıncağa. Sora satan oluf dana. Bunu gətirəndə dalına alan kimi deyif, hə, bu adamdı, mənim belimdə apardığım adam odu. Onnan sora onu tutuf göndəriflər Sibirə. Elə o Sibirə gedən də gedifdi.

131.

Bizim Xojavənd camahatı ən çox mal-qara saxlamaxnan, maldarıxnan yaşıyıflar. Tərəkəmə oluflar. Yeniflər qışda qışlağa, yayda, yazda dağlara gediflər. Laçına-zada tərəf yerrəşifdilər. Ama ermənilər çox bij tərpniflər. Olları Gülüstan, Türkmənçaydan sora

Azərbaycana yerrəşdiriflər, çoxalif-eliyiflər. Oların beynində varımış da türkə qarşı belə siyasət. Dağlarda yerrəşiflər. Bulaxlar əllərində, dağlar, meşələr, hamısı. Mənim anamım danışdığına görə, bizim ordakı camahatnan ortağ oluflar, yanı şərik. Gətirif bizim yaşadığımız ərazidə əkin əkirmişdər. Ya toxum verirmiş, şərik olurmuş, soğan əkirmiş, şərik olurmuş. Çünkü özdərinin yaşadığı yer əkinçiliy üçün əlverişli yer döyüldü. Sora onu yarı bölüv aparırmışdər. Soradan ki bı hadisə baş verdi – Qarabağ hadisəsi, indi billar qəlbilərdə yerrəşiflər. Hündürrühləri ələ keçirdiflər. Bizim kətdər də dağın yamacındaydı. Bircə Qaradağlıynan Xojavənd bir az dağların arasında oluf. Orası da aydındı ki, erməninin arxasında dayanannar varıdı. Bı hadisələri törədənnər varıdı.

132-135. DAŞNAK VƏHŞİLİKLƏRİ

Tevan varıdı, erməni. Domulu²⁶ Tevan. Musurmannarı ermənidən bir yol o ayırdı. Tevan musurmannarı qırırmiş. Musurmannar qaçıflar Fizuliyə, səngiyənnən sora genə qayıdıflar dala. Dəmir qabları, mis qabları yığdılar teşdə, nə bilim, boşquya, nəyə, basdıdılar torpağa. Mən heç onu görməmişəm e. Savetdən qavaxki vaxtda olup o. Mənim atam söypət eliyif. Sora o Tevan qavıf bunnarı çıxardannan türk gəlif, Tevan qaçıf. Qaçannan sora bizim kəndin camahatı bir də qayıdıf gəlif.

133.

Martuni dediyimiz yerdə ermənilər olmuyuf, soradan gəlif. Həmən orda polis şöbəsinin binası olufdu. Polis şöbəsinin binasın da azərbaycannı tikif. Bir də vayenkamatın binası varıydı, o da azərbaycannının olufdu. Ermənilər məlumat eliyir bizim camahata kin, bı gejë sizin kəndə hucum olajax. Camahat çıxıf kətdən. Həmən o vayenkamatın binasında yaşıyan bir yaşdı qadınnan kişi deyiflər kin, bı yaşda biz necə çıxax? Ermənilər onnarı orda, həmin

²⁶ Domu – Xocavənd rayonunda kənd. Hal-hazırda orada ermənilər yaşayır.

vayenkamatın binasında öldümüşdülər, başdarın kəsmişdilər. O hadisə olufdu 1905-ci ildə.

134.

Düz həşdat dokquzuncu ilin sentiyabr ayının irmi beşinə qədər klubda işdəmişəm, yanı kino gösdərmişəm. İrmi beşi günü bizim məhtəpdən azərbaycannıları çıxardanda orda möykəm yaralandım, uzun müddət yatdım. Özü də çörəh kəsdiyim, tanıdığım ermənilər mənə əl qaldırmışdı. Mən gedirdim ora işdəməyə. Erməni tərəfdə işdiyirdim də. Gecə sahad ikiyə qədər, on ikiyə qədər oturdum orda təhcə. Heş kəs kluba, zala girmirdi. İki seriyalı filmi orda nümayiş elətdirirdim. Yanı ki, qorxmurux da sizdən, acığa gösdərirdim, çıxıf gəlirdim. Deyirdilər, ə, heş kəs yoxdu da. Qocalar deyirdi, orda nağayırısan? Deyirdim, sizin nə dərdınıza qalır? İşimə gəlmişəm, gedəjəm da. Bu dövlətin planıdı, mən verməliyəm. Bıllar da deyirdi, getmə. Deyirdim, mən getməsəm, deyəjhələr ki, qorxullar, ta gəlmillər biz tərəfə. Gecə gedip gəlirdim təh başına. Bizdə qoca bir erməni varıdı, bizim kinoteyatrın direktırıydı. Edilli kəndinnən olan Slavik dedi ki, bəs bizim Melkumyan Lenturuşu infak vuruf. Uje ölümçül haldadı, gedəy onu görəh. Hadrutun mərkəzindədi bu. Durdux getdih Fizuliyə. Getməh mümkün dəyildi, nümayiş gedir orda. Getdih binnan qoşalaşdıx çıxdıx Hadruta. Getdih bının evinə. Getdim ki, tuman-köynəhdə bı içərdə oturuf, o qədər də davadərman yığıf ki böyrünə. Getdih binnan oturdux belə. Qayıtdı dedi, Slavik, sən yen aşağı, (bağ yeri varıdı) orda donquzdan kabap-zad bişimişəm, onu götü gə bira, Namiknən söypət eliyirəm. Slavik getdi. Nümayiş gəldi onun evinin yanınnan keçəndə dedi, Namik, elə bilirsən, xəsdəyəm? Xəsdə deyiləm. Mən özümü xəsdəliyə vurmuşam. Məni məjbur eliyillər ki, Lenturuş Melkumyan, işçilərini götür, al bayrağı əlına, (Ermənisdanın bayrağın) çıx nümayişə. Fizulidə, Ağdamda, nə bilim, harda çörəh kəsmişəm azərbaycannılarnan. Mən əgər nümayişə çıxsam, səhər ara düzəlsə, mən ora getsəm, deyəjhələr ki, sən niyə belə elədin? Məni söyüşnən qəbul eliyəjhələr. Mən ölüf gedəcəm, siz qalassınız. Bunun axırı mu-

haribədi. O qoca kişinin dediyin deyirəm ha. Dedi, indidən bunun qabağın almasınız, (həmən o erməninin dediyin deyirəm) sizin baş-bilənnəriniz bunun qabağın almasa, gələcəyi bının pis olacaq. Elə belə də oldu.

Rəhmətdih qoca nənəm doxsan beş yaşında rəhmətə getdi. Bakıda qaçaqda rəhmətə getdi. Ermənilərin elədiyən mənə danışdı. Ermənilər nə qədər işgəncələr verip, onun hamısını qorxa-qorxa danışdı. Özünə eləməsələr də, yanı eliyənnəri görüf də. Bizdə Qırqın dərə varıdı. Orda ermənilər bizimkiləri qırmışdı. Ona görə oranın adı Qırqın dərə qalmışdı. Bizdə Osmannıların top qurduğı dərə varıdı. Deyir, burda bir top qurmuşdular erməniyə tərəf. Osmannı o vaxdı gəlif bılları xilas eliyən vaxların danışdı.

Deməli, həşdat yeddinci ildə bı məsələ qalxmamışdan qabax klubda oturmuşdum. Gecə vaxdı gəldilər, iki nəfəridi. Biri bir sarışın qızıdı, biri də Edillidə Asdan kişi varıdı, onun oğlu Arturudu, açqılı. Ona anası balaca Lenin deyirdi. Yanı bı işdəri qarışdırannarın başında o dururdu. Onu Xankəndində seşdilər oranın böyüyü. Orda da öldüülər, elə iş yerinin qabağında həmən vaxdı – qarışıklıxda. Dağları gəzə-gəzə gəldilər.

Biz də ermənicən bilirdih də. Ermənicən salam verdi, görüşdüh, girdi oturdu içərdə. Hələ ara qarışmıyıdı. Böyrümdə klubun müdürü oturufdu, Avon adında kadımıdı. Dedim, bıllar nə gəzir? Dedi, geoloqdu e, elə-belə dağlarda gəzillər. Nəsə torpax götürüllər. Geoloq deyildilər. Bullar harda top qurulajax, harda pulamyot qurulajax, harda nəysə olacağ, onun yerrərin dəqiqləşdirirdilər ki, səhərisi gün iş görsünnər. Həşdat səkgizinci il fevral ayının om birində qalxdı da bu məsələ, Dağlıx Qarabağın Ermənisdana birləşdirilməsi məsələsi. Olların gəzdiyi yerrərdə bizə qarşı uje başdadılar pulamyot quraşdırdılar, ya top quraşdırdılar. Başdadılar kəndi oda tutmağa. O yaşdı ermənilər isdəmirdi belə olsun. Yeniyetmələr, cavanar amma tamam azğınnaşmışdılar. Hətəda getdim kluba, gördüm qapını sındırıflar. Qapı açıxdı, heş nə tərətmiyiflər. Girdim içəri, yavaşca lenta götdüm, aparata belə eliyəndə nətəər tok məni vurdusa, qollarım bax belə keyidi. Belənçinə qaldım ki, bu nolan şeydi?

Aparatı ordan çıxartdım, baxdım, gördüm ki, qanadının bir dənəsin gətirip dəmirə berrəşdiriflər ki, içəri girəndə tok məni öldürsün. Onu kim eliyir? Yerrı ermənilər elədi. Onu yavaşca beləsinə araladım, baxdım, düzəltdim. Dedim, hə, bıllar uje isdiyillər ki, məni öldürələr. Mən əl çəhmirəm axı, gedif-gəlirəm. İsdıyillər ki, bı yolnan məni bırdan uzaxlaşdırsınnar. Helə şeylər də varıdı.

Bizim məhtəpdə qarışığıdığ erməni-azərbaycanını. Bir yerdə oxuyurdular. Ermənilər ordan töküldü – həşdat-doxsan nəfər erməni məhtəfdən azərbaycanlıları çıxardanda iki nəfər onun qabağın aldıx. Biri şəhid oldu, İsa adında oğlanıdı. O, şəhid olufdu. Mən də uzun müddət qaldım yataxda yaralanıf. Bütün qanıımı itimişdim, qan-zad köçüdülər. Sinəm xırıldıya-xırıldıya aparmışdılar. Sağ olsun həkimnəri. Ollar məni qaldırdı əyağa. Heylə günnərimiz oluf. Mənə əl qaldıran bir yerdə çörəh kəsdiyimiz ermənidi. Ağbulaxlı Zəvonun oğludu, Edo adında erməniydi.

Tay onnarnan barışmax-fılan mümkün dəyil. Belə mümkün dəyil ki, yan onnarın hamısı uje azqınnaşıfıdı. Qocalar da gedif, yeni nəsilidi. Edilli kəndində Əhbər kişi varıdı, azərbaycanıdı o. Amma erməni almışdı, Edillidə yaşayırdı. Onun uşaxları az qalırdı ki, bizim musurmannarı öldürə. Öz qanıımızdandı e. Hal-hazırda da oğlu Xankəndində generaldı. Musurman öldürdüyünə görə general rütbəsi alıf. Özü də bütün o zonada hər şeyi özü əlinə alıfıdı da. Kamodu adı. İndi həmən o qanı bizdən olan erməni Kamo opşi Xankəndinin yiyəsidi.

135.

Kətdə axrınıcı vaxlarıydı. Hələ döyüş yoxudu. Ancağ elə-belə ağaş davası varıdı. Nəysə, nümayiş gedir. İdarə də bizim evin yanındaydı. Topalaşif ağsakqallar (bizimkilər) idarəyə. Bizim evin belə qapısınacan ermənidi. Ortada bir belə acca yer var. Bu tərəfi də bizim camahatdı. Elə bil, idarə qaliv ortada. Burdan də gəliflər, burdan da. (Allah rəhmət eləsin) Ramizin atası gəlif, bu da bizdədi. Qayıtdım ki, Sərdar dayı, axşam gəlsin, neyniyəjiyih bularnan? Bular bizi qırif batırif. Dedi, bala, oları bircə ağaşnan qaldırif qoyjam

Hatautun²⁷ başında. Dedi, aparıv oracan qoluuf gələjiyih. Evin böyrünə hərrəndim. Cavannar (bizim kəndin cavannarı) belə yekə-yekə payaları yığıflar bizim evin arxasına. (Bizim ev sentirdədi). Allah, ağacı görəndə aqlım başımnan çıxdı. Axşam düşdü. Axşam düşəndə uşaxlar payaları götürdü, düşdü erməninin canına. Erməninini şilküt eliyiv aparıf çıxartdılar Hatauta. Daldan bu urus gəldi. Nə elədi, urus elədi. Erməninin güjü dünyada çatmazıydı bizə. Hələ özü də bizim kənt bax belə erməninin içindəydi. Yazıx kişi qayıtdı, bax gördün? O da bir ağaş götürüf gəlif. Dedi, gördün, ağaşnan apardıx. Hamsının başını-gözünü yarmışdılar.

Yerdə atışma başdıyıf. Deellər kin, küşdəərə güllə batmır. Yeməyimizi bax belə qoymuşux sdolda, o küşdəərdə durmuşux, belə bax. Ta kin geje üçə, dördə kimi. Onnan da sora geyindiymiz nə oluf? Hamı paltarri, adama bir cüt təzə qaloş (qaloş axı yüngüldü), elə-belə püküluf yatmışıx ki, qaçaqaç düşsə əgər, qaloş əyağımızda olsun, yüngül qaçax. Helə gunnər görmüşüh neçə il. Allah o günü bir də görkəzməsin.

136-137. QARADAĞLI FACİƏSİ

Doxsan ikinci ildə, noyabrın on yeddisində Qaradağlı ermənilər mühasiriyə alıflar, kəndi yandırır, dağıdıfdılar. Sora saysız miqdarda əhalini əsir götürüfdülər, öldürüfdülər. Öldürdühləri əhalini silos quyusuna töküv üsdün basdırıfdılar. Çoxların aparıflar. Soradan bəzilərini qaytarıfdılar, onların da çoxu uzun yaşuya bilmiyifdi. Yetmiş-həşdat nəfərə qədər adam orda qırılıfdı. Ona görə də biz hər il onu qeyd eliyirih. Qaradağlı soyqırımıdır. Çox dəhşətli, tarixdə görümməmiş şəkildə işgəncə verdilər camahata ermənilər. Başdarın kəsməh, ciyərin çıxartmax, nə bilim, uşaxların gözün çıxartmax. Hamilə kadınların qarnın cırıv uşağı çıxartmax. Bıllar o qədər dəhşətlidi ki, heç danışmax mümkün döyül kü, belə hərəkəti hansı millət eliyər? Almannar da belə eliyə bilməzdilər.

²⁷ Hataut – Xocavənd rayonunda kənd

Qaradağlı faciyyəsi vaxdı arvatdarı-zaddarı çıxartdılar, gəldih. Mən dekabr ayında ordan çıxmışam. Qalırdım, gedirdim dayna. Yoldaşım da, oğlum da Qaradağlıda qalmışdı. Gedirdim ollara çörəh pişirirdim, paltarrarın dəyişdirif qayıdıf gəlirdim. Vertalyotnan. Camahat söyüş qoymuşdu ki, kətdən çıxmıyax. Hara gedirih qəvir-sannığımızı qoyuf? Dedilər ki, ə, Muğannıda ratsiya var, danışıflar. Deyir ki, kəndi akrujeniyaya alıflar. Dokquz nəfər ölüf, qalanı da əsir götürüllər. Durdum elə ağıly-ağıly yüyüdüüm, getdim ora-bıra. Bir oğlan gəldi qavağıma. Dedi ki, xala, hələ almıyıflar, amba elə muhasirədədi kənd. Amba arxayın ol, oğlun, yoldaşın salamatdı, yığıflar idariyə. Oğlum nağıl eliyir ki, dolduğ ora. Gəldilər. Bir arvat da ratsiyaynan ermənicən, uruscan xəbər verir İrəvana ki, gəlmişiy, almışix. Ollar da, deyir, o qədər atdılar, idarələrin şüşəsi dağıldı, abışqalar dağıldı. Neçə nəfər orda öldü. Patronumuz qutarmışdı. Yendidilər aşağı, bizim silahlarımızı aldılar. Afdamatdarı vardı, onu alıflar. Cavannarı bir yığıflar, qojaları da bir. Bıları da aparıllar o Bəylüh bağı deyilən yerdə, (oğlum nağıl eliyir e mana) deyir, orda maşınları saxladılar. Yolda da iki nəfəri gülləynən öldürüv atdılar. Sora da ağacınan birinin başına vırıv öldürüflər. Biri (başı qara lentdi) deyir, əmr elədi ki, on nəfər düşsün. Mametcan deyirdilər ona. Kim düşər? Kimin ürəyi gələr? İki dəfə deyir, afdamatı maşının içinə belə atdılar. İki nəfər yaralandı, deyir, qalanı da ora yıxıldı, bira yıxıldı, töküldüh maşınnan. Telman adında oğlan vardı, kişinin əmisi oğlunun oğludu. O deyir, qoynunnan bir qranat çıxardıv atdı, neçə nəfər erməni öldü. Onnan sora başdadılar bılları qırdılar. Deyir, qalanımız maşındadı. Bir on-om beş nəfər maşındadı. Gəldi, deyir, maşınnan məni götdü erməni, gəttdi tulladı bı meyitdərin üsdünə avdamatı belə zarajit elədi ki, məni vıra. O dediyim erməni, o Mametcan gəldi məni tokqam qarışix götdü atdı maşına, vırmadı. Aradan biraz keşdi, böyühləri gəldi, yerdə adamı sanadı, meyidi sanadı, maşının dalın bağladı, dedi, xvatit. Amba üç uşağı deyir, düşürdülər, körpə uşaxları – on dörd, om beş yaşında.

Ollara dedi ki, biz sizi Vilisinən aparejeyix. Olları qoydular Vilisə. Biri də vardı deyir, Ağdamnanıdı. Bizim kətdən evləmmişdi. Ona da deyflər ki, qaç, qaç, səni vırmıyejeyix. Elə qaça-qaça deyir, vırdılar, qaldı o ağacın divində. Həmən ölən oğlanın qardaşın düşürtdülər, mindirdilər Vilisə, apardılar. Deyir, Qalaxan kəndinə apardılar. Bizi də apardılar orda töhdülər. Hamı baxdı gördü, adam qalmıyif. Qırılan qırılıf, qalan da nəyə lazımdı. Elə deyir, bizi böldülər. Dədəm, deyir, mənim əlimnən tutdu. Tutanda biri deyir, oyannan gəldi ki, yox, o cahılların içinə gedejah. Bizi apardılar bir binanın qabağında deyir (daşdı-zaddı, çınqıllı, o pis çınqıllar olur e, onun üsdünə), bizi üzüquylu uzandırdılar. Uzandırdılar, əllərində afdamat tıq eliyə-eliyə, başımıza vıra-vıra gedillər o başa, gəlillər bı başa. Hasarın da başı deyir, hamısı erməni. Daş atan kim, çınqıl atan kim. Nə bilim e, olmazın işgəncələr. Axşam deyir, gəldilər bizi yığdılar apardılar böldülər, saldılar türmələrə. Mənnən deyir, dört nəfərih kamerada. Qalanı da payladılar. Biz də qırılıf batırız kin, hamını qırılıflar.

Oları maşınnan töküf qıranda ordan bir oğlan nətər olufsa, yu-malanıf gedif düşüf bir kolun içinə. Onu görmüyüflər. O da adam-zad çəkılənnən sora duruf dəmir yolu var da, onnan gedif çıxıf Gü-lafliya. Səhər olanda Gülaflıdan yenif gəlif. Getdilər gətdilər. O deyif ki, çox adamı qırdılar, qalanı da yığdılar maşına, apardılar. Üş günnən sora sağların siyahısı gəldi. Ta biz də bir az arxayınnadıx da. Dedi, kişi də sağdı, gədə də sağdı. Qalanı da qırılıflar, çox adam qırılıflar. Ordan da yığışdıx maşına, gəldih bax bı Beyləqana.

Arvatdarı tez dəyişdilər. On günə arvatdarı dəyişdilər. Bir on nəfər də arvat tutmuşdular. Oları dəyişdilər, amba bıllar qaldı.

Oları gətiriflər Əsgərana, Əsgəranda saxlıyıflar. Deyirdi yol-daşım ki, gejë gördüh zınqazırız qapı açıldı, bir erməni girdi, əlində dubinka. Girdi, deyir, çəhdi məni qabağa, başdadı məni döyməyə. Döydü məni, təpiynən yıxdı, yıxanda gədə qışqırif: “Ay qardaşda-rım, gəlin, dədəmi öldüdülər”. Məni durquzdular, gədəni tutdular. Gədəni də, deyir, orasına-bırasına döydülər, getdilər. Ermənilər is-mənnən qalırımışdar keşihdə. Bıları döyən erməninin uşağı varımış

bir dənə – oğlu. Səhər evə gedəndə anası deyir ki, bala, sən nə iş görmüsən ki, uşağ oyanıf deyir ki, ilan mənə yedi. Deyir ki, ana, bir dədəni, bir balanı döymüşəm. Deyir, çox səf eləmişən. Niyə döymüsən? Onçun uşağın yata bilmir. Tez ol, dur get, olardan üzür isdə. O biri günün gejesi deyir, sahat dördüdü. (Yoldaşım nağıl eliyir bını). Bir də gördüh, zınqazırax qapı açıldı. Həmən oğlan gəldi, deyir, mənə çəhdi qapının ağzına. Dedi, səni o Allaha ant verirəm, Allahı çağır, yalvar, mənim uşağımı ilan yeməsin. Ta deyir, nə deyə bilərəm. Elə ürəyimdə dedim, sənin uşağın ilan lap elə çoxdan yesin. Bına dedim ki, həə, dedim. Ta danışıf dana ürəyində. Getdi deyir, bir çörəh gətədi, üş yumuru qət gətədi, bir quruşqa çay gətədi, bir də bir paltın gətədi. (Bılların paltarın-zaddarın alıflar e hamısını). Gətədi, dedi ki, ama özün ye, ollara vermə. Deyir, dedim, yox, ollar mənim yoldaşımıdı.

Mamet varıdı, kətdənidi. O, Allahverdiynən danışıf, girovları dəyişifdilər. Gəldi bizə dedi ki, oğluma dedi ki, adamların on nəfərin dəyişəjiyih. Oğlum da bir başqa pul verdi. Deyif ki, kişi qalajax, amba gədəni dəyişəjiyih. Deyiv, ə, dədəmi də yaz. Dedif, yox, iki nəfəri olmaz bir öydən. Aprel ayının biriydi, oğlum gəldi. Üsdən xeyli keçənnən sora kişini ala bildih.

ETNOQRAFİK MƏTNLƏR

TƏRƏKƏMƏ HƏYATI

138. EL YOLU

Eli yola salanda o zaman El yolu deyilən yolla gedərmişdər. Sarı Yerdən, Həkəridən, aşağı Akaradan keçif gedirdih. Həjı Qasım kişi rəhmətdik köçə xəbərdarlığ eliyir ki, Sarı Yerdən gedējiyih. O Sarı Yer də haradı? Burdan gedərsən Cəbrayıl rayonuna. Cəbrayıl rayonunnan gedərsən Həkəriyə çıxırsan. Qubatdının Xannıx kəndi var. Bunun yanınnan çay yuxarı gedərsən, Sarı Yatax deyilən yerə çatırsan. O zaman körpü-zad olmazdı. Bizim yaxşı at sürən adam-narmız oluf, cəlt. Atdar düşürdü çaya, şıdırğı axan çaydı, özü də göynən gedir, dalğa vurur. Sürünü vurursan, tutax ki, burdan çaya (qoyunu). Birini atırsan, qalanı özü hoppanır da. Elə bil, burdan salırsan, bir-iki kilometrə qədər atdılar heyvanı tutmaxçün, çaydan keçirməyçün ağzı aşağı düzülür. Elə atdar vardı ki, heyvanı ağzıy-nan tuturdu. Bax belə vəziyyətdə oranı keçirdih oana. Sora Həjı Qasım deerdi ki, Laçınnan gedējiyih. Laçınnan gedəndə Zabuğun də-rəsində bir körpü var. O körpünü keşməmiş, bəri tərəfdə Minkənt, Qara keşif deyilən kəndləri var Laçının. Elə ordan aşırđıx Qızılbo-ğaza, ordan gedirih Çöplü gölə. Qara göl deerdilər, orda köhnə Ha-jılı kəndi vardı, elatın yeridi. Ordan keçirdih Çaldağa. Toppuş bula-ğı, Çaldağ – ora bizim yerrərdi.

Biz dağa gedəndə farmaşın ikisin yühlüyürdüh ata, ya balağa. Yolda gedəndə görürdün kü, bir tərəfi əyildi getdi. Da onu açıf yerə qoymurdux, nə də içini dəyişdirmirdih. Bir yekə daş ordan götürür-düh onun çəkisində. Onun üsdünnən gedən (sijim deerdih, örkən deerdih) o ipin arasına qoyurdux. Tarazdığı alırdıx, gedirdih. Ona yük əyir deyirdih. Bir də vardı ki, çatığ alma deerdih. Dincəlməy-çün dayanırdıx ha. Bax ona çatığ alma deerdih.

Biz elat tayfasıyıx da. Yerimiz Çaldağ, Qızıl qaya, Çöplü göl-dü. (Sisyan rayonuna yaxındı). Oralar elatın yaylağı oluf. Rusdar

yerrəşirdi ermənini ora. Bizim Səfolu İsdisyu varıdı, biz orda çimirdih. İndi erməni ora Çermuk deyir. Kəlbəcərin başının üsdündəki indiki Vardanes rayonu deellər e, Basarkeçər rayonudu əslində. Stalin Qara arxaşdan, Murad tərədən sərhəd qoydu, dedi, siz oana keşmiyin. Ora olsun ermənilərin.

139. TƏRƏKƏMƏ KÖÇÜ

Dağa yaz vaxdı gedillər dana, mayda. Köşnən gedəndə əlimizə nə düşsə, onnan yığıf qayırdıx. Evdən yorğan-döşəh, palaz, hər şey götürördüh. Yeməyimiz, nəyimiz var, hamısın yühlüyüdü y o dəviyə. Farmaş deerdih, qavımızı-qaşığımızı yorğan-döşəyin arasına yığerdıx, qavleerdıx, yühlüyüdüh dəviyə. Axşamnan düşürdüh yola, gedirdih. İşıxlananda düşürdüh bir yerdə. Öküzdərin birinə, ya da ata, eşşəyə yühlərmizi yühlüyüdüh. Düşürdüh yola. Bir xeyləx gedənnən sora düşürdüh bir yerdə. Çatığ alma deyirdilər bına. Gejə heyvan otduyurdu. Dincəlməh lazımdı.

Bir köşdə elə adam varıdı, üç dəvəsi, dörd dəvəsi olordu. Xususu vaxdı çox olordu, amba soradan bı qalxoz vaxdı, qalxoz vererdi. Elə bil, hərədə biri, ikisi olordu.

At da iki dənə, üç dənə olordu. Dəvəni yühlöördülər, ortasın da qəşəh, düz qayırdılar. Özümüz minirdiy, uşağı da yığerdıx dəvənin üsdünə. Yıxılmax-zad yoxudu.

May ayında gederdih dağa. Elə vaxd olordu ku, may ayının yarısında həməni o Murat tərəsi dediyimiz yer var ha, orya gederdih. Gederdih ki, qar tar bağlıyif duruf. Qarın altınnan çay axardı. Üsdü də bax belə buz bağlamış olordu dana. Dəvəni, atı, eşşəyi, qoyunu, malı, hamısını onun üsdünnən keçirderdih. Ta demirdiy e, bı yırtıldı, töküldü elə bı suyun içinə, qırılejeyix.

Dağdan yay çıxanda qayırdıx. Yaylıxdan gələndə hər şey gətirerdih, bala. Ərih alerdıx. Bir qoyuna yüz klo ərih vererdilər. O da belə-belə ərih e, yekə-yekə. Bal alerdıx yaylıxdan. Qoyun vererdilər, bal alerdılar.

Hərənün beş-altı motalı olordu. Yağı da çalxıyıf, duzduyuf yığerdıx dəriyə. Ən aşağı gətirən beşin-altısın gətirərdi. Onu da gətirərdih dana, bırdə qohuma-zada verərdih. Kimin aranda qalanı varıydı, ona da verərdih. Nəvlim, kimin bajılığı olordu, qaradaşdıx tutordux kətdərdən gedəndə, olara gətirərdih. Qava yığıv evlərinə gedərdih. Ollar da bizə təndir çörəyi qoyordu. Qapı-qapı paylıyerdıx həriyə ki, təndir çörəyidi.

140-144. DAĞDA

Yaylağa gedəndə həməşə biz gedərdih hara irahatdı və suya yaxın yerdi, ora düşərdih. Qoyunun suarmasıynan əlaqədar da. Həməşə də gedəndə dağa, ilkin görərdin ki, alaçıx tikərdilər. Alaçıx tikəndə yan-yörə eliyərdilər, qurtdan-quşdan mövqeyi seçərdilər ki, hə, bırdə yaxşı yaşamağ olar, heyvanı bırdə bejərməy olar. Üç ay müddətinə dağda qalardıx. Elat yoluynan gedif gələrdih. O dağa aparən yollar maşın yolu dəyildi, dəvə yoluydu, at yoluydu. Dağda qoyunnar seçilərdi. Quzu ayrı otduyardı, sağmal qoyun ayrı otduyardı. Yavaş-yavaş başdıyardı heyvannar doğmağa. Səhər tezdən dururdıx, qoyunu aparırdıg otdamağa. Gül kimi yamaşdar, çiçəhlər... Axşam da çıxıf gələrdih evə, olannan-olmazdan yeyif yatardıx. Yeməyi də ki haviya, şərayitə uyğun bişirərdilər. Qaymax sərərdilər, üzün yığıf yeərdih. Üsdünnən də buz tək bulax suyunnan içirdih. Üsdünnən də ətotunnan, kəkotunnan, dağ çiçəyinnən də çaya tökürdün, içirdin. İndi bu aran yerində olar nə gəzir? Çay çiçəyi bitirdi, nəzih. Bıde, bax bı qəlinnihdə, topa-topa bitirdi. Burun qanı kimi olurdu o. Ətotu bırdə yoxdu. Təkcə Şvartıda, o da üş sot yerdədi. Bizim yolun üsdündədi. Qış mövsümü də olanda gəlirdih bu aran yerrərinə.

141.

Dağda aş bişirərdilər. Süzmə xəngəl bişirərdilər. Kavaf çəkərdilər. Soyutma olordu ətdən – quzu əmliyinnən. Onnan lilpar olordu bulaxlarda – sarı çiçəh. Onun yarpağın yığerdıx, gətirərdih daşa

(əl daşınan döyüdürlər, duz daşı varıydı). Əti döyüdürlər, lilparın yarpağına dolma büküf yeerdih. Əvəlih yığerdıx. Əvəliyə bükördülər. Onnan ələyəz yığerdih, qurudordux. Sarı çiçəyi qurudordux. Onnan sora qırxbuğumu qurudordux. Yemliyi qurudordux. Quzuqulağının belə özəyi olordu, anam belə-belə qom bağılyıf motalın bir g..ünə qoyordu bir qomu. Bir qomu ortasına qoyordu, bir qomu başına qoyuf çilihleyirdi. (Çilihləməh ağzına tənəh budağı qoyup belə bağleersan, çilih deyellər ona). Onnan sora quzuqulağı, yemli yeerdih. Keçi əmcəyi olordu, onu yeerdih. Dağlarda nə şey yoxuydu yeməmiş, bala? Quzuqulağını daşnan döyüdürlər belə. Döyüdürlər, ovcumuzda sıxıf suyun içerdih.

142.

Dağlar qarrı olanda anam deyerdi, gedin ode Murat təpəsinə o buzdan gətirin, doğruyax. Qovurmanı verejem, yeyin, üsdünnən udun. Onda uşax bərk olur da, çox yaşyır. Qar buz tutor, dağ qoyunda oğurroyur. Anam oğurrux deerdi. Deerdi, gedin görün Murat təpəsinin başında, qar, buz oğurranıp qalıp? Gedip görüdürlər ki, buz belə oğurranıp. Böyüh bajınnan gedirdih görüdürlər, qar buzu oğurroyuf. Yığerdıx mis sənişə. Tozdu-torpaxlı olordu o buz. Gəlerdih bulaxda buzu yuyordux belə. Yığerdıx mis sənicə. Gətirerdih.

Anam deerdi ki, bala, çəkişi götürün, (qənt çəkişi varıydı) doğroyun, yığın nimçiyə, kasıya. Hamısı misidi. Onda boşqaf yoxudu ha. Yığerdıx, qovurmanı qovuruf tökerdix teşdə. Biz yeerdih. Deerdi, bala, götürün onu, dışınıza salmıyın, bir-bir udun getsin. Bir-bir qənt təkı doğroordux bax həylə, canın üçün. Doğroordux, udordux. Udordux, udordux, elə bil, buz yapışerdı. Onçun yüz otuz, yüz qırx yaşyın olordu, bala.

143.

Motal pendirini də yığırdıx bir qava. Qav olmuyanda bir dəri-ni təmiz yuyurdux, qurudurdux, ya içinə bir ağ salırdıx, ya cuna qoyurdular. Dilim-dilim qəşəh doğruyurdux, bərkiyirdi. Onnan sora motalı yuyurdux, arxasını da bağılyırdıx, küncün də bağılyırdıx, yı-

ğirdiğ onun içinə. Gedirdih dağlardan da quzuqulax yığirdiğ. Dəsdə-dəsdə bağıyirdix, qoyurdux həməən motalın üsdünə. Həməən o quzuqulağımı yığirdix dəriyə, iki ay, üç ay orda qalırdı. Gətirirdiy arana. Qışda açıb yeyirdih bal kimi.

Ələzi qurudurdux, qırxbiğımı qurudurdux, onnan sora qırmızı pencəri qurudurdux. Cürbəcür çiçəhlər olurdu, onu yığif kəkotunun içinə qatırdıx. Mən dağa gedəndə gündə kəkotu yığif gətirirdim. Dağlarda qantəpər olurdu, semişqanın kökəsi yekəlihdə. İçinə girirdin, and olsun Allaha, elə bilirdin, ətir iyi gəlir.

144.

Qoyunumuz oluf minnərnən, malımız oluf, yaxşı güzaranımız oluf də. Yaylaxlarda otduyurdu heyvan ala çiçəyi. Sağırdıx bunu, bişirirdih. Çətən deyirdih də (belə qarğıdan nəzih-nəzih çətən hörürdüh) həriyirdih. Nəmi deyirdih, bir üç metir yeri belə həriyirdih, onun içinə dörd dənə teş qoyurdux, südü bişirif tökürdüh onun içinə. Deməli, büyün tökürdüh, bir sutqa qalırdı, səəri onun üçün yığirdix yeməyə. Gələn qonağa da verirdih, özümüz də belə yeyirdih yaxşı. Səhər də onu götürürdüh, yerinə ayrısını tökürdüh. Ağac nehrəmiz olurdu. Yağı çalxıyif, teştdərdə onu duzduyurdux. Sora da yağları yığirdix qoyunun dərisinə. Qoyunun dərisini nətəər hazırıyirdix? Qoyunun yunun alırdıx. Sonra onu üç gün də qoyurdux arpa ununun içinə. Onu keçirirdiy ağaca belə, sürtürdüh. Belə-belə oxatan sürtürdüh kü, o dəri ağarırdı. Onnan sora, deməli, qatığı çürürdürdüh, tökürdüh onun içinə. Dərinin tamın alırdıx. Tamın alan sora bir də o dərini yuyurdux, duzduyurdux, qurudurdux. Birdən əlli kilo, altmış kilo yağ yığirdix o dərinin içinə. Yaylaxdan arana qayıdanda heyvan qurudurdu. Heyvan qurudan zamanı o yağları götürüv işdədirdih. O yağın da tamına tam çatmazdı. Bir qaşix o yağdan atırdıx, bişirilən xörəyin iyi kəndin o başına gedərdi. Heylə yaxşı olardı. Pendiri də yaxşı mayalıyif baş-baş qayırdıx, doğruyuf yığirdix motallara. Heyvan qurudanda yeyilirdi.

Dərələyəzdilər nağayırardı ama? Olar bir yaşında heyvanı, cöngəni kəsirdilər, doğruyurdular, duzduyuf sırpaların üsdə səriridi-

lər. Onnan sora onu oxatan bişirirdilər, qıfırmızı olurdu. Onu yı-ğirdılar saxsı küpələrin içinə, basdırırdılar yerə. Onsuz da dağ so-yux olur də. (O vaxdı belə xaladennik, soyuducu-zad, heş bir şey yox idi. Elə nə eliyirdilər, quy qazırdılar, quyuda saxlıyırdılar. Də-rini boğazınnan bağlıyırdılar, motalı, yağı suya sallıyırdılar, g..ü dəymirdi. Yiyən vaxdı çıxarırdılar). Onu indi hər gün heylə çıxardıf yeyirsən. İsdıyirsən heylə gəti, qoormadı ye, isdiyirsən sooz elə ye, tamnı olurdu.

Malı kəsirdilər, basdırma eliyirdilər. Dağların kəkotusunnan, dağotunnan, kəklikotusunan, otdardan hamısınan yığıf doğruyuf onun içinə vururdular. Soğan da doğruyurdular. Hər cörəh yeyəndə kavavı cəkif yeyərdilər. Ta bir kilo, iki kilo ət alım, yanı durum ye-mək bişirim, sup eliyim, o vaxdı heylə şeylər yox udu.

Biz nə bişirsəydih, çöl ojağında bişirirdih. Qazda bişən bişmi-şi mən yeyə bilmirəm. Elə bil ki, man,a bir tam vermir də, ağzım o tamnara axı örgənib. İndi bu ayamın adamnarı hamısı xəsdə düşür. Hamısı torpaxdan, yeməhdən asılıdı. Hamma o vaxdı yeyirlər dağ-ların qaymağın, yağın, gülün, çiçəyin, pencərin, gicitgənin, baldır-qanın, qanqalın. Onu görə də sağlamıydı hamı.

145. AT BOYDA CANAVARLAR

Əmimgil dağda görüflər ki, bir dəsdə at var. Əmim deev, ə, atım yoruluf, qoy bunun birin tutum. Demeynən, at döyül, canavar-mış. Əlin belə atıf ki, tuta, qayıdıf buna belə tərs-tərs baxıf. Baxan-da bu qorxuf, atı çapıf aralanıf. Sora başa düşüflər ki, canavar dəs-dəsi. O da dağda oluf. Yekeymişdər, at boydaymışdar.

146-147. TƏRƏKƏMƏ ALAÇIĞI

Alaçığı dağda qururdular. Uzun-uzun ağaşdar var ey, onnar-dan. Zoğal ağacınan. Başqa meşə ağaşdarı da olsa, olur. Hansı əyi-lirsə, onnan. Qırırdılar, çubuğu biləyim yoğunnuxda. Belə-belə mıxları sancırdılar, çubuğu qoyurdular onun yerinə. Ya yer boş

olanda (torpağın yumşaq olmasını nəzərdə tutur – top.) elə-belə sancırdılar. Evin boyu on metir olanda ora yarım metirdən bir iyirmisin sancırdın çubuğun. İyirmi o tərəfə, iyirmisin bu tərəfə, iyirmi arxaya, iyirmi qabağa. Düz hamısın, elə bil, ip tutufsan. Bunu elə basdırasan gərəy, başdarı biri-birinə düz gəlsin, çubuğun üjdəri nəziy olur də. Bu üjdərin ağız-ağıza qoyurdux, bir neçə yerdən çubux bağıynan bağıyırdıx. Başdan iki tərəfdən bunu on metirrihdən, iyirmi metirrihdən belə bağıyırdıx çubux bağıynan. Qəşəh qırmızı qatmalardan bağlar qayırdıx, belə sallanırdı hamısı dəre aşağı. Elə bil ki, qırmızı güllər di ey. Rəhbərəh kəndir (bağ) hörürdüh, hərəsinin də altında bir qotaz. Nə bilim, əlli dənə, atmış dənə kəndir hörürdüh dana irəhbərəh ifdən. (Toxudumuz gəvələrin kəsiy iflərinən). Onun kəndirin hörürdüy, onnan da belə qəşəh çubuğların arasın bağıyırdıx ki, küləh vuranda qopmasın.

Boyu (uzunluğunu nəzərdə tutur – top.) on metirdisə, ona alaçıx deyirih. Hamma iyirmi metir tikəndə muxuru deyirih. Muxuru böyüh olurdu. Alaçığı keçeynən bağıyırdıx. Keçəni nətəri eliyirih? Keçəni hazırriyana atıcı²⁸ deyirdih. Qoyunnar qırxılında yunun yuyurdux, çırpırdıx, gediv atıcı gətirirdih. Tökürdüh bu yunu xırmana. Atıcı gəlirdi, yaynan partapart atırdı, yığırdı. Qazanı qaynadırdı suynan, atıcı yunnan götürüf bir parçanın arasına qoyurdu belə yekə. O suyu töküdü o yunun üsdünə. Ox deyirdilər. Oxa doluyurdu. Oxa doluyannan sora bir yer qayırdı. O atıcının simi var, bir də belə ağacı var də, dəmiri var. Onnan bu yunu belə içində çırpırdı, çırpırdı, açılırdı. Onu belə on metir, om beş metir (evin boyunnan asılıdı o) salırdılar. Evdən də yarım metir bu yannan sallanmalıdı. Onun ölçüsündə keçəni salırdılar. Düzürdülər yunu. Düzənnən sorasına bunu bax-bax belə eşirdilər (göstərir – top.). İndi dörd dənə, beş dənə kişi biri burdan, biri burdan təpiyiynən vururdu. Belə-belə, belə-belə, vura-vura, vura-vura çatdırırdılar o başa. Bir də ordan vura-vura, vura-vura qayırdırdılar bu başa. Yun bitir axı, yunu açılar. Bu yun tamam bitiv olur belə ağapbax keçə.

²⁸ Bəzi söyləyicilər keçə hazırlayan ustaya hallaş deyirdilər.

Dümağ. Sora ona qara yunnan naxış qoyurdular, hərif yazırdılar, bu kimin alaçığıdı, bu kimin evidi. Bir də görürdün kü, yannara qırmızı da yazırdılar, onnan qara yun da qoyurlar, bənöyüş də (hər cürə qoyun var də). Onun yunnarınnan da keçəni helə bəziyirdilər. Deməli, keçənin biri üsdünündü, ikisi yannarınındı, biri arxasınındı, ikisi qapısınındı.

Qapıya da qapılıx deyirdih. Qapılığı hanada toxuyurdux qırmızı ipdən, gəbə-zad toxunan ipdən toxuyurdux. Gəbə kimi toxumurduğ ha, elə-belə palaz kimi toxuyuv onu da qapıya asardılar. Alaçığın qabağına da əvvəldən bir dəmir aşağıdan, bir dəmir yuxarıdan, birin ortadan vururdular. Heylə qoyuv alaçığı tikəndə onu da qapıya vururdular. Açıanda açılıf girirdilər, çıxanda da örtürdülər.

Keçə qoymurdu alaçığa yağış dama. Üsdünnən süzüf gedirdi. Qarım²⁹ çəkirdih çöldən, keçənin ujun qoyurdux qarıma. Bu keçədən süzülən su tökülür qarıma. Qabağını açırsan, ağzişığı çıxır, gedir. Yerə də keçəni döşüyürdüh. Üsdünnən də gəbələri döşüyürdüh. Yan döşəhləri qayırdığ ey, bu qəlbilhdə. Enini elə eliyirdih ki, bir adam oturanda elə olsun ku, ayıf da olmasın, arxasın da tutsun, qabağın da, soyux çəhməsin. Alaçığı heylə qəşəh tikirdilər, heylə döşüyürdüh. Qapını açıanda adamın üzünə gülürdü. Bu otaxlar nədi onun yanında. Bizim helə evlərimiz vardı.

Kim varrıdı, onun alaçığı da yaxşıydı. Məsəlçün, bu, filan yüzbaşının evidi. Onnan tanınırdı ki, bunun evi muxurudu. Adi adamnarın alaçığı adi olardı. Amma böyüh adamların alaçığı muxuru olardı. Yan-yana üç-dörd muxurunu tikərdilər. Varrı adamdı də, bunun min qoyunu var. Qoyun yatanda bir uju burda, bir uju harda. Yaylağın bir tərəfini götürürdü. Alaçığına da girəndə ləzət alırdın, alışılıf-yanırdı. Deməli, mitilə prasdoy parçadan üz çəkif evə qoymazdılar. Hamısı o vaxdın xar-xar parçaları olardı. İndiki ipəhlər hamısı çürüh şeylərdi. O vaxdın paltarı indi yoxdu, parçası yoxdu, yeməyi yoxdu, ləzəti yoxdu.

²⁹ Qarım – arx

147.

Bizdə çadır-madır yoxuydu. Alaçığa qışda yer evi deerdih. Öy yeri adı verirdih ona. Nəydi bu ev yeri? Torpağı qazırdıx bura qədər (sinəyə qədər). Eni olurdu hardasa üç metr. Uzunluq olurdu hardasa dörd metr. Dördün üçü. Təxmini deerəm, elə olardı da. Çünkü on iki qəlif gederdi. Qəlifin biri iki metr. Onun on ikisi tikilirdi bir-birinə, baş keçə deerdilər ona. Üç-dört adam götürürdü onu, o tərəfli, bu tərəfli. Qoyurdux çuvuxlar bərkidilən yerə. Otuz iki dənə çuvuxnan tikilirdi alaçıx. Özü də findığ ağacınnan olur bular. Başqa ağaşdan yox. Onun yoğunluğu iyirmilix turba boyda olur. Özü də çox yüngül olur olar. Çubuxların addarı var: orta çuvux, baş çuvux, gədə çuvux. O orta çuvuğun biri burdan sancılır, biri ordan. Ağız-ağıza gəllilər, bir-birinə bağlanıllar. Gədə çuvuğu – ikisi oannan, ikisi buannan. O gədə çuvuxların hamsı o cür qabax-qabağa bağlanardı, orta çubuxlar bağlanannan sora. Orta çubux iyirmi dörd dəneydi. Dört dənə gədə çubuğudu. Kənardan biri burdan, çuvuxların arxasınnan sancılır böyrünə. Biri də o biri tərəfinnən bağlanır qarşı-qarşıya. O bağlanır o orta çuvuxlara. Gədə çuvux dörd küncün çuvuğudu. Baş çubux ən uzunudu. İki də arxadan bağlanır. Olar da qavax-qavağa gəlir, bağlanır. Baş çubux qavaxdan, arxadan bağlanır. İki də gənə qavaxdan, (qapı deerih) o qapının yanınnan bağlanır. Deməh, otuz iki çuvuxdu, on altısı bu tərəfdə, on altısı o tərəfdə.

Səbəb nədi, niyə findıx çubuğunnan? Həm əyilməyi rahatdı, həm də sınırmır. Onu da yerə sancanda boş yer olanda heş-zad olmur, elə ujunu, türkün məsəli, sancırsan yerə. Qılçannan basırsan, güjnən girir yerə. Ama dağ daşdıxdı. Orda mıx deellər, ağaşdan qayırılma olur. Onu ağaşdan qayırılma toxmaxnan çalırdıx yerə. Təxminən bir yeddi-səkgiz santı, on santı. Ora da su tökürdüh. Sora o mıxı çıxardanda orda deşik qalır axı. Ora çuvuğun ujunu qoyannan sora bir də möykəm təkan verirdin ki, orda boşdux yaranmasın. Helə sancıf qutarannan sora iki yüz iyirmi bir çubux bağı var, o şanqalanqatar³⁰ onun hər yeri bağlanır. Da bir də ip (bax budey bu

³⁰ Şanqalanqatar – tamamilə, büt-bütün mənasında işlənilib

uzunnuğundaydu) iki dəfə dolanır döşünə. Çəkirdin. İpin keşdiyi yerrərin hamsı bağlanırdı. Alaçığın qapısını xanada toxuyardı arvatdar. Toxuduxları qapı da bəzəhli olurdu. Kimi saya eliyirdi, kimi rəhli eleerdi. Baxırdı qabiliyyətə. Təxminən eni olurdu bir metir, uzunluğuna üç metir. Onun bir baş tərəfinə, bir ortadan, bir də əyaxdan – üç yerinə taxdıya bərkidirdih. Keçə salınmamış qapının əyağın tarazdıydı ki, yerə dəyif palçığa, suya batmasın. Çəkiv orta, uzun çubuxların ortasından bağlıyırđıđ ipnən. Orda razmeri tapannan sora keçəni aşırırdıx. Keçəni də qavaxcadan aşılıyırđıx. Altı dənə, yan qəlif deerdih. Olar bağlana-bağlana gedirdi gənə həmin bağnan. Bağlanırdı, yannar düzəlirdi, orta qalırdı açıx. Orta açıx qalanda o keçəni qaldırır yumruluyuf qoyurdux, ağaşnan hər tərəfdən itələnirdi. Aşıra-aşıra, aşıra-aşıra gedirdih. Onun ölçüsün bilirdih də. Harda nədi, razmerin hardan qoymax lazımdı, qoyurdux. Örtürdü təmiz ortanı. Onun da yannarınnan bağları vardı. Acca belə çuvuxlardan bağlıyırđılar. Onu da sancırđılar yerə, bağlandı. İçərini lampə işıxlandırırđı. Köməy olannan sora alaçığı qurardılar bir iyimi beş dəyqiyyə, yarım sahata. Üş-dörd adam. Tək olsa, biraz geş olurdu.

Ortada ojax yanırđı bizdə. Peç qoyulmurdu. Arvatdar palçığı həll eliyirdilər. Onu belə-belə yumruluyurdu əlində, bu qoldan biraz yoğun. Bax belə bant qoyurdular. Burasından da çıxıntı qoyurdux. Biz burda gərmə yandırırđıx. O bantların ujdarı gəlirdi bir-birinə tərəf, amma birrəşdirmirdih. Biz burda gərmə yandırırđıx. Üst qəlibin o küncün də, bu küncün də bağlamırdıx, açıx qalırdı. Evdə gərmə yananda tüsdü çıxır axı. Tüsdü ordan çıxsın deyin o qəlibin orası da atılırdı, burası da. İçəridə bir dənə tüsdü olmazdı. Hamsı çıxırdı. Tərəkəmə camahatında gözü xəsdə adam olmuyuf. Gərmənin tüsdüsünün hesabına insannarın gözü sağlam oluf. Söz yox ki, içəri qurumlanırdı. Tüsdünün hesabına qaralırdı. Bağlar yuyulurdu təmiz. Keçə çırpılırdı, təmizdənirdi. Amma keçəni əvvəlcədən rəhliyirdih, olurdu qara keçə. Keçənin rəhlənməsində səbəb elə həmin o qurumun, kirin əmələ gəlməsi və görünməməsi idi.

Alaçığın növləri vardı. Bizdə qonağ evi deerdi. Qonağ evi ayrı tikilirdi. Təmiz ağ keçədən hazıranırdı. Boyax vurulmurdu ona. Üsdündə belə qara yunnardan naxış qoyurdular. Qonağ evinin çubuğu fərqliydi. Qonağ evinin çubuğu qalın soyulurdu. Amma adi evlərin çubuxlarının qabığı üsdündə qalırdı.

148-151. QOYUNÇULUQ

Qoyunun balasına əvvəl quzu deyillər, sora əmlih. Əmlih, uşax nətər totuxlanır e, bax elə totuxlanır. Ona görə əmlih deələr. Biraz böyüyür. Onnan sora quzu yekədir. Yekədənən sora toğlu deerdilər. Dişisinə də toğlu deyilir, erkəyinə də. Sora kərə olur. Qulaxsız qoyunların adı sarı kürə, qara kərə, ağ kürə, boz kərə. Rənginə baxıv ad qoyurdux də. Kərənin qulağı gödəy olur. Kürənin qulağı uzun olur. Qulağı gödəyə kərə, qulağı uzuna kürə deələr. Ağ qaraöz vardı, qumral vardı. Ağ qaraöz üzü, gözü qara olurdu. Ağapağ olurdu qoyunun özü, cəmdəyi. Ona Ağ qaraöz deerdilər. Qumral da elə bax o rəngə (şabalıdı rəngi göstərir – top.) qumral deerdilər. Bənöüş də ki teyxa bənöüş olurdu dana (tünd şabalıdı rəngi göstərir – top.). Buynuzduya buynuzdu qoç deyirdih. Dişi qoyunda buynuz olmur, bircə qoşdarda olur. Təsadüf halda olur buynuzdu qoyun. Murcumnu (boğazın altından sallanan ət parçası – top.) var. Murcumnu qoyun – qotazdı qoyun.

Qoyun otaranda deələr, qoyun neçə baş otdadı? Deer, qoyun iki baş otduyur, bir kürə, bir kərə. Qavaxcan kərə otduyur, sora qayından başı kürə otduyur, eyni yeri.

149.

Anadan doğulanda quzuydu. Altı aydan sora oldu toğlu. Toğlu bir ildən, səkgiz aydan sora qoça gəlir. Onda olur şişəh. O dişi qoyundu ki, ana qoyun deerih. Bir il ana qoyundu, doğdu, quzu verdi, oldu şişəh. Erkəh də gənə toğlu var, şişəh var, azman var, dızman var. O da erkəhlərin adıdır. Quzudu əvvəl, sora toğlu olur. İkinci ilə keçən şişəy erkəhdi. Dişisi bala verir, bir il tamam olanda. Erkəy iki-

yə keçir. İki yaşa keçir. Döl dəyişəndə ona deələr, şişəy erkəh. Erkəhdən sora artıx geder öəç. Öəç dörd yaşına keçir. Azman, dızman dört yaş, dört yaş yarımında olannardı, beşə keçənnərdi.

150.

Qoyunnarı aprel ayında, ildə bir dəfə qırxırx. Quzuya bir yaş tamamlanda şişəh deyirih. Orda var (Güzün qarşısındakı heyvanları göstərərək sadalayır – top.) qumral quzu, orda var qumral kərə, qumral kürə, boz kərə, boz kürə. Orda alayöz var. Alayöz nadir şeydi. Xalları olan, rəngi olannara çal kərə deyillər. Bənöyüş olannar qumral kərədi. Alayöz ağ rəh olur, gözdəri,dizi, dırnağının ujdarı qara olur.

Tərəkəmələr, əsasən, kərəni saxlıyıllar. Ətinə görə deyil. Elə kürə qoyunnar olur ki, iki qat kərədən ağır gəlir. Soyuğa davamsız olduğuna görə kürəni saxlamıllar. Qulax həssas olduğuna görə soyuxlamanı götürür. Ona görə də tərəkəmə kürə saxlamaxdansa, kərə qoyunu saxlamağı daha məqsədəuyğun bilif həmişə.

Kəlim buynuzdu qoyuna deyilir. Doğar qoyuna sağmal qoyun deyillər. Erkəy ayrı olur. Erkəh də bölünür toğlu, erkəh toğlu, soram erkəh. Erkəh toğlu ayırdı, erkəy ayırdı. Qaradiş öəç. O artıx şişəhlihdən keçir. Üç il-dörd il keçir. Yaşı artdıxcan azman erkəh, dızman erkəh deyillər. Deyillər, öəç erkəh də kəsdih, camahat yedi. Öəç erkəh deyəndə artıx qırx klo, otuz beş klo ət verən erkəhlərdən gedir söypət. Dörd illih, beş illiy, üç illih erkəyə öəç erkəh deyilir.

Çəpiş həmi kürədi, həm də kərədi. Kərə qulaxsızdı, kürə qulaxlıdı. Buynuzsuz çəpişə kola deyillər. İndi çəpişdi, bir az iri olsa, ona oylax deyəllər, ota çıxsə, oylağ olur. Sora böyüyür, yetginnih yaşına çatanda erkəhlərə dıbir deyillər. Sora lap böyüyünə təkə deyillər. Böyüyür, bir neçə illiy olur. Artıq ona status verilir, qoyunun qabağın çəhməyə. Erkəh, adətən, təh saxlanılır qoyunun içərsində.

151.

Yun qırxımı yazın 45-də, ildə bir dəfə olur. Savetin vaxdında iki dəfə qırxılırdı. Çünkü plan verməliydin. Ona görə heylə qırxılırdı. O iki dəfə qırxanda budey belə-belə tük olurdu (barmağını gös-

tərir – top.). Amba bir dəfə qırxırsan, bir qarış tükü olur. Onnan da qutarır. Quzunu da iyun ayında qırxırıx. O da ildə bir dəfə qırxılır.

Heyvanın yunu onun cinsinə asılıdır. Yorğan-döşəhdə Qarabağ cinsinin yunundan istifadə olunur. Heyvanın qarnının altında tühlər var, bax ona qıran tüh deyllər. O bəzən heyvanın üsdündə də olur, onnan istifadə olunmur. Ama Qarabağın qoyun cinsi var ki, iki kiloya qədər yun verir, üç kiloya qədər yun verir. Yəni saxlanmasından asılıdır. Azərbaycanda qaradolax kimi cinsi ləğv eliyif, savet cinsini gətirdilər, merinos cinsi. Bunun yunu səkgiz, on iki kiloya qədər gəldi çıxdı. Amba ildə bir dəfə qırxırdılar.

152-153. DÖLBURNU

Deməli, sürüdə ilk doğulan quzu, yan ilin başlanğıcında ilk doğulan quzu dölburnu adlandırılırdı. Yanı həmən il üçün, həmən möösüm üçün döl götürürdü da. Elə bil ki, təsərufatda məhsul götürürdü, bunun birincisi – birinci doğulan quzu dölburnudu.

153.

Quzu döldən bir ay qabağ doğulanda ona dölburnu deyirih. Elə bil, məndə min beş yüz qalxoz qoyunu oluf. Bir gejedə, məsələn, yüz qoyun doğuf, yetmiş doğuf. Amba biri, ikisi payızdan doğulur, ona dölburnu deyillər.

154. BIJVƏR

Döl vermə vaxdınan əvvəl doğulan quzuya bijvər deyillər. Bijvər quzuyınan o birisi quzunun inkişafında fərq olur. Çünkü bijvər quzunun anası yaşca balaca olduğuna görə südü də az olurdu, yaxşı yarıda bilmir onu. Yetginnih dövrünə çatmıyıb axı bu qoyun. Birinci balası bijvər olan şişəyin sorakı balaları normal olur. Çünki sorakı quzular yetginnih yaşında doğulur.

155. QUZULAR POTRAXLAYIR

Məyyən korrux çəkən quzulara tərəkəmələr deyillər ki, quzular potraxlıyır. Bu söz işdənəndə digər tərəkəmə bilirdi ki, quzu artıx korrux çəkir. Yarı bunun, deyəh ki, ətində, çəkisində, eyni zamanda sağlamlığında prablem var. Digər tərəkəmə bilirdi ki, bunun quzularında inkişaf yaxşı getmir. O, potraxlıyır deyəndə onu başa düşürdülər ki, nədi. Da demirdi e, quzularım xəsdələrif. Deyirdi ki, bizim quzular potraxlıyır. Uje bilirdi ki, nədənsə korrux çəkir, yaxut da ki, hansısa bir qurt dərmanı və sayrə verməh lazımdı.

156. GƏVƏL QUZU

Anası ölürdü, yaxut da bir qoyunun balası ölürdü. Bu yetim quzuya ana, balalamış qoyuna da bala verməlidı ki çoban, nə o quzu tələf olmasın, nə də qoyun bekar qalmasın.

Anadan yetim qalan quzular inəh südüynən, qoyun südüynən bəslənirdi. Bu quzular böyüyəndə digər quzulardan fərqlənirdi. Çünkü bu, normal qidalanmadığına görə, gözü orda-burda olduğuna görə bunun görkəmi, forması digərrərinnən fərqlənirdi. Əgər Elçin həməh quzunu gətirif mənə verirdisə, mən o dəyqə bilirdim ki, Elçin mənə seçmə quzu gətirmiyif. Tutax ki, biri soruşurdu, dəəsən, sənə pay gətirmişdi. Mən də deyirəm ki, hə, sağ olsun, bir gəvəl quzu gətirmişdi. O gəvəl quzunu da Elçin mənə verməməliydi, çünkü bu quzunun qarını-zadı yekə olurdu, damazdığa, nə də kəsif yeməyə bir o qədər uyğun gəlmirdi. Çünkü gözü orda-burda olduğuna görə, qarının şişirtməy üçün çalışır. Bizdə bir söz də var e, ə, o gəvəl qarının biridi. Həməh o gəvəl sözü ordan gəlip. Tərəkəmə sözüdü o.

157. TƏLİMƏK

Deməli, quzu qalıv ortada, bu quzunun anası yoxdu. Ya da qoyun ekiz balalıyır, yarıda bilmir. Bir qoyunun da balası ölüp. Təsadüfən ölüpdü balası. Yaxut da ölü bala verib. Çoban neyniyir? Bı

götürürdü həmin quzunu – anası yarıtmyan quzunu, yaxut da anası ölmüş quzunu, yaxut da məqsədli şəkildə tapdığı quzunu bı bekar qalmış qoyuna gətirirdi. Təliməh deyilən bir şey varıdı – metod. Quzunu qoyuna təliyirdi. Yanı tanıdırdı bını. Qoyunu alladırdılar. Qoyun elə bilirdi ki, özü doğufdu. Onu məjbur eliyirdi ki, o quzunu yalasin. Bəzən üzərinə duz səpirdilər, bəzən o qoyunu təh yerdə bir səsnən-küynən aldadırdılar. Quzunu qoyunun arxa yannarına sür-türdülər, neyniyirdilər, artıx bu qoyun bunu öz balası kimi qəbul eliyirdi. Artığ o iy varıdı ha, heyvannar balalarını iynən tanıyıllar. O iyi alannan sora onu öz balası kimi qəbul eliyirdi. Belə quzuya deyirdilər, təlih quzudu. Təlih toxumnux da ola bilərdi. Çünkü onun cinsi də varıdı, sadəcə, anası ölmüşdü. Ama yetim olan – gəvəl artıx cırraşırđı. Çünkü inkişaf eliyə bilməmişdi vaxdında. El arasında bir təliməh sözü də var. Məsələn, gəlirəm, bının zəhləsin tö-kürəm həmişə. Bı da bir neçə adamnandı. Bu mənə acıxlanır: “Ə, bı da aralamdır e, elə bil, bını maa təliyiflər.” Yanı mənim deyil, bını mənə zornan təliyiplər, uyğunnaşdıriplar, ama əslində mənim deyil.

158-160. OĞURSAX QOYUN

Balası ölən qoyuna oğursax deyirdilər. Oğursağa quzunu təli-yənnən sora artığ oğursağ demirdilər.

159.

Oğursax qoyunun əmcəyinin biri kor olur. Oğursax odu.

160.

Oğursağı sürüdə saxlıyıllar ki, yetim quzuları əmizdirsirlər. Balası ölən qoyunu sürünün içində saxlayıllar, qoymullar qurutma-ğa. Südünün kəsilməyinə imkan vermir çoban onun. Onu dayimi əmizdirir quzuya. Onu oğursax şəklində saxlıyır da. Sürüdə elə qo-yunnar var ki, doğur, amma balasın yarıda bilmir, olları saxlamağ üçündü.

161. GƏR QOYUN

Gər qoyun gejdə neçə dəfə sürüyə deyir ki, dur, qaçağ, gedəy otdamağa. Duruf gəzsən, hər sürüdə bir gər qoyun tapa bilərsən. Bax o naxışdarınnan seçilir. Görürsən ki, qara zolax gedir bədənin-də. Məsəlçün, qırmızıdı, görürsən bırasıynan qara zolax gəlir. Yanı o gər seçilir. Tərəkəmə saxlamır onu.

162. KƏMSİY

Kəmsiy ilgəhnən bağlanır. Kəndirin hərəkət etməsi üçün halqa düzəldillər. Kəndirin əsas hissəsi həmin halqanın içərsiynən hərəkət eliyir. Kəmsiy kəndiri boğmax, sıxmağ üçün yararlı vəzyətə gətirir.

163. QANCIĞABAĞI

Hörüyü yəhərin qaşına, tərkinə bağlamağ üçün lazım olan kəndirə qancığabağı deyillər. Deməli, heybəni, xurcunu yəhərə bərkitməy üçün, hörüh kəndirini bağlamağ üçün isdifadə olunan bağdı o.

TƏRƏKƏMƏ AĞILLARI

164. KÜZ

Küzə çətyan³¹ döşüyürdülər. Köhnə çətyanı çıxarırdılar, təzeynən döşüyürdülər küzü. Quzu yığılırdı ora. Bir-iki günnən sora təzdən bir də dəyişilirdi. Quzu süd əmdiyinə görə onun sidiyi də çox olur və o sidiy altında torpax nəmliyir, yaş olur. Quzu da nəm yerdə yatır deyən isdər-isdəmər soyux götürür ordan. Bir də küzün divarlarına çətənə hörürdülər qarğudan, yaxut da qamışdan. Bu da onnan irəli gəlirdi ki, quzu yan divarrardan soyux götürməsin. Bir də quzular divardan torpağı yeyillər və onnarın həzm orqanarı, bağır-

³¹ Çətyan – çöllüklərdə topa halında bitən kol

saxları xarab olur, qarınağrısı deyilən bir xəsdəliyə tutulur, bəzən kütləvi ölüm də ola bilir. Ona görə də küzün kənarrarını çətəney-nən hörürdülər. İndi də hörüllər.

165. DƏLMƏ

Quzunu daş tikilidə bəsdəməh məqsədəuyğun deyil. Sərt keçən qışda körpə quzuları saxlamağ üçün neynirdilər? Torpağı qazırdılar. Bir metr enində, bir metir dərinliyində torpağı qazırdılar, divarrarını yenə də samannan, yaxut da qarğuyunan tuturdular. Onun ağzına qapax düzəldirdilər. Dəlmə deyillər ona. Ora dörd-beş quzunu atırdılar. Üsdünə də malın altınnan çıxan peyini yığırdılar.

Yerin quruluşunna, eyni zamanda həmin adamın ənənəni necə saxlamasınınna asılı olaraq, ya dəlmə düzəldirdilər, ya da külfə. Məsələn, mənim əmilərim, babam dəlmə düzəldərdilər. Elçingil də, külfə qururdular.

Təzə doğulan quzunu küzə atsan, qoyunnarın ayağı altında qalır əzilib ölür. Digər bir küz qurulsay, təzə doğulan quzuların da o qədər nəfəsi yoxdu ki, küzə isitsin. Ən salamətini onu dəlməyə atırdılar. Üsdünə də malın altınnan çıxmış samannı peyin atırdılar, qalaxlıyırdılar. Malın altınnan çıxmış samannı peyin isdi olur axı, məyyən qədər isdiliyi özündə saxlıyır. Gecədən sabaha qədər, yemləməy üçün də götürənə qədər, o yerin içindəki hava quzuya bəs eliyir. Yanı kənardan hava girməsi lazım deyil. Bir az dırnağı bərkiyənnən sora olar nisbətən böyükh quzuların içərsinə qatılır. Və ora döldən gələn başqa quzular salınır.

Həmin dəlmədə bəzən küçühləri də saxlıyırdılar. Əgər bərk şaxda olsa, seşmə, təmiz cins itin balaları soyuxdan tələf olmasın deyən küçühləri də dəlməyə atırdılar. Quzuların yanına atmırdılar. Ayrıca dəlmə olurdu. Kiçik çiləynən bağlı bir deyim var. Deyir ki, ömrüm gödəy olmasaydı, qabağım yaz olmasaydı, küçühləri dəlmədə, gəlinnəri gərdəhdə, qarılının əlin un çuhalında dondurardım. Kiçik çilənin dediyi dəlmə budur.

166. KÜLFƏ

Külfə böyürə doğru qazılır. Onu yamac yerdən içəriyə doğru qazırdılar. Torpağı oyurdular belə, küyül kimi olurdu. Yenə də onun ağzı bağlanırdı və ora heç bir hava getmirdi. İçindəki qalan hava bəs eliyirdi. O da quzu yeridi, dəlmə də quzu yeridi. Bir gün-nüh, üç gün-nüh quzuları orda saxlıyırdılar. Quzu soyux görməsin deyə, soyux onu vırmasın deyə qazılır külfə.

167. GÜNƏBAXAN

Qoyun saxlanılan yerə bizim bölgədə kuz də deyillər, vana da deyillər. Vana da genə qoyun saxlanılan yerdi. Kərəsgə də deyillər, ağıl da deyillər. Onnan sora pəyə də deyillər. Quzuların saxlanası yerə boru deyillər, dəlmə deyillər, günəbaxan deyillər. Olların quruluşunna asılıdı da ona görə. Günəbaxan yerdən təndir kimi qazıllar. Bir dənə ağızdıx qoyullar ki, günün şüası ora düşsün. Günəbaxanda quzunu əmlihləmmə devranında, körpəli devrində, xırda devrində saxlanılır.

168-172. TƏRƏKƏMƏ İTLƏRİ

İtdəri fərqləndirəndə qurdağzı deyillər, qurdgöz deyillər. Sora kosa deyillər. Yanı görünüşünə görə onu fərqləndirillər. Qurdağzının ağzının cırımı böyüy olur. Qurtgözün gözdərinin üsündə, elə bil ki, qaşı da olur. Qurt qəzəblənəndə alınının ortasında qırışdar əmələ gəlir. Həmən o qurtgözdər də acıxlananda, hansısa bir hücum olanda onun sifəti həmən sifəti alır. Kosa tühsüz olur. Bir var qıllı it, bir də var, kosa. (Qoçun da kosası olur. Qoça qoyunu qatanda deyillər ki, o qoç kosadı, onu qatma. Yanı yunu qısadı, barsız olur. Yunu qısa olana kosa deyilir). Deyillər, Elçinin kosa iti var e, bəs mənim canımı boğazıma yığdı, mən də ağacı çəhdim burnunun üs-dünə. O da onun xətrinə dəyif da. Nağayırım? Ta uje bilir ki, Elçinin hansı itin ağaşnan vurmuşam. Yaxut da mənim yadımda qalır ki, bı

kosa it adamcıldı. O birsinnən qorxmamağ olar, ama binnan çəkinməy lazımdı. Adamcıl it adamı qapan, adamı gəmirənə deyilir. Tərəkəmə itinin əksəriyyəti yad adamı tutur.

Tərəkəmənin itin vurdun, atının quyuğun qırxdın, bir də ki, onun arvadına qarşı olunan hansısa bir saymamazdıx, ya nəşə olarsa, da uje canını qurtara bilməzsən əlinnən. Bu, tərəkəmə üçün ən böyüh təhqirdi.

169.

Qızıl, Bozdar, bir də Qarabaş (söyləyici küzün qarşısındakı itləri göstərir – top.). O balaca itdərə hələ ad qoyulmuyuf. Onnar özünü gösdərənnən sora ad qoyulajax. Burdakılarnan ayaxlaşmalıdı. Gecə onun hürməsi, adamcıl olması, canavara görə səyahlığınan yoxlanannan sora status veriləcəh ki, burda qalsın. Əgər onnara uyğun gəlməsə, elə gəlip büküluf bırda yatsa, günnerin birində Əmrah (çoban – top.) onu maşına qoyuf, aparıf, ən azı Ağcabədidə azdırıf gələjəh.

170.

İtin təzə doğulan balasına küçüh deellər. Biraz yekələndə erkəyinə ənih deellər, dişi olsa, qancıx. Biraz böyüyənnən sora olur it. Tərəkəmələr it xoşduyur. Çünkü it qoyunu, obanı qoruyub saxlıyır. Məsələn, çoban çörəyə getmirdi? Qardaşımın bir iti vardı, əti kəsif qoyurdu ora, it də qarool çəkirdi oturuf. İt qalırdı qoyunun yanında. Qoyunu da firrıyır, hərriyir ki, oğru gəlməsin yanına. İtin qulağın kəsirdilər ki, eşitmə qabiliyyəti yaxşı olsun. Həm də guya qulağın oynuyur, eliyir. Ona görə də çoban itdərinin çoxusu qulağı, quyuğu kəsih olur. İtin qulağı, quyuğu varsa, tərəkəmə camahatı üçün bu, iti pinti saxlıyırsan deməhdi. İt yalnız qapı-bajanı yox, həm də heyvanı saxlamaqçündü əsas.

171.

İtin təzə doğulan balasına küçüh deyillər. Küçüh biraz yekələndə olur ənih. Dişisi qancıxdı. Erkəyi də itdi də. Küçüyün qula-

ğın kəsmillər. Küçüh olan kimi qulağın burullar belə, çıxardıllar. Lap o ilk vaxlarında, iki-üş günlüh olanda onun qulağı yumşax toxumalardan ibarət olur. Bur belə, qopar, at ayna. Elə bil ki, bir tikan batıf əlinə, çıxart. Səbəbi nədi? Qulaxsız itdərin eşitmə qabiliyəti yaxşıdı. Yəni onda sərvaxd olullar. Birinci nöbədə budu. Bir də it quyruqlu olsa, davada-zadda boğuşanda özünü ələ verir. Həm də bitdi-birəli olur. Ona görə də quyruğunu da kəsiv atıllar, qulağını da çıxardıllar. Bu olur çovan itdəri. Amba qalankını qulaxlı saxlıyıllar.

Tərəkəmənin itinə ağaş vurunca, tərəsinə vursan, onnan rahatdı. Tərəkəmə həməşə köç eliyəndə hökmən qazan götürür, itə yem, yal bişirməhçün. İt saldatdı ey. Sürünü saxlıyan odu. Bəzən tərəkəmə özünə çörəh götürür, özünə tədarük götürür. Amba itinin yal qazanını götürür kü, o, aj qala bilər. İtə baxmax lazımdı. Heyvanı saxlıyan itdi. Deer, kimin yaxşı iti varsa, elə bil ki, beş-altı köməyi var. Ona görə it qiymətdidi. Bizdə bir Tatallar kəndi var. Yaxşı it saxlıyıllar olar. Oların itinə çirtma vursan, adamı öldürəllər.

172.

Qardaşımın Ağbiləy addı bir iti vardı. Yekə itdi, heyvərə. Çəmbər quyruqdu. İki biləyində ağ səkil olduğuna görə buna Ağbiləh deerdih. Qağam yoruluf gəlif yatıfıdı. Söykənif çubuğa, yuxulu-yuf. Mən də bunun böyründə yatmışam. Dədəm qaroul çəkir heyvana. Canavar-manavar bura girən kol döy. Ağbiləh də açıxdı. Bax, əzizdərimin goru hakqı, gördüm kü, qapının böyrünnən it başını saldı içəri. İki dəfə hav, hav hürdü içəri. Bax helə and içirəm, bu bərəkət hakqı, imamın çayı hakqı, girdi ağız atdı kişinin üsdündəki çula. Silkələdi belə. Kişi yuxudan oyandı, durdu. İt getdi. Qağam çıxdı çölə. Qoyun yoxdu. (Ə, hanı tərəkəmənin o günü? İş oydu e). Ayə, atı minin, atdanın. Fərmayıl da quzuya gedir. Fərmayıl da bir at mindi, bu tərəfə. Tarapbatarap gəzdiilər, qoyunnan əsər-ələmət yoxdu. Qayıtdı kişi bir-iki güllə atdı. Atın üsdündə hay gəl, hay. Atın əyağının səsi çox pis şakqıldeer e. Ə, gördüm şarakhaşarak millət gəlir e. Ayə, gəl, güllə atma. Bir dəyğənin içində Budaxlının fermalarinnan hamsı, atdılar cəmləşdi bura. Ə, nədi? Qoyunnar

yoxdu. Ferma müdürü dedi, ə, atdarı da sərbəs sürün. Atın şakqıltısına qoyun aradan çıxar. Atdarı yavaş sürün. Sən filan dəriyə, sən filan obuya, sən filan obuya, sən filan yerə. Bölüşdülər, baxdılar üç-üç, iki-iki, bir-bir. Hərə bir istiqamətə döşədi atı. İşıxlandı. Atdılar qayıtdı, boş gəldi. Qoyun yoxa çıxıb. İt də yoxdu. Ağbiləh də ki ona görə kişini dartırmış ki, qoymuyun. Bir də gördüh Şirin quma sarı gedir it. Atdılar da qayıdıf gəlmişdilər. Elə interesə bunun dallınnan şarpaşurp getdilər. Gedillər ki, Şirin Qumda Boz Qovuy deyilən yer var. İtdər qoyunu dolduruv o Boz Qovuya. Saldat kimi alıflar qoyunu mühasiriyə. Ağbiləh də, o biri itdər elə vəziyyətdədilər ki, üzdəri, başdarı hamsı qandı. Demə, canavarnan döyüşürmüş e bular. Bir dənə heyvan verməmişdilər e. Qoyunu sanamışdılar, görmüşdülər düpbədüz. Ona görə də iti vurmağ olmaz. Elə orda qağam bir qoçu kəsif, paylamışdı o itdərə.

173. ATLAR HAQQINDA

Atın balasına lap sifdə qulun deellər. Yəni o anasının əlində düzələnə qədər qulundu. On günnən sora artıq o keçir dayçıya. Dişi at, tutax ki, yaş var, muna deellər qulan. Erkəyinə deellər day. Yaş yarımnan sora da onu örgədillər minilməyə, yühlənməyə. Onnan sora erkəyi olur ayğır. At bala verdisə, döl verdisə, artıx bu oldu madyan. Yabı atın axmağına deellər. Elə çox yarıyan döy. Buna deellər yabı.

174-175. DƏVƏLƏR HAQQINDA

Dəvə qatarına gallah deerlər. Dokquz dəvəni arxa-arxiya bağleerdılar, ona gallah deerdilər. Dəvə qatarranıf gederdi. Qavağında da bir yaxşı nər olordu. Qavağındakı nər muncuğu olordu qotazdı. Dəvənin osarında muncuxlu döşdüyü olordu. Gəvədən toxuyuf döşdüh vurordular. Osarında olurdu muncux. Qotazı olurdu başında. Nərin bırasında (boğazını göstərir – top.) qomru olordu.

175.

Çoxlu dəvə saxlıyana gəllədar deəllər. Qoyununku sürüdü. Malınkı naxırdı. Atınkı ilxıdı. Dəvəninki gəlləhdı. Dəviyə sürü deməzdər.

Dəvə də doğulanda köşəhdı. Köşəhdən sora olur maya. Daylax, maya, nər. Belə gedir. Dəvə var, yük üçün, dəvə var, minməy üçün. Dəvənin də bir neçə növü var ha. Bax, balxı var. Balxı o topa köyənni olur. Dilçəhli deəllər ona. Balxılar bir az caydağ olullar. Nejə tək təkər araba kimi əyaxları sürüşən olur, tez yıxılan olullar. Yüh götürməh qabiliyətdəri də bir o qədər olmur. Balxıyla neft daşyıllarmış Bakıdan. Ama o maya dediyin çox gözəl heyvandı, səliqəli, döl verəndi. Nər də ki erkəyinə deəllər. Nər adamcıdı. Ama nə vax? Olar yazda qızıllar. Gəlir mart ayı qutarır. Mart ayı qutarannan sora nərrər qızajax. Ağızdarınnan köpüh daşdanajax. Dəviyə bir pisdih eləsən, əgər vursan, döysən, bax bu vaxda saxlıyır, kinnidi. Bax bu vaxdı o çalışır ki, qisasını ala. O adamı tutsa, nətəər öldürür? Nə onu yerə çırpır, nə bir şey eləmir. Onun sinəsində belə fır var, zindan deyillər ona. Nərin zindanıdı bu. Tutduğı adamı qoyur ora. Yatır üstündə. O ölənə qədər üsdünnən qalxmaz. Bütün ağırırğını da salır onun üsdünə.

O insan kimi nəfər gedir. Heyvan başdı, dəvə nəfər. Dəviyə də adam kimi nəfər deyəllər. Məsələn, beş baş dəvəm var yox, beş nəfər dəvəm var deyəllər.

İki yerdən kəsilir dəvə. Bir burdan, bir burdan (əlını boğazına aparır – top.). Onun boyun fəqərəsi çox uzundu. Qan getmir də. Qan çıxsın deyə onu iki yerdən kəsillər. Dəvənin südünü də sağannar olur. Yunu da ki özgə şeydi. Onnan nə toxuyullarsa, nə düzəldirsə, o da cana xeyirdi. Dəvənin yunu burun çəpərində qanaxmada dərmandı. Onu yandırıb iyini versən, qanaxma dayanır. Dəvənin ən qüvvətli südiyidi. Dəvənin siydiyi asma xəsdəliyinin dərmanıdı. İçməh lazımdı amma. Dəvə həm də halal heyvandı. Xayın adam gəlif minəndə dəvə az qalır onun başın qopartsın ha.

176-177. ADAMCIL NƏRLƏR

Mənim bir qohumum varıdı Alxannı kəndinnən. Dəveynən bizim kəndə gəlmişdi – bizim əvə. Bı dəvə də qızmış dəveymiş. Mən çox aralıydım. O Edilli yolu yuxarı gedirdi. Bir az nəmişdiyidi deyın, oreynan gedirdi ki, gedə çıxax bizə. (Ora daşdı yoldu). Mən də qoyun otarırdım. Bir də gördüm, məni görüp dəvə maa tərəf gəlir. Qaşdım çıxdım armıdın yanına. Armit varıdı e orda. Bı, yolun saldı o dərənın qırağı yuxarı, başdadı getməyə. Gəldim axşamçağı gördüm hə, bide bizim qapıda həməən dəvə yatıp. Ə, bı dəvə məni hərriyirdi, bı nə olan şeydi? Rəhmətdih nənəm qayıtdı ki, Səfər dayındı. (Adı Səfəridi kişinin). Həə, dəvə məni gördü, bir də qalxdı əyağa. Ə, mən bına neynəmişəm? Bını ölsün. Dəvə qalxdı belə quyruğun başdadı döyməyə, quyruğun g..ünə döyür. Səfər gəldi dəvəni yatırdı, quyruğun bağladı belinə. O quyruğun döydühcən qızışır dana. İşiyr quyruğuna, döyür ora, qızışır. Səhər dədəm dedi ki, kişi, nəyə gəlmişən? Azınnan-çoxunnan götür, düş yola e. Bı dəvə bırdax qalsax, bir xata tö-rəpəjh. Rədd elə bını bırdan.

177.

Deyillər ki, nə adamcıldı. O qızanda həylə olur. Vaxd olur, köpüy ater ağzınnan. İsdeer ki, dəveynən görüşə. Onda o təmiz hes zad yemer, bax ortası belə olur (əli ilə balaca yumru göstərir – top.). Yanına adam getsə, alıf, qoyuv altına, öldürördü. Bax, qaraltı gördümü, özün çatdırmalıdı. O nərin qızan vaxdı nəri xoyluyullar, qılçaların bağlıyillar.

Dəvəmiz çox oluf, bala. İndi gəlif belə daşax qısıldığıma baxma. Qoyunumuz, malımız, dəvəmiz çox oluf. Dəviyə maya, nə de-yirdih. Maya dişiyə deyillər, nə erkəyə deyillər. Balası da köşəh. Buğur da o gəzdə³² olur e, belə haça. Bax ona da buğur deeller.

³² Gəzdə – dəvənin donqarı

178. CEYRANLAR HAQQINDA

Deerdilər, əyə, əyə, qoymuyun xamı cığ³³ basdı, cığı çıxardın. Cığda bəlkə beş yüz, altı yüz ceyran olordu. Cığ xama girdisə, qoyunun otun təmiz yeerdi, qalardı quru yerdə. Gederdilər atnan. Tüfəh atırdılar kin, cığ qaçsın, getsin. Özü də topa getməzdi. Olar bir-birinin dalıncan gedərdi. Bax belə cərgəynən. Bax biri gederdi qavaxda, o birilər də düzülərdü dalınca. Göz işdədihcən görördün ki, geder.

TƏRƏKƏMƏ YEMƏKLƏRİ

179. QIZARTMA

O vax dağda qoyunu kəsərdilər. Sajı qoyurduğ ojağın üsdünə. Əti tökördülər sajdakı yağın içinə, canın üçün, ta bir yeməli olordu kin, ayrı forma. Qızartma deerdilər. Katlet qızardırdıq ha, o formu bişərdi. Onun ləzəti ayrı olordu. Sağınnan kəsilməmiş heyvan, dağın başında otdamış heyvan. Sajın da içində yağnan qızardərdilər, əmcəh yağınan.

180. QATMALI

Gederdih pencər dənəməyə. Pencəri dənnerdih. Anam deerdidi, ay bala, dənniyin, umac pişirəh. Gətirərdi bir qazan pencərnən umacı pişirirdi qatı. Umacı ovordu, pencərnən bişirərdi. Bişənnən sora qazannan tökərdü teşdə, soyuyordu. Soyuyannan sora ayrıntı tökərdü o umacnan pencərin üsdünə dana. Belə çömçüynən qarışdırərdi, verərdi içərdih. O yeməyin adı qatmalıdı. Qatmalı deyillər. Bax belə yaşamışix, bala.

181. BAĞIR-BEYİN

Bir əmlih kəsərsən – quzu. Onun quyruğun dörd bölərsən. Əti də belə doğroorsan, tökərsən qazana, qayneer. Qayneer, tökərsən

³³ Cığ – ceyran sürüsü

teşdə, soyuyur. Bağırı da atersan, quyruğu da atersan, bir də qara bağırı atersan, qəşəy orda qayneer, həll olur. Bir də başın soyuf, beyni çıxardersan. Onu da atersan ətnən, quyruşnan qayneer. Ordan qara bağırı da götürörsən, quyruğu da, beyni də – quzunun beynin. Əlində əzersən. (Onda maşın yoxudu). Əlində belə qara bağırı əzersən, quyruğu əzersən. O beyni tökörsən olların içinə, belə həll eleersən. Qayıdırsan qara isdotu səpersən. Sora dağlarda ətotu biter. Onu qum təki eliyiv onnan səpersən. Duzu səpersən. Soyutmaya duzu səpersən, qoyersan meyməyidə gələn qonağın qavağına, yerdə. (Stol yoxuydu). Yerdə yeellər. Bax bağır-beyin odu.

182-183. CANAÇƏKMƏ³⁴

Düyünü tököllər, pişirellər. Aş təki südə töküf pişirellər. Qoyullar yerə. Onun təmiz südün çəkəllər, bir də qoyullar üsdə. Təmiz aş tək olur. Onun ortasın yarellar, yağı töküf yeellər, bala. Buna da deerdih canaçəhmə. Südnən pişer. Ələziğ da atellar içinə – dağ otu.

183.

Dağda kannan çəhmə bişirirdim. Kannan çəhməni düyüdən bişirirsən, ləzzətədi. Düyünü südünən qaynadırsan. Qayıdıv onun həlimin alırsan. Sora onu yağnan dəmniyirsən. Üsdünə də qara hazırrıyırsan. Quzunu kəşdirirsən. Qəşəh quzu ətinnən, quru gavalıdan, quru ərihdən... tökürsən qarıya. Onnan qayıdıv üsdə də yağ tökürsən, yeyirsən. Kannan çəhməni elə bişirirdim.

184. ŞAMPUR

Ojağı qaleersan. Belə-belə dilimniyersan əti, bu uzunnuxda. Qayıdırsan tökörsən o közün üsdünə. Orda qızarer. Çırpersan qoyersan qava, yeersən. Şampur ona deyellər. Közün üsdə bişer.

³⁴ Bəzi söyləyicilər bu yeməyi kannan çəhmə adlandırırdılar.

185. QOVURMA

İndi ət azdı deyın, qovurma eliyən azdı. Quzunun ətın qovurma eliyirdih, yığırdıx böyüh qablara. Qovurmanı qəşəh doğruyurdux, neyə kavaf deyillər e, tava kavavı. Bax o fasonda doğruyurdux. Öz yağınan erkəy ətini bişirirdih, yığırdıx böyüh qablara. Elə bil, qış düşür, day gəlirih arana. Aranda yeyirdih qovurmanı. İndi kimdi qovurma eliyən?

186. BUĞLAMA

Dərələyəzdilər dağın gicitcənini yığırdılar, qabığın sıyırdılar. Bir kiloyatan yığırdılar onun özəyin, gətirirdilər. Doğruyurdular soğanın birin, ikisin. Dərinin yağınan çıxarırdılar, soğanı qoorurdular. Bu gicitkəni də töküb bunnan qoorub, içinə də bir-iki istəkan su tökərdilər. Onun bibarın tökərdilər, zoğal axtasın da tökərdilər, hər bir ədavasını tökərdilər. Yeyəndə adama ləzət eliyir. O yeməyin adı buğlamadı.

187. YUXA

Otaxların içinnən təndir qoyurdular. O təndiri də gərmə deyirdilər, onnan yandırirdılar. Yuxardan bir belə baja açılar. O tüsdü ordan pramoy cölə çıxır. Çörəyi nə təhər bişirirdilər? Bunnan irəli xamıra deyirih də. Xamırı xamıra ilə yoğururdux. (Hamma hindi drojnən yoğurullar, birəz də çox qalanda görürsən ki, içi xamır kimi olur). Dörd arvad bir meşox unu bir gündə bişirməlidə ki, bir ay yeyə. Az külfət olanda bir ay gedirdi, çox külfətə iki meşox bişirirdilər. Deməli, arvadın ikisi yayırdı, biri (def lapatqa kimi olurdu. Sapı uzun olurdu. Başında da belə döşəkcə qayırdılar, yuxanı ora salırdılar.) yuxanı defin üsdünə salıf təndirə vururdu. Biri də şişnən çıxardır. Tez-tez götüməlisən, elə vuran kimi bişir. Bir meşoğu dörd arvad bişirir. Qonşular birrəşirdi, buyün maa bişiririh, sabah ona bişirirdih, birigün ona bişirirdih. Həfdeynən gedirdi. Bişən yuxanı dua-

ğın üsdünə yığır, üsdün sırpaynən örtüllər. Hər çörəh yeyəndə isdi sudan belə çiliyirdilər yuxuya, bükürdülər sırpaya. Çörəh yeyəndə qatdıyıb belə dördkünc, qoyurdular ora. Çörəyi Dərələyəzin cama-hatı heylə bişirif yeyirdilər. (Mənim ana tərəfim Dərələyəzdəndi).

188. TƏNDİR KABABI

Təndirdə kabap pişirirdih. Çörəyi yapıb qutarannan sora tən-dirin közün közərdirdih. Qabı varıdı, saş deyirdih, təndir saş. Düzürdüh əti ora, hər ədvasın vururdux, qapağın da qoyurduğ ağzına. Bilirdih də nə qədər vaxda hazır olajax. Gedip çöörürdüh bir də o üzünə, baxırdığ ki, qıpqırmızı qızarıf. Hələ şiş kababınnan o yaxşı olurdu. İndi hanı?

189. FƏSƏLİ

Fəsəli bişirirdih yağlı. Belə qəşəh yayırdıx yuxa kimi. Bükürdüh onu. Bir də yayıf, bir də yağlıyırdıx şirniyat qarışx. Qayıdıv onu bir də əlimiznən yayıf, qoyurdux, deşdəhliyirdih. Altına bir az yağ tökürdüh. Örtürdüy ağzını, qoyurdux təndirə, bişirdi.

Fəsəlini saşda da pişirirdih. Genə o fasonda yayırdıx. Pesoxnan, şirniyatnan, yumurtaynan yoğururduğ. Həbelə deşdəhliyif, altına da yağ tökürdüh, üsdünə də yağ töküf qavına qoyurdux. Sajayax deyirih, üçayaxlı. Təndirin közün belə yayıf qoyurdux saşayağ tən-dirə, qoyurdux həməən qabı üsdə, gəlirdih ki, pişif. Hər ikisi yaxşıydı. Pis odu, olmuyoydu. Burda eləmirih nə kömbəni, nə fəsəlini. İndikilər eləmir. İndikilər biskivit eliyir, kətə bişirir. Əziyətdidi, ona görə eləmillər. İndi billar da mana çətın gəlir. Neşə indiki mana çətın gəlir, o vədəki də billara çətindi.

190. KÖMBƏ

Xamırı belə yayırsan. Yayannan sora onu bir də pükə-pükə kündəliyirsən. Sora onu əlnən yayırsan o qab qərəli. Gərəy onun

yağı hopa canına. O yeddi qat olur. Xamırına yumurta, şirniyat, pe-sux qatırsan, kündəliyorsən. Yayiv üsdün yağlıyırdın. Qayıdıv onu pükürsən, bir də yannarın da qatdıyıf bir də yayırsan. Bı səfər əlin-nən yayırsan. O qabın içi qədən. Qayıdıv onu qəşəh qoyursan qaba, ağzın örtüf qoyursan təndirə, üsdünə də qoru çəkirsən, vaxdın bilir-din, gedif götürürdün ki, bişip.

191. MOTAL

Qoyunu kəsərdilər, onun qursağın yuyuf, duzduyurdular, ater-dılar məfdilə, quruyurdu. Onu bir üç kilolux saxsı küpüyə aterdılar. Suyu da qaynadıb, bir litir, iki litir tökərlər üsdünə. Onun içinə duz atellar, turşu atellar, bir dənə zoğal axdası aterdılar. Soora onun içinə toxmaya (quzu sifdə ağuzu əməndə onun toxmayası olur) aterdılar. O, bir on gün qalanda yetişər. Olur safsarı maya. Qoyunu sağıf gətirirdih, süzördüh, bunun mayasın aterdix. Maya atannan sora görüsən pendir olur, qəşəy. Onu qaşixnan, çömçəynən kəsər-sən. Bir belə kəsərsən, bir də belə kəsərsən, onun suyu çıxər. Suyu çıxannan sora onu qəşəy ağ torvalara tökərsən, süzörsən. Burorsan ağzın, qoyursan bir qaba, üsdünə də daş qoyursan, bir-iki saat qa-landa süzülör. Onu götürüf belə dördkünc, lay-lay (bu qalınixda) doğruyorux. Yığerdix qazana, üsdən də belə duzu çiliyerdih ki, bo-şalmasın. Bir gün qalannan sora yığerdix motala.

Cılğı deerdilər. Qoyunun dərisin ət üzünə elə-belə üç kəsib belə qoyordular orya. Orda dəyerdi. Suyu çəkilerdi. Qoyunun dəri-sin yolordular, ağapbağ eliyerdilər. Pişih ciynağı olur düzdə. Ge-derdilər, yığerdılar arvatdar, qaynaderdilər. (Pişiy ciynağı başı ti-kannı olur, qaynadanda qıpqırmızı olur. Elə tikannı şeydi. Başında da belə qozu olur). Dərini ağarderdilər sifdə, qoyunun dərisin. Pişih ciynağını qaynadanda qıfqırmızı suyu olordu. Bını soyudordular. Soyudannan sora bı dərini baserdılar ora. Ağarmış dərini. İki gün qalardı. Deerdin, qıfqırmızı boyaxdı. Sora dərinin g..ün tikerdilər, çilihliyerdilər bunu, ağaşdan da çilih qayırdılar, belə yığerdılar qatmeynan bağlıyıf... (Çilihləmə deyirdiy ona). Tənəyin ağzın bax,

bax, bax belə eliyərdir, tənəyi eliyərdilər (yumşax vaxdı), belə eliyərdilər. Bunun ağzın çəmbərleerdilər çubuğuyunan. Bı yekəlihdə olordu. İçini dolduruf, ağzın iyneynən tikerdilər.

192. EYMƏ³⁵

Qatığı çalərdılar bir qazan, üsdünə bir kilo-iki kilo çiyə tökördülər, pişirərdilər. Tökördülər eymiyə. Tökördülər ona, çalxeerdilər. Cığıldıyanda deyərdilər, bide oldu. Tökördülər qazana, üzün yığərdılar yağın. Ta onu iki boşqav yesan da, ürəyına dəyməz. Tökördülər orya, yağı götürördülər.

193. TƏRƏKƏMƏ PAPAQLARI

Yapba papax vardı, kətil papax vardı. Kətil papax bilirsən hansıdır? Yuxarıları belə kətil üsdünə oxşuyan, taburetka üsdünə oxşuyan papaxlar olurdu e. Bağlanırdı e, burdan da. Qulaxlı papaxlar burdan bağlanırdı. Üsdü belə kətil kimi olurdu. O, kətil papağıdır.

Biri də vardı, yapba papax. Saçaxlı çoban papağı. Yanı onun qulaxlığı-zadı olmur. Qoyun dərisinnən tikilir. Əsasən də, qara qoyun dərisinnən hazırranır.

TƏRƏKƏMƏ XARAKTERİ

194. SƏN ÖL, SANAMARAM

Atam gedif Xanqulu dayının yanına. Gedif deyif ki, Xanqulu kişi, maa bir az əlborcu pul ver. Bir üş min manat. O vaxdı üş manat da çox böyüh puluydu. Çətin tapılan puluydu. Deyif:

– Ay Zərda (yoldaşının da adı Zərda xalaydı), o mütəkgəni bırıya gətir.

³⁵ Eymə – dəri nehrə

Mütəkgəni gətirif, ta kişi almıyif, Xanqulu kişi mütəkgəni götümüyüf. Deyif:

– Həmid (mənim atam), nə qədər götürsən götü.

Mütəkgənin içində pul teyxa doludu. Gör insannar arasında nə qədər etibar varımış.

Deyif:

– Ə, ver dana üç min manat.

Deyif:

– Saa deyirəm götü. Sora deyif ki, ala, bu pulu sana da, gör neçə manat getdi. Deyif, sən öl, sanamaram.

195-196. AĞACLI KİŞİLƏR

Bı Kəbirri camahatı var bırda. Kəbirri camahatıynan Ovşar camahatının el davası düşür. Atmış ikinci illərdi ha. Söypət onnan gedir. (Bunu mənə danışılflar). Ovşarrar çox dəliqanı camahatdı da. Deyir, Ofşara hay gəldi ki, Kəbirriynən dava düşüp. Deyir, hamı köhnə maşınnan, atnan, eşşəhnən qaşdı dava isdiqamətinə. Deyir, nəysə gəldih dava yerinə. Mən uşağıydım, daviya qoşulmadım, aşağıda duruf baxırdım. Çatdım ki, Kəbirrilər sıriya düzülüflər, sanki əsgər nizam-intizamıdı. Hamısı üst paltarın soyunuf qoluna doluyuf, əllərində də ağac, əsgər kimi sıriya düzülüflər. Bax o formada nizam-intizamlı savaş gedir. Kəbirrilər də köhnə el camahatıdı. Deyir, bı kəbirrilər gözdədilər, ovşarrar da üst paltarların soyundular, keşdilər, sıriya düzöldülər. Nə qədər ollar, bı qədər də billar. Artıq olmaz. Tam bərabər olmalıdı. Yaxınnaşdılar, – deyir, – dava başdadı. Bu təzə gəlennər də isdədilər qoşulsunnar daviya. Deyir, Ovşarın yaşdıları çıxdı qabağa, əllərinə ağacı aldılar, bı gəlennəri döydülər, qaytardılar. Öz camahatın döydülər qaytardılar. Deyir, dedilər, bı, el davasıdı, gərəh bərabərrih ola. Deyir, burda davanın özünün qaydaları varıydı. Yıxılan adamı vurmağ olmazdı. Arxadan kimisə vurmağ olmazdı, gərəh üz-üzə döyüşəsən. Nə kəbirri ofşara demiyif, belə eləməy olmaz, nə ofşarrı kəbirriyə. Amma hamı bilir ki, qayda belədi. Görümməz qaydalar var. Siz

təsəvvür eliyin, heş kim heş kimə bını örgətmiyif, məşq keşmiyif. Ama sanki on illərdir ki, bıllar hazırtaşılflar bı hadisiyə. Bı formada bir gün dava getdi. Çox ağır davaydı. O vaxdı da insannar indiki kimi zəyif dəyildilər ki, bayavoyuydular. Ovşarrar üsdün gəldi. Qolu qırılan, başı yarılan kim... Sora o adamnar bizə gəldi, getdi, deyir. El davasıydı deyə heç düşmənçilih də olmadı.

196.

Bizim atalarımız kalxozduxdan qavax tərəkəmə oluflar. Kalxozdux yaranannan sora mənim atam sahə qarolçusu oluf, bı kişinin də atası sahə qarolçusu oluf. İkisi də qonşu oluflar. Orda eyvazalılar deyillər, ollar da tərəkəmədi. Dayıma elə-ovaya, dağa gedən adam oluflar, çox da qoçağ adam oluflar. Çomaxlarının qabağın heş kim ala bilmirmiş da. Orda dava düşüf. Mənim dədəmin qoruduğu yerə həməən bu çobannar təkülüf. Dava düşür – el davası. Orda tühfəh yoxdu ha, ağaş davası düşür. Mənim dədəm çox da sədi adamıdı da. Qışqırır ki, ay Xanqulu, gəl. Xanqulu kişi atı minir. Buların arası da bir-iki kilometirdi. Kişi çatırır. Çatırır, atı buraxır. Deməli, iki qoja kişi irmi-irmi beş dənə çomaxlı adamnarın hamısın şil-küt eliyillər. Başı yarılan kim, qolu sınan kim. Davadan sora kişi (mənim atam) ağaca dirənif belə söhbət eliyirmiş. Biri qəfildən, daldan (kopoolunun biri kişi durduğu, söypət elədiyi yerdə) kişinin kürəyinə bir ağaş vırır. Bının başın yarmışımış da kişi, döymüşümüş. Bir qəfildən kişinin kürəyinnən vırır. Onun müdürü çatmışımış – fermanın müdürü. Müdür, deyir, atı minif düşüf mının dalına, bir-iki şallağnan vırif ki, ə, köpöyoğlu, belə insanı adam vıyardı? Vırırdın, döyürdünse, sənnən döyüşürdü də, onda vıyardın. Başın yareydın. Sora eyvazalılarn kalxoz sədri maşının dalına heyvan qoyur, gəlir kişini görməyə. Görəh bullar nətəər insandı ki, iki kişi bir heylə adamın qavağın qaytardı. Dağda-aranda ollarn qavağına duran yoxumuş da. Əsl tərəkəməymişdər.

197-198. TƏRƏKƏMƏ OĞURLUQLARI

Atamın dayısı oluf. Bunun toyuymuş. Toy günü yoldaşları gəldi, dedi ki, gedəh oğuruğa. Gəlini də gətirif. Aşx burda çala-çala, özü gediv oğuruğa. Oğurruxda bular bir nəfər adam vuruf. Bunun da qulağına qara cücü giriv. Bular döyüşdə bir dənə çovan vuruf, qaçıflar. Meyidi də götürüflər, aparıf şumda basdırıflar. İtiriflər dana. Gejə nənəm gözdüyüf, gəlsin bu. Hara gəlir? Savaxa yaxın görüflər başı çalmalı gəlir. Əşi, hardasan? Nədi? Da demiyif. Nəsə, açılıf ki, bu, oğuruğa gedif. Qulağna da cücü girif. Səhər qarını kəsiflər ki, elə adamı öldürən budu. Yox, bu döy. Öldürən ayrıdı. Nəsə, gəlif açıf deef ki, bə bunun qulağna cücü girifdi. Onnan sora o qan bağlanmıyif. Neçə il o qan gedif. Elə axdarıflar. Tapmıyıflar. Soradan-soruya traxtor gedif yeri şumnuyanda onda onun meyidi çıxıf. Adı Rəsul oluf. Oların da dədəsi oluf Ağadədə. O, məşhur, ən yaxşı döyüşçü oluf. Deməh, o vaxdı irannılar bu tərəkəmə camahatına hücumu keçirmişdər. Gəlif burda qoyunnarı-zadı, hamısını yığıv aparırmışdər. Deməh, olar gəliflər. Bu Ağadədə bularn döyüşüf. Bu da girif quyunun içində döyüşürmüş e. Deməh, olarn döyüşdə irannılardan bir nəfər öldürüf. Öldürdüyü adam dokquz bajının bir qardaşı oluf. Oların dəsdənin kamandiri deef ki, bu adamı igiddiyinə görə öldürməy olmazdı. Amba dokquz bajının bir qardaşı öldürdüynə görə bunu hansı yolnan da olsa, öldürməh lazımdı. Ağadədəni o vaxdı irannılar öldürüf.

Bu tərəkəmə o tərəkəmiyə oğuruğa gedirdi. Öz kəntdərinə yox, bir ayrı kəndə. Alpənahlı, Alqululular, Sərxanı³⁶ – belə kətdər oluf hamısı. Eldən-elə oğuruğa gedirmişdər.

Əmimgil gediv oğuruğa. Nənəm də duruf həmişə çağırırdı ki, ay Kərim, uşaxlar getdi oğuruğa. (Kərim addı bir kişi vardı.) Arvatdan xəlvət gedirmişdər. Uşaxlar qayıdıv otururdu evdə dana. Da hara gedir ki? Kərim bildisə, aləm bildi. Bular xəlvət gedir. Bir dəfə də gediflər yenə. Bax belə yekə betonnan bal, yağ gətirmişdilər gə-

³⁶ Əlpənahlı, Əliqulular, Sərxanlı İmişli rayonunun kəndləridir.

ləndə. Bular aranda getmiyiflər ha, dağda gediflər. Murat təpəsində gediflər, yaylaxda. Burdan deyiflər, ə, elə balnan yiməyə hərəmiz bir beton da yağ götürəh. Aparax balnan yeyilsin. Gətdilər. Nənəm dedi, nə bu balı, nə yağı evə qoymaram. Aparın qoyun ovey, bax o düzə. Aparıf qoydular düzə. İndi bunu axı gərəh yeyəsən. Aparıf çöldə bir parça salıllar, sırfa kimi. Uşax tökülür orda balı-yağı qatıdırıf yeyir qəşəh, çıxıf gedir. Bax belə urvatsız elədi. Arvat qoy-murdu evə. O qədər həylə oğurruxlar oluv o vaxlar.

198.

O qədir anamın atının tərkində yıxılmışam köş gedəndə. Müharbə illəriydi. Onda uşağıdım. Getdik, Həkəri çayı deerik. Müharbədə bir qardaşım qalıf. İndi ona nişan paltarı almışx gərdəhliyinə, hər şeyin alif yığmışx. Getdih həməən o Həkəri çayının o tayına düşdüh. Belə bu boyda bir çəmadandı. Bir də biz xurcun deerdih, toxunma, qəşəh, ağzına da kilit vurordux, ona yığerdıx. Xurcunnan çəmadanı qoymuşux. Həməən qardaşım da, itgin getdi, heş qayıtmadı da. İndi dağa çıxejiyix, ona toy eleyjiyih. And olsan Allaha, geje gəliflər. (Deer, bizim üsdümüze ölü torpağı səpiflər). Bax çəmadanı da götürüflər, xurcunu da götürüflər. Təmiz öyü yığıflar. Elə bir yatacağımız qalıf. Alaçix. Köş gederih dana. Səhər açıldı. Anam qışqırdı: “Uyy, ay bala”. Qardaşım əl atdı anamı tutdu ku, deyjəhlər, bu boyda oğlun yanında, tufəh də yanında, öyün yarıf, nişan, toy paltarını aparıflar. Dəymə. Allah rəhmət eləsin, mənim atam Quran oxuyanıdı. O çəmadanın üsdə də Quranı qoymuşdu ku, bəlkə də biri dana nazarına gətirər, götürməz. Qurana bağışdar, qoar. Quranı da, çəmadanı da aparıf, deməli, düşdüymüz məhlədən aralı qoymuşdular, için təmiz boşaltmışdılar. İcini aparıf, Quranı da qoyuflar üsdünə. Səhər orya-burya gəzdilər. Dedilər, ovey, Quran orda varəğ-varəğ oluf, tökülüfdü. O adam da bildih kimdi. Onun qızdarı bizim qarıya dilənməyə gəldi. Qardaşımı müharbiyə apardılar. Həməən qardaşım getdi müharbiyə, heş toy da eləmədi. Oğurrux bax belə vardı.

199. TƏRƏKƏMƏNİN ANDI

Tərəkəmənin andı var də. Sırfanı salırdılar, duzu qoyullar, çörəyi qoyullar. Duzu qoyullar çörəyin üsdünə. İndi sən maa qonax gəlmisan, sən qoyununu mən oğurramışam. Sən mənən şüpələnmisən. Mənim də qonağımsan. Axır dağda olan da saldat kimidi, biri-birinə yalan deməməlidi. Düz deməlidi. Ürəyinnən keçib ki, bunu bu oğuruyufdu, amma deyə bilmirsən. Deyisən, bəs mənim bir belə itiyim var. And işdirəcəm hamıya. Onda sən əgər ürəyin təmizdisə, əlin təmizdisə, oğuruğ eləməmisənsə, çörəyi qoyursan, duzu da qoyursan deyisən: “Bu çörəh haqqı, bu duz haqqı, Həzrət Abbasın qılncı mənim boynumu vursun, əgər sən heyvanınnan mənim xəbərim varsa.” Onda o, “Bisimillah, nəhlət şərə” deyif çəkilərdi geri. Ta bir də o qapıya gəlməzdilər. Həmmə eləsi də olurdu ki, oğuruyuf. Gedirdilər deyirdi: “Ayə, sən öl, mən ölüm, onnan mənim xəbərim yoxdu.” Bu, sən ölə heç kəs inanmırdı. Onda biri-biriynən qannı düşman olurdu. O, onu atırdı, o, onu atırdı. O, onu öldürürdü, o, onu öldürürdü. Ba belə qırğın çıxırdı. Həmmə gətimsənsə, gərəh deyərdin: “Hə, uşax qanmıyıb, görüf gətirif. Heyvanın mənədədi, gəl, apar.” Buna da bir söz demirdilər. Buna heç pis də baxmırdılar. Həə. Deyirdilər ki, qanmır də, cahıldı, qanmıyif bu işi tutuf. Ona görə də o günahdan keçirdilər. Xəbərin yoxsa, bu andı içirdin, dinməz gedirdilər.

200-206. TOY ADƏTLƏRİ

Gəlinə yannıg, babaxanı aparırdılar. Yannıx qızıldı. Belə balaca mirvarı kimi olur. Otuz dənə olur bi düzümündə. İpə keçirif yaxıya taxırdılar. Babaxanı yekə olur, qabaxdan vururdun.

201.

Gəlinin qaynı gedif belin bağılırdı. Deerdi:

Anam, bajım, qız gəlin,
Əl-ayağı düz gəlin,

Yeddi oğul isdərəm,
Bircə dənə qız gəlin.
Deer, belin bağlıyrdı.

Toylarda da o vax yengələr vardı. Oğlan tərəfin yengəsi də, qız tərəfin yengəsi də hazırxılıdı. Bəyə də, yanındakılara da yengə saroşka, coraf, dəsmal (hərəsinə ayrı-ayrı) mütləq gətirməliydlər. Deerdi:

Toyunda kəsiliş inəh cöngəsi,
Bəyə xələt versin bəyin yengəsi.
Sağdışa xələt versin bəyin yengəsi,
Soldışa xələt versin bəyin yengəsi.
(Bax belə dedihcən o yengə də gətirif bir-bir qoyurdu).

Görüm ay bəy, toyun mübarək olsun,
Sağdışına, soldışına borc olsun.
Dəryada qarq oluf Nuhun gəmisini,
Aşığa xələt versin bəyin əmisi.
(Əmisi gətirirdi xələt verirdi).

Toyunda kəsiliş inəh danası,
Aşığa xələt versin bəyin anası.
Onnan gəlinin anası.
(Belə şeyləri çox deef pul yığırdılar. İndi helə şeylər yoxdu).
Görüm a bəy, toyun mübarək olsun,
Sağdışına, soldışına borc olsun.

Soradan-soruya bu şənnih evi, qapıda bərri-bəzəhli, yarrı-ya-raşılı mağarrar tikməyə başladılar. Onda nə vardı? Elə bil, beş-on çuvuğu baş-başa bağlıyır üsdünə bir baş qəlivi atırdılar. Onun altında toy olurdu. “Aman nənə”ni həmişə oxuyurdular:

Aman nənə, zalım nənə, qaynənə,
Səni görüm eşq oduna yan, nənə.
Qaynənəni dağda ilan vurufdu,
Baldızıma Quran qənim olufdu.

Aman nənə, zalım nənə, qaynənə.

(Belə-belə təh-təh şeylər yadımda qalır).

Helə oxumaxlar varıdı. “Qaragilə” çox moddeydi soradan-soruya.

202.

Gəlini bəzeerdilər, atın başına çarşov salerdılar. Gərdəyin dalında oturdurdular. Bəy qaçerdi. Gedif geje şamnan tapır gətirerdilər. İndikilər oturur bir yerdə. Onda gəlin gələndə bəy qaçerdi. Geje şamı alıf, əysini doleerdilər ağaca. Gederdilər oryaburya, gələrdilər mənim öyümnən, ya çinqilin divinnən tapır aparerdılar. Bəyi oturdurdular, bəyi tərifleerdilər. Bir tərəfində biri oturordu, bir subay oğlan oturordu ha. Deyirdi:

Ay bəy, toyun mübarək olsun,

Sağdışına, soldışına borc olsun! – deyiv oynaşerdilər.

Gəlini atnan aparermişdar. Aşığa deerdilər, elə çal ki, gəlin düşüf bı atdan o ata minməlidir. Gəlin sağdan düş, soldan min, soldan düş, sağdan min... O gəlinə həylə deyirdilər dana. Gəlini sınıyırmişdar. Sağdan düş, soldan min, soldan düş, sağdan min. Görəy eliyə bilir? Başında çarşov ata mindirerdilər. Atnan gedif gətirerdilər. Maşın yox, bir şey yox. Gəlin minerdı qajarılı ata. Atı qajarıyerdilər – iraxtılyırdılar. Atın döşünnən başınatan iraxtı olordu gümüşdən. Teyxa gümüş olurdu atın sinəsində, başında. Qajarı keji-dən, parçadan olurdu. (Keji deerdilər e, yerdə toxunordu. Bax belə-belə ona saçax vururdular. Saçağın da üsdünə pul düzördülər. Gümüş pul. İki cərgə: bir cərgə burdan düzördülər, bir cərgə burdan. Salerdilər atın arxasına. Buna qajarı deerdilər). Onun arxasına saçax düzördülər. Şal saçağı tək parçaya düzördülər. Onun arxasına pul da düzördülər. Vururdular atın g.ünə. Gəlini də qoyurdular atın belinə. Atın döşündə də, başında da iraxdı, teyxa gümüş. At bəziyerdilər iraxdıynan. İraxdını da bəlkə on iki erkəyə, on üç erkəyə qoyollar. Teyxa gümüş. Mən həylə görmüşəm, bala.

Gəlinin başında da çarşov varıdı. Qanouzdən çarşoyu olordu. Muncux tökördülər gəlinin gərdəyinin başına bax belə-belə, salxım-

salxım. Gəliv oturordu gərdəhdə üç gün. Üş gün qalardı, üç günnən sora atası, anası, öyü gedif gərdəhdən çıxardıf, xələtin verif, gəlerdilər. Bax belə. Atnan gətirerdilər gəlini.

Gəlinin yəhərqaş həybəsi olordu. Kejidən, yəhərdən tikerdilər. Gəlin ona yol çörəyin qoyordu, uzax yol gedəndə. Bir qumquması olordu, su qumquması. Onun ağzın bağleerdı, doldurordu, qoyordu yəhərqaş həybəsənə. Dəsdərxan çörəyi bağleerdı. Dəsdərxan çitdən tikilerdi. Qoyordu yəhərqaş həybəsinə. Harda ajsa, gəlin çörəyin yeerdi, qayıdıf sudan içif qoyordu genə yəhərqaş həybəsinə. Yəhərin qaşını bax bir belə yararerdilər. O həybəni keçirderdilər yəhərin qaşına. Onnan sora da gəlin gederdi yurtda çarşoyun açerdı, çay qoyordu, çörəh qoyordu, bir də ata minerdı. Bu yurtdan om beş günə gedif çıxerdıx Murat təpəsinə.

203.

Papağatmeynan ərə verirmişdər. Papağ atırmışdar, qız yıxılmırmışsa, verilləmiş ərə.

Qız elçiliyinə üç-dörd ağsakqal gederdi. Deyirdim kin, mənim gözüm tutuf dana, bunu aleram oğluma. Bir üç-dörd ağsakqalı göndərərdih axşam. Hələ qavaxcan elə-belə gederdilər. Daldan da əlində bir şirinniy aparerdı, “hə”sin alannan sora... Şirinnih kimi ya qanfət aparerdılar, kəllə qəntdər olordu, onnan aparerdılar. Onnan sonra da nişan taxanda da qoyun aparerdılar, kəsərdilər, yeerdilər-içerdilər. Çox adam aşıxlı eliyerdi. Aşıx çaldırerdi. Çox adam da elə həylə nişan taxerdi. Camahat yığışerdı, nişanı taxerdılar.

Biri gərdəyi götürürdü qaçerdı, atdıların bir irmisi də düşürdü dalına. Hər kəs qavaxcan gərdəyi gətiriv oğlan öyünə çatdıranda onun atının boğazına xələt bağlıyırdılar. İpəh parça bağlıyırdılar. Onnan pul vererdilər. Düşürdü atdılar da onun dalına, qovalıyırdılar ki, atın əlinnən alıb onu ollara gətirə. O da çaperdı, gəlif çatanda xələti ona vererdilər.

204.

O dövürçün qızın ixdiyarı özündə döydü kü, kiməsə getsin. Qız baxırdı öz atasına, əmisinə, dayısına. Razılığına baxannan sora deerdilər, filankəsə gedəjəhsən sən. İndiki cavannar ayrıdı. O zaman ayrıdı. Keşmişdə çox yaxşı adətdərimiz oluf. Çox yaxşı işdərimiz oluf. Yaxşı məjlisdərimiz oluf, tərəkəməyih. Götürüf qaşma olanda barışığ olurdu. Gedirdi biraz qalannan sora ya çəkif gətirirdilər, ya barışığ eleyirdilər. Deerdilər ki, barışax. Onnan sora toy eleyərdilər. Gedirdilər. İrazılaşannan sora toy eliyirdi.

Kövəhkəsdi nətəərdi? Deməli, uşağ olanda, oğlan, qız olanda bir-birinə deyihli olurdu. Birinin oğlu olub, birinin də qızı olanda deerdilər kin, bu kövəhkəsdidi. Bu, bunnan başqa heş kimə verilmeyjəh.

Elçiliyə qavaxcan qadın gedirdi. Qadın sözü gətirirdi kişilərə ki, razılıx var. Onnan sora kişilər gedirdi. Oturullar, deellər ki, biz gəlmişih qohum olmağa. Olar əgər irazı olsa, bir az söybətdən sora deellər, şirin çay gəlsin, onnan sora danışax. Qavaxca şirin çayı için, sora.

205.

Çörəh yeyilən yerdə saz aşığ çalınmaz. Amma oynuyannarçun böyük mağar vardı. Orda girib oynuyurdular.

Muğannıda bilmirəm kimin toyudu, Hamayıl xala “Beşatılını” oynadı. Oyunun adı elədi. Özü də elə-belə ritm döyül də o. Zurnaynan çalınır. Nə rəqs görmüşdü, nə bir şey görmüşdü. Di gəl onun oyunu bax, bu sahat gözümün qavağındadı. Bir qırx il, əlli il keçib üsdünnən.

Yaxın adamnar, qonaxlar gələndə, toyun adamları də, götürüf xonça bəziyirdilər. Xoruzu soyutma eliyirdilər, taxırdılar yuxarısinnan. Ağzına da bir siqaret qoyurdular. Uzax seyitdiyimmən, bir arax qoyurdular, bir kanyak qoyurdular. Üsdünə də yazırdılar iyirmi beş manat, əlli manat qiyməti. İndi orda hansı duxlu adamıydı, dururdu, oynuyurdu, pulun da verirdi, həmən məclisdə də oturuf yeyirdi.

206.

Bizim kətdə, o təpə dediyimiz yerdə həməən o qara zırnanı çalanda Fizuli camahatı onu eşirdi. Fizulinin Qəjər kəndi var. Olara gedirdi səs. O vaxdı deerdilər kin, ə, bir “Tərəkəmə” çal, “Heyvagülü” çal. Ən çox belə oynax havalar çalardılar. Ən çox “Kəsmə” çalınardı. Elə bilginən kin, çalırdı, çalırdı, ortada kəsirdi. Kəsəndə gərəy otureydın yerə, bir də qalxeydın. Ona görə “Kəsmə” deerdilər. Onu arvatdar da oynuyurdu, kişilər də oynuyurdu. Həsənqulu babam çox oynaxan kişiydi, mamam da çox oynaxandı. Bizim kətdə İnci varıdı, İnciyənən rəhmətdih Cavad babam oyuna girəndə adam mat qalırdı onların oynuna. Camahatda həvəs vardı, uruh vardı.

207. XIDIR NƏBİ

Xıdır Nəbini biz həməşə keçirirdih. Birinci, yalançı ojağa Xıdır Nəbi deyirdih. Xaşıl bişirərdilər. Xıdır Nəbi pişihlərin oynamax günüdü, pişihlərin bir-biriynən dalaşmax günüdü. O xaşıl bişirməh də həməən odu. Pişihlərə o xaşıldan atırdıx ki, Xıdır Nəbini elə siz icad eləmisiz, a pişihlər! Özü də Xıdır Nəbidə canavar insanın ətinə həddinnən artıx yerihliyən vaxdıdı. Canavar o vaxdı insan ətin çox səvir.

208-212. NOVRUZ ADƏTLƏRİ

Bizim böyüh gədə Nooruz bayramında bəzənif. Qonşumuz varıdı, öymüz laf yaxınıdı bir-birinə. Nizami gəldi dedi kin, aaz, Müslüm masqalanıf. Birdən gələr, qorxarsınız. Ta tanıyırıx kin, bı, Müslümdü dana. Qapıdan ki deyir, girdi ayı formasında. Deerəm, ə, bə demerdin, məni vuruv öldürəllər? Kim nə bilir sənsən.

Gedillər Surxayın qapısına Rööşənnən. İncavardan təh getmiyipmiş dana. Gediflər bir ağısakqal kişi vardı, onun qapısına. O da belə çox qoçax bir adam oluv e, vuruf tutan. Elə qırx il-əlli il ferma müdürü işdiyif. “Bi, bi, bi, bi” eliyə-eliyə deyir, g..ün-g..ün çəkildi,

özün çatırdı oduna kişi. Kösməçənin³⁷ birin götdü ki, vıra. Deyir, birdən Rööşən çığırıf kin, ə, vırma Müslümdü. Nə bilsin indi. Düşüflər kəndin canına.

209.

İndi mən birin deem. İndiki ədətnən mən razılaşmıram. Bizim kəntdə öz dədə-bava adətimiz varıdı. Biz Şəkiyə gedəndə (qaşqınnıx-da bir müddət Şəkidə yaşamışığı) öz adətimiznən dana keçirirdih bayramı. Orda yoxmuş heylə ədətdər. Cavannarmız evdə tapılmırdı. Sırf bəzənirdi. Yumurtadan-zaddan boyanırdı. Paltarı dəyişif düşürsən evlərə. Kətdə biz heylədi. Uşaxlar heylədi. Biz Şəkidə olanda bayram gəldi yenə. Onda biraz aş bisirdih. İl təzələnsin deyir paltarı dəyişif evdən çıxırdılar. Bu oldu (oğlunu göstərdi – top.), bir də xalası oldu. Fəyaz (oğlu – top.) elə bilginən ki, qadın libası geyindi, bajım da kişi. İndi biz də bilmirih buranın (Şəkini nəzərdə tutur – top.) adətini. Bizim cavannar da bilmir ki, orda heylə şey yoxdu. Qonşuda ər-arvat oturmuş. Kişi paltarı geyinif axı bacım. Gedif arvadı oğurruyuf götürüf gedip. Elə bilginən ki, Fəyaz qadın paltarı geyinif. Gəlif arvadın yanında kişinin boynun qucaqlıyif öpür, ayləsinin yanında. Bajım da kişi paltarı geyinifdi. O da gəlif kadını götürüf aparıf, o tərəfdə öpür, oynadır. Nəsə, burda narazılıx düşür ki, arvadımı kişi hara aparır? Kişi çığıra-çığıra düşüf arxasınca ki, bunu sən hara aparırsan? İnammır ki, bizim adətimiz heylədi. Qazan vardı. Gedillər, qazanı da bu götürür (Fəyaz götürür). Simavarı biri götürür. O işə görə bizimkilər Şəkidə davıya düşdülər. Nəysə, səhər açıldı. Deməli, Kəlbəcər camahatında da həylə ədət yoxmuş. Səhər bildih. Biz də elə bilirdih ki, bütün yerrərdə var.

Öz kəndimizdə bayram günündə, İlxır çərşənbədə axşam elə olurdu ki, səhərə kimi kansert olurdu. Cavan uşaxlar, qızdar oğlan paltarı geyinif düşürdülər evlərə. Bizim ədət orda olanda pozuldu. Bu ermənilər axı adam tuturdu. Onda kəndin cavannarı-zadı hamsı dedi ki, bu ədət götürülsün. Ola bilər ki, erməni elə libasda gələr,

³⁷ Kösməçə – odun yarması

girər, qızımızı, gəlnimizi oğurruyar. Onnan sora bizim o ədət yığışdı. Onu götüdülər. Da cavannar qoymadı həylə ola.

Bizdə Nooruzda, İllaxırda, axırıncı çərçənbə gejesi qapı açığ qalar, sırfa açığ qalar. Gələn-gedən, papax sallıyan, papax tulluyan. Bəlkə də iyirmisi, otuzu olurdu. Darvaza açığ qalmalıdı. Qızdı-oğlannı, yuxarı siniflər, aşağı siniflər hamsı həməən bayram günü (22-si bayram günü) nolur olsun, gedirdi dağlara. Evdən güjü çatannan, bişmişinnən tutmuş nə vardı, götürüf gedirdilər. Düzdərdə uşax oynuyurdu, gəlirdi.

210.

İllaxır çərşəmbiyə torba bayramı, Nooruzda da aş bayramı deyir. İkinci gün olajax ha, o torva bayramıdı (mətni bayram ərafəsində qeydə almışığı – top.). Gələr uşax-muşax qapıdan, avışqadan torva atellar. O birsi də aş bayramıdı.

211.

Yalançı çərçənbə birinci çərçənbeydi. Onu heş yandırmırdıx (söyləyici tonqal qalamağı nəzərdə tutur – top.). Üçün yandırdılar, dördüncü də qourqa axşamı olurdu. Ona qourqa axşamı deyirdilər. Bayramda hamı aş bişirirdi.

Qızdar iyniyə pambığı doluyurdu. Hərəsinin adına birin salırdılar suya. Bu filankəsdi. Nişanalı qoyurdular da. Görəh hası tez ərə gedəjəh. Bu filankəsdi, bu da filankəsdi. Bu oğlandı, bu da qızdı. Görəh biri-birinnən tutuşajax? Havax gəlif bir-birinə dəyəndə əl çalığ çığırırdılar ki, hə, filankəsən filankəs evlənjəh. Baş tutdu olarınkı.

212.

Axırıncı çərşəmbədən əvvəlki cumada, bir də adnada qəbir üsdə çıxırığ. Gedirsən, ziyarət eliyif, Quran oxutduruf gəlirsən. Amba ili çıxmıyana yeməh verirən. Gedirsən qəbir üsdə, qayıdığ yeməh verirən – ehsan. Yeməh verəndə əgər cavandisa, ağı deyillər, qoja olsa, yox. Ölən yaşdı olsa, elə gedillər qəbirüsdə, gəlillər. Ehsan verməy

üçün heyvan kəsillər, aş dəmniyillər. Şirniyatların hamısını bayramda qoyuruğ isdola, bax onun hamısınan qoyullar, gələn qonaxlar yeyir.

213. HADIXLAR

Mən hadix olmuşam. Hamma indi həkimlərə mamaça deyillər. Hamilə gəlini uşağı olana yaxın gəzdirirdim. Oları mən elə eliyirdim ki, o adama nə bir tikiş qoyulmurdu, nə o uşağı doğanda çətinnih çəkmirdi. Mən onu oxatan saxlıyırdım, necə ki, pendiri dəridə yetişdirisən ha, mən o ağrını tam yetişdirirdim. Bişirirdim də ağrısın. Görüsan, ağaşda yarpax saralanda düşür bir-bir, amma göy yarpax düşmür. Gərəy o uşax da yetişib düşə. Bu ağrı çəkəndə görürsən sifdə bir az ağrıyır, əyənə-bəyənə, ağrı bir az yavaşdır. Ağrı yavaş-yavaş buna yuxu gəlir. Yuxu gəlirsə, deməli, doğmax vaxdı da uje yaxınnaşır. İndi bunun ağrısı tutanda deyirəm saada baxırdım. Görəh neçə dəyqə ağrı çəkir. Əyər ağrı tez keçsə bilirdim ki, yaxınnaşır. Yox ağrı çətindisə, hələ sürürsə, uşax hələ gej olajax. Hə... sora görürdüm yenə ağrısı tutuf. Yavaş-yavaş, yavaş-yavaş, görürdüm bu ağrı qoşaladı, bir az kəsib, bir də başladı. Ona qoşa ağrı deyillər. Qoşa ağrı başladı, kəsdi, uje bu yatırdı. Bir iyirmi dəyqədən sora ayılırdı yenə. O tifara dəyirdi, bu difara dəyirdi. Əlimi vururdum belə, görürdüm uje bu dəriyif. Dəriyəndə deyirdim, get çölə, gəl. Dəriyəndə bilirəm ki, açılış var bunda. Gedib çölə gəlirdi. Gəlini doğuzduranda bunun dizinin altına bax belə mütəkgə qoyurdum. İki dizdəni qoyurdu bunun üsdə. Arxasını mən saxlıyırdım. Onun əyninə gen paltar geyindirirdim ki, ayıf da olmasın, onun bir yeri görülməsin. Da bunu uje yetişdirmişəm də. Həkimnər görürsən bir barmax açılış var, başladıyılar işə. Mən onu eləməzdim.

Bircə dəfə qarına baxanda bilirəm ki, hardadı uşax. Uşax nətəridi. Mən sifdə baxırdım uşağa, doğuzdurmamış. Görürdüm qarında əyirdi, həriyib düzəldirdim. Yox, gücüm çatmırdısa, bunun arxasını qoyurdum yerə, hər çıxasın verirdim gəlinin birinə. Bunu götürüb möhkəm, üş dəfə silkəliyif qoyurdular yerə. Üş dəfə onu heylə eliyirdim, o düzələ bilmədiyimi. Amma həkimlərin çoxu onu başarmır.

Mən buna gen paltar geyindirirdim, özüm arxada otururdum, qabağına da mütəkgəni də qoyurdum. Deyirdim dizdərini qoy bura. Dizdərini qoyurdu, çöməltmə otururdu. Ayıf da olmasın, necə ki, bayıra gedirsən ey helə. Mən də elə bil bax əsgilərım vardı də, bunu bu əlimin içində bax-bax-bax belə tuturdu. Bunu ayıvın ağzına qoyurdum ha, çölə getdiyi yerə. İki əlimnən də bunun ayıvın geri çəkirdim. Bayıra gedir ha, oranı tıxıyırdım ki, ordan bişey tökülməsin də. Uşax gəlip, dirənirdi. Onda köməh lazımdı ki, uşağ çıxa. Hamma həkimnər belə arxası üsdə qoyur, belə deyir, güc ver. Burdan vurup basırlar, burdan basırlar, iynədən vururlar. İndi bunu da həkimnər heylə doğuzduranda böyrü üsdə, ya belə bunun arxasını saxlamırlar. Həm ayıf da olmasın, onda çölə çıxırlar, həm də uşax gəlir pərçim olur g..ünün ağzına, cırılır. Cannan can ayrılır. Ta buna tikiş-zad qoymağa ehdiyaş yaranmır. Doğuzduran kimi uşağı bəliyif qoyurdum əyəne. Bunu yıxırdım yerə, bircə dəfə bax-bax-bax belə eliyirdim, göbəyinnən. Uşağın sonu var axı, uşax balası var də qarnında. O sonu bircə dəfə əlimnən bururam bax belə (əli ilə göstərir – top.). Buran kimi gəlip düşürdü. Bunu irahlıyırdım, qoyurdum. Qanaxma-zad olar deyə həmişə yanımda bir nəlbəki qatıx saxlıyırdım. Qan həddinnən artıq gəndə bunnan üç qaşix, dörd qaşix buna verirdim. Qatıx qanı kəsirdi. Qayıdıb onnan sorasına suyu vannaya doldururdum. Uşağı təmiz yuyurdum, çimizdirirdim, onnan sora bəliyif qoyurdum anasının böyrünə. Ta o uşax bədənnən düşəndə mən heylə əsgiyə büküp onun yanına qoymazdım. Onda görüsən o üsdündəki kir yapışır canına, bərkiyir, başı qərtməx bağılyır, pis olur, çirk eliyir.

Qabaqcadan bax ispierti tökürdüm isdəkana, onnan sapdan da eşirdim, onu da salırdım ispiartin içinə, qəşəg dururdu orda. Uşağın göbəyin də kəsənnən sora elə bağılyırdım o sapnan, üçcə gün qalırdı. Nə uşağın göbəyi qızarmazdı, nə nəbilim səpişiy eləməzdi, nə bir dərman vurmağa ehdiyaş qalmazdı. Üç gündə də göbəh düşürdü, olurdu qəşəy. O düşən göbəyi də, oğlanınkını aparıf qıraxda basdırırdılar ki, oğlan gəzəyən olsun. Hamma qızın göbəyin həyətdə basdırırdılar ki, evdən çölə çıxmasın.

Bədəndə qan qalanda görürsən qarında şiş olurdu. Qarın yekə olurdu, eybəcər olurdu. O qarında uşağın nə zir-zibili var, tökülməli idi. Həkimlər buz qoyur, o qan laxdalanıb qalır qarında. Açılıf getmir, hamma mən tutduğum təmiz açılıf gedirdi.

Uşağın bədənində səpişmə olanda Naxçıvan duzunu əzirdim, tökürdüm suyun içinə. O suynan uşağın hər yerin ovurdum. Ta o uşağ yekələnincən bir yerində bir qızartı, bir şey olmazdı.

Doğannan sora zahıya qəşəy quymax çalırđıx, üsdünə də bal tökürdüh. Balnan quymağı yeyirdi.

Uşağın başın qırxannan sora yumurtanın sarısın onun başına çəkirdim. Başına çəkirdim ki, orda heç qov-zad əmələ gəlməsin, tükü yaxşı gəlsin, qalın gəlsin. Uşağın tükün satıllar. Dayısına satıllar. Qoyurlar tərəziyə, çəkirlər, pul qoyub tükü götürürlər. Ana tükü atmır əyəne, tikir bir parçuya, qoyur yasdığıının içinə.

214-216. QIRX TÜKÜ

Uşağın başının tükün qırxıf saxlıyılar. Sora uşağa gösdərib deyillər ki, bı nə tüküdü? Uşağ əyə desə ki, qoyun tüküdü, döölətin çox olar. Bizim gədəən saxladım tükün. Yekə oğlan oldu. Dedim, Xosrov, başına dönüm, bı nə tüküdü? Dedi, it tüküdü. İndi qapımızda həməşə it olur.

215.

Uşağın birinci tükün yaşı tamam olanda qırxerıx. Onu da dayısına saterıx. Onnan bir azca da götürüf tikerıx, qaler çiyində. Üş yaşı, dörd yaşı olanda, uşağın hağlı kəsəndə deerıx ki, bı sənin, məsələn, birinci yaşın tamam olanda qırxılıf, tihmişəm.

216.

Uşağın saçını qırxı çıxannan sora qırxardılar. O tükü büküf bəzi adamnar saxlıyır, yasdığıın içinə qoyur. Bəzi adam elə təmiz yerə qoyur, saxlıyır. Əyax altda-zada tullamıllar.

217-221. GÖBƏK KƏSMƏ

Uşağın göbəyini kəsəndə qız uşağının kin öydə basdırellar ki, öydar olsun, öyə yapışsın. Oğlan uşağının kin aparıf çöldə basdırıllar ki, qoy çöldar olsun, getsin-gəlsin.

218.

Uşağın göbəyi düşür. Başa düşən adam onu götürüf saxlıyır. Elə adam var, başa düşmür, tulluyur zivilliyə. Amba elə adam var, onu saxlıyır, aparır tulluyur məytəvin həyətinə. Onda o uşax savaddı olur, oxumağa meyilli olur. Zivilə atırsansa, uşax ancax zivilnən oynamağnan maraxlanır. Məsələn, ağacın divinə atırsansa, maraxlanır ki, getsin dayıma ağac əhsin, həyətdə belə işdərnən məşğul olsun. Bax bu cürədi.

219.

Oğlan uşağının gövəyin atırax düzə kin, gəzən ol, yeriyən ol, yüyürən ol. Qızın kin qızılgülün dibinə basdırmışıx. Nə bilim, deyillər, ora yaxşıdı da. Qızılgülə basdıranda yaxşıdı. Bəzi adamnar məytəvə basdırır, savatdı olsun. Ama bizdə ta məytəvə gedən olmadı, elə bırdə qızılgülün divinə basırdıx.

220.

Uşağın göbəyini mama kəsir. Bəzən köhnə arvatdar evin üsdə atırdı. Çardağa yox, budey taxdapuşa atırdılar. Taxtapuşa (dəmirin altına) ki, uşax evdən çox çölə getməsin, köhnə arvatdar helə deyirdi. Ya da ki, görürdün evin küncündə basdırıllar. Mən deyirdim, onu niyə basdırırsan? Deyirdi, qoy evdar olsun.

221.

Uşağın başının tükünü bir yaşında qırxırdıx. Tükü dayısına satırdıx. Dayısı da pul-zad vererdi. Onnan sora pükürdüm əysiyə, qoyurdum çamadana. Göbəyini də qıfılın başına qoyurdux. Amba o göbəyin ki əvdə saxlıyırsan ha, həməən uşax çölə çıxmır. Elə bil kürt

töyuxdu. Amba balnisədə birinin göbəyin belə tulladım. O uşax əv
üzü görmürdü.

222. SÜNNƏT

Uşağ sünnət olunanda kəsiləni verirdilər anıya, ağaca taxılı.
Saxlıyırdu onu ana. O quruyurdu. Quruyannan sora da basdırırdı. O
vax həyleydi. İndi bilmirəm.

223-227. QIRX TÖKMƏ

Bir qava təmiz su qoyurdux qırxda. Uşağı çimizdirənnən qa-
vax. Uşağı çimizdirənnən sora qırx buğda, ya qırx düyü sayıf tökür-
düh, qırxın tökürdüh. Başınnan tökürdüh, çiyinnən tökürdüh. Gəli-
nin qırxında deerdin, cənabət qüslü verirəm, vacib qürbətən illəllah.
Ona da helə tökürdüh.

224.

Uşağın qırxınacan onu olur. On gün olur. Onda əgər göbəyi
düşmüyüfsə, uşağın başına klyonka salırsan. Suyu üsdünnən töküf
on dənə ya düyünümü, ya arpanımı, ya buğdanımı tökürsən suyun
içinə. Uşağı çimizdirif qutarannan sora də. O suyu başınnan töküf
deersən ki, qırx onun töhdüm. Sora da gəlin özü də eliyir. O da de-
yir, qırx onun töhdüm. Qırxı da çıxanda gənə qırx dənə ya buğda,
ya düyü, ya arpa sanıyır, tökür təmiz bir qavın içində hazır, helə qa-
vaxcadan. Sora çimif qutarannan sora həmin onu tökür sol çiyin-
nən, sağ çiyinnən, başınnan, qusul da verir ki, təmiz olsun da. Keş-
miş adət-ənənələrə görə. Bir onun eliyillər, bir də qırxın eliyillər.

225.

Vallah, mən bildiymə görə ya qırx dənə arpa sayırdıx, ya qırx
dənə buğda sayırdıx, ya qırx dənə balaca-balaca çöplər tökürdüh bir
qava. Onu üç bölürdüy, elə bil ki, qırxı üç yerə böləndə neçəsi dü-
şür, bilmirəm. Bu qava, o qava, o qava. Üş qava. Onun birin uşağa

saxlıyırdın, ikisin özün, birin sağ çiyinnən, birin sol çiyinnən tökürdün. Var bədənim, təmiz olmaqçun qırx tökürəm.

226.

Uşağın qırxı çıxanda qırx dənə çöp atırsan bir qava. Təmiz çimənnən sora qüsl verirən uşağa. O çöp olan suyu başınnan tökürsən, qırxın tökürsən. Ələyi təmiz yuyursan (un-zad olmasın dana). Da çimənnən sora ələyi qoyursan qavaxcan uşağın başının üsdən, sora anasının. O qırx çöpün suyun tökürsən üsdə. Ələyi tutursan, çöp getməsin dana (çöp başına getməsin). O çöplü suyu ələyin üsdünnən ötürürsən həm qırxlı gəlinin üsdünə, həm uşağın üsdünə. Cürbəcür deyillər. Elə-belə deyirsən ki, qırx günümü töhməhçün, bədənim təmiz olmaqçün bu suyu tökürəm. O qüsulu verirəm ki, canım təmiz olsun, canım pak olmaqdan ötrü bu suyu tökürəm. Kim suyu zahının başınnan tökürsə, o deyir. Uşağı olan özü deyə bilməz onu. Elə bil mən deyirəm, sən deyirsən, bax belə. Deyif, suyu tökürsən onun başınnan, bədəninnən. Uşağın da üsdünnən tökəndə deyillər: “Allahuməsəli ala Məhəmmədin və ali Məhəmməd, tökürəm ki, balam pak olsun, təmiz olsun”.

227.

Yeddisində, yeddi günnüyündə yeddi çöp qıriv atırdıx suya, uşağı çimizdirməy üçün. Yeddisində, yeddi günnüyündə eliyirih bunu.

Bir də qırxını tökürüh. Uşağı çimizdirəndə suyun hazırıyırdıx, qırılı uşağın. Qırh dənə də çöp atırdığ suyun içinə. Onu qayıdıf o suynan çimizdirirdih. Nəysə orda bir-iki söz varıdı. Yadımnan çıxıfdı.

228-231. DİŞ HƏDİYİ

Uşax diş çıxardanda hədih bişirif, uşağı otuzdururdux. Hədiyi başınnan tökürdüh. Uşax dənneyif qoyurdu ağzına. Elə-belə başınnan tökürdün, toyuğa umaş verən təki. Uşax da götürüf yeerdi. De-ellər ki, onda dişi tez çıxır.

229.

Uşağın birinci dişi çıxanda hədih bişirirdih. Hədiyi gərəh yeddi tam tökəydin. Qarğıdalı, buğda, noxud, duz, yağ, axırı ki, soğanınatan saleydin, ət tökeydin. Baş-əyaxdan bişirirdih çox vaxdı. Axırı gərəh yeddi tam tökəsən onun içinə. Onu paylıyasan qonşulara. Qonşuya elə bil aparıf mən pay vermişəm. Qonşu da gətirirdi həmə mən qava şirinnih qoyurdu.

230.

Uşax diş çıxaranda hədih bişiririh. Hədiyi belə bişirirdih: Qəşəh buğdanı arıtdıyırsan. Buğdanı bir buğum qaynadıf qoyursan. Noxudun ayrı, lobyasın ayrı, qarğıdalısın ayrı. Onu suya qoyursan axşamnan qalır. Səhər qəşəy onu asırsan. Hər ədvasın, turşusun, isdiotun da, nə lazımdı, vurursan, qəşəh qaynadırsan. Baş-əl-ayax deyirih biz, onu da qəşəh təmizdiyirsən. Yuyuf, ağardıf onu da qatırsan ona, olur bu hədih. Yox, baş-ayağ olmasa da, yağnan soğan dağ eliyirih. Onnan bişirilir. Hədih də odu.

Həmin hədihdən yeddi dənə qonşuya pay verirən. Qonşu da içinə iki kanfet qoyur, şirinnih, qaytarır saa. Boş qaytarmazdar o qavı. Hələ o qaynamamış, o diri vaxdı onun içinən bir nəlvəki götürürsən, uşağı oturdursan belə, bir kilimin-zadın üsdündə, başına bir qəzet qoyursan ki, uşağın başı bulaşmasın. Onu tökürsən başına, tökülür yerə, uşaxlar dənnyib belə yiyir. Maraxlı onda olur.

231.

Dişdəri də çıxanda hədih bişirirdim, qəşəh qozdu, yağlı, soğanı. Bişirirdim, qav-qav payleerdım. Qavın içinə hər şey, corab qoyurdular, köynəh qoyurdular, qanfet qoyurdular, səvindirirdilər, yəni ki, uşaxdı. Həm də ki, bala, uşax deer kin, anam bilsə ki, mən nətəər diş çıxardıram, beşiyimi yarar, qoyar hədiyın altına. Tez bişirər yanı ki.

232-233. DIRNAQ KƏSMƏ

Uşağın dırnağını da yaşında tutallar. Görürsən çox uzundu, yaşını gözdəmirsən, dişinnan tutursan. Dişinnən onun dırnağın qı-

rırsan da. Ona qayçı, onnan pilitva-zad vurmursan. Yox, dırnağı gödəhdisə, əl vurmursan. Yaşında tutursan.

233.

Uşağın dırnağın elə qırxlı olanda uzanan kimi dişimnən belə belə eliyirdim. Deerdilər, dişnən kəs. Qırxlı uşağın dırnağına qayçı, ya da başqa kəsər vurmağ olmaz. Gərəh ancax dişinnən qırasan. Ana dişiyənən kəsməliidi onu.

234-238. HƏMZAD

Gəlinin çiləsi varsa, uşağa qalmır, ya da uşağa qalır, amma üzə çıxarda bilmir. Mollaynan kəsdirirsən onu. Mənim qızımın (Xuramanın) üç dənə uşağı (uzax üsdümüzdən) doğannan sora on gün, iyirmi gün qaldı, öldü. Neylədih, buna əlac olmadı. Molla yanına apardım, seyid yanına apardım, olmadı. Ağdamın Veysəlli kəndi vardı. Orda bir ojax var. Oğlum bizi götürdü apardı ora. Dedi, bunun üsdünə həmzad töküfdülər. Bunun heç bir vaxd uşağı qalmıyajax. Bunun ağır duaları var. Bunun boyuna uşax düşəndə gə yanıma. Bunun boynuna uşax düşən kimi getdim onun yanına. Bunu (duasın) yazdı, verdi. Dedi, bir də get uşax tərənəndə gəlginən. Bir də uşax tərənəndə getdim. Onnan sonra maa dedi ki, indi uşax doğulanadəh bir üç aydən bir, iki aydən bir genə gəl. Heylə uşax olanagən getdim. Bir də dedi ki, uşax oldu, uşağı mayalandırma. Heylə gəl üsdümə. Deməli, bax bu qızımın gəldi oğlu oldu. Bunnan qavax üç uşağı ölüf axı. Uşağ olan kimi tez getdiy yenə ojağa. Getdiy, onun duasını yazdı, verdi, gətidim tihdim onun üsdünə. Uşağı bax bu gəlnim əmizdirib, mayalandırdı. Onnan sorasına (mayalandırannan sora) verdiy özünə. Mayalandırmax sifdə əmizdirməhdi də. Sifdə öz südün vermədih. Bu uşağı başqa arvadnan əmizdirdih, mayalandırdıx. Onnan sora ana südünü verdih. Onnan xata-bala canınnan uzaxlaşdı. Onnan sora da iki uşağı oldu. Bir oğlu, bir qızı. Bax belə.

235.

Həmzat yalan döy, gerçəhdi. Elə uşaxlar oluf, həmzadı oluflar. O uşax qalmıyıf, ölüf. Satellar həmzadı. Uzağ sənnən, sənin uşağında var, sən gəlmisən mənim yanıma. Mənim də uşağım oluf. Qapıdan girəndə deer ki, mən həmzadımı satdım sana. Bir dəfə adımı çəker, iki dəfə çəker, üç dəfə çəker. İndi sən deersən, Göyçəh. Deerəm, ha. Biraz aradan keçer. Bir də deersən, Göyçəh. Ha. Bir də aradan keçer dana. Deer, Göyçəh. Deerəm, ha. Onda deer, ürəyində deer ki, satdım. Xəsdəliyimi satdım sana. Onnan da o uşax öler. Görülmüş işdi e. Lap elə özümün də başıma gəlirdi. Qapıda yuxa bişirirdim. (Şər vaxdıydı. Şər vaxdı uşağı deələr yürühdə qoymazdar. Elə onu düz deələr). Şər vaxdıydı. Təkidim. Yuxa bişirirdim qapıda. Gördüm ağleer. Çörəyi tələsih bişirdim, yığışdırdım. Durdum, uşağı götdüm. Gördüm uşağ elə titrədir, elə titrədir. Uşax da dalımdadı. Bax bu Qaratelin uşağının hansısa gəlirdi, bu həmzadıydı da. Özü də tay-tuşuğ, yoldaşığ, yaxın qonşuyux. Sifdə vaxdımdı, çox olardı iyirmi yaşım. Uşax gördüm ağleer. Özü də elə əser, elə əser, yarpax tək titrəder. Allah rəhmət eləsin, qaynənəmin də adı Zeynəbidi. Dedim, Zeynəb xala, uşax elə bil ki, titrəder. Ta bilmerdim dana nədi, qanmerdim. Zeynəb xala, uşax titrəder. Belə deyəndə dedi, aaz, maa gəti görüm. Gətdim verdim arvada. Bu dedi ki, durun aparın Zöhrə arvadın yanına. Bəlkə bunun, deerdilər damağı gəlir e. Qavaxcan deerdilər damağı gəlir. Damağın baserdılar. Nəbilim, əmgəyin çərterdilər ülgücünən. Aparıdım Zöhrə arvadın yanına, əncam olmadı. Götdülər balnisiyə. Tuğun balnisiyə. Getdi, elə orya çatıfı, biraz da oan-buan eleeflər. Götürüf gəldih öz öyümüzə. Gəlir orda vannıya suyu töküf, qoyuğ içinə. Elə suyun içinə qoyanda uşax keçindi. Həmzat həylədi. Həmzətdən pis şey yoxdu. Allah heş gavura görkəzməsin. Heş kəsin sümüyünə keşməsin. Bax həylə olur. Deələr, molloynan kəsiler. Çoxbilmiş mollalar var dana.

236.

Həmzat uşağı durmuyannardı. Onu molla bilər. Uşağı durmuyannar gedir dua yazdırer. Ya elə dua yazdırmasa da, bilər ki, bı

həmzətdi, durmur, geder duanın üsdünə, həmzədin sater ona. Özünükü qalır, o ölür. Bax elə bil, sən həmzətdisan, mən, elə bil, təmizəm. Elə bil, sənün uşağın durmur dana. Deyillər ki, İrasdanın uşağı oluf. Sən, məsələn, duruf gəlersən, deyirsən ki, al, bı qanfeti sana gətirmişəm e. Bunu qoyursan, çıxanda deyirsən ki, Allah-taalla, mənim bı həmzədımı ver ona, mən paka çıxart. Onunku puç olur, o həmzədi satanını sağalır. Sağlam doğur.

237.

Həmzət da elə bil uşağ olur, ölür, olur, ölür. Olub öləndə gətirillər bunu, deellər ki, nətəər eliyəh bunun həmzədin kəsəh. Gözdüüllər, ya bir it, ya bir pişih gedir, bir yerdə doğur. Ancax böyürtkanın, kolun içində gərək doğsun bu. Lap gözümən görmüşəm ha özüm. Həə. Doğuf orda. Gedillər üç gün, iki şənbə, bir çərçənbə, iki çərçənbə, bir şənbə. Gedillər o böyürtkanı kəsillər. Sözü də var. Deellər, Allah, biz bunun çiləsin kəsdi, sən də kəs. Qoy mənim də uşağım olsun, çiləm qalmasın. Çiləsi kəsilib, onun üsdünə tökülən kimi həmən itin də, ya pişiyin balası o sahat ölür. Amma arvadın uşağı olan kimi qalır. Elə çiləli də var ki, xayindi, deer ki, gedif satajam. Gedir biri doğanda (Qavax balnisə yoxudu e, evdə doğurdun) gizdincə arvadın çağasının üsdünnən üç dəfə keçir ənə, bəənə. Deer, Allah, mənim çiləm tökülsün onun üsdünə. Deer ki, Allah, mənən al, ona ver, mənən al, ona ver. Heş üç gün qalmır, onun uşağı ölür, bununku qalır. Gərəh qoymuyasan də. Gərəh o zahının adamnarı qoymasın o içəri girsin, əvə girsin. Bilir ki, mən çiləliyəm. Bura gələn kimi mənim uşağım öləjəh. Heylə olur.

238.

Mən uşağıdım, yadımdadı. Qapımızda böyüh bir əriy ağacı vardı. Yaz vaxdı elə çiçəy aşmışdı o, dəhşət. Həmən o çiçəh vaxdında bir həmzətdi arvat onun divinə ağırırığın töhdü, dedi, həmzədımı töhdüm bura. O ağaç çiçəyi üstündə qupquru qurudu.

239-240. ÇİLƏYƏ DÜŞMƏ

Təzə doğan qadının üsdünə ağır ayağ adam gələndə onun çiləsi tökülür doğanın üsdünə. Gəlir çiləli, öz çiləsin təzə doğanın üsdünə tökür. Onnan qutarıb düşür bunun üsdünə. Onda zahı qadın olan evin piləkəninə, asdanasına iri, yüzdüh mismarrar vurulmalıdı, bir-iki-üç yerdən. Ya piləkənin yuxarisına, evin asdanasına zəncir vurursan ki, gələn onun üsdünnən addıyıf keşsin. Onda heç bi şey olmur.

240.

Mənim böyüh qızımın birinci uşağına dedilər ki, çiləsi var. Uşağı götürürsən belə əlinə oynatmağa. Baxırsan ki, uşağın qılçası bir-birinə dolaşır. Də bir-birinə keçirir qılçasını. Əyağın bir-birinə keçirir. Nə qədər onu düz tutursan ki, düz dursun, dayanmır. Dayana bilmir, qılçası bir-birinə keçir. Onda da onu aparıllar ekiz doğmuş kadının qılçasının arasınnan keçirillər. Hər çərçənbə axşamı, (dalbadal üş dəfə), şər qarışan vaxd aparıllar, bunun qılçasının arasınnan keçirillər. Sözdəri var, çiləsinə kəsirəm deyillər, nə deyillər, day orasını dəqiq mən bilmirəm. Düzdü, aparmışam uşağı. Heş maraxlanıf soruşmamışam ki, aaz, nədi o dodağının altda dedin də. Ürəhlərində deellər.

241-243. VURĞUN VURMA

Bir əmimi atası nə üsdündəsə qovaleef. Əmim də qorxusunnan gedir girir qəlivin arasına. (Qəlivi alaçığın üsdünə atərdılar.) Bunu gəzillər, tapbıllar. Camahat oturuf da, əlin üzüf ki, bu hara getdi? Yəqin özü gələjəh. Elə oturullar sırfıya, görüflər ki, iki qəlivin arasında uşax çığırdı. Yüyürüllər, qəlivi qaldırıllar, uşağı götürüllər. Çığırır, özünü öldürür kü, məni vurdular. Kim vurdu? Bilmirəm. Məni kimsə vurdu. Onun kürəyinin arası bax belə yanıxdı, qafqara yanıfdı. Vurqun vurmax ona deellər. Əmim də bax helə oluf. On altı yaşında uşağımış. Gədə heylə getdi. Vurğun elə odu. Öz ayləmizdə olmuş işdi.

242.

Vurğun vurmax da gerçəhdi. Qara vurğun həqiqətən gerçəhdi. Qaynımın nəvəsi totux, qəşəh qızıdı. Qonşuda sünnətiydi. O uşağı da götürüf ora gediflər. Orda bir arvat deef ki, pah dədə, vay, sən Allah, bu uşağı harda bəsdəmisiniz? Bu nə qədər gözəldi. Uşax həqqi də gözəliydi e. İnanırsan, iki sahat çəhmədi, nətəər qara vurğun vurdusa onu, kürəyinə, elə bil, əlinnən şillə vurmuşdun. Qapqara qan sızmışdı. Qara vurğun bax ona deellər. Bax helə şeyə də mən şahid olmuşam.

243.

Vurğun vurmax da gerçəhdi. Mən qızıdım, getməmişdim. Mamam nəvəsi varıdı, adı Neylamıydı. Bir qəşəh qızıdı e. On yeddi yaşı vardı. Axşamüsdüydü. Nənəsi dedi, ay bala, ay bala, inəh əmer. Qız çatını götdü, getdi ki, buzoyu bağlasın o suyun içində, inəh əmməsin. Getdi elə çatını bağlıyanda dedi, oy, ay nənə, mənə nəydisə, vurdu. Dedi, aaz, nətəri? Qız orda elə qaldı. Qızı getdih gətdih. And olsun Allaha, yanı bax, bax belə nəlvəki boyda qara xaldı. Boş böyrü vuror. Özü də sol böyrü. Gejə qız keçindi. Bax qara vurğun odu, bala. Gözümnən görmüşəm.

244. ÇƏTİK ALMA

Qavaxcan tərəkəmə vaxdı dana, onda doxdur-moxdur tanımerdılar. Hadıx deyerdih dana o aralığ arvatdarına, mamaçalara. Ollar tutordu, uşağın əlinin üsdün blitveynan çəkərdi. Əllərinin üsdün, burnunun üsdünnən, belinnən, əyağınnan, hər yerinnən ki, guya mundar qanı çixsın. Avamçılığıydı e. Ona çətiy alma deerdilər.

245-246. TAS QURMA

Tas qurana cindar deellər. Tası açanda həməən tasın başına qız xeylağı oturdurdular, bizi oturdurdular o vaxd. Aparerdılar, kasada

su qoyurdular. O suyun içinə də düyü atərdilər. Başımıza da yaylıx atərdilər. Deerdilər, görün burda nə şəkli var? (Tas deyəndə kaseydi. Çölünə ayə yazılıf, Quran yazılıf. Köhnə kasalar olur e, ayə yazılıf dana). Amba görördüh orda ayrı şəkil var. Bizə görükördü. Belə görördüh sarı qız, arvat, neçə uşax var. Bax o şəkildə. O yalan döy. Bizə elə deerdi, orda nə görörsünüz? Özü yoxloordu. Görün gözünüzə görükör, görükmör? Hər adama da görükmör axı o. Təmiz qız xeylaxlarına görükür.

246.

Tas quranı mən gözümən görmüşəm. Mənim xalam rəhmətə getmişdi. Xalam qızı anası rəhmətə gedənnən sora dəli olmuşdu. Başına hava gəlmişdi, qaçırdı. Ay qoymuyun gəldi, ay qoymuyun, məni vurdular, ay qoymuyun tutdular, ay filankəs başımı yoldu. Bax belə-belə şeylər deerdi. Dedilər ki, Ağdamın İsmayılbəyli kəndində molla var. O dəli eliyəni duaynan düzəldir. And içirdilər. Mən getməmişdim, anam aparılmışdı (araveynan o vaxdı, maşın-zad da yoxudu). Deer, əlinə alıf bir qamçını, bir kasa da su qoyur qavağına. O xəsdəni də oturdur. Bax orda nə görürsən? Filan şey görürəm. Daha nə görürsən? Yox, görmürəm. Şarap. Şallağnan vururmuş. Düz de, görürsən. Düz de, orda nə görürsən? Düzünü de. Xəsdəni vururdu. Orda nə görürsən? Onu düz de. İndi guya, deyilənə görə, onu o sudan tutuf (qarqı varmış əlində, ağızı açıx, qarqı, qaylan fason) götürüf guya onu salırmış qarğıya. İndi orasın bilmirəm də, nə deyirmiş. Molla özü deermiş. O vaxdı orda olmamışam. Orda olsam, bəlkə də ujunnan, qulağınnan götürərdim. Elə anamgil gəlif söylüyürdü kün, aaz, uşağa şallağnan dartır kin, da nə görürsən? Filankəsi görürəm. Adını da deerdi ki, filankəs oday, suyun içində. Suqra addı bir arvat görükmüşdü gözünə. Sora Qaradolax kəndi deerdilər, orda Minə arvat varıdı, o görükmüşdü gözünə. Deerdi, olar saçımı yolur. Biri bir tərəfdən yolur, biri bir tərəfdən yolur. Həə. Düzün de. Orda daha nə görürsən? Filankəsi görürəm. Guya onu da tutuf salırmış qarğıya. Nə başını ağrıdım? Bir-iki dəfə apardılar, gətdilər. O qız sağaldı.

247-248. VERGİNİN VERİLMƏSİ

Mənim qoja nənəm olufdu (nənəmin nənəsiydi), Allah ölən-nərıza rəhmət eləsin. O, on iki, on üç yaşında olan vaxdı yeddi gün yatır yerdə, Allah-taala ona vergi verir. Deyirdi ki, qaraçuxalı, qəşəh, nurru kişilərdi, əlində də çəliyi. Gəlirdi mana deyirdi ki, gəl səni savatdandırax, örgədəh, savatdı olginan dana.

Elə bilginən ki, (Kəlbəcər yoxdu? Kəlbəcər, İsdisu eşitmişən da, hayıf o yerrər... kaş o yerrəri görmüş olmuyeydim heç. Cənnətdi e). Kəlbəcərin o yerinnən baxırmış, sən, elə bil, Beyləqanda döyül-sən? Əlinin içində televizor kimi görükürmüş ki, sən nağayırırsan or-da. Bir dəfə də bir hamilə gəlinə deyipmiş ki, qarnındakı oğlandı, oğlun olajax, oğlun sağ qalajax, amma özün dünyanı dəyişəssən. Deyir, gejë məni boğurdular, xırtdıyırdım. Nənəm gəlip durquzurdu ku, bala, niyə xırtdıyırsan? Boğurdular məni ki, niyə sən onu üzünə deyirsən? Üzünə deməli döyülsən sən onu.

Xalası əlinnən tutuf erməni kəndinin içiyənən gəlirmiş. Erməni çörəh bişirirmiş, təndirə çörəh yapırmış. Bu erməninin oğlu da bu-lara çörəy təhlif eliyir. Deyif ki, aj döyüləm, yemirəm. (Bı sahatdarı bollux-bosdannıxdı, Allaha şükür. Çörəyin şirin vaxdıymış dana). Nəysə, erməni gətirir, kəsir çörəyin üjünnən bir belə, verir uşağın əlinə. Arvad özü nağıl eliyirdi e. Deyir, yedim, yeddi gün yatdım yerdə, burnumnan, ağzımnan qan açıldı, qulaxlarımnan qan açıldı. Sora durdum baxdım, gördüm, hes zad yoxdu, onnan da getdi. Onu mən molluya sual verdim hüüzür yerində. Molla dedi ki, kürədən çı-xan çörəy xarav olmaz dana. Kürədən çıxan çörəyə, nöözəmbillah, haram demirəm, ama onu verən əl var e, çörəyi verən əl haramdı.

Deyirdi, ay bala, erməni sizi qırajax. Erməni gələjəh, erməni belə eliyəjəh. Deyirdim, əşi, arvat qojalif, beyni əriyifdi, beyni yün-gülləşifdi. Bu arvat danışığın bilmir. Erməni gələjəh nədi? Erməni sizi qırajax nədi? Nə deyirsən sən? Arvat irəhmətə getdi, get-gədə gördüy, elə erməni ənnən bəri qaynadı, əyağ altında qaldıx uşax, böyüh. Allah irəhmət eləsin, nə qədər qırılannarımız oldu. Nə qədir torpağı verdih.

248.

Bu Qaradizin Dəmirçi-dülgər kəndi var. Hələ onda biz köşməmişdiy e, qaşqın düşməmişdih. Orda bir dənə kənt varıdı. Elə bir kəntdi kin, dağın başıdı, gərəy ora gedəndə atnan-eşşəynən çıxasan. (Elə hey cəhd eliyirdim ora gedim, gedə bilmədim). Deməli, orda bir seyid ojağı varıymış. O seyidin yanında bir qız varıymış, kəççilə-rinnən birinin qızıymış. Onun heş kəsi yoxumuş. (Ordan bir arvat maa nağıl eləmişdi). Deyir, gəlirmiş həməşə o seyidin yeməyin bi-şirirmiş, çayın-çörəyin qayırırmiş, gedirmiş sora özdərininkin qayı-rırmiş. Vax gəlir, bir gün bı seyid azarırır. Kişi deyir kin, o qızı çağırın, deyir:

– Bala gəl, gözuu yum.

Deyir:

– Nədi, ağa, sənin cəddaa qurban olum!

Deyir:

– Mən ölüf gedəjəm, sən maa çox əzyət çəhmisən. İsdıyirəm əlimin savabın saa verim. Sən, elə bil, savapgar olasan dəə, çörəh verim saa.

Deyir:

– Neyniyejəhsən?

Deyir:

– Sən gözuu yum, qorxma hamma. Nəbada aşma gözunu.

Deyir, bu da gözün yumuv, aşmıyıf. Deyir, bir dənə qəşəh gürzə ilanı gəlif, bir əjdaha dolanıf belə qızın bədəninə. Deyif:

– Qızım, ağzını aç, qorxma, gözunu yum, ağzını aç haa. Aşma gözunu.

Qızın ağzına tüpürüf, qayıdıf çıxıf gedif. Çıxıf gedənnən sora kişi deyif:

– Gözunu aç, mən sənın yanındayam, qorhma. Deyif, bala, saa ömürrüh çörəh verdim, get.

And içirdilər kin, gedirsən ora, o qız mədəndə olan ziri-zibili, tikəni-mikəni çıxardırdı. Ona vergi verilmişdi. Mən onu heylə eşitmişdim.

249. GÜLLƏBATMAZ DUASI

Sora bir də mollalarda bir dua da var ki, o, lap əsas duadı. Gülləbatmaz duası. Bax mənim atam özü molla oluf. Quran oxuyurdu, namaz qılırdı. Bu müharbiyə gedən uşaxlarımızın hamsına, əsgərə gedənnərimizin hamsına atam gülləbatmaz duası yazmışdı. Duanın böyühlüyü hardasa xeylağıdı. Belə qalınıdı, neçə vərəqdə yazmışdı. Bir həftiyə yazırdı onu. Qara parçuya tikirdi, qoyurdu uşağın civinə. Mənim budey bax bu evdəki oğluma imenni onu yazmışdı. Deməli, müharbə vaxdı o əsgərrih çəkif, üç il altı ay. Bu bir hələ tankın da içinə gedif, haralara gedif. Buna heş bir şey olmuyufdu. Qardaşımın böyüh oğluna da atam gülləbatmaz duası yazmışdı. Allaha and olsun, bala, İyirmi yanvarda qırğın yerində oluf, o uşağa heş bir şey olmamışdı.

250. CADU

Bizim kətdə bir məllim varıdı, Xankəndində yandırdılar. Allah ölənnərə rəhmət eləsin. Bax o bizə yeddinci sinifdə dərs deyirdi. Özümün də om bir-on iki yaşım varıdı. Bəlkə də hələ birəz artıx olardı. Elə oldu ku, kəndimizdə iki qadının qızdarına görə fikirrəri varıdı buna. Dayısı qızıydı biri, biri ama maması qızıydı. Bu arvatdar, dayısı arvadı da, maması da isdədilər qızın verə bı Ərşat məllimə. Heş birin də almadı. Nəysə, bı hərrədi-fırradı, getdi Qaradağlıdan Tamara addı bir qız aldı. Ta onda da resdaran-mesdaran yoxudu e, qolunna tutuv ata mindirif gətirirdilər. Gətdilər bunun üsdünə nə töhdülərsə, ta Ərşat məllim dedi ki, bu addı adam mənim əvimə girməsin. Girəndə dəli olurdu. Qurt yağı töhmüşdülər gəlnin üsdünə. Deməli, geje oturuf səhərə kimi tar çalırdı. Tay Tamara yıxılıf yatırdı, o da tar çalırdı. Tay-tuşdarına deyirdi, (ay bala, tay bağışda da) ə, lazım olsa, arvatdı dana, aparın. Bax, o fasona düşmüşdü ha. Vəhşi kimi e. O qədər, o qədər, axırı, molla, müşdeyit dedi

ki, buna öyücü³⁸ yoxdu, buna təhər yoxdu. Bu oturuv onun qabına. Axırı o gəlin çıxdı getdi Qaradağlıya, öz kəndinə. Ayrı adama getdi, onnan da övladı-zadı oldu.

251-253. YAĞIŞ YAĞDIRMA

Yağış yağmıyanda neynirdih? Tək təsərfatın vaxdınnan danışırım ha. Bu kalxozduxdan qavax. İndiki kimi yadımdadı. Mənim atam bir dənə cöngəni götürdü. Bir yedəyində çəhdi, bir uşax da dalıncan. Nə qədər zəmiləri vardı, onun başına hərrədi, qurvan dedi. Dedi, qurvan deerəm, ya qurvan yiəsi kişi, bu taxıllar yanmasın. Aman günüdü, yağış yağsın. Bu taxıllar əmələ gəlsin. Bax and olsun Allaha, indiki kimi yadımdadı ha. Atası bəydi də. Yerrəri çoxudu, əhmişdilər. Bilmirəm, üş günmü, dörd gün çəhdi, sel seli qovdu. Bax mənim yadımda belə qalır.

252.

Quraxlıx olanda çayın içində əkin əkirdi Mərzili³⁹ camahatı. Çayda əkin əkəndə yağış yağırdı.

253.

Yağış yağmasa, görürdün o vaxdı Qodu-qodu bəziyirdilər. Nəysə, bir ağacı bəzeyirdilər. Düşürdülər qapı-qapı. Deyirdilər:

Qodu-qodunu görənnər,
Qodu-qodu gəzəllər,
Qoduya salam verəllər.
Qodunu gördünüzmü?
Qoduya salam verdinizmi?
Görürdün onda yağış yağır.

Eşşəyin başını yuyurdular. Eşşəyin başın iki eyni addı adam yuyanda yağış yağırdı.

³⁸ Öycü yoxdu – əncam yoxdu

³⁹ Mərzili – Ağdam rayonunda kənd

254-259. YAĞIŞ KƏSMƏ

Yeddi keçəlin başın düyürdülər. Yadımdadı o da. Rəhmətdih qoca nənəm düyürdü. Deyirdim, onu niyə düyürsən? Deyirdi ki, bala, hava aşmadı, ona görə düyürəm. Keçəllərin başın düyürdü belə-belə qatmeynan. Məsələn, bı filankəsdi, bı, bəhmənkəsdi, belə.

255.

Yeddi dənə daşı üsd-üsdə yığırdılar. Guya yeddi daş yığanda yağış kəsəjəhdi. Bunu mən qojalardan eşitmişəm.

256.

Qara qazanı üzüquyulu çöndəriridih ki, ya Allah, yağış kəssin.

257.

Yağış çox yağanda qara daş çöörürsən. Üş daş çöörürsən, onda yağış kəsir. Amma onnan sora o daş çöörən adam genə gedif daşsı yenə arxası qatda qoyur ki, gələcəyi yağış olsun dana.

258.

Yağış yağanda yağışın kəsməsi üçün kəntdə olanda gətirirdiy odunu qoyurduğ odunun üsdünə, üstəgələh kimi. Deyirdih ki, onda yağış kəsəjəh.

259.

Yağış yağan vaxdı daş qırırsan. Üş dənə daşı üsd-üsdə qoyursan, qırırsan. Onda yağış kəsir.

260-261. DOLU KƏSMƏ

Dolu-zad yağanda Mərcan nənəm deərđi ki, denən ki, mən anamın ilkiyəm, ağzı qara tülküyəm, mən ağladım, kəsdim, sən də kəs.

261.

Dolu yağanda gedirsən həməən o dolunun birin götürürsən, dişinnən qırırsan, tulluyursan qoynuna. Ordan da düşür yerə. O dəyqası dolu dayanmalıdı.

262. DUMAN QOVMA

Kəndimiz çox dumannı olurdu pastayannı. Payızdan tutmuş düz yazatan. Deyirdih:

Duman, duman, qaşqinan,
Səni qayadan asaram,
Qavalıyif çıxardaram ...

263. QODU-QODU

Mən gəzdirməmişəm, ama gəzdirənnər olufdu, görmüşəm. Onu yağış yağanda gəzdirillər. Deyirdilər:

Qodu, qodunu gördümmü,
Qoduya salam verdimmi?
Qodu gedənnən bəri
Bir yağlı gün gördümmü?

Qoduya qaymax gərəh,
Boşqava yaymax gərəh.
Qodu gün çıxartmasa,
Qodunun gözdərin oymax gərəh.

Elə bir nəfər alırdı qucağına, sözün deyirdi, uşaxlar da tökülürdü onun dalıncax, həylə gəzirdilər qapı-qapı. Kukla kimi şeydi bəziyir, qodudu guya. Çömçədən düzəldir, başına ayn-oyun bürüyür, alır qucağına ki, qodudu bu. Aparır gəzdirməyə. Onu eliyən də evləmməmiş uşaxlardı. Qapı-qapı gəzirdilər, hamısınnan pay alırdılar. Pay da nə bilim, güjün nəyə çatır, yumurta verirdilər, onnan sora piçenniy verirdilər, nə bilim, pul verirdilər. Həylə-həylə şeylər verirdilər dana. Köhnədəndi dana, o indi yoxdu.

264-265. AŞURA MƏRASİMİ

Aşura keçirirdih. Əvvəllər görürdün zəncirnən döyürdülər. Bizim kətdə keşmirdi. Bizim kənt qatışix kəndidi. Amma gəlirdih Fizuliyə. Orda zincirnən döyürdülər, uşağın alnınnan çərtirdilər. Niyət eliyirdilər nəysə. Bax o niyətə görə çərtirdilər. Niyətim hasil olsun, uşax xəsdədisə, yaxşı olsun, aparım orda qan çıxardım. Belə niyət eliyif aparırdılar. Biz həmişə gəlirdih Fizuliyə. Humayın ağın tuturdular belə yaxıya. Bu niyətdi uşağın da yaxasında bir metir, yarım metir Humayın ağı olurdu. Çərtənnən sora o ağnan qanı silməliydin. Mənası nəydi, onu bilmirəm. Mən uşax vaxdı görmüşəm.

Qasım otağının altınnan keşməh, boz atın altınnan keşməh vardı sora. Ona da niyətdi olursan. Valdeyin uşağa deyir ki, tutax ki, xəsdələlif, ya nədisə, bu sağalsın, niyət eliyirdi ki, atın altınnan keçəjhə, ya alnın elə çərtəjhələr. Qətl vaxdı gətirif eliyirdilər. Boz at olurdu. O boz at da imamnardan hansınınsa atıdı da, onu bəziyirdilər. Onda da maraxlıdı ki, heş bir qram tərəpəmməzdi, şittih eləmiridi, altınnan lap balaca uşax keçirdi, heş nə eləmiridi, sakit dururdu.

Yeməh bişirirdin, halva çalırdın, imamnarın adına. Həmin gün axşamçağı çalırdın. Səhər çalmağ olmaz, axı hələ döyüş gedir. İndi də elə həməən adət-ənənə var. Ya imamın üçündə də çalırdın, ya da yeddisində, qırxında çalırdıx. İmamın adına yeməh pişir, eysan kimi. Duz salanda deyirsən ki, imam eysanı olsun, imannarın adına salıram. Elə nə yeməh olsa, pişirə bilərsən. Aş da dəmniyə bilərsən, ət də pişirə bilərsən, dolma da eliyə bilərsən, nə istiirsən eliyə bilərsən. Qonum-qonşudan bir neçə adam çağırırsan, gəlif yeyir. Halvanı payleersan. Elə adam var, deyinihli olur⁴⁰, deyir ki, mən o eysanı verejəm. Deyinihli olur ki, deyir, hə bax bu işim belə düzgün gessin, mən imam eysanı verejəm.

⁴⁰ Deyinihli olur – niyyətedir

265.

Aşura keçirməyi qadağan eləmişdilər, qoymurdular ha. Ama gedif Fizulidə keçirdirdih. Biz uşax vaxdı anamıznan gəlirdih Fizuliyə. Qojalar bizi gətirdi ora. Deməh, elə olurdu ki, birdən yeddi kilometr, səkgiz kilometr yolu piyada gedirdilər, aşurada iştirak eləməhçün. Gəlirdih ki, orda ağaş basdırıflar, başında qara bayrax. Deerdih ki, bu, Ələm ağacıdı. Bir dəfə də bizimkilər gələndə Tuğda ermənilər qabağın kəsif qoymadı. Rəhmətdih Şirin (Molla Şirin vardı) keçirirdi. Onun qapısında getdilər, keçirdilər. Deerdilər ki, uşağı ağ köynəh eləməh lazımdı. Ağ köynəh nəydi? Belə ağ prastina bağlıydılar uşağın boğazına, balaja uşaxların e. Deməh, qılışnan belə-belə eleerdilər qan çıxsın, birdən belə vururdular, ordan qan çıxsın. Qan çıxanda deməli, bu olur peyğəmbərin övladı. Mənim bir qardaşım var, Bakıdadı. Bax onun nişanın nətəər dərinnən götürmüşdüsə, sora onun qanın kəsə bilmirdilər. Guya qanı dəvə yunu kəsir. Dəvə yunun yandırırсан. Onun həm tüsdüsü, həm də onun külü qan axmanı kəsir. Adamın burnu qanıyanda görürsən ki, dəvənin yunun yandırılar, onun tüsdüsün buruna tutullar, elə onnan da qan kəsir.

266. İMAM EHSANI

Aşurada halva çalərdıx, aş bişirerdih. Deyirsən ki, mını imam eysanı verirəm. Məsələn, mən cöngə demişəm oğluma, kəsmişəm imam ehsanı, oturuf yeyiv-içif duruflar əyağa. Hamıya paylamışam, bir bişmiş də özümə götürmüşəm. Da qonşudan artıq ola bilməz. İmam eysanında bişirdiyim aşnan adi vaxdı bişirdiyim aşın heş bir fərqi yoxdu. Eyni bişirirsən. İmamnarımızın eysanında aşında amba nə olsa, olmasa, xurma olmalıdı. Bir fərk ondadı ki, gərəh imam aş bişirən adam təmiz ola, çimə.

267-269. OFSUNÇULAR

Ofsunçu çox görmüşəm. Çağırıldı ilanı, ilan da gəlirdi yanına. Əlində kitabı. Oxuyur, o da ordan çıxır. Hər adam oxumaxnan gəl-

mir ha. Onun da özünün ojağı var, onun da özünün adamı var. Elə olur ku, ollar ilanı qəşəh götürür, saler boynuna. Elə olur, ordan götürür oosunçu, mənim boynuma saler. İlan gələr, bıralarnan gəzer, yalıya-yalıya gələr (söyləyici boğazını göstərir – top.), düşör yerə, sana dəymir.

268.

Evimizdə ilan oluf. Evmiz də torpax evidi. O vaxdan danışıram ha. Elə bil ki, mən səkgiz yaşında, altı, ya yeddi yaşında bax belə olardım. 37-ci ildən, 36-cı ildən danışıram. Anam paltar yuyur çöldə. Balaja bojqa vardı helə. Paltar dəyişiləndə çirklilərini yığırdıx o bojquya. Dedi kin, Əsmət, get, bojqadakı paltarı götü gəti maa, yuyum. Getdim, paltarı qujağıma götdüm, elə qapıdan (ara qapı vardı) çıxaçıxda gördüm nəşə şart elədi, bir şey düşdü yerə. Baxam görəm ilan. Paltarın arasındeymiş. Elə paltarı da tulladım üsdünə:

– Ay ana, ilan, ay ana, ilan.

– Aaz, nejoldu, aaz, nejoldu?

Dedim:

– Odey paltarın altında.

Arvad ağacın ujuynan paltarı belə-belə elədi. İlan getdi girdi divarın divinnən odey həşyə qoyullar indi, ora. Onda həşyə-məşyə yoxudu. Bir həftə, on gün qorxumuzdan evə girə bilmədih. Dədəm gəlincən gözdüyürdüh. Dədəm gələndə girirdih evə. Dədəm gəlincən elə qorxa-qorxa girif çörəhdən, sudan götürüf çıxırdıx çölə. Çöldə nə yeyirdih, oydu. Nəşə, bir gün uşaxlar gəldi ki, ovsunçu gəlif. İlantutan. Anam dedi ki, ə, o hardadı? Onu gedin gətirin bura. Bir də gördüh, iki cavan oğlandı. Nəzih, arıx oğlannardı. Olar bir iyirmi yaşında, on səkgiz yaşında. Gəldilər. Dedilər:

– Xala, bizi sən çağırtdırmısan?

Dedi:

– Mən çağırtdırmışam. Mənim evimdə bir ilan var. İlanı da tanıyıram. İlan da qara ilandı. Üsdü qara, çil-çilli. Başı belə enni ilandı. (Mən də görmüşəm bu ilanı. Mən də tanıyıram, elə anam da tanıyır). Əgər həməən ilanı tutdun, verdin, sana bir vedrə taxıl verə-

jəm. (Onda da taxıl-zad qıtıdı, ajdıǵıdı). Yox, ayrı ilan görkəzsən, o yıǵdıǵını da tutuf əlinnən alajam, deyjəm, di yeri get.

Bax and olsun Allaha. Olduǵu kimi söylüyürəm ha. Nəysə.

Dedi:

– Nolar, xala.

Dedi:

– Maa bir aftafa gətirin.

Aftafanı gətdim verdi. Qapıdan belə enni cız çəhdi.

Dedi:

– Burdan içəri girənniz olmasın. Amma qıraxda durun tamaşa eliyin. Xala, mana bir də prastina gəti. Nəsə elə bir şey gəti, bürünüm.

Əynində bir alt paltarı qaldı. Aǵa belə büründü, girdi içəri. Biz də qapının aǵzınnan, o çəhdiyi cızın qıraǵınnan duruf tamaşa eliyirih içəri.

– Ey kafır, aǵzımı zəhər kəsdi, gəl. Səni ant verirəm Süleyman peyǵəmbərin eşqinə, aǵzımı zəhər kəsdi, gəl. İnnabı binnab, innatı künnət. İnnəti künnət, innabı binnab.

Belə-belə sözdər deer. Öz dillərində. İndi ilanın dilidi bu, bilmirəm, özünün dilidi, bilmirəm. Səni ant verirəm Süleyman peyǵəmbərin eşqinə, aǵzımı zəhər kəsdi, gəl. Bax Allaha and olsun, balalarımın canıçün, birin alt, birin üst demrəm ha. Onda gördüh kü, ortadan, indi patalok var e, onda elə-belə mili belə döşüyüflər, vəs-salam. Milin üsdüynən həmənlə ilan bax belə sürüçə-sürüçə, sürüçə-sürüçə gəlir. Dedi:

– Xala, bura gəl. Həmənlə ilandımı?

Dedi:

– Oy, başına dönüm, həmənlə ilandı. Başına dönüm, həmənlə ilandı. (Başımın tükü qavardı).

Gəldi, gəldi. Ortadan şappılıtnan düşdü yerə. Bax and olsun Allaha. Bunu bax-bax bu gözdərimnən görmüşəm ha. Çıǵırışdıx, hərəmiz bir yana qaşdıx. Dedi:

– Qorxmuyun.

İlanın bax-bax beləcə boğazınan tutdu. Bax Allaha and olsun. İlanın boğazının divinnən bərh-bərh tutdu. İlanın başını saldı ağzına. Dedi:

– Maa bir kasa qatıx gətirin.

İlanın başını saldı ağzına, sordu, qatıxdan işdi, çürütdü, töhdü. Qatıxdan işdi, çürütdü töhdü. Qayıtdı ilanija belə qoluna doladı, qoydu torvasına. Götdü, çıxdı, getdi. Bax helə o ilanı tutduğun gözümnən gördüm.

Bir də dedi ki, Kəmər Qayada bir ilan var. Dədəm görmüşdü o ilanı. Dədəm rəhmətdih söylüyürdü kü, gördüm qoyun oduyur. Qoyun ürkəndə deer, gördüm qoyunun biri ağzı geri gedir. O birilər irəli qaçır. Bu ağzı geri gedir. Dedim, bu dəli oluf, bu qoyun. Bu nədi? Qoyun nəşə getdi, getdi, girdi qayanın arasına, qoyun orda yoxa çıxdı. Sümürüf e. Nə ilan deellər ona bilmirəm. Belə eliyif çəkif. Getdim, deyir, nə qədər o qayanın o üzünən baxdım, bu üzünən baxdım. Heç elə bil o qoyun ora girməmişdi. Gələndə də sayıb. Görüp qoyunun biri yoxdu. Bax başına belə bir ağivət gəldi. Nəşə, həmən oosunçu dedi ki, Kəmər Qayada bir ilan var. Gedim onu tutum. Ama hər öyə bir put buğda yığın, verin, o ilanı mən tutum. Qapana qoyun, çəkin. Bilmirəm, Vallah, neçə kilomu, neçə putmu. Özüm də əlimnən onu tükün qayçılıyım, verim, bir səhəng çatısı hörün. Hə. İndi o nə ilanıydı. Heylə şey varıdımı, yoxudumu. Orasını deyə bilmərəm. Onun dediyni deyirəm. Biri dedi, mən verirəm, biri dedi, mənim yoxdu, hardan alım, verim. Biri dedi, mən on kilo verirəm. Dedi:

– Yox e, mən o formu dəyşətdi işə baş qoşuram. Bəlkə o ilan məni sordu, götdü getdi, heç sağ çıxmadım. Amba sağ çıxsam, hər öyə bir put buğda veressiniz.

Razı olan olmadı. Bax o oosunçular helə çıxdı getdi. Yığıf versəydilər, bəlkə də tutardı.

269.

Bizim əvdə bir dənə ilan oluf. Mən uşağıdım. Hələ oxumurdum. Təxminən beş-altı yaşım olardı. Afsınçı gəlirdi evlərdən ilan yığmağa. Quran oxuyurdular, nə oxuyurdular, neyliyirdilər, ilan ya-

vaşcana, dimməz-söyləməz gəlif görükürdü. Amma bizim evdəki ilan o llar nəkqədər elədilər, çıxarda bilmədilər. Axı biz bilirik. Dedi ki, yalannan deyirsiz. Dedih, yox var. Sora aşdılar kitaba baxdılar, bir-birinə him-cim elədilər, nə cür danışdılar, neylədilər, dedilər, hə, uje bildih. Nədi? GəlmİYƏjəh. Dedi, bı evdə bir göygöz qadın var. O ilan onu həriyir ki, o göygöz qadını vırsın. Qabaxda da qapıların başı belə beton dəyildi. Yoğun palıd ağacınnan belə düzürdü, onnan sora üsdünə hörgü qoyurdular. Deyirdi, qapıdan çıxanda gözdüyür onu. Onnan başqa ayrı heş bir yerdə vıra bilməz. Ancax ode, bax o palıd ağaşdarının arasınnan bəlkə özünə yer tapa. O arvad (o göygöz arvat) da mənim anamıdı. Dedi, onu isdiyir vırsın. O niyə vırsın, onu hələ demirdi. Bizə sirri demədi. Sora anam dedi ki, hə, bir dəfə mən onu vırmışam. İlanı. Deyir, ta ollara mən demədim. Deyir, bir dəfə maşaynan vırmışam. Afsınçılar ilanı yığır aparırdılar ki, camahata ziyan verməsin.

270-272. BƏDNƏZƏR

Bədnəzər dəyməsin deyə bir az üzərriyi, sarımsağın qabığıdı, soğan qabığını, duzu götürürsən başına həriyirsən, atersan ojağa. Deyirsən:

Duzu əriyən havayam,
Hər dərtdəre davayam.
Özüm üçün yığmışam,
Özgələrin gözün alsın.
Pis gözü o alsın.

Tökürsən ojağa, ojax çırtdeşer. Deyirsən ki, hə, badnazarmış. O külnən də həmən uşağı qayıdıv oxaleersan.

271.

Bədnəzəri kəsdirerih dana. Mollalardan asılıdı o. Göz dəyməsin deyən üzərrih yandırellar. Gözmuncuğu asellar. Üzərriyi yandırır onun külyünən uşağın boğazını oxaleellar, kürəyni oxaleellar.

Nazar yerin kəsərsən. Nazar yeri iki damarın arasındı. Boynuyun dalındadı. Üzərrih yandırerix, nazarrarı kəsərih. Biz həylə eleerih.

Nazar gəldi, azar qaç. Gejə gəlmisən, gejə get, günüz gəlmisən, günüz get. Yanı gejə göz dəyifsə, gejə çəkilsin, günüz göz dəyifsə, günüz çəkilsin. Üzərriyi yandırellar. Onun tüşdüsün saa verellər ki, nazar getsin. O gerçəhdi. Yekə adama da dəyer.

Dəvənin yununnan qatma toxuyuf uşağın bədəninə bağlıyırdılar ki, gözdən, bədnəzərdən qorusun.

Öyün də nazar duası var dana. Yazdırersan, onu qapıdan asersan.

Mal-heyvana da nazar dəyəndə içində üzərriyin yandır, tüşdüsün verginən belə. Üzərriyi qapıdan-bajadan aserlar. Bəzisi görürsən nal aser. Çöldən, görürsən, nal asellar. Qoç buynuzu asellar. Yanı kı öyümə nazar gələndə o buynuz batsın ona. İt p..unu da görürsən, düyünnüyüf asellar. Nazar getməhdən ötrü. Bij adam eleer onu. Bizdə elə şey yoxdu.

272.

Deyir, o vaxdı göyərti muncuğu varımış. (Mən görməmişəm). Belə basırmışsan, gömgöy göyərimmiş. Əlı çəkəndə ağarırmış. Onnan birin bağlayırmışdar nehrənin üsdünə ki, göz dəyməsin. İnəyin buynuzuna da bağlayırmışdar.

273. QURBAĞA GƏLİN

Bir patşahın üç dənə oğlu olur. Oğlannarı həddi-buluğa çatır, evləndirməy isdiyir dənə. Bunnan irəli qayda-qanun varımış, gedərmişdər, gölün qırağında ox atarmışdər. Ox atır, hənsi qapıya düşsə, onun qızın alırmışdər, isdiyir nə olur, olsun. Nəysə, sifdə oğlanın böyüyü atır, gedir bir naxırçının qapısına düşür. Bu heç. Bu mənimsədi, götdü, nişan verdilər buna. Ortancıl da atır, gedir düşür bir ayrı babanın qapısına. Balaca oxu çəkir, boşduyur, gedir, düşür düz bir qurbağanın⁴¹ üsdünə. Patşah çox pərt olur ku, bu nətəər ola, mən patşah olam, bu ox gedə qurbağanın üsdünə düşə. Deyir ki, dədə, bu, mənənim qismətimdi, mən munu alajam. Allah-tala qismət verif bunu mana. Nəysə, bu iki dənə oğluna qırx gün, qırx gejə toy eliyir, bulları evləndirir, hərəsin bir evə qoyur. O balaca oğlu da qurbağanı götürür qucağına, gətirir ayrı bi damxada olur. Nəysə, patşah çox pərt olur ku, bu oğlu qurbağaynan evlənməlididi. Nəysə, buna öz torpağınnan bir qırax yerdə, bir balaca çousdan⁴² tikir, deyir ki, gedin orda qurbağaynan nətəər dolanırsız, dolanın. Burda dolanıllar, yaşamaxda olullar. Nəysə, bu oğlan gedirmiş cütə. Gəlir görür kü, evi yığırdırılar, cəhlü-cəlal. Ə, deyir, belə şey olar? Bir gün belə, beş gün belə. Yeməh-zad da hamısı sdolun üsdündə hazır. Bir günləri, nəysə, deyir ki, bəs bu Xudavənd-aləmin nə sirridi? Mən nətəəri eliyim ki, munu örgənəm? Nəysə. Tezdənnən də durur ku, yeməh hazırıdı. Bir gün belə, beş gün belə, bir gün tezdən gedəndə busur.

Qapıda gizdənir, baxır ki, Xudavənd-aləm, bu tısağadı, qurbağadı, nədi, bunun çanağınnan bir dənə qız xeylağı çıxdı, Günə deyir, sən çıxma, mən çıxaram. Ay kimi işix verir. Həə... Başdadı evi süpürməyə, yığışdırmağa, əənə-bəənə. Gəliv elə qınıma girim

⁴¹ Söhbətə qulaq asan digər söyləyici düzəliş verdi və oxun qurbağanın deyil, tısağanın üstünə düşdüyünü dedi.

⁴² Çousdan – koma, ev

deyəndə oğlan tutur. Deyir ki, tay-tüşün içində mən böyüzbü⁴³ olmuşam, dədəm də mənim üzümə baxmır. Bu göyçəhliyində adam-san sən. Nətəər danlancı⁴⁴ olmuşam mən. Qını götürür kü, ojağa ata. Qız əlinnən tutur, deyir:

– Tullama! Qını ojağa tullamaginən, peşman olehsən.

Nəqədər eliyir, deyir ki, tullama.

Deyir:

– Nə peşman? Peşman nədi?

Atır ojağa, yandırır. Nəysə, gedir tay.

Gəllilər burda bunnan aylə quruf, yaşıyılar.

Bir günnəri patşah deyir ki, gedim görüm ora bir oğul tullamışam, görüm o nətəərdir, nətəər döyül, nağayrır, nə iş görür. Elə çousdanın böyrünnən gedəndə görür, Xudavənd-aləm, gəlin xeylağı çıxdı bura, belə nə bilim ey, ayrı curə. Padşahın da arvadı təzə ölmüşümüş. Deyir:

– Bu nətəər olan şeydi?

Ən-bəən. Nəysə, gəlir vəziri, vəkili yığır bura, məsləhat eliyir. Deyilər ki, munu elə bir yerə göndərəh ki, gedər-gəlməzə.

Vəzir deyir ki, bunu göndərəh getsin. Nəysə. (Çox şey elətdirir, körpü-zat düzəltdirir. Yadımda qalmıyır hamsı. Yadımda qalanan deyəjəm). Deyir ki, get elə bir qazan gətiginən ki, mənim nəqədər mal-döölətim var, hamısın yığım o qazana, qaynasın dana. Nəysə, oğlun çağırır, oğluna deyir munu. Oğlu gəlir, bekef çousdanda oturur. Gəlin deyir ki, hə nooldu? Saa dedimmi, qını tullamaginən. Deyir ki, elə sənin sözüənə baxmadım, amma dəəsən, mənim başım ağrıyajax. Dedi:

– Nə dedi dədən? Nə zakas verdi?

Deyir ki, belə-belə. Deyir:

– Getginən o məni götdüyün yer var e, gölmənin qırağı, orda durginən, çağırğınən gölməni “Hürü, Hürü!”. Gölmədən bir adam

⁴³ Böyüzbü olmuşam – biabır olmuşam

⁴⁴ Danlancı – danlanan

hay verəjəh. Denən, Pəri dedi ki, o balaca qazanı versin. Balaca qazanı versin, gətiginən.

Nəysə, gedir o gölmənin qırağında durur, çağırır: “Hürü, Hürü!” Deyir kin, Pəri deyir kin⁴⁵, balaca qazanı versin. Nəysə, qazanı sürüyüf gətirir. Patşah gəlir, baxır kin, ayə, bir mənim döölətim yox, hələ beş dənə mənim kimisiin döölətini də kəsif yığsan, bı dolmaz. Bu hələ heş yarısınan da olmaz. Deyir ki, sən öl, bu əmələ gəlmiyəjəh. Bunu nətəər eliyim? Nağayırım? Bir günnəri də oğlun çağırır, deyir:

– Bala, bura gəl, sana bir söz deyim. Get o sözü də yerinə yetiginən, onnan sora da....

– Ay dədə, noolufdu?

Deyir:

– Getginən, nənən rəhmətə gedifdi, zirzəminin haçarı nənəndə qalíf. Aparıv o dünyuya. Get o haçarı gətiginən.

– Ay dədə, mən ora nətəər gedim? Ora mən gedə bilərəm? Mən nağarım?

Deyir:

– Bala, getməsən, boynunu vurajam sənin. Get haçarı gəti, zirzəminin haçarı ananda qalíf.

Nəysə, gəlir. Gəlin görür kü, bikef gəlir.

– Həə, nooldu? Saa dedimmi, qınıma dəyməginən.

Nəysə, deyir ki, belə-belə. Deyir:

– Gedirsən həməən gölmənin qırağına, məni götdüyün yerə. Ordan çağırırın, “Hürü, Hürü!”. Hürü hey verəjəh. Denən, Pəri dedi ki, orda at var. Boz at var, onu göndərsin. At gələjəh, minərsən. At okqədər gedəjəh, çox gedəjəh, az gedəjəh, nə bilim ee, dərələri aşajax, bir dəfə sağ əyağın yerə vurajax, yer ayrılajax. Onda, tunel ayrılanda o tunelnən gedirsən.

Nəysə, bu, dediyin eliyir, gedir ora, Hürünü çağırır. Gölmədən bir boz at çıxır. Atı minir, gedir. Az gedir, üz gedir, dərələri

⁴⁵ Kin – ki

aşır, gedir, təpələri aşır. Gedir, nəysə, at sağ əyağın yerə vurur, yer ayrılır belə. Bu yerə düşür, görür kü, bir dənə ağsakqal kişidi. Deyir:

– Ay bala, cavan oğlansan, hara gedirsən? Bu, gedər-gəlməz yoldu. Niyə gedirsən?

Deyir kin, ay dayı, Vallah, məni atam göndərif, anamın yanına gedirəm. Bəs belə-belə, haçar onda qalır. Deyir:

– Ay bala, Vallah, gedə bilməysən. Elə bir yoldu ku, bura gədən qayıtmır.

Deyir:

– Nə bilim, Allaha pənah, gedirəm dana.

Gedir, nəysə, gedir görür kü, bir dənə oğlan lüt, çılpağ uzandı belə, arxın üsdündə. Bullar hamısı üsdünnən gedif, gəlir. Deyir ki, ay bala, belə durğanın, mən addıyım dana. Deyir:

– Yox, mənim ejirimdi⁴⁶, qoy çəkim.

Deyir:

– Niyə belə eliyirsən?

Deyir:

– Get, qayıdanda deyəjəm.

Elə bilir ki, gedif qayıtmıyajax dana. Nəysə, bir də gedir görür kü, biri lüt, çılpaq qaratikan kolunu şəllənif gedir. Deyir ki, ay bala, niyə belə eliyirsən? Deyir ki, get, qayıdanda deyəjəm. Gedir. Görür kü, biri də yumurtanı yığıp kəndirin arasına, nə qədər eliyir, götürə bilmir. Deyir ki, niyə belə eliyirsən? Deyir:

– Get, qayıdanda deyəjəm.

Gedir, çıxır düz nənəsinin yanına.

– Ay bala, sən niyə gəlmisən bura? Sən gələn yol döyül bura, başına dönüm. Səni kim göndərif bura?

Deyif ki, nənə, məni dədəm göndərif. Deyif ki, zirzəminin haçarı nənəndə gedif, get gətiginən. Deyiv:

– Ay bala, dədənin üzünə Allah-taala qara çəhsin. Ona siftdə deynən ki, dədə, nənəm dedi ki, ağzınnan bir qığılıcı od düşsün əyağına, əyağınnan yana-yana başınatan getsin. Deynən, bax, nə-

⁴⁶ Ejirimdi – günahımdı

nəm heylə dedi. Haçarın yerin deyirəm saa, zirzəminin çərçivəsinin arasındadı. Haçarı demə sifdə. Sifdə mən dediyimi denən. Denən ki, nənəm dedi, Allah onun üzünə qara çəhsin! Ağzınnan bir qığılıcım od düşsün əyağına, əyağınnan yana-yana düz başına getsin.

Nəysə, qayıdır oğlan gəlir. Yolda gördüyü həmən o yumurtanı kəndirə yığanı görür yenə. Deyir ki, okqədir orda-burda hinə girif yumurta oğramışam, indi bu dünyada əziyyət verillər mana, zulum verillər. Sora gedir qaratikan kolun daşıyanı görür. Deyir:

– Niyə belə eliyirsən?

Deyir ki, yetirənin çəpərinənin kolu çəhmişəm, indi bu dünyada mənəm ejirimi verillər, deyillər ki, burda ejirini çəhməlisən.

Sora gəlir körpünün üsdə uzananın yanına. Deyir:

– Okqədir mən yolu qazmışam, körpünü uçurmuşam, indi mənə əvəz eliyillər, deyillər ki, burda körpü olğanın, zulmunu çəhginən.

Nəysə, çıxır gəlir. Görür kün, kişi ordadı. Deyir:

– Ay bala, bura hər adam gedif-gəlməz. Sən nətəər oldu qayıtdın?

Dedi:

– Ay dayı, mənəm məleykələrim var, o məleykələr mənə aparadı ora, gətirdi. Hər adam gedif gələ bilməz ora.

Deyir:

– Mən də sırr qaldım ki, sən nətəər gedif gəlmisən ora?

Nəysə çıxır, görür, at ordadı. Atı minir, gəlir. Dərələri-təpələri aşır. Gəlir, dədəsinin sahəsinə çıxır. Görür, bir çoban qoyun otarır. Görür kətdə toy səsi var. Çobannan soruşur ku, kimin toyudu? Deyir:

– Fılan bəyin toyudu.

Öz-özünə deyir ki, boy ə, dədəm evlənir, bəs görən kimi alır o? Nəysə, atı gölmənin yanında boşduyur, gəlir, özün çatdırır dədəsinin yanına. Uje mınnar gediflər gətirməyə gəlini. Gəlinin də özünə hayandı kı, axı bu başa çatdırı bilməyəjəh, mütləx əri gələjəh. Nəysə, gəlir çatır.

– Boy, ay bala, gəldinmi?

Vəziri, vəkili çağırır kin, munun boynun vurdurmağa hazır olsun dana. Nəysə, deyir ki, dədə, qoy nənəmin dediyi sözdəri deyim,

onnan sora boynumu vurarsan. Deyir ki, nənəm lap yaxşıdı, kefi köhdü, vəziyyəti də yaxşıdı. Dedi ki, Allah-taala dədənin üzünə qara çəhsin, ağzınnan bir qığılıcı od düşsün əyağına, əyağınnan yanayana düz başına getsin. Bunu deyən kimi ağzınnan bir qığılıcı od düşür, əyağına kimi alışıır, yanır, kül olur. Bir xısma kül olur. Hay düşür kü, ə, getməən e, patşah yandı kül oldu. Zirzəmidəki o haçarı da götürüllər. Ayləvi gəlillər, o çousdanna gəlillər, həmən o döv-lətin ziyəsi olullar.

274. PADŞAH OĞLU

Bir patşahın oğlu ova çıxır. Bir dəsədə adamımış dənə. Qabax-larına bir ceyran çıxır. Bu düşür bu ceyranın dalına. Bir müddət qavır dana atınan. Qavır, qavır, ceyran gedir girir bir mağaraya, bir kahıya. Ha eliyiv atdan düşüf gedincə, gedif görür kü, ə, çənəsi burdan (söyləyici əlini sinəsinə aparır – top.) bir arvatdı. Deyir ki, a bala, kimsən, nəçisən? Deyir ki, bəs bir ov varıdı, qavdım gəldi bura. Mənim ovumu ver. Deyir ki, ay bala, bura ov-zad gəlmiyif. Deyir:

– Axı ovu mən gətirdim, bura girdi.

Deyir:

– Yox, bala, bura ov gəlmiyif.

Bu fikirreşir, deyir ki, yox, mənim ovumu ver. Axırı, çox irixirda, deyir ki, yox. Bu, demeynən sehırbaz arvatdı. Bu, hər fasona düşür. Çıxır gəlir, səhəri bir də gedir. Bir də gedəndə deyir ki, sənin ovun filan yerdədi. Bu gedir. Ovunu gəldi filankəs apardı. Bir patşah.

Gedir, gedir, çıxır bir düzü-biyabannığa, bir meşəliyə. Gedir görür kü, bir kahadı. Girir ki, kahada bir arvat var. Bu, dev anasıdı. (Da, bala, sən də bağışda). Dev anasının döşü bude, burdadı, belə sallanır. Ayə, içəri girir, deyir ki:

Adam-badam iyisi gəlir,

Yağlı gödən iyisi gəlir.

Deyəndə bunu isdiyir yeyə. Deyir ki, ay bala, sən kimsən, hardan gəlmisən? Nətəər olufdu ku, mənim oğlannarım səni tapmı-

yıf, sana ras gəlmiyif? Deyir ki, ana, bəs belə-belə. Deyir ki, onda gəl belə eləyəh. Mən səni yemirəm, oğlannarım gəlsə, səni parçalı-yajaxlar. Gəl, səni qoyum sandığa, saa yazığım gəlir. Əyər razılıx versələr, çıxartsalar, səni atıf-tutajaxlar. Belə göydə atıf-tutajaxlar. Çığırma, qorxma, heş bişey eləmiyəjhələr. Bunu götürür, qoyur sandığa, sandıxda bir az qalır. Bu devin (arvadın) oğlannarı gəlir. Görüşüllər, bunnar başdıyır ki, burda adam iyisi gəlir də, deyəndə deyifdi ki, heş-zad yoxdu. Çöldə nə yemisınızsa, odu. Burda hes zad yoxdu.

Çox iri-xırdadan sora axrı qayıdır ki, and için ki, dəymiyejeyih, adamı çıxardım. Bullar deyir ki, bəs belə-belə. Deyir ki, and için ki, anamın südü bizə qənim olsun, əgər ona dəysəh. Deyif:

– Bu, sizin qardaşınızdı, muşdulugumu verin.

Deyəndə hamsı deyir ki, and olsun, ana, sənin südüne, biz o qardaşımıza dəymiyejeyih. Deyir ki, yaxşı. Sandığı açır, oğlanı çıxardır. Bullar oğlanı belə tulluyur, belə tulluyur, axrı, dev anası qayıdır ki, da bəsdı, ay bala, bunu qoyun yerə. Buraxıllar, soruşullar ki, bəs nədi, nə döyül? Deyir ki, bəs mən ovumun dalınca gəlmişəm. Həmən ceyranın dalınca. Bu deyir ki, sənın ovun gediv ayrı yerə. Gedir çıxır, burdan bunun biri bunu aparır bir başqa ölküyə. Başqa ölkədə də bir ev var ki, deməli, böyüy imarətdi. Hər cürə hak-hesaf, nə desən, var. Bu da bir ayrı devin evidi. Deyif ki, bura sən çətin girəjhəsən. Elə bir yerdə gizdənginən ki, içəri girəndə bu qapının ağzında səni görməsın. O, içəri girəndə sən qapının dalında dur. O qapını açıf örtəndə sən qalajehsan içərdə. Deyir:

– Yaxşı.

Bular qayıdır gəlir, oğlan qalır burda. Bu oğlan qalır burda, görür kü, budu dev gəlir. Devın atının tüşdüşü, yolun tozu dünyanı götürür. Bu fikirəşir, fikirəşir, nəysə, gəlir. Qapını açır, girir içəri bu. Hes-zad hiss eləmir. Girir içəri. Bu dev içəri girəndə bu da ehmalca addıyır qapının dalına, qapını kilitdiyir, bu qalır. Səhər duruf dev gedəndə bu oğlan qalır bunun baxcasının içində. Bu çıxıf gedif da, Allah bilir. Yavaşca-yavaşca girir içəri. Girir içəri, görür atın qabağında ət var, itin qabağında ot var, hamsı əksinədi. Hahah,

gedir. Görür kü, bir dənə qız saçınan asılıf göydə. Oğlan xançalın çıxardır, bu qızın kəndirin kəsir, bunu azad eliyir. Deyir:

– Nədi bu, nədi?

Deyir ki, məni dev gətiriv özünə aylə qurmağa. Mən də razılıx vermirəm. Ona görə məni dar ağacınan asıf. Deyəndə deyif ki, yaxşı, nağarax, nətəər eliyəh, biz burdan çıxax? Deyir ki, get pəyiyə. Pəyədə at var, o pəyədən atı çıxart, yəhərrə, gətiginən. Bizi o at çıxardar. Hasarın üsdünnən keçəjiyih. Gedir pəyədən atı çıxardır, tay bullar da... İt də qoymaz bunu apara haa. At da qoymaz, o biri şeylər də qoymaz. İlan da var. Yırtıcı heyvannar çoxdu. İndi bulların hamsın... Atın qabağına otu qoyur, itin qabağına əti qoyur. Ta bı bına dəyəər? Hamısın əksinə qoyuf, indi bı hamısın düzəldir. Sora gedir qızı da qolunna tutur gətirir, qapıda ata minir, qızı da alır tərkinə, tərpenillər. Bir müddət gəldihcən deyir ki, dala bax görginən, bir şey görülmür kü? Deyif:

– Yaman duman gəlif.

Deyif ki, heş bişey, sür! Bir müddət gəlir, deyir, yox, duman döyül, tozdu. Haha. Deyir:

– Yox, Vallah, nəysə, qarannıx çöhdü.

Deyəndə deyif ki, uje qarannıx çöhdüsə, yavaş sür. Uje bunun kələfi qarışıf. Deyir, bulların dalıncan gəlif, bilif bunun dalıncan gəlir ki, bunu bir təhər eliyə. Deyir:

– Onda yavaş-yavaş sür.

Ha-ha, ha-ha, gəlir. Qızı da götürür, çıxır gedir.

(Çərkəz baba –) Göydən üç alma düşdü...

(Qaytaran baba –) Ə, yox, almanı neynirsən?

275. HALAL SÜD ƏMMİŞ GƏLİN

Birinin bir oğlu varmış aman-zaman. Bu, oğlun evləndirmir. Hamı deyir, niyə oğlunu evləndirmirsən? Deyir:

– Ay bala, Vallah, gəzirəm dana, Allah bir halal südəmmiş yetirsin ki evləndirim dana.

Bu, okqədər qalır, qalır... Günnərin bir günü bunun evinə bir qız uşağı gəlir. Deyir:

– Ay nənə.

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Ay nənə, məni ya qızdığa götürünən, ya gəlinniyə götü.

Məni burda saxla.

Deyəndə deyir:

– Ay bala, mən elə nəvaxdan gəzirəm ki, bir halal südəmmiş ola, oğluma alam.

Deyir:

– Ay ana, elə mən. Ras ki deyirsən, mən.

Deyir:

– Yaxşı.

Gəlir, bunu oğluna alır, evləndirir. Bir müddət qalılar. Vax gəlir, günlərin bir günü bu arvad ölür. Arvad öləndə camahat hamısı tökülür. Bu, yerdədi dənə. Bu yerdə olanda bu oğlan fikir verir ki, görüm ə, bu nəğayır, nənəmi ağlıyır, ağlamır. Görür heş bu nənəsini ağlamır. Gəldi, deyir, nənəsinin əyağaltısında otdu. Deyif, xəlvət oturuq, ağlıyax. Amma baxır ki, burada da ağlamadı. Sora görüf, yox, indi də gəldi baş tərəfdə, yasdığın üsdündə otdu. Deyif, həlbət orda ağlıyax. Görür kü, yox ey, gənə ağlamadı. Bir az qalannan sora çıxır taxdın üsdünə. (O vaxdı qaravat yoxumuş da, ağaşdan taxt qayırmışdar, üsdünə mitil atırmışdar). Deyif ki, həlbət orda ağlıyax. Oğlanın elə fikri bundadı e. Görür, yox e, bı ağlamadı. Nəysə, bunu cinazada aparıllar yuyajağa, yuyajaxda yuyullar, yuyuf qutarıf büküllər-eliyillər. Çiyinnərinə alıf gedəndə həməən bu qız gülür.

Oğlanın fikri bundadı haa. Day nənəsində döyül. Deyir, ə, bu əyağaltda otdu, ağlamadı, başda otdu, ağlamadı, qaravatın üsdünə çıxdı, ağlamadı. İndi hələ nənəm gedir, bu niyə gülür? Sən öl, bunun əvin yıxajam. Deyir, yaxşı, eybi yoxdu. Gedillər, aparıllar nənəsin dəfn eləyif qayıdıf gəlillər. Camahat topalaşır dana, azdan-

çoxdan, olannan-qopannan. Hərəsi bir istikan çay içir, çıxıf gedənən sora qalıllar ikisi. Deyir:

– Bura bax.

Deyir:

– Nədi?

Deyir ki, sən bu sirri aç mana.

Deyir:

– Nədi?

Deyir ki, nənəm öldü, ağlamadın, bu heç. Əyağaltında otudun, dedim, ağliyehsan, ağlamadın. Başda otdu, dedim, ağliyehsan, ağlamadın. Qaravatda otdu, ağlamadın. Yaxşı, buları güzəşd eliyirəm, de görüm, nənəm cinazada gedəndə niyə güldün? Bu sirri aç. Deyif ki, oğlan, gə bu sirri soruşma, peşman olarsan. Deyif:

– Niyə?

Deyifdi:

– Peşman olehsan də.

Deyifdi ki, peşman-zad olmuyajam, deginən. Deyif ki, nənən çox halal, halal deyirdi. Allah halalın yetirsin, halal süd əmmişin yetirsin, filan, feşman. Nənən dədənin bir çarığın oğurruyuf, verif başqa adama. Bir də qonşu qapıdan oğurruyuf bir dənə köhnə süpürgə gətirif. İndi ollar o tabutun, o cinazanın qabağında bir-birinə dəyə-dəyə gedəndə mənə gülməh tutdu. Baxır görür kü, boy qız yoxdu yanında. Deməli, bu məleykəymiş. Çıxdı getdi. Təpəsinə-gözünə döyür ki, gərəh bunu mən demiyeydim də. Bu halal südəmmiş çıxdı getdi. Hə, bax, burası yadımnan çıxdı. Ən qəşəh yeri oreydi. Deyir:

– Əyağ altında otudum, gördüm, balağım (tumanımın əyağı) qana batır. Çıxdım yasdığı üsdünə, orda da gördüm gənə batır, axırı, çıxdım qaravatın üsdünə.

Deməli, ev qan olur deyir. Bax heylədi, bala.

276. ƏZRAYILIN KİRVƏLİYİ

Bir kişi varmış. Bının da bir dənə oğlu varmış. Olan-qopan bir oğlu varmış. Bunun sünnətin, kiçih toyunu eləməliymiş. Hamma

ağlına gələn, ürəyinə yatan adam olmur ki, kirvə tuta. Deyir, gedə-jəm, elə bir adam tapajam ki, ürəyimə yatsın. Durur bu kətdən çıxır gedir o biri kəndə. O biri kəndə gedəndə gedir görür kü, yolda bir nəfər adam gəlir.

– Salaməleyküm!

– Əleykümsalam.

– Qardaş, kimsən, hara gedirsən, hardan gəlirsən?

Deyir ki, Vallah, sana nə deyim, elə belə gedirəm də.

Buna ayandı. Deyif:

– Yox da, hara gedirsən?

Deyifdi ki, Vallah, qardaş, bir oğlum var, onun sünnətin elə-məy isdiyirəm. Canıma, ürəyimə yatan adam yoxdu ki, onu... Deyif:

– Mən.

Deyir:

– Yaxşı.

Gətirir, bunu – uşağı qucağına qoyur. Əzreyil bu uşağı tutmalıdı, ayrı adam kəsməli. Gətirir uşağı bu tutur, biri kəsir, qutarır. Qutarannan sora deyir ki, bilirsən, nə var? Deyir:

– Nə var?

Deyir:

– Bilirsən, mən kiməm? Mən Azreyiləm. Ras ki sən mənə qohum oldun, mən sana dəyif dolaşmıyajam. Hamma dediyimi elə.

Deyir:

– Nədi?

Deyir:

– Mən nə desəm, onu elə.

Deyir ki, filan meşədə belə yekə-yekə yarpax var. Ged onnan yığ gəti, kətdə kim xəstələnsə, bir şey olsa, apar onu üsdünə vurginan, ayılajax. Hamma bu şərtinən. Əgər mən ordayamsa, sənün gözünə görükəjəm. (Əzreyil deyir ha). Əgər mən xəstənin əyağ tərəfindəyəmsə, maalicə elə, yox, baş tərəfindəyəmsə, eləmə, denən mənəni döyül. Deyir:

– Yaxşı.

Nəysə. Belə də eliyir. Bu uşax çıxır gedir, bu da gedir yarpağı da gösdərir. Bu beş-altı yarpax qırır. Bu kətdə birin, o kətdə birin, üç-dördün maalicə eliyir. Günnərin bir günü bir kəndə xəbər gəlir. Ta bu yayılır ki ə, kəntdə bir kişi var, belə maalicə eliyir. Gedillər. Gedillər bunu aparıllar, gedir görür kü, Azreyil qaravatın baş tərəfindədi. Deyir ki, bir dörd nəfər adam gətirin. Deyir:

– Nədi?

Deyir:

– Sən burda dur, sən orda dur, o da orda. Qaravatı hərrə.

Qaravatı hərriyənnən sora da axı Azreyil qaldı əyaxda. Xəsdənin canını ala bilmir axı bı. Çıxannan sora deyir:

– Qardaş!

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Büyünnən mən sənnən qutardım.

Onnan da üzülüşüllər.

277. ƏZRAYILDAN QAÇAN ƏR-ARVAD

Birinin də züriyəti qalmırmış, ölürmüş. Bir oğlu olur yenə. Bu ər-arvad fikirəşir, bunu götürür kü, ay Allah, mən munu hara aparım ki, orda Azreyil olmasın. Kətbəkət gəzillər. Hər yerdə deyillər:

– Ay bala, ay qardaş, helə kənd olmaz ki, orda Azreyil olmasın.

Bular genə umudnan bura gedillər, ora gedillər. Gedif başqa bir kəndə çıxıllar. Kətdə gedillər bir evə. Deyir:

– Ay baji.

Arvat deyir ki, nədi, xeyirdimi? Deyəndə, deyir ki, bəs belə-belə, Azreyildən qaçırıx. Deməynən, bu da Azreyilin evidi. Deyir ki, ay bala, Vallah, sən deyirsən, haxdı, amma helə kənd olmaz ki, orda Azreyil olmuya. Deyir:

– Yox ey, xala, gəzirih dana, görəy Allaha pənah, havax taparıx, taparıx. Deyir:

– Onda oturun, oğlum gəlsin.

Azreyil də oğludu. Gəlir oğlu, deyir:

– Ay nənə, bular kimdi?

Deyir:

– Ay bala, bəs belə-belə, bullar Azreyildən qaçır. İndi də gəlif sənin yanına, insaf elə.

Deyiv:

– Ay nənə, ona narahat olmaganan, mən onu elə eliyəjəm ki, nə sənnən görsün, nə Azreyildən görsün, nə mənnən görsün – heş birinnən görməsin.

Deyir:

– Nədi, ay bala, nağayrehsan?

Deyif:

– Heş nə.

Deyif:

– Nənə.

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Mən çıxıf gedəjəm işə savağertə. Səhər qəşəh bir teş xamır yoğur, qəşəh başda pişiməyə. Pişiməyə başdıyanda uşağa çörəh vermə.

Səhər açılır. Azreyilin anası xamırı yoğurur. Ojağın yanında da bu arvat oturur, uşax da qucağında. Bu da uşaxdı dana “pəpə, pəpə” eliyir, yanı çörəh ver. Anası buna deyir ki, qoy pişsin, verəjəh dənə. Qoluna vırır belə. Elə-belə eləməynən bının Azreyil canını alır. Arvat başdıyır aqlamağa ki, əlin tökülsün, canım, mən elədim. Mən elədim da, bunu belə eləməsəm, bu ölmiyejeydi, mən elədim. Onnan da arvad uşağı alır qucağına, çıxır gəlir.

278. ƏZRAYIL VƏ ÇOBAN

Bir nəfər çovannıx eliyirmiş. Gətirif çörəh yediyi yerdə görür bir nəfər də gəlir. Bu da demə, Azrayılmış – çovanın yanına gələn. Gəlir, oturur, deer:

– Ajmışam.

Deer:

– Ajmısan, gə oturax da, bir çörəh yiyəh.

Oturuf çörəh-zad yiyillər. Çox xoşuna gəlir. Deer:

– Sən bilirsən mən kiməm?

Deer ki, nəvlem sən kimsən? Deer:

– Yox e, deer, mən Azreeləm.

Deer:

– Sən canın?

Deer:

– Hə.

Deer:

– Onda kişi kimi deginən, sən bu kəsdiyimiz çörəh, mənim canımı havax alejaxsan?

Deer:

– Məsələn, bir iyirmi ildən sora. İyirmi ilə kimi hələ get yaşa.

Bu qayıdıf yox oluf, çıxıf gedif. Bu iyirmi il tamam olanda deer, ə, bu gələjəh. Mən nətəər eliyim? Mən nə cür eliyim? Buna kozır hazırıyır ki, mən nətəər eleem ki, buna kələh gəlim. Elə gözü-nü açır ki, Azreel bunun başının üsdündədi. Hələ paltarnı duruf geyinməliidi axı bu.

Deer:

– Nədi?

Deer:

– Bə saa demədim, iyirmi il büyüün tamamdı, gəlmişəm.

Deer:

– Elə canınçün mən də bəyaxdan elə onu fikirrəşirəm. Mən bilirəm, mənim canımı alejaxsan. Da indi gəlmisən, yaxşı eləmisən. Hara qaçanam? Yönüü çöyür oana.

Yox, deer, əgər əyax tərəfində olsam, bilginən ki, hələ saa möhlət verəjəm. Baş tərəfində olsam, da canını alajam. Bu da gözü-nü açır ki, bunun baş tərəfində dayanıf. Deer:

– Ədə, yaxşı eliyif gəlmisən, nağarax.

Deer:

– Yönnü oana çöyür, paltarımı dəyişim dana.

Hə. Bu yönünü oana çöyürəndə tez bu əyağın Azreelə tərəf eliyir. Başını o tərəfdən qoyur. Hə. Deer:

– İndi de görüm indi mənim canımı havax alersan?

Belə baxır. Deer:

– Getginən bir iyirmi il də yaşa. Amba bu dəfə demeyjəm ki, əyağında oturajam, başında oturajam. Elə havax gəldim, həmən an canını alajam.

Deer:

– Yaxşı.

Deer:

– Ə, Azreel gələnə kimi mən də gəmiyə minif çıxıf gedəjəm başqa ölküyə. Qoy gəlsin burda gəzsin.

Vax tamam olur. Bu gəmiyə minir. Həmən vax çıxıf gedir. Gəmidə görür kü, xeylax adam toplaşıf, bular hamsı gedir dana gəmidə. Nəysə, aradan biraz keçəndə görür Azreel gəldi. Baxır ki, ə, mən bunun əlinnən qaşmışdım. Mən nətəər eleem, mən nə cür eleem? Deer:

– Nədi?

Deer:

– Daa sözdü dana, demişəm. İndi gəlmişəm canını almağa.

Deer:

– Nağarersan?

Deer ki, gəmini batıraram. Deer:

– Ə, tək maa görə bu gəmini batirejaxsan? Bə bir belə adam var, günaha batersan.

Deer:

– Ə, elə bilirsən buları topalamax asandıdı? Bular hamsı mən-nən qaçırdı.

279. ÖLÜMDƏN QORXAN ARVAD

Deməli, birinin oğlu öljüymüş. Aman-zaman bircə oğlu varıymış. Ta görür kü, ölür gədə. Durur başına hərrənir, deyir:

– Allah-taala, mənim canımı al, mənim balama dəymə. Mənim balam yazıxdı, bircə dənədi, onnan işin yoxdu.

Qayıdır uzanır yerinə. Azreyildən Allah-taaliya sada gedir ki, bəs mən gəlmişəm oğlanın canını alam, bı arvat ağılıyr, deyir ki, mənim canımı al. Allah-taala deyir:

– Get onun canın al.

Azreyil qapıya gəlif yaxınnaşanda görür kü, arvat oturuf burda. Azreyil qapıya gələndə kölgəsi düşür dana. Uzun adamdı, böyüy adamdı, kölgəsi düşür Ayın işığına. Dana ürkür. Dana ürkənnən sora qapıda bir boş verdə varıymış, vedrə keçir dananın boğazına. Bilmirəm, su gəzirmiş, nağayırılmış. Takqatak ora-bura qaçır dana. İsdıyır vedrəni başınnan sala, sala bilmir. Arvat başın qaldırır:

– Başına dönüm, ay Azreyil, saa qurvan olum, azarrı mən dəyiləm, azarrı ode oğlumdu. Yeri ona sarı, yeri ona sarı, mənnən işin olmasın. Get oğlumun canın al.

Gör nətəəri axmax adamıymış, can nə qədər şirinimiş ha. Azreyil deyir ki, Allah-taala, mən bının hankinin canın alım? Deyir:

– Yaxşı, bir üç il o oğlana ömür ver, çəkil ordan. Çəkil, qoy görəh o arvat nağayrajax sora? Qoy arvat oğlunnan qabağ ölsün, onnan sora oğlunun canın alarsan.

İndi dünyadı dana, belə. Vax gəlir yetişir, sahat tamam olur, arvad azarrıyır. Balası gedir, gəlir:

– Nənə, nə lazımdı? Nənə, nə alım gətirim? Nənə, nə hürmət eliyim? Nağayırım?

Deyir ki, ay bala, Vallah, hes-zad lazım dəyil, sənin sağlığın lazımdı. Mən gedirəm ta, amma mən sənin üzünən qorxu çəhdim filan il. Belə-belə deyir, Azreyil canın alır, çıxır gedir.

Nə var canın almağa. Əyağın ujunnan başdıyır, yığa-yığa gətirir nəfəsi, ta bıra çatan təkı “pırır” eliyir, nəfəs çıxır gedir, qalır bədən yerdə. Bircə bədən qalır e yerdə, uruf uçur, gedir.

280. KEÇƏLİN NAĞILI

Bir kişi pastayannı taxıl əkirmiş. Amma bu çölə pastıyannı arpa çörəyi götürürmüş. Yerdə dana, topalaşllar belə. Bular oturuf çörəh yeəndə biri (yoldaşdı, tay-tuşdu) zarafata salır, deyir:

– Ə, sən bir belə taxıl əkirsən. Buğdanı neynirsən ki, pastayannı sən arpa çörəyi götürürsən?

Bu da təccüb eliyir ki, nətəər? Heş mənim buğda unum olmur axı. Bəs mənim buğdam hara olur? Gəlir evə. Evdə arvada deyir ki, arvat.

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Arvat, aş de, görüm mən bir belə dəyirmanı gedirəm, arpa da üyüdürəm, buğda da üyüdürəm. Niyə, mən pastıyannı arpa çörəyi götürürəm? Bəs mənim buğdam hara olur?

Deyir:

– Bilmirsən?

Deyir:

– Yox, nədən billəm?

Deyifdi ki, sənın İsfahanda bir bajın var. O İsfahandakı bajın elə bir tilsim qurufdu ki, sənın buğdan arpa olur. Onu sən öldümüyənə kimi elə arpa çörəyi yeyəsən. Fikirrəşir, fikirrəşir:

– Ə, day nə oldu mana? Bajım orda kefdə, mən də burda arpa yeyim?

Durur tərənir, gedir baysının yanına. Xoş-beş, baysıyanan görüşür.

– Ay qardaş, xeyirdimi? Nədi? Nəyə gəlmisən?

Deyir ki, bəs belə-belə. Deyir:

– Yaxşı.

Deyir:

– Qardaş.

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Qardaş, mənim burdan ora heş vaxı təsirim o qədər keşməz. Kimsə sənın buğdanı aparır. Sənın ayləndə nə varsa, o arvad eliyir. Gə mənim bu oğlumu apar. (Bu oğlu da keçəldi). Oğlumu apar, oğlum onun sirtin tapajax. Elə bunu apar, denə, Allah üzünə qara

çəhsin. Getdim, arxayın ol ta. Bajımı öldürdüm, bu da yetimidi. Gəttim saxlıyam. Belə de.

Gətirir qəşəh bı uşağı. Özüynən aparır, özüynən gətirir. Bir gün, iki gün, uşax görür kü, bu arvadın ayrı adamı var, padşah oğludu özü də. Bir gün, beş gün. Nəysə, elə olur ku, günnərin bir günü arabanı qoşuf gedillər. Uşax deyir ki, dədə, yavaş-yavaş get, gedim evə gəlim. Gəlir arvada deyir ki, dədəm dedi, birəz pul versin. Deyir:

– Nə alır?

Dedi ki, bəs bilmirəm nə alır. Bu arvat da keçəldən qorxur. Bu nə desə, onu eliyir. Gətirir, buna pul verir. O pulu götürüf gedir. Bu arada padşahın oğlu bu arvadın yanına gəlir. Bunu da keçəl görür. Padşahın oğlu arvada deyir:

– Heş bir gəlmirsən görəsən nağayırırım çöldə? Nətəər eliyirəm? Nə işdiyirəm?

Dəəndə deyifdi ki, sabah gələrəm. Orda nə bilim hardasan? Deyifdi ki, orda ala öküz biccə mənimdi. Ayrı adamın ala öküzü yoxdu. Deyir:

– Yaxşı.

İndi səərisi dayısına deyir:

– Sən yavaş-yavaş get, mən də gələjəm.

Deyir:

– Yaxşı.

Bu qayıdır evə. Dayısının arvadına deyir:

– Bibi.

Deyir:

– Hə.

– Maa bir az pul ver.

Pulu alır gedir tükana, bir altı metir ağ alır, götürür gedir. Gəlir dayısının yanına.

– Ayə, bala, bu nədi? Bunu neynirsən? Nədən ötürü almısan?

Deyifdi ki, dayı, ala öküzdən xoşum gəlir. Tay demir ki, burada bir amma var. Deyir ki, bala, neyniyəh? Gətirir qəşəhcə pıçaxnan tən ortadan kəsir, bı ağı yarısın bı öküzün belinə çəkir, yarısın da bı öküzün. Altdan da bağıyır. İkisi də oldı ala öküz. Bı keçəlin

gözü dağda-daşdadı kı, görüm bibim gəlir, gəlmir? Görür kü, gəlir. Gəliv qaliv yolun ortasında. İndi hayana dönsün? Orda da ala öküz var, burda da ala öküz var. Baxır görür kü, bu ala öküz o ala öküz-dən yekə aladı. Deyif:

– Hə, znaçıt budu.

Buy, gələgəl, kişi görür kü, əyə, budu arvat gəldi.

– Ay arvat, nədi bu? Nə xəjalətdi?

Dəəndə deyifdi ki, əşi, elə yetim uşaxdı dənə. Dedim ki, günüz axşamatan işdiyir, elə aparım isdi yeməh yesin. Gətirir, oturlar. Dəəndə deyifdi ki, o kimdi? Dəəndə deyifdi ki, o da padşahın oğludu. Dəəndə deyiv:

– Əşi, elə qonşusunuz dənə, onu da çağır. Çaarginan isdi xөрəhdi dana, yesin.

Dəəndə, deyifdi ki, bala, bala, dur, get qonşunu çağır bura. Arvat tez deyif:

– A kişi, uşağı niyə göndərirsən? Elə deyif, özün get.

Deyif:

– Yox a, uşax gedəjəh, bu saat deyif, gələjəh.

Yəni bir xeylax gedir. Bının – gədənin civində qoz var. Ta bı bınnan bir xeylağ aralanannan sora qozu belə yola tulluya-tulluya gedir. Birin ora, birin ora dana. Gedir çatır ora. Çatır padşahın oğlunun yanına. Deyir:

– Ə, bura bax.

Deyir:

– Nədi?

Deyir:

– Dayım o işi bilif, sənin başını bədəninən götürəjəh.

Dəəndə dinmir. Bu qayıdır, gəlir.

– Ə, bala, nooldu?

Keçəl deyir ki, nağayrım? Mən çağırdım, dedi ki, toxam, aj dö-öləm. Burda arvadın dişi bağırsağını kəsir. Deyir ki, əşi, dur özün get. Arvat burda yeməyi saxlıyif buna. Kişi gedəndə keçəl daldan qışqırır ki, dayı, dayı, yanında it var e. Yoldan daş götü. Daş götümüyəjəh ki, qozdarı dənnyəjəh. Elə gədə görür kü, (bu padşahın oğlu görür kü)

yoldan daş götdü, belə yığır əlinə. Keçəl civində nə qədər qoz varsa, töküf yola. Padşahın oğlu qoyur öküzü, qaçır. Axı bına deyifdi ki, dayım bilsə, sənin başını bədəninnən ayırax. Bu qaçır. Bular da burdan baxıllar axı. Arvat deyifdi ki, nədi bu? Niyə qaşdı? Keçəl deyif:

– Sənnən onun arasın olduğun dayım bilir. Getdi ki, onun boynun vura, .

Dəndə arvad deyir ki, onda mən getdim. Duruf bu da qaçır.

Aradan bir müddət keçənnən sora bı paşşah oğlu gəlir bulara. Bı keçəl bilir ki, bu, büyün burda olajax. Kişi də, uşax da girillər, pəyədə yatıllar. Pəyədə gizdənillər. Heç arvadın da xəbəri olmur. Aradan birəz keçənnən sora görür kü, padşahın oğlu gəlir, yaxşı yeyir, içir, əhvalatı da buna danışır. Nəysə, olmurol. Saa hardan xəbər verim? Oğlan tay yeyiv-içiv, uzanif yatıf. Arvat harasa gedir. Ojağın üsdündə də yağ qoyar. Yağ da dağ yağdı. Görür kü, bu oğlan belə yatıv, ağzı da açıx. Həmən bı keçəl gətirir bı yağı tökür bının xirtdəyinə (padşahın oğlunun). Padşahın oğlu ölür. Hay gəlir:

– Ayə, oğlan öldü.

Bu qaçıf gizdənir. Ayə hay gəlir:

– Ay aman, ay dad!

Deyir:

– Nədi?

Deyifdi ki, bəs padşahın oğlu mənim evimdə ölüf.

– Ayə, nə danışırсан? Sənin yanında bu nə gəzirdi?

Gədə deyir ki, gedirəm xəbər verəm ki, oğlunu filankəs öldürdü. Deyir:

– Yox, getmə.

– Niyə?

Deyir:

– Padşah bilsə, məni öldürəjəh.

Deyifdi ki, onda maa bi şey verin ki, demiyim dənə. Gənə arvatdan bi xeyli qızıl, pul qopardır. İndi tədbir tökür bı, keçəl. Gedif eşşəyi gətirillər. Qarannıx düşəndə bunu eşşəyin üsdünə bax beləjə, dik sarıyıllar. Bu tərəfinnən də ağaç qoyullar, bu tərəfinnən də ki, yxılmasın. Aparır, ötürüllər eşşəyi zəmiyə. Zəmi yiəsi də görür kü,

ayə, sən öl, zəminin içində bir eşşəh var, üsdündə də adam. Nə qə-dər çağırır, eşitmir. Heç vejinə almır (gülür – top.). Bı da öldü e.

– Ayə, bala, ayə, ayə, ay adam, kimsən? O eşşəyi niyə ötür-müsən ora?

Axırı gəlif boynunun dalınan bir ağaj vuran kimi bı, gupbul-tuynan düşür. Hay düşür, uje bunnan aralandı. Bunnan aralandı ki, uje bunu bu zəmi yiası öldürdü bu gədəni.

Deyir:

– Ay filankəs!

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Ay bala, mən nətəər eliyim ki, bilsinnər ki, mənim bu oğla-na canım çox yanıfdı, səsım bərk çıxsın?

Axı köhnə vaxlarda, (indi heylə şey yoxdu e) belə dizdərinə döyürmüşdər, şaxsey deyirmişdər e. Deyif ki, dağarın yoxdu ku? Dəəndə deyifdi ki, var. Deyir:

– Dağarı gəti bura. (Dağar da qoyunun dərisinnən olur. Keçə-dən quru olur hamma o).

Gətirir. Belə ortadan cırır, burasınan da bir qatma bağlıyır. Dərinə bağlıyır alt paltarının altınan, üsdəki tumanın altınan. İndi belə eliyəndə şakqıltısı dünyəni götürür dana. Gedir. Camahat ağla-şır dana. Şaxsey təpən kim, çığıran kim, ürəyi gedən kim. Bı arvat görür kü, ə, bu keçəl burdadı, bu sirri açajaxdı. Keçəl də hərdən-birdən deyir ki, neyniyif, sana dəri tuman arvad eliyif.

– Ədə, bala, yeri ged əvmizə.

Hərdən-birdən bı tərəfə keçir:

– Ayə, sana neyniyif, dəri tuman arvad eliyif.

Birdən biri başa düşür.

– Ə, bala, bala, bəri gə görüm.

Deyir:

– Nədi?

Deyir ki, bı nə sözdü? Sən deyirsən ki, sana neynifsə, dəri tu-man arvad eliyif. Deyir:

– Havax dedim?

Deyir:

– Bala, indijə demədin ki, sana neyniyifdi dəri tuman arvad eliyifdi?

Əmr eliyir. Bütün qadınları yığılar bir tərəfə. Arvatların birin ayırır ki, belə-belə yoxla. Gör kimdə dəri var? Baxıllar, gorüller bı. Təzədənnən padşah əmr eliyir, qəşəhcə bağlıyılar bir atın quyruğuna bı arvadı. Kol-kos sürüyüf götürüf gedir. Götürüf gedir, aparıf qarq eliyir. Nağıl da qutardı.

281. ALLAHI QONAQ ÇAĞIRAN TACİR

Bir dənə varrı adam varmış. Tacirdi dana, milyanermiş. Elə indiki milyanerrər kimi dana. Gedir Xudavəndi-aləmin yanına, deyir ki, filan vaxdı mana qonax gəlginən dana, yeməy-işməy irahlıyım. Deyir ki, baş üsdə, gələrəm, niyə gəlmirəm. Nəysə. Bunun da çobanı varmış, sahədə qoyun otarırmış. Bu da vax verif ki, elə bil, səhər gəl dana. Bir gün qabax gəlir bu. Gəlir çoban, qoyunu qaytaranda bir də çönür kü, bir qara çuxalı kişi xeylağıdı, duruf qoyunun qırağında.

– Salaməleykum!

– Əleykəssalam!

– Bərəkətdi olsun, ay çoban! Məni beyjə qonax saxlıyarsammı?

Deyir:

– Allaha da qurban olum, qonağa da, niyə saxlamıram.

Nəysə, çobannan hərrənir. Axşam düşür, bunun ayrıca yatax yeri varmış. Bunu da aparır qonax saxlıyır. Həyətdə də tiyan-miyan, hamısı qaynıyır, plov-mlov, vur çatdasın. Qoymahaqoyma. Deyir:

– Bu nədi?

Deyir:

– Vallah, tacirin qonağı gəlējəh, bilmirəm ta kimdi.

Deyir:

– Dur getginən balaca boşqaf götür. Dənən ki, patşah sağ olsun, bəs qonağım var, onnan birəz verin də. Heç olmasa, adamdı dana, yesin.

Bunu göndərir. Bunun boşqavına bi çömçə tökür. Nəysə, elə eliyir ki, heş boşqaf dolmur da. Nəysə, bullar gəlir yeyir, hələ yarısı da qalır səhərə. Deyir:

– Bu, nətəər oldu ə? Çoban deyir, təhcə yeyirdim, qutarırdı. Bu, nətəər olan işdi?

Qonağ deyir:

– Ə, hələ üç gün yeyəjəhsən bunu sən.

Nəysə, durur tezdənnən bunnan, qoyunna gedir. Qonağa deyir ki, bəs səni hara yola salım? Deyir ki, mənim getməli yerim var, gedəjəm mən. Qoyunu yığır, qoyunun qabağın qaytaranda görür kü, kişi qəfildən yoxa çıxdı.

Nəysə, vax tamam olur. Allah gəlmir. Patşah gedir Allah-taalanın yanına, deyir:

– Xudavənd-aləm, başına dönüm, bəs vax demisən, qazannar qaynıyır, bəs sən niyə gəlmirsən? Gözdüyürüh, yeməh hazıramışx.

Deyir:

– Başına kül, geje mən gəlmişdim ora. Həmən çobannan gələn mənəm. Sənin nəkqədər var-dövlətin var, onun bərəkətin hamsın verdim o çobana.

Bu, başına-gözünə döyə-döyə gəlir ki, mən namard oldum. İndi başına-gözünə döyür kü, mənim boynum qırılısın, niyə bilmədim mən bə.

İndi kimliyinnən asılı olmuyarağ evinə gəlifsə, nəyin varsa, hörmət eləməlisən ona. Bir tikən varsa, verməlisən ona. (Bu nağılı bir qonax varıdı, qadın xeylağıydı. O nağıl eləmişdi).

282. BİR İL ÇOBAN OLAN KİŞİ

Bir nəfər cavan oğlan gedir oxumağa. Bu da təzə əvlənifmiş, övladı yoxumuş. Bir ərimiş, bir arvat. O vax da oxumax uzun çəkmiş. İrim beş il oxuyur, qayıdır vətəninə. Vətəninə qayıdanda gəlir görür kü, bir çoban qoyun otarır.

– Salamələyküm!

– Əleyküməsalam!

– Qardaş, bərəkətli olsun. Xoş gəldin.

Çörəh yeyirmiş. Deyir:

– Ay qardaş, gəl otur, çörəh ye.

Gəlir oturur, çörəh yeyir. Bu qoyunun südünən sağır, yeyir.

Deyir:

– Hardan gəlirsən?

Deyir ki, bəs filan yerdən gəlirəm. Elm oxuyuf gəlirəm, indi gedirəm evimə. Deyir:

– Sən evdən irmi beş ildi çıxmısan da. Getdin gördün ki, evdə ayrı bir kişi var. Nağararsan?

Deyir:

– Ə, vuruv öldürərəm. Ə, nə danışırısan?

Deyif:

– Yox.

Bu nəqədər eliyir, bu boynuna almır, demir.

Deyir:

– Bə neynəməliyəm?

Deyir ki, bir il çobançılığ eləməlisən maa. Deyir:

– Ə, qardaş, deginən, çıxım gedim. İrim beş ildi bəs mən...

Deyif:

– Yox, bir il çobançılığ eliyəssən, onnan sora deyəjəm.

Bir il tamam olanda deyir ki, getdin gördün kü, aylən bir adamnan yaşyır, yatıflar bir yerdə. Sən çöldəsən da, sən sağsan, ol-lar yatılıdı, səbr elə.

Gedir evinə. Qapını döyür. Görür ki, həyqətən, çoban deyəndi elə. Gedir, bir yekə daş gətirir ki, (o vaxdı yerdən qazma pəyələridi, pəyənin başı belə açığ idi, dam deyirdih biz ona) burdan daşı ata, bulların ikisin də öldürə. Birdən deyir, ə, bir il çobançılığ eləmişəm e, qoy bir görüm, bu kimdi? Seravno buların ikisi də mənim əlim-dədi. Gəlir daşı qoyur qırağa, qayıdır gəlir. Qapını belə döyür:

– Filankəs, filankəs!

Deyir:

– Kimsən?

Deyir:

– Mənəm, filənkəsəm dənə.

Deyəndə deyir ki, filənkəs, filənkəs, dədən gəldi. Deməli, münun uje irmi neçə yaşı var. Deməli, bir il çobançılığ ona bir oğul verif. Əyər bu bir il çobançılığ eləməsəydi, daşınan vuruv oğlunu öldürəjeydi deməh. Bu səbr tez gəlir bunun qavağına ki, ə, bir səbr elə də, gör bu kimdi.

283. OFSANATA DÜŞƏN TİKƏ

Bir dənə tacir varımış, bunun bir dävəsi varımış. Bu dävəni pasdayannı sağırımışdar bunnar. (Dävənin südü yeməlidi də, əti də yeməlidi, lap qurvan da kəsillər dävədən). Bu dävəni sağanda divardan bir dənə ilan çıxırmış. Həmən tacir ilanın qavağına belə qav qoymuşmuş, o süddən aparıf tökürmüş ora, ilan içirmiş süddən. Südü qutarannan sora ordan bir dənə onnux qızılı tulluyurmuş qavın içinə. Bir gün belə, beş gün belə. Tacir pasdayannı dävəni sağdıxcan tulluyur, varranır bu ilanın hesabına. Bir günnəri tacirrər ziyarətə gedirmişdər. Bu da tacirrərə deyir ki, mən də gedəjəm siznən ziyarətə. Oğlunu çağırır yanına, deyir ki, bala, bax dävəni sağırsan. (Subay oğlanımış, həddi-buluğa çatmışımış, hardasa, irmi iki yaşında, belə). İlan gələjəy o qavın yanına, südün töküsən, qızılı tullayajağ ora. Qızılı da saynan yığ. Nəysə, bu çıxır, gedir. Bir gün belə, beş gün belə, hardasa, bir aya çəkir. Bir günnəri südü tökür, qızılı salannan sora ilanı vurur. İlan qaçır, quyuğu kəsilir. Deyir:

– Ə, havağatan mən buna süd verəjəm?

Nəysə, dədəsi də deyif ki, gələndə qızılı sanıyajam mən. Neçə gün qalmışamsa, bir helə onnux qızıl olmalıdı dana orda. Nəysə, dədəsi ziyarətdən gəlir, evə gələndə qızılı sanıyır, görür kü, qızıldan dördüdü, beşidi, kəmdi.

– A bala, bunu neynədin?

Nəqədər eliyir, oğlan boynuna almır. Deyir ki, bala, düzün denən, görüm neyləmişən. Nəysə, kişi özü sağır, qava südü tökür, görür, ilan gəlmədi.

– A bala, neylədin?

Nəqədər eliyir, nəysə, axırda boynuna alır bu. Deyir ki, də-də, bax belə-belə, tamahım durmadı, qızılı salannan sora dedim ki, havağatan mən buna süd verəjəm? Cahıllıq elədim, ilanı vurmağ is-diyəndə ilan qaşdı, quyruğunnan xeylax kəsildi. Deyir:

– A bala, bəs adam helə şey eliyər?

Nəysə, bir də tacirrər ziyarətə gedəndə Allah-talıya deyir ki, bəs belə-belə, mənim oğlum belə ziyannıq eliyif dana. Bəs bunu gör nətəər eləmağ olar? Nəysə, gedəndə xəbər gəlir ki, o oğlan heç cürə muradına çatmıyax. Nağarsa da, muradına çatmıyax. Onun toyu olmuyax. Allah-taladan sada gəlir ki, ordan sifariş gəlir ki, bu, muradına çatmıyax. Bu tacir çox durur, oturur, aman-zaman bir oğlu varımış. Ay Allah, mən nətəər eliyim, nağarım? Nəysə, çox adamlara gənaşirriy eliyir⁴⁷, hara gedillərsə, ziyarətə də özü gedir, yalvarır, nətəər eliyir. Deyir ki, mümkün döyül e. O, muradına çatmıyax, o evləndə ilan onu öldürəjəh. Nəysə. Deyir:

– Allaha pənah!

Gətirir buna toy eliyir. İndi bu toy eliyəndə bu tacir gedir gəlinin qulağına pıçıldıyır ki, bəs belə-belə, mənim oğlum ləkəmtəldi⁴⁸ dana, xayış eliyirəm, geje səhərətən yatmağınən. Onu gözdəğınən sən. Göydən bəla gələndə hay sal, nə bilim, belə elə. Toy olur, qutarır. Nəysə, gəllilər otağa. Nəysə, geje gəlin səhərətən yatmır.

Çox pis vəzyətdə yaşıyan bir dənə qadın xeylağı varmış, yoldaşı-zadı da yoxumuş, ta uşaxlar ajınnan qırılırmışdar. Kəndə belə baxır, görür kü, bütün evlərdə işıx sönüf, hamma bir dənə o təzə toy olanın pəncərəsində işıq yanır. Qazana da daş qoyuf, daşı qaynadır. Uşaxları alladıv elə yatırdıf. Nəysə, bu gəlin gəlir, pəncərədən belə baxır, baxanda bu gəlir tez, munu görür. Oğlanı durquzur ku, bəs deyilən adam gəldi, göydən bəla gəlir. Oğlan durur, belə baxır. Görür kü, filankəsdi dana, tanıyır, kəçcisidi. Deyir:

– Nədi, nəyə durmusan?

Deyir:

⁴⁷ Gənaşirriy eliyir – məsləhət edir

⁴⁸ Ləkəmtəl – iş yönü bilməyən

– Ay bala, Vallah, elə gördüm, işığınız yanır. Uşaxlarım ajdı, çörəyə gəlmişəm.

Bəy qavağına qoyulan xonca-monça – hamısını verir buna, aparır. Deyir:

– Getginən, bir res də gəl.

Gedir bir res də gəlir, nəysə, bunu polnu, ürəyin isdiyən qə-dər doyurur.

Hə. Səhər açılır, oğlanın atası gəlir, anası gəlir, baxıllar ki, oğ-lan salamatdı. Göydən sada gəlir ki, döşəyi qaldırınan, döşəyi qal-dı, gör orda nə var? Döşəyi qaldırır ki, həmən o quyruğu kəsiy ilan lünbüdü⁴⁹ qanın içində ölüfdü, qalıv orda. Deyillər:

– Bu nədi?

Xudavənd-aləmə gedif deyiflər ki, nədi? Deyir kin, həmən o gəlinə ki veriv e çörəyi, o, onu osanaya salıf. Elə bilginən ki, o, onu təmiz mudafiyə eliyifdi. Onnan da qutarıf.

284. QƏBUL OLUNMUŞ EHSAN

Bir patşah varımış, bunun bir oğlu varımış. Günnərin bir günü bu oğlun çağırır, vəs eliyir ki:

– Ay bala.

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Mənim vəziyətim ağırdı, mən ölüf gedəjəm, mana qırx gün eysan ver. Qırx birinci günü gə yanıma, məni çağır.

Bu qırx gün gündə üç öynədən yeməh verir. Nəysə. Elə olur, günnərin bir günü bir yaşdı kişi deyif:

– Ay bala.

Deyif:

– Ha.

– Gəlsən, belə bir fikir elə, məsləhat elə.

⁴⁹ Lünbüdü – tamam, bütünlüklə

Deyif:

– Nədi?

Deyif:

– Bala, mən axşamçağı gələ bilmirəm. (Bu da eysanı üç öynə verirmiş dana: savahertə, günorta, axşamçağı). Axşamçağı gələ bilməyəjəm, imkan varsa, bir qav da verəsən, aparım evə.

Deyif:

– Dayı, qavım yoxdu. Əgər qabın varsa, get gəti, verim.

Fikirrəşir. O vax da bu papaxlardan yoxumuş, o biri papaxlardan, motal papaxlardanıymış. Papağını belə tutur, deyir:

– Ay bala, bunda verə bilərsən?

Deyir ki, əşi, nəfsin çəkirsə, niyə vermirəm. Papağı belə eliyir, içinə də iki dənə yuxa qoyur, xörəhdən tökür. (O vaxdı ehsan xörəyi aşdı, bir də halveydi, qalan şey olmuyuf). Bunun papağın xörəynən doldurur, yola salır, gedir. Alxış eliyə-eliyə gedir. Vax gəlir, qırx gün tamam olur, qırx birinci günü gedir atasını çağırır. Atası bir az gej gəlir. Narahat olur ki, ə, atam, nətəər mənəm sözü-mü eşitmir? Ha-ha, görür kü, gəldi. Ata deyir:

– Ay bala, darıxməginan, narahat olmaginən, burdan belə gəndə bir nəfər adam bu qavırsannığa Fatihə verdi, onu bölüşdürüdü. Ona görə gej çıxdım.

Deyif ki, ata, qırx birinci günündü. Qırx günün tamamıdı, eysanı verdim. Sana bir şey çatdı, çatmadı? Deyəndə deyifdi ki, bala, üzün ağ olsun, heş biri gəlif çatmıyif. Bircə o papaxdakı gəlif çatıb maa. Deməli, bir heylə eysan verifdi, ama bircə o papaxdakı gəlif çatıf. Afsanata düşən papaxdakı xörəy olufdu yanı.

285. ÜÇ BACI

Üş bajıymışdar. Üş bajı gediflər pencər yığmağa. Bir xeylax gedillər, qəfildən dev çıxır buların üçün də götürür. Aparır öz kümasına. Burda da dev çoxdu. Bular fikirrəşir ki, hərəmiz birin götürəh dənə. Bu balaja bajı da bijəltərəyimiş⁵⁰ dana. Bu balaja qız de-

⁵⁰ Bijəltərəyimiş – çoxbilmiş imiş

yifdi ki, bizdə adət belədi, birinə ərə gedəndə beş il, on il nişanı qalır. Bizdə adət belədi, deyəndə o biri bəjisi deyir, aaz, beş ilə bizə noolajax? Bulların da birjə nənəsi var, dədəsi, qardaşı-zadı yoxdu. Çox iri-xırdadan sora, nəysə, deyir, on il bizə vax ver, on ildən sonra genə sizdeyih dənə. Bu evdə yeyillər-içillər, çölə çıxanda bu dev qapının dalına bir dəyirman daşı qoyuf çıxıf gedirmiş. Ta bırıra ayrı adam girə bilməzmiş. Vax gəlir, bir müddət qalılar, günnərin bir günü qonşuda bir adam (bir cavan oğlan, bayevoy oğlan) yuxusunda görür kü, filən yerdə, filən devdə, bir kahada devin əlində üç dənə qız var. Bu qızdar köməyə çağırır bunu. Yuxuda görür bunu. Səhər tezdənnən durur, deyir:

– Ana.

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Maa bir xurcun çörəh qayır, mən filən yerə gedəjəm.

– Ay bala, hara gedirsən?

Deyifdi ki, dimmə. Olmur, gedir. Gedir yolda bir çobana ras gəlir:

– Salaməleyküm!

– Əleykümsalam!

– Qardaş, hara gedirsən?

Deyir, bəs belə-belə. Deyir ki, mən də sənnən gedəjəm. Bı da gedir.

Bi də bir ovçuynan raslaşır. Ovçu da, çoban da gəlir, bular üç olullar. Deyir:

– Ə, qardaş, mən təh gedirəm, siz ras ki mənnən gedirsınız, gəlin gedəh. Amma mən özüm təh bacarajam.

Bular gedir. Gedillər axdarıllar, həmən bu devin kahası tapılır. Dəyirman daşın götürüf belə qoyullar, girillər içəri. Görüllər, üç dənə qızdı, üçü də burdadı. Deyif:

– Bıdee, qardaşımız gəldi.

Balaca deyif. Deyəndə deyir ki, demədim, qardaşım gələjəh. Bular razılaşıllar, qardaşı da gəlir, burda dava... Bu qızdar deyir ki,

bunun canı o şüşədəymiş. Məsələ var e, devin canı şüşədə olar. Bunun da canı o şüşədəymiş. Qızdar deyifdi ki, əgər o şüşəni qırsan, hasatdı, yo, şüşəni qırmasan, çətindi. Hərrənir-fırlanır, oğlan şüşəni yendirir aşağı, munun da içində bir quşumuş. Bunu öldürür. Öldürənnən sora uje sərbəst qızdarın üçün də götürür. Burdan da kalan ayın-oyun götürüllər haa. Devin də varı-dööləti var, qızılı-mızılı var. Götürüllər, qəşəhcə düşüllər yola. Gətirir balacanı özü alır, o birini çobana verir, o birini də ovçuya verir, çıxıf gedillər. Orda yaşayıllar.

286-287. YAZIYA POZU YOXDUR

Gənə bir patşahın bir oğlu varımuş. Oğlanın evlənməh yaşı keçirmiş. Buna nə qədər deyir, evləmmir. Nəysə, günnərin bir günü Şah Abbas kimi bu da atasının heyvanın, sahəsin gəzirmiş. Heyvanın yanına gedəndə görür, bir qoja kişidi, çiyində də belə bir partfel. (O vaxdı indiki kimi deyildi, partfeli parçadan tikirmişdər).

– Salamməleyküm! Bərəkətdi olsun, bala!

Deyir:

– Xoş gəldin, dayı. Hardan gəlirsən?

Deyir ki, elə bu kətdən gəlirəm. Deyir:

– Bu kətdə kimnən gəlirsən, hardan gəlirsən, nədi?

Deyəndə deyir:

– Ay bala, belədən gəlirəm dana.

Deyif:

– Nədi o çiyindəki?

Deyif:

– Partveldi.

Deyif:

– İçindəki nədi?

Deyif ki, dəfdərdi, kitafdı. Deyif ki, nədi ki bu? Nəyi yazırsan? Deyir:

– Bala, mən tale yazıram.

Deyəndə deyifdi ki, yazırsan yaz da. İndi sən mənim taleyimi deyə bilərsən kimə yazmısan? Deyif:

– Yox, bala, Allah sirr açmıyiv ha. Onu desəm, mən günah qazanıram, cəhənnəm əhli oluram mən. Ola bilməz axı.

Deyiv:

– Əşi, sən gəl mənnən spor eləmə. Mən patşah oğluyam. Ya deməlisən, ya ölməlisən.

Deyəndə deyifdi ki, ay bala, Vallah, deyə bilmərəm axı. Deyiv:

– Əşi, deməlisən e.

Nəysə, olmurol⁵¹, bu deyir ki, filan kənddə bir naxırçının xəsdə qızına yazmışam sənın taleyini. Deyir:

– Hə, sağ ol. Çıxardır civindən bir üç-dört dənə qızıl qəpıh verir, deyir, yaxşı yol, çox sağ ol, yeri get.

Çıxır gəlir evə, atasınnan xəlvət, balaca bi xurcunu götürür, iki gözün də doldurur qızılın, düşür yola, gedir o kəndə. Kəndə sorğan ki burda naxırçının evi hansıdı? Deyir:

– Odee, odee, bax odu.

Gedir görür kü, axşamçağıdı, bir yaşdı arvatdı.

– Ay nənə, Allah qonağı...

Deyir:

– Allaha da qurvan olum, qonağa da. Görürəm ki, patşah libasdı adamsan, mən sana nə deyim?

Deyif:

– Yox ey, xala, uzax gedəjəm, beyjə burda qalmalıyam. Vallah, onda qoy kişi naxırdan gəlsin, o bilər.

Deyir:

– Yaxşı.

Yox, kişi gəlməmiş bu arvatdan soruşur ki, nənə, o tikililər də sizindi? Qapı örtülüdü, iki dənə tikilidi, pəyədi. Ollar da sizindi?

Deyir:

– Hə, bala.

Deyif:

– Nədi o, ora nə salırsınız, neynirsiniz?

⁵¹ Olmurol – heç cür olmur

Deyəndə deyiv, ay bala, o biri heyvanımızın yeridi, hamma onnan beləki bir xəsdə qızımız var, orda yatır, orda qalır. Elə çörəyin, suyun verirəm, orda qalır. Deyif:

– Xala, nə xəsdəsidi?

Deyif:

– Ay bala, nə bilim, elə xəsdədi dənə.

Bunun yerin örgəndi. Deyir:

– Hə, yaxşı.

Kişi də gəlir çöldən. Kişi də gəlir görür kü, vəziyyət nətəərdi. Nəysə, geje məjbur olur qalır. Deyir ki, əşi, bax burda oturajam, bir azdan işıqlaşanda, dan üzü çıxıf gedəjəm. (Ulduznan, Aynan işdi-yirmişdər). Bullar yatır. Kişi naxırçı, arvat da qoja arvat. Görür kü, ikisi də xorulduyur. Durur qəşəh xurcunu da qoyur orda, çıxır çölə. Gedir qızın yanına, (civində də uzun pıçağı varmı) pıçağınan bunuja möykəm hardan lazımdı pıçaxlıyır. Topuğunatan pıçaxlıyır. Xurcunu da orda qoyur ku, o, mənim taleyimə yazılmışdı, qoy onun eysanına versinnər. Çıxıf gəlir, heş bının gənə işdahı çəhmir ki, evlənə. Beş il keçir, üç il keçir, dörd il keçir, günnərin bir günü bına, nəysə, ayan eliyən eliyifdi ki, get bir o kəndə.

Pıçaxladıği qız da ölmüyüpbüş e. Uje bı qız yavaş-yavaş ayılır, oğlanın qoyuf getdiyi qızılınan ev tikillər, imarat yapılar. Gəlir görür kü, uçux daxma elə ordadı, ama bu tərəfində bir böyüy imarət var, burda bir qız hərrənir, hesab elə ki, şikil kimi. Belə boylanır, belə boylanır, tərənir evə. Gedir vəzirə deyir ki, vəzir sağ olsun, atama de, filan yerdə bir qız tapmışam. Dururca vəzir də tərənir, patşaha muşdulux aparır. Bu da bir torba qızıl muna verir, deyir, hardadı, getsin yerin göstərsin dana. Faytona minillər, gəllilər həmən yerdə qızın evin gösdərir, deyir, bax bu evdədi. Kişi də naxırçılıxdan çıxıf uje. Kefiköh dolanır dana. Vəzir faytonnan düşür:

– Salamməleyküm!

– Əleyküsalam!

Nəysə, deyir:

– Qardaş, bilirsən nəyə gəlmişəm?

Deyif:

– Nəyə gəlmisən?

Deyifdi ki, mən patşahın oğluna sənin qızını almağa gəlmişəm, elçi gəlmişəm. Əgər razısansa, işi davam eliyəh. Deyif:

– Patşahın oğlunna artığına vermiyəjəm ha.

Hesav elə, naxırçı qızı gedir patşahın oğluna. Ta bu gədə görüdü bu nə vəzyətdə dolanır. Amma bu vəzir görmüyüf ha, bu imarəti görüf. Qız amma görühmür. Deyif:

– Yaxşı, gedin, gəlin.

Gedillər, gəllilər, toyu eliyiv aparıllar. Toyun gejesi (əyənnən-bəyənnən camahat hamısı dağılır, bullar ikisi qalır) qəfildən bu oğlan qayıdır ki, hə, bilirsən nə var? Deyir:

– Nə var?

Deyir ki, sizin kətdən bir qıza mənim talehim yazılmışdı. Onu pıçaxladım, öldürdüm, indi səni almışam. Qız deyir ki, mənim həkimim elə budu. Deyir:

– Niyə hələ duruxdun?

Deyir ki, sən vurduğun pıçaxları yerin dəqiq bilirsən? Deyəndə deyif, hə, niyə bilmirəm, nədi ki? Deyifdi ki, icazə verərsən bir söz deyim saa? Deyif:

– Nədi?

Deyif:

– Biz ta uje aleyih, bir yerdə yaşırıx. Olar, libasımı soyunam, baxasan? Açıx baxır, görür, ə, pıçağın biri burda, biri burda, biri burda, uje topuğunatan pıçax... Görəndə qayıdır ki, sən öl, bu yazıya pozu yoxdu. Orda da başdıyıllar yaşırıllar.

287.

Bir çobanın qızı olur. Bir dənə də bəy gəlif yolnan keçirmiş. Gəlif görür kü, qapıda adamnar durufdu. Deyir, görən bı nədi? Deyir kin, bı nə hay-küydü? Görür, qapıdan bir adam çıxdı. Deyir kin, nədi o? Deyir:

– Bırda uşax dünyaya gəlifdi.

Deyif:

– Nədi?

Deyifdi ki, qız uşağıdı. Deyifdi kin, onun talehi sənin oğlaa yazıldı. Bəy deyir:

– Nə? Mən bəy, bı da çoban. Mənim uşağımın üsdünə çobanın uşağının bəxdi yazılsın?

Nəysə, bı deyir, helə şey ola bilməz. Çıxır gedir. Bəy gedir gəzir, qayıdıf gəlir evinə. Səyahətdən evinə qayıdıf gələndə vəzirin-vəkilin başına topalıyır. Deyir ki, gedin nəqqədər ki, təzə doğulan uşax var, hamısın yığın gətirin bıra. Hammısın öldürejəm. Yəni kin, öldüsün kü, bının uşağının bəxdinə yazılmasın də. Gedillər, nəysə, hamısın yığılar gətirillər, bu uşağı da gətirillər. O uşaxların hamısın öldürüllər. Ama bı uşax gələndə, Allah-taalanın axı bına qisməti var. Kiməsə verir ki, apar bını öldür də. (Bının özünün adam öldürəni olur). Bının uşağa yazığı gəlir. Deyir, bı qız uşağıdı, özü də çox gözəldi, dünya gözəlidi. Bına hayfı gəlir. Götürür aparır bını bir dənə sandığa qoyur, aparır boşduyur suya. Bu, suynan axır gedir. Binnan irəli su dərmanı⁵² varımış. Gedir o sandıx bı su dərmanının su keçəcəh yerinə dirənir. Bı dərmançının da heç oğlu, qızı yoxumuş. Görür kün, bı dərmanın daşı uje yanır, tüşdü verir. Deyir:

– A bala, bı su gəlmədi.

Gedir baxır görür, bir sandıx gəlir ora qapanıf. O sandığı götürür, gətirir açır, baxır görür içində bir gözəl qız uşağı. Deyir:

– Ay Allah, saa qurvan olum, sən bını yetirmisən mənim uşağım olsun.

Başqa bir ölkədi ha bura. Daa bu çay, sel götürür aparır da bunu bu ölkədən o ölküyə. Nəysə, götürür bını dərmançıynan arvadı, qəşəh böyüdüllər. Böyüdüllər, qız o qədər gözəl olur, yaraşxılı olur ku, daa belə saa deyim kin, iki göz lazımdı bı qıza baxmağa. Dərman öylərinə yaxınımış. Bir gün arvat bına çörəh verir, deyir:

– Apar ataa ver, gəl.

Qız bı çörəyi gətiriv atasına verəndə həməən bəy ki varıdı e, yığiv öldürtdürüdü uşaxları, bəyin oğlu yolnan keçirmiş. Gəzməyə çıxmışımış. Gəlir elə bəyin oğlu ordan keçəndə görür, bırdan bir

⁵² Dərman – dəyirman

gözəl qız çıxdı. Elə nəysə, Allah-taaladan ürəyi bına yapışır. Allahın axı qisməti var. Oqqədər bına aşıq olur kü, deyir:

– Bı, nə qənirsiz gözəldi.

Bu, tez deyir ki, yox, qayıtdıx. Bının başına yığışannar, nə bilim, vəziri, vəkili, ov ovluyanı, quş vuranı deyir:

– Əşi, ay bəy, niyə qayıdırsan? İndi çıxmısan.

Deyir:

– Yox, uje bırdan qayıdıram.

Qayıdır gedir evə. Qayıdır evə gedənnən sora dirənir, deyir ki, mən orda bir qız görmüşəm. Gedin onu gəzin, görün kimdi o. Mən o qızı almalyam. Nəysə, gəlillər, axdarıllar, arıyıllar, tapıllar, deyillər, bəs dərmançının qızıdı. Bu padşahın genə bağırsağı doğranır içərdə. Bu nətəər olan şeydi? İndi gəlsin də bu dərmançı qızına ilişsin. Maa bax, dərmançıya bax. Mən durum dərmançının qızın oğluma alım? Belə şey olar? Onnan sorasına oğlan əl çəhmir, oğlan yaman günə qalır, özün öldürür, ağlıyır, dərdə düşür. Deyir:

– Yox, o qız oldu, oldu, olmadı, mən evlənmiyəjəm.

Nəysə, gəlillər elçiliyə. Deyillər:

– Bəs belə-belə, sən bını hardan almısan? Sənin axı oğlun, qızın yoxudu.

Kətdən, kəsəhdən soruşullar. Deyillər:

– Vallah, elə qəfildən gördüh bir qız uşağıdı, götürüf saxladıx.

Axırı deyir:

– Allahdan gizdi dəyil, bəndədən nə gizdiyim. Həmən o qız sandıxda gəldi çıxdı bıra. Dərmanımın gözün tutdu, mən də onu çixartdım, evladım yoxudu, saxlamışam. Daa bilmirəm, o uşax hardan gəldi. Allah göndərdi, bəndə göndərdi, bilmirəm.

Həə, deyir:

– Yaxşı.

Gedir bəy həmən o nökerin çağırır, o adam öldürəni. Deyir:

– Düzünü de görüm, o vaxdı flankəsin qızın saa verdim, apar öldür, neynəmişən?

Deyir:

– Allahdan gizdi dəyil, bəndədən nə gizdiyim. İsdıyirsən, boynumu vur, isdiyirsən, kəs, mənım ona yazıgım gəldı. Dünya gözəliydı, uşaga baxdım, yazıgım gəldı. Dedım, belə gözəl qız olmaz. Mən onu qoydum sandıga axıtdım, suynan çıxdı getdı.

Deyir:

– Həə, axı o vaxdı maa dedilər ki, Allah-taaladan bı qızın bəxdi sənın oğlaa yazılıfdı. Görürsən, bını mən cəhd elədim öldüməyə, Allah-taala bını genə qoymuyufdu kin, bı öldüsün. Gətirif dərmançı saxlıyıf, indı də Allah-taala onu oğlumun qabağına çıxartdı.

Axırı, ələci kəsilir, oğluna həmən qızı alır, bala. İndı yazıya pozu yoxdu.

288. PEYĞƏMBƏRİN NAĞILI

Bir nəfər şeytan bir nökeri örgədir kin, peyğəmbər meçıtdə namaz qılır, ged onun namazın poz. Şeytandı də, isdiyir kin, onun namazı pozulsun. Bı da gedir.

– Onun namazın pozsan, onun evrətin saa alajam.

Bu, peyğəmbərə ayid idi. Peyğəmbər də həməşə belə köhnə paltarda olufdu. Bu namaz qılıf qayıdırmış. Görüf, nöker heş bına salam vermədi, böyrünnən keşdi. Deyir:

– Ay bala, salammələyküm, bəri qayıt görüm.

Deyir:

– Nədi, əşşi?

Deyir:

– Niyə əşi deyirsən maa? Salam Allaha salam verməhdi, sən özün salam vermədin, vermədin, mənım salamımı niyə almırsan, ay oğul?

Deyir ki, tələsiyirəm. Deyir:

– Nə yaman sənın belə böyüü işın var ki, tələsiyirsən?

Deyir ki, peyğəmbər orda namaz qılır, mən gedirəm onun namazın pozmağa. Şeytandı də, deyir, ged onun ağlın çəşdır, namazı yaxşı qıla bilməsin. Gediv onun namazın pozajam. Deyir:

– Peyğəmbərə sənin güjün çatmaz. Gəl mənən güləşəh. Əgər məni yıxsan, gediv onun namazın poza bilərsən.

Deyir:

– Yaxşı.

Bınnan belə əlbeyaxa olanda peyğəmbər əlinin dalıynan bını bir az itəliyir, gedir xeylağ uzağa düşür. Bu hirsdənir, bir dəfə də buna cumur də. Cavan oğlanımış. Bir də belə vıranda bir də qayıdır gəlir. Qayıdır gəlir, paltarın soyunur, indi səki bunnan ciddi dalaşmağ isdiyir. Dalaşmağ isdiyəndə peyğəmbər bunu əlinin arxasıynan atır göyün yeddi qatına. Əlin belə tutur, deyir:

– Düş ovcumun içinə. Düş görüm. Bax, peyğəmbər mən. Maa güjün çatar sənini?

Deyir:

– Əsdafurullah, mən belə bilməmişdim. Allah nəhlət eləsin məni örgədən şeytana! Məni örgətdi ki, gedim mən pozum səni... Mən səni belə bilməmişəm. Sənin kəramətəə bələd olmamışam.

Deyir:

– Onda get, bala, şeytana dediyi de.

Deyir:

– Yox, büynnən belə mən şeytana yox, saa qulluxçu olajam. Ömrümün axırına kimi sənini yanında qalajam. Bu, ömrünün axırınatan peyğəmbərə qulluğ eliyir. Bağın-bağatın belliyir, atın yəhərriyir, atın yüyənniyir. Nəysə. Bunun qulluğunda durur. Vax gəlir, vədə gəlir, gün keçir, ay keçir, bı qojalır. Bir gün peyğəmbər səyahətdən qayıdanda gəlif görür kü, bu dayanıv qapıda, sakqal basıv. Uje daa bunun ölüm vaxdıdı də, qojalıfdı, başı gedir-gəlir.

Deyir:

– Əbdül!

(Adı Əbdülümüş). Deyir:

– Bəli!

Deyir:

– Əbdül, niyə belə eliyirsən, bala?

Deyir:

– Ay ağa, dəəsən vax gəlif çatıfdı, uje ömür-gün keçıfđı, ölməy ərəfəsındəyəm. Uje özümü də yaxşı hiss eləmirəm, amma bu dünyada əhđim ürəyimdə qaldı. Bir əhđim varıdı.

Deyir:

– Nədi o əhđin?

Deyir:

– Mən nə ata, nə ana, nə bacı, nə qardaş görmədim. Özüm yetim oldum, qapılarda böyüdüm. Heş birisin görmədim də, bir atadan ürəyim su içsin, anadan su içsin.

Deyir ki, mən saa ata-anaa gösdərərəm. Deyir:

– Doğurdan?

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Elə onda canım saa fəda olsun, məni apar gösdər, onnan sora mənim canımı alsınnar. Allah-taala mənim canımı alsın.

Bunu götürür, deyir, atdarı gəti, çəh bəri. Atı yəhərriyir, yüyənniyir, birində peyğəmbər oturur, birində də Əbdül oturur, götürür gedir bir qəvirsannığın böyründə dayanır, deyir:

– Düş atdan.

Düşüllər atdan. Deyir:

– Əbdül!

Deyir:

– Ha.

Deyir:

– Görürsən bı qəbırrəri?

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Bı, sənın ataan qəbrıdı, bı, anaan qəbrıdı, bı, bacıın, bı da qardaşın. İndi, oğul, bı qəbrın üsdündə durursan, bir-bir deyırsən, “Allahın məsəli Əlamuhəmmədin və Ali Məhəmməd”. Qəbir açılır, nə görəsən, düzgünü gəl maa de ha. Bax, birin alt, birin üst demə. Onsuz da mən onu bilirəm.

Peyğəmbər özü çıxır gedir. Bı gəlir, durur atasının başının üsdündə. Deyir:

– Allahın məsəli əla Muhəmmədin və ali Məhəmməd.

Qəbir açılır, görür, atası bir ağsakqal kişidi, oturuf Quran oxuyur. Allahın kəlamın oxuyur. Qəfildən deyir, nətəər olursa, elə bil, bir əqrəf gəlir bunun dilinin ujunnan vırır, gözdər hədəqədən çıxır, ağız köpühlənir, dil ağzınnan bir belə çıxır, ləhliyir, daa belə ölür, qaralır, qalır belə. Bı çox pis olur. Deyir:

– Ay Allah, gör atam qəbirdə nə gün çəkir.

Keçir ikinci qəbrin üsdünə. İkinci qəbri də o minvalnan deyəndə ikinci qəbir açılır. İkinci qəbir açılarda baxır görür kün, anası oturub. Bir xanım-xatın arvaddı belə, qavağında belə ləziz, gözəl xörəhlər var. Əlin buna atır, ağzına gətirincən zir-zibil olur, bına atır, ağzına gətirincən zir-zibil olur, bına atır, ağzına gətirincən zir-zibil olur. Bı arvat bı yeməhlərin birinnən yeyə bilmir. Bunu belə görəndə bı çox pis olur. Deyir:

– Əsdafirullah.

Keçir üçüncü qəbrə. Bı qəbrin üsdündə deyəndə “Allahın məsəli əla Muhəmmədin və ali Məhəmməd”, qəbir aralanır. Baxır görür, qəbirdə, əsdafirullah, bir dənə kadındı, belə oturufdu, cavan gəlindi, qılçasının altınnan belə su gedir. Bırdan beləsi qancıxdı, it (söyləyici əlini qurşağına aparır – top.). Bırdan beləsi insandı. Bax, bı hörüyü bı qılçasına bağlıdı, bı hörüyü bı qılçasına bağlıdı. Deməli, bırdan zülal kimi su gedir, nəqqədər elir, o sudan içə bilmir. Dili ağzında parçalanır, pörşələnir. Zar-zar zarıyır. Əbdül çox pis olur, çox məyus olur. Bınnan keçir, üçüncü... Bir isdiyir qardaşının qəbrinin də üsdünə gessin, deyir, bunu da görsəm, laf ürəyim partdıyar. Mən öləjəm, maa dərd olar. Bir də deyir, yox, qoy elə buna da baxım. Gedir qardaşının qəbrinin üsdündə durur, deyir:

– Allahın məsəli əla Muhəmmədin və ali Məhəmməd.

Qəbir aralanır. Açılarda görür qardaşı durdu, şahadat barmağında şam yandı. Bu, dəsdəmazın aldı, namazın qıldı qəşəh. Onnan sorasına qayıtdı zikrin elədi, başın yerə qoydu yatdı. Deyir:

– Allah, saa şükür, nə yaxşı mən qardaşımı belə gördüm. Barı heç olmasa, sakit olum.

Elə-belə də qoyur, durur gəlir peyğəmbərin yanına. Peyğəmbər soruşur:

– Bala, getdınmı?

Deyir:

– Hə.

– Gördün?

– Hə.

Deyir:

– De görüm.

Deyir:

– Bəs atamı bı formu görmüşəm.

Deyir:

– Əvdül, ataan günahı çoxdu.

Deyir:

– Atam çox əzyət çəkir. Bəs Allahın kəlamın oxuyur axı, canım saa fəda olsun.

Deyir:

– Allahın kəlamın oxusa da, atan cavan vaxdı, həddi-bulux vaxdı bir bakirə qıza böhdan deyif. Heş kəs yiyə durmuyuv o qıza. O qız ərə-zada getmiyif, qoçalıf, saç ağarıf, göz tutuluf, kiprihlər ağarıf. Bir kəndin qırağında qara, yerdənqazma dəyədə qalır. Şam işığında duruv orda. Kim gətirif nə verirsə, onu yeyir. Hərdən-birdən də kim onnan soruşanda sənin heş bir evladın-zadın yoxdu, deyir, Allah məni bu günə qoyana nəhlət eləsin. Bax, nəhlət deyiləndə sənin atan qəbirdə o günə düşür. Bu belə. Bəs anaa necə gördün?

Deyir:

– Anam ləziz xörəhləri qoymuşdu, əlin ağzına aparırdı, yeyə bilmirdi.

Deyir:

– Anaan günahı bilirsən nədi, ay oğul? O da bağışdammazdı. Kimsə – hamiləmi, əlsiz-əyaxsızımı, kimsəsiz bir qocamı, imkanı olmuyammı qarşıya gəlirdi. Bişirdiyi xörəyin iyi onu vurufdu, am-

ma ona yeməh vermiyif, heş təhlif də eləmiyif. Yemisınız-işmisınız, yerdə qalan qırığı-quruğu belə yığıfdı töküv üsd-üsdə, deyiv, o adam bırya gəlmişdi, apar ona ver, gəl. İmkansız adama. Zibil verif ona. Ona görə də Allah-taala onu bağışdamır. Həməşə onun yediyin zibil eliyir. Gərəh qapaa gələne təhliv eliyəsən. Orda pişirirsən də, qapıda duruf, yeməyin iyisi vırır onu. Onun orda nəfsi qalmasın, onnan birin götü ver ona, yesin. Ona görə anan o zülmü çəkir. De görüm, bacım niyə belədi bəs?

Deyir:

– Bacım da getdim gördüm, su içə bilmir. Aşağı tərəfi itdi, yuxarı tərəfi insandı, saçınnan bağlıdı, su içə bilmir.

Deyir:

– Kəhriz başında bacın su doldurmuş, paltar yuyurmuş. Bir qocanın, əlsiz-əyaxsızın biri deyifdi kin, ay qızım, Allah xatirinə, imam eysanı olsun, o sudan bir quruşqa ver, içim. O da qancıx kimi onun üzünə çəmkirif. Ona görə onun günahı lap çoxdu. Görürsən, deyirsən ki, Allah xatirinə, maa bir stikan su ver. İçirsən, deyirsən, imam eysanı olsun. İndi ona Allah-taalanın o qədər qəzəbi tutufdu kun, yarı tərəfi onun qancıxdı, qancıx kimi çəmkirif. Saçınnan da bağlıdı, o su da gedir, qancıx kimi çəmkirifdi deyiv, o sudan içə bilmir. Allah-taaleynan imamnarımızın adın o saymıyfdı. Ona görə o zülmü çəkir.

– Bəs qardaşım?

Deyir:

– Qardaşın həddi-buluğa yetməmiş bir oğlan olufdu, cavan olufdu. Nə görüf, nə götürüfdü kün. Dünya görməmiş dünyasın dəyişifdi. Allah-taala da onun yerin behişd eliyifdi. Durur, şam yanır, namaz qılır, zikrin eliyir, yıxılır yatır. İndi arxayın oldun, bala?

Deyir:

– Hə, arxayın oldum, ama sənnən bir xayışım var. Canım saa fəda olsun, ya peyğəmbər, o ikisin isdəmیرəm, amma atam Allahın kəlamın oxuyur, o Qurana görə o atamı bağışda, nolar.

Deyir:

– Ay oğul, elə yerdən dedin kin... Mən onu bağışdıya bilmərəm.

Deyir:

– Necə yanı? Sən bu boydana dünya sahibisən. Dünya e, dünya. Yerin-göyün altında olan dünya sahibisən.

Deyir:

– Oğul, nəqədərə mən onu bağışdasam da, o qız gərəy onu bağışdıya. Mən bağışdıyajam, hə, bağışdıyıram, halal-xoşun olsun. Amma o qız, vax gələjəh, kimsə soruşsa ki, bala, sən niyə bı gündəsən, deyəjəy, Allah ona nəhlət eləsin, mənə böhdan atıf bı evdə çürüdən odu. O, bir də həmənkı kimi olajax. O olmuyejağ axı. Əsas o qızdan gediv onun halallığın almalısən. Get, tap onun halallığın al, onnan sora atan orda yaxşı olsun, Allahın da kəlamın oxusun.

Nəysə, oğlan durur, atı yəhərriyir, yüyənniyir, deyir, gedim onu tapım, yalvarım ona. Gedir kət-kət gəzir, soraxlıya-soraxlıya. Deyillər:

– Hə, bı kətdə biri var, odee kəndin qırağında bir daxmada oturufdu, bala. Heylə biri var.

Gedir. Gün qaralmışımı. Qapını döyəndə deyifdi ki, kimdi, ay oğul?

Deyif:

– Yolnan keçən Allah qonağı.

Deyif:

– Allaha da qurban olum, qonağına da. Gözüm görmür, qapını aş, oğul, gir içəri.

Girif. Deyif:

– Ay oğul, gözüm görmür, Vallah, utannam da saa deməyə. Deyir, varın verən utammaz. Gəl, indi nə tapırsən, onnan bir tikə al.

Hə, bı da oturur. Bir az keçir, bıllar dərtədəşillər. Deyir:

– Ay ana, ay nənə, sənın oğlunnan, qızınnnan, anannan, bajınnan heş bir adamın yoxdu ku, sən təhsən?

Deyir:

– Oğul, oranı tərətəmə. Oğul, o dərdimi tərətəmə. Allah mənı bı günə qoyana, bala, nəhlət eləsin.

Oğlan deyir:

– Aa... İndi atam orda uje, qəbir evində o zilləti çəkir. Uje mən soruşdum, o sözü dedi. Deməli, o sözün aqibəti buyumuş. Pey-

ğəmbər düz deyir, peyğəmbər orda desə də, mən gəldim bırdə so-
ruşdum, o belə dedi. İndi atam orda o əzyəti çəkir.

Bu fikirrəşir. Neyniyim? Nağayırım? Peyğəmbər Allaha mürə-
ciyəət eliyir kin, bu uşax neçə ildi maa qulluxçudu. Qurani-Kərimin
xətrinə, sən bı oğlannan bı qızın evlənməsinə şərayit yarat. Həddi-
buluğ olsun.

Allahın əlində çox böyüh höhmü var. Allah-taala elə orda qızı
da, oğlanı da cavannaşdırır, ikisin də eliyir om beş yaşında oğlan-
qız. Deyir:

– İndi olları siğə eliyin. Oğlan onnan evləmməsə, o qız ömrü
boyu qarqışçıdı – o kişiyə. Bəlkə onnan sora o qız o kişini bağışdıya.

Onnan sorasına bı qıznan bı oğlan evlənir, gəlillər peyğəmbə-
rin hüzuruna. Deyir kin, bax mən o kişinin oğluydum, özüm də bı
peyğəmbərə qulluxçu olmuşam. Mən atama görə sənnən evləmmi-
şəm. Səni ömür boyu xəşbəxd eliyiv onun əvəzin çıxajam. Sən mə-
nim atamın halallığın ver.

Onnan sora deyir:

– Onun halallığın verirəm ki, qoy getsin, o qəbir evində rahat
yatsın.

Bının hamısı olmuş işdərdi, bala.

289. PEYĞƏMBƏRLƏ OĞRU

Deyir, bir gün peyğəmbərimiz harasa səfərə gedirmiş. Bir də-
nə də kişi qıraxdan çıxır, deyir ki, hara gedirsən, ya peyğəmbər.
Deyir:

– Harasa uzax səfərim var də.

Deyir:

– Məni də özunnən apararsanmı?

Deyir:

– Uzax gedirəm, sən gələmməzsən.

Deyir:

– Yox, mən də sənnən gedəjəm.

Deyir:

– Yaxşı.

Bu peyğəmbər özü ilə yol çörəyi götürmüşmüş. Çörəh, su götürmüşmüş. Xeylax gedillər, yolda bu yorulanda deyir:

– Bala, həybədə çörəh də var, su da var, gətir, yeyəh. Hələ yolumuz çox uzaxdı.

Gətirillər, birəz kəsillər, çörəhdən yeyillər, birəz sudan içillər. Qalanını gənə qoyullar sumkuya ki, ajanda bir də yeyərih. Yolumuz uzaxdı. Xeylax gedillər. Yolda qoşulan adam gənə acır. Girəvəliyir, bu çörəyi qəşəh götürür, yeyir. Bir xeylax gedənnən sora bu, peyğəmbərə agah olur. Peyğəmbər gənə deyir:

– Bala, yorulmuşux, gətir çörəyi, yeyəh.

Gedir, həybəni gətirir, deyir:

– Çörəh yoxdu.

Deyir:

– Hanı bə çörəh?

Deyir:

– Nə bilim, kimsə yeyif.

Deyir:

– Bə kim gəlmişdi?

Deyir:

– Bilmədim, görmədim, kimsə oğurruyuf yeyif.

Deyir:

– Hə, neynəh, oğurruyuf yeyif, yeyif.

Nəysə, suyu da içillər, bılar gedillər. Bir yerdə durullar bullar. Peyğəmbər hökmün bına göstərməy isdiyir.

Deyir:

– Düş atdan.

Bı da düşür. Deyir:

– Üş dənə torpax topala.

Birin birəz balaca topalıyır, birin birəz onnan böyüh, birin də lap böyüh. Deyir:

– Ya peyğəmbər, bı nəydi, topaltdın bı yolun içində?

Deyir:

– Bax indi öyrənəjəhsən.

Peyğəmbərdən səda gəlir. Bu topalar hamısı qızıl olur. Bu çox olur, bu birəz binnan az olur, bu da bunnan birəz az olur. Deyir:

– Bu nədi belə? Doğurdan da, mən sənin höhmaa indi bələd oldum.

Deyir:

– Bax bu topanı görürsən? Bu olsun sənin. İkincini göstərir ki, bu da mənim. Bax bu çox da o çörəy oğurruyanın. Ona görə ki, yazıxdı. Onun imkanı olmuyuf, yaqın gəliv o çörəyi oğurruyufdu, yeyifdi. Bu da qoy onun olsun ki, getsin dolansın.

Bı qırıla-qırıla qalır ki, bı nədi ki, azdı. Gör orda bir topa qızıl var. Çoxdu. Dözə bilmiyif deyifdi ki, ya peyğəmbər, bəs o çörəyi mən oğurruyuf yemişdim axı. Elə o qızıl mənim olsun. Onnan sorasına peyğəmbər deyifdi kin, mənnən gizdin nə iş görürsən, yerdə də, göydə də – harda görürsən gör, maa agahdı. İsdiiirsən qırx ərşin quyunun dibində gör, o maa agahdı. Amma adam oğurradığın, görürsən, belə boynuna qoyullar. Peyğəmbərdən üzr isdiir ki, mən çörəyi yemişəm, qızılı mən götürüm.

290. ADAMYEYƏN QIZ

Bir arvadın uşağı olur, qız uşağı. Nəysə, bu, xamırı bişirir, kündəliyəndə gedir çölə, gəlir görür kü, kündəni tez yeyir bu. Uşax yeyir, böləhdə yeyir. Hannan-hana, hannan-hana uje munun sirrini bildirmir də heş kimə. (Yadımnan çıxıv e, çoxdanın söybətidi). Bu, yoldaşına deyir ki, bu uşax başa bəla olajax. Düzgün uşax döyül, bunu nətəərsə eləməh lazımdı. Nəysə. Bunun, deyir ki, başın əkməh lazımdı dana. Bunu aparır qoyur bir yiyəsizdih yerə. Nəysə, burda bu yekələnir, yekə qız olur. Bir günnəri oğluna deyir ki, ay bala, atı min, bir dənə uşax qoymuşux filan yerdə, get gör, nətəərđi. Nəysə, qardaşı da tərəkəmə işində işdiyirmiş, yaxşı üzdən irəğ itdəri varmış. Nəysə, atı minir, gedir. Bu gedəndə ərih töhmüşümüş cibinə. Əriyi yeyə-yeyə gedir. Çərdəhlərin tulluyur getdiyi yolun qırağına. Bu gedir, bir müddət qalır orda. Hah eliyincən bu əriyin tumu burda yekələnir, yekə ağac olur. Nəysə, gedir çatır bayısını görür. Atı

bağlıyır çölə, girir içəri. Nəysə, bu çıxdıxcan atın bir qolun yeyir. Deyir:

– Qardaş, atın üç əyaxlı gəlmişdi?

Qorxusunnan deyir kin, hə, bajı. Nəysə, çıxır, girir içəri, o biri qolu yeyir. Nəysə, atı təmiz yeyif qutarannan sora qardaşı görür kü, noobət buna gəlif. Bunu da yiyəjəh. Durur qəşəh qoyur, qaçır. Bayısı duyux düşür kü, qardaşı qaçır uje. Orda qoyma, burda qoyma, özün çatdırır əriy ağaşdarına. Həmən o yeyif tumun tulladığı dana. (Rəvayətdi dana). Əriyin dibiynən gəldihcən bu ərihdən o əriyə, o ərihdən bu əriyə axırınıcı uş dənə əriy ağacı qalanda:

– Dartan hay, Yırtan hay! Dartan hay, Yırtan hay! – itdəri çağırır.

İtdər çatırır. Çatdırır özün. Bayısına çatdıran kimi deyir:

– Dartan, elə dartarsan ki, bir dənə dərisi də qalmasın! Yırtan, sən elə yırtarsan kı, bir damcı qanı düşmüyə yerə!

Nəysə, bunu parçalıyıllar. Təh ərih yarpağının üsdünə bir damcı qanı düşür. İtdər bunu təmiz yeyir. Bu qanı da qoyur qoltuğuna ki, gətirə nənəsinə gösdərə ki, nənə, bax, qız belə-belə, atımı da yedi, məni də yeməy isdiyirdi, bax qanıdı bu da. Qoyur qoltuğuna. Bu xeylax gəldihcən görür, qoltuğunu yeyir nəysə. Qan yeyir. Ayə, gətirir evə, çatdırır bilmir. Nəysə, gəlir, deyir ki, nənə, saa nə-tər deyim ki, helə uşax doğduğun yerdə... Allah sana insaf versin. Məni də yemişdi, atımı da yedi. Bir damcı qan bax budey, buramı nəqədri yeyif, uje sümüyə dirənif. Onnan da deyif ki, bala, yaxşı ki, salamat qutarmısan sən. Heylə də qutardı getdi.

291. OVÇU PİRİM

(Qaytaran kişi –) Ovçu Pirim gəzə-gəzə gedir bir fermıya. Fermıya çatır, fermada oturullar buna yaxşı yeməh-zad irahlıyıllar. Oturuf çörək yeyəndə görür kü, itinən canavar danışır. Deyir ki, sən öl, beyjə burda bir dənə dördəyaxlı heyvan qoymuyajam. Axı Ovçu Pirim bını eşidir. Hər bir heyvanın, itdərin dilin bilir. Deyir:

– Əgər Ovçu Pirimin qavağına verdihləri yeməyi mana versələr, sana bir quzu da vermiyəjəm.

Tez boşqavın götürür, deyir ki, ala bunu, apar ver o itə.

– Ə, qardaş, eləməginən. Nətəər, xoşuna gəlmir, bəyəmmirsən?

Deyir:

– Sən apar qoy o itin qabağına, qoy yesin, mən şordan-pendir-dən yeyəjəm, bu yeməhdən yemeyəjəm.

Hamsı protif gedir da, pis olullar. Nəysə, deyir:

– Yaxşı.

Gedir. Aparıllar qoyullar itin qavağına. Gejə olur. Bu Ovçu Pirim görür kü, yox e, itdər yatmır. Gah bu tərəfə hürüllər, gah bu tərəfə. Deyif:

– Ə, qardaş, dimməz durun, gəlin, yıxılın yatın. Əgər sizin heyvanınızdan bir quzu əysiy olsa, mən verəjəm.

Bullar da arxayın yatıllar, səhər duruf görüllər, ə, qapıda bir dənə quzu qalmıyıf. Dördəyaxlı heş-zad qalmıyıf. İt də qalmıyiv e, gediflər.

– Ə, bının Allah evin yıxsın! Bizim başımıza nə oyun açdı? Qoyun gedif, yoxdu.

Bu da durur deyir ki, ə, nədi? Deyir ki, ə, narahat olma, heyvanın hardadısa, topadı. Gedillər görüllər ki, canavar ora yıxılıv, it bura. O qədər boğuşuflar, dalaşıflar ki, day ikisi də heydən düşüf. Qoyunu-quzuyu yığıllar gətirillər qapıya. Deyir:

– Sana.

Sanıyıllar, görüllər, hamısı düzdü. Deyir ki, qardaş, sana indi biz nə verəh?

Deyif:

– Vallah, heç-zad verməən, nə versəniz, burda qalajax. Hələ aparmıyajam, sora gəliv aparajam.

Hə, nəysə, bir müddət qalır. Xeylax bunun heyvannarı, bir beş dənə, on dənə heyvan verillər, qalır. İki il, üç il qalannan sora gəlir bu. Bu gəlir ki, qoyunun apara. Çobana deyir ki, ə, mənim

heyvannarımı gətiginən, aparım. Elə-belə seçəndə görüv, ə, qoynun biri məliyin. Deyiv:

– Ə, qardaş, onu da at yeşiyə.

Deyif:

– Bəs görmürsən, məliyin. Bunu ayırırsan, nənəsinən ayırırsan, xalasınnan ayırırsan.

Axı bu it agah eliyir. Deyəndə deyifdi ki, ə, qardaş, ta bizdə heyvan qalmadı ha. Ordan heyvanı yığıf götürüf gəlir.

(Çərkəz kişi –) Gedir iki qayanın arasında gejləliyin, qalır. Görür kü, bərk çovğun tutdu bunu. Deyir:

– Evin yıxılsın, fələh. Mən o çobannara pay vermədim, mən altın çəhməliyəm.

Nəysə, yatır, səhəertə durur görür kü, qoyun təmiz qırılıf, hamısın çovğun qırılıf. Qoynun, sürünün qırağında duruf, quzqunnar gəlif yeyir. Quzqunnar yeyəndə... (Bunun dilin bilir dana). Qayıdır ki, orda bir yaşdı quzqun var, bizim babamızdı dana, nənəmizdi. Ona da gedəh dəyəh, gəlsin bu leşdən yesin dana. Bu Ovçu Pirim eşidir bunu. Nəysə, gedillər, bunu da gətirillər. Yeyillər, yeyənən sora deyillər ki, heç belə rəhimdar, yaxşı adam görmüsünüz? Belə kef görmüsünüz? Həmən o qoja quzqun deyif ki, hə, neçə il bunnan qavax, yüz il, yüz irmi il bunnan qavax filan dağda, filan patşah qızıl basıranda bizdə belə bir kef idi. Filan qayanın arasında qızıl var, qızıl mədəni var. Bəs bir-birinə qırtdaşllar, danışllar. Bu Ovçu Pirim barmağın dişdiyir ki, gedim o çobannarı gətirim mən, aparım ötürüm o qızılın içinə. Mən namartdığ elədim, onnar bir hələ əziyət çəkib saxlamışdı, ollara mən pay vermədim. Gedir çobannarı yığır. Gətirir ötürür o kahanın içinə.

Həə... Birtəhər düzəltdiy dedih (gülür – top.). Eyy, yadımda nağıl qalmıyif ha. O qədir kök nağıllar bilirdim. Allah rəhmət eləsin ölənnərinə, qoja nənəm nağıl eliyirdi. Qoja nənəm yüz om beş yaşında öldü. Adı Güləzidi. Ağdamın Mərzili kəndinnəniydi.

292. HALALLIQ

Bir orta yaşdı kişi varımış. Bı varrı döyül də, ama tükanı-zadı varımış. Bu gəlir fəhlə tutur. Fəhləni gətirir qapıda iş vardı da, gördürür. Görür kü, yox, günorta tamam oldu, bu, işi qutarmadı. Gedir, ayrı bir fəhlə tapır. Bullar axşama kimi işi qutarıllar. Bular işi qutaranda bu gətirir fəhliyə – günortadan sora gələnə də bir manat verir, bu səhərdən gələnə də bir manat verir. Bu səhərdən gələn pulu götürür, amma günortadan sora gələn götürür, çıxır gedir. Bu da çıxıf gedir. Bu deyir ki, ə, bala, niyə götürürsən? Deyif ki, yox, lazım döyül. Bu çıxıf uzaxlaşıf gedənnən sora deyiv:

– Ə, elə düz elədi. Səhərdən bu işdiyir, buna da bir manat verdim. Buna da bir manat verdim. Bu götürdü, bu götürmədi. Onçun elə düz elədi, götürmədi.

Səhər bu, manatı götürür, çıxır bazara ki, üsdünə də bir manat qoya, verə bu səhərdən gələn fəhliyə. Nəqədər gəzir, tapmır. Elə bazardan bəri çıxanda görür kü, bir nəfər adamın qucağında bir quzu var.

– Salaməleyküm.

– Əleyküməsalam.

– Ay bala, bu quzu neçəyədi?

Deyif:

– Bir manata.

Deyir:

– Ala.

Həmən bu manatı verir buna, quzunu götürür, gedir. Quzunu götürür gətirir evə. Çobana deyir ki, bu quzunu elə eliyirsən ki, bunun dölün itirməginən, balaların elə eləginən, qarışdırma. Deyir:

– Yaxşı.

Vax gəlir, üç-dörd il keçir. Günnərin bir günü kişi tükanda olduğu yerdə həmən o bir manatı götürüyən oğlan gəlir bunun tükanına:

– Dayı, salaməleyküm!

– Əleykümsalam!

– Dayı, sən mana bir manat pul boşdusan, onun əllisi sənin olsun, əllisin ver maa. Deyəndə deyiv:

– Ə, bala, yekə adamsan, qanacağı-mərfətin olsun. Mən tükançı adamam, mən heş kimə pul boşdu döyüləm, bu, nə deməhdi. Hələ camahat maa pul boşdu olur, mən camahata pul boşdu döyüləm.

Deyəndə deyir:

– Dayı, fikirrəş, əllisi sənin, əllisi mənim. Bı dedihcən deyir, əllisi sənin, əllisi mənim.

Olmuro. Deyir:

– Dayı, filan vaxdı sənın qapında fəhlə işdəmişəm. Günortadan sora da bir fəhlə gətdin. O günortadan sora gələnə də bir manat verdin, mana bir manat verdin. O götdü getdi, mən götümədim. Hə-mən manatı deyirəm, onun əlli köpüyün ver, əllisi sənindi.

Deyif:

– Bala, indiki belə oldu, gedirih bizə.

Durur, tükanın qapısın bağıyır, gəlillər evə. Gətirir bına yaxşı çay-çörəh verir. Çay-çörəh verənnən sora adam göndərir, çobana denən qoyunu yığsın gətisin bura. Hə, çay-çörəh yeyir, qoyun gəlir, qarıda mələyəndə bu ev yiyəsi də çıxır, oğlan da çıxır. Deyir:

– Dayı, çox sağ ol, elə mən əlli köpüyü alıv aparıf çörəyə verəjejdım, qarın dolusu yeyəjejdım. Ta qarın dolusu yemişəm, çox sağ ol, mən gedim.

Deyəndə deyif:

– Ə, bala, yox.

Çobana deyir ki, o vaxdı saa bir quzu vermişdim haa. Quzu, deməli, ildə iki bala vermiş. Quzu, quzunun quzusu, helə-helə qoyunun yarısı. Deyifdi ki, seş gör belə... Deyir:

– Bala, götü get.

Deyif:

– Yox, dayı, bını əənə gedən kimi mənim əlimnən alajaxlar. Mən sənın malını niyə haram eliyim axı? Maa lazım deyil, elə bir qarın yemişəm, bəsimdi dana, çıxım gedim.

Deyif:

– Yox, bala.

Axırı, gətirir mına beş dənəmi, on dənəmi heyvan verir. Deyir:
– Götü, get, bala, halal xoşun olsun. Mən o vaxdı səf eləmişəm.

293. BÖHTANA DÜŞMÜŞ QIZ

Kasıf kişi-arvad varımiş. Günnərin bir günü arvat kişiye deyir ki, əşi, sən də otumusan evdə, mən də otumuşam evdə. İmkanın varsa, get bazara, şəhərə, bir az pul qazan, uşaxlarımızı dolandırax. Deyiv:

– Ay arvat, (ta indi bağışda, bala) mən gedərəm, birdən sən pis yola qulluğ eliyərsən.

Deyifdi ki, get, arxayın ol. Bunu məjbur inandırır, bı gedir. Gedir, bir gün, iki gün, ta evdə də olan şeyi yeyiflər, hes-zad yoxdu, ajdıxdı. İki uşaxdı, bir də özü. Günnərin bir günü Allah tərəfinnən bunun yanına bir nəfər adam göndərir, get bunu imtahan elə, gör bu dediyinnən dönür, yoxsa yox. Ta vəzyəti pisdı uşağının da, özünün də. Kişi də çıxıf gedif. Gəlir. Qapı həməşə bağılı olurmuş. Qapını döyür kimsə. Deyir:

– Kimsən?

Deyir ki, mənəm e, sizə çörəh gətimişəm. Deyir:

– Ay qardaş, əgər ürəyində Allah xofu varsa, çörəyi qoy ora, get. Yox, yoxdusa, çörəyi də götü, get. Mən arvat xeylağı, sən də kişi xeylağı, evə girərsən, fikrini dəyişərsən, qəlbini dolandırarsan.

Deyif:

– Yox.

Amma tapşırax var ki, qapını aşmasa, vermə, götü gəl. Bu, elə-belə də gedir. Gedircə qapını döyür, razılıx vermir, çörəyi də orda qoymur, çıxır gəlir. Aradan birəz keçir. Bir üç gün keçənnən sora deyir, bir də get. Bir də gedir, bu fason olanda deyir, vermə, qayıt gəl. (Həmən sözü bir də deyir haa. Təkrar eləmirəm də). Bir həfdə tamam olur, bir də gedir, deyir, bu səfər ver. Bu səfər ama birəz qapıya-bajıya zorruğ elə, takqıldat. O ikisinnən bunu birəz fərqli elə. Höölə yatmır. Genə aşmır. Deyir:

– Ay qardaş, nə sənin çörəyini isdiyirəm, nə suyunu isdiyirəm, Allah bilər, sən bilərsən, yeri get. Mən evimə adam buraxmı-

ram. Mən ərimə demişəm ki, mən sənin namusuna heş vaxdı xələl gətiriyəjəm, yeri get.

Deyir:

– Allah üzuna qara çəhsin, aşmadın, aşmadın, çörəyi qoydum bura.

Qoyur, çıxır gedir. Bir xeylax qalır, bir xeylax keçir dana. Pəncərədən baxır, hardan baxır. Nəysə, görür, yox e, heş kəs yoxdu, takılı yoxdu, it-pişih də yoxdu. Dururca qəşəh qapını açır, çörəyi götürürlər, yeyillər. Axşam düşür, tay toxduyuf. Balaları da toxduyuf, özü də toxduyuf. Yeri salır, səhər duruf yeri yığışdıranda baxır görür kü, bu qızıl ayırdı e, (heş mən də görməmişəm, heş sən də görməmişən) belə olur ləl, bu yekəliyində qızıl var mütəkgəsinin altda. Götürür belə baxır, belə baxır, deyir:

– Ay Allah, mənim evimə kim girdi, nətəər elədi? Bura kim girdi ki, bunu qoyuf mənim yasdığım altda?

Çox təəcüb eliyir, çox dilxor olur. Qarıya baxır, pəncəriyə baxır. Hər tərəf bağlıdı. Görüm, bura kim girmişimiş. Axırı ləli də qoyur evə, axşam yatır. Sayqılı yatır. Qarıya, pəncəriyə safdan tor vurur. Belə eliyir ki, görüm, bura kim gəlir nətəər girir, hardandı? Səhəri də görür hes-zad yoxdu. Hər gejë bir ləl. Axırı əlacı kəsilir, qaynı varmış, yaxındeymiş. Qaynın çağırır, deyir ki, bəs belə-belə, bura gəl. Deyir:

– Nədi?

Deyir:

– Ala bunu. Get bazardan ayn-oyun al gətir, həm bizə, həm öz uşaxlarına.

Bu götürürəcə qəşəh gedir, bazarığ eliyir. Yekə ləldi bu, bir dünya ayn-oyun eliyir. Hər gejë də bir ləli var. Beş gün, on gün. Nəysə, hər gejë bir ləl. Bir gün bu arvat qayıdır ki, ay filankəs!

Deyir:

– Hə.

Deyir ki, gəlsənə gedəh, qardaşını tapax gətirəh. Ta maa ehtiyac döyül axı. Bu da gördü kü, bunda ləl var. Bu ləli verdi buna, varıdı ki, verdi da. Deyəndə deyir ki, nə deyirəm, gedisən, gedəh.

Dururca qəşəh bu, qaynıynan gedir bazara. Bazarda elə-belə hərrə-nəndə görür kü, bude, əri gəldi. Xoş-beş, om beş, nədi, xeyirdimi, nə gəzirsən? Deyir ki, bəs gəldim ki, gedəy evə, lazım döyül.

– Ə, mən nə qazammışam, neyləmişəm? Bir ay döyül, para ay döyül.

Deyir:

– Yox e, gedəh.

Nəysə, çox iri-xırda. Deyir ki, gedim ayn-oyumu gətirim. Mitili varmış, hardasa qoymuşmuş. Əyninin paltarın. (Yorğan-döşəh deyil ha, mitildi). Gedir götürür gəlir, bu iki qardaş, bir də bu burda duranda deyir ki, birəz burda durun, bir balaca bazarlıq eliyim uşaxlara, gedəh. Bu əyənə gedən kimi bu açılır:

– Ayə, qardaş, nədi bu, noolar?

Deyir:

– Ə, sənin başına daş düşsün. Sənin arvadın ləlnən oynuyur uje. Ta uje qəflə-qatır, okqəddər adamnar gəlir, uje ləlnən məşquldu.

Deyir:

– Yaxşı.

Gəlir. Bu da bazarlıq eliyir, gəllilər bir xeylax. İndi bu qaynıgil qavaxcan gedillər, ər-arvat daldan gəllilər. Gedillər, bir dərəyə çatır. Meşə, meşənin içində də bir dərə. Burdaca əri bu arvadın başın kəsir, əlindəki ayn-oyunu da götürür, çıxır, gedir. Arvat qaldı bırda, öldü. Çıxır gedir. Gedənnən sora bir gün, beş gün, on gün, nəysə, bir gün tacirrər alverə gedirmişdər. Bu tacirin bir böyüyü, başcısı belə gəlir, gəlir görür kü, hə, sızqı su axır. Deyir, ə, bunun mənniyi⁵³ var dana. Ha, ha, gəlir görür kü, bir dənə qadın. Bir gözəl qadındı, boğazı kəsih. Munnan axan qan döyül, sudu. Hama bunun böyründə də bir dənə sərçə ölüf. Elə-belə əlin vurur (söyləyici əlini yuyurmuş kimi ovuşdurur – top.), əlin isdadır suda, elə belə isdiyir ki, dəsmalı çıxarda, əlin silə. Bu əlindəki suyun bir damcısı düşür bı sərçənin üsdünə, sərçə uçuf gedir. Sərçə uçuf gedən kimi suyu əlinə alır, çəkir bunun boğazına (bu qadının). Qadın dirilir. Deyir:

⁵³ Mənniy – mənbəni nəzərdə tutur

– Hə, Allah mənimkin yetidi. Elə ayləmin uşağı-zadı var, özümənən hərriyə bilmirəm də, elə səni özümənən hərriyəjəm.

Deyif:

– Yox, mən heç vaxdı ayləmin namusuna toxundumaram. Olmaz. Qırxdı, biri əysih döyül.

Qırx arşın quyu qazıv atıllar quyuya, çıxıf gedillər. Aradan bir-iki gün keçəndə genə bir ayrı tacir gəlir burdan keçəndə görür, ə, orda bir torpax görükür. Təzə torpaxdı, burda helə şey yoxudu. Quyudu, nədi? Ayə, sürür atı görür kü, bir quyudu, amma burda hənirti var.

– Ay aman, ay camahat, ay Allah xofu olan, maa köməh.

Kəndir sallıyıllar. Heyvannarın yükünün kəndirin açıllar, bu qadın belinə bağlıyır, bunu dartıf çıxardıllar. Tacir deyir:

– Həə, yaxşı oldu. Mənim arvadım ölüfdü, səni özümə aylə götürəjəm.

Deyir:

– Yox. İkinci quyudu bu. Birinnən belə olmuşam, birinnən belə. Mən halal mala haramlıx qatmaram.

Deyir:

– Yaxşı.

Təzədənnən taxdadan, meşənin ağaşdarınnan belə yekə lötgə qayırılar, bunu atıllar lötgənin üsdünə, deyillər, get. Dənizdə bir müddət gedənnən sora bir balıxçıya rast gəlir. Balıxçı deyir:

– Allah mənimkin yetirdi. Mənim bajım yoxdu. Elə bu mənim bajımdı.

Götürürəcə qəşəh balıxnan bir yerdə faytonuna qoyur, aparır. Arvada deyir ki, arvat! Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Bəs Allah mənimkin yetirif. Bajı tapmışam.

Deyir:

– Bajı kimdi?

Deyif ki, Vallah, bide bajı. Bajı-qardaş bıllar yaşıyır bir müddət elə-belə. Bu, hər geje bunun axı başının altında ləl gəlirdi. Genə

gəldi bı ləl. Genə gəldihcən bu qardaşına deyir ki, (bu balıxçıya) qardaş! Deyir:

– Hə.

Deyif:

– Burda bir böyüy anbar tik.

Böyüy anbar tikir. Bazara çıxan taxılı vurur anbara. Yeddi ildən sora ajdıg olajax, buna ayandı. Yeddi il tamam olur, ajdıg olanda elan verir ki, hər tərəfdə, filan yerdə belə bir adam taxıl paylıyır. Hamı gəlir. Həmən əri də gəlir, qaynı da gəlir həmən o quyuya atan da gəlir, quyudan çıxardan da gəlir. Buların hamısını topalıyır, yığır. Bullar uje gəlifdi, bilir. Bu balıxçı yoxdu? Bu qardaşı? Buları qonax saxlıyır. Deyir:

– Buların yükün vermə. Buları axşam danışdıracam.

Axşam gəlir, oturullar çay-çörəh yeyəndə arvat qayıdır ki, buları bir söhbətə tutginən ki, dünyagörmüş adamsan, gördüyünüzdən, götüdüyünüzdən söhbət elə dana. Deyəndə biri başdıyır deyir:

– Ə, qardaş, sizə bir sirri açım.

Deyir:

– Nə sirri, ə?

Deyir:

– Vallah, tacir adamıdım. Alverə gedirdim. Belə bir hak-hesav oldu. Gəldim bir qadın tapdım, ölü, boğazı kəsik qadınıdı, boğazınnan axan qan döyüldü, suyudu, çəhdim boğazına, dirildi. Nə qədər elədim, maa “hə” demədi.

Əri eşitdi axı. O biri də qayıdır ki, razılıx vermədi, qazdım, atdım quyuya. Deyəndə deyiv:

– Ə, elə o qadını quyudan mən çıxartdım. Nə qədər elədim, maa razılıx vermədi. Lötgə qayırv, atdım dənizə.

Deyəndə deyif ki, ə, nə danışırın? Deyif ki, yaxşı, indi deyin görüm, o qadın bura gəlsə, tanıyarsınız? Axı bular ikisi də – bu quyuya atan da, bu boğazın açan da, əri də bildi ki, bu qardaşının fırladağıdı. Deyif:

– Yaxşı, indi o gəlsə bura, tanıyarsınız?

Deyif:

– Hə.

Həmən paltarı da saxlıyır axı. Elə-belə içəri girəndə qayıdır, ə, sən öl, odu. Bu deyif, sən öl, odu, o da deyif, sən öl, odu. Buların yükün tutur, ərinnən də soruşur ku, eşitdinmi ki, mən sana söz verdim ki, heş vaxdı bu işi eləmiyejem. Eləməmişəm ki?

Dedi:

– Yox.

Deyir:

– Uşaxlar neynir?

Deyəndə dedi ki, uşaxlar durur. Dedi ki, get onda uşaxlarına bax. Fayton verir buna, evə qayıtmağa. Olur buranın taciri (həmən qadın). Yaşyır orda.

294. HƏCC ZİYARƏTİ

Birinin də qaynatası gənə Məkgiyə gedirmiş. Hər bir şey düzəlif, gedir qonşudan, bilmirəm, duzmu, nəmi almağa. Gedir, görür bir zənən həmlidi. Bir balaca küçüyü tutuf gətirif.

– Aaz, bunu neynirsən?

Deyif ki, pişirəjəm. Deyiv:

– Aaz, az danışginən, nə pişireysən? Adam küçüyü pişirər?

Deyifdi ki, Vallah, nağayrım? Ət yoxdu. Konlum ət isdiyir. Konlum ət isdiyir deyəndə deyif:

– Aş, burax onu. Burax gessin. Gedirəm kişinin torbasınan, görüm, imkan olsa, birəz ət oğurruyuf gətirəjəm sana.

Qaynənəsi sapdımı, duzdumu, verir, bu gətirir qoyur kişinin xurcununa. Qoyanda ehmalca belə eliyir, burasına biraz ət bükür, gətirir, verir buna.

Kişi gedir çatır ziyarata. Gedir görür kü, ə, gəlini burdadı. Hərə bir söz deyir. Nə tanıyılar bının gəlinidi? Öz-özünə təəccüb eliyir ki, mənim gəlinim bırda nə gəzir? Bunu kim gətirdi? Nətəər oldu? Nooldu?

Ziyaratını eliyir qutarır kişi, qayıdıf gəlir. Gəlir çatır evə. Evə çatanda hamı kişiynən görüşəndə deyif:

– Maa sarı gəlmə, maa sarı gəlmə. Gəlinnən görüşün, onnan sora. Gedin gəlini ziyarət eləyin, onnan sora.

Billar deyir:

– O nə deməhdi? Gəlini ziyarət eləyin nədi?

Axırı deyir:

– Qızım!

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Ay bala, düzün de görüm, sən neyləmişdin ki, mənnən qabax sən ordeydın?

Deyir ki, dayı, bəs hal-qızıya beleydi. Getdim gördüm, qonşu küçüyü basır qazana, qaynada, yeyə, nəfsi qayıda. Mən də sənın xurcununnan biraz ət oğurradım, apardım verdim ona.

Deyif:

– Halal olsun, bala, sən ziyarətı mənnən yaxşı eləmişən.

295. HATƏMİN NAĞILI

Keçmişdə Hətəm adında bir kişi olur. Bu Hətəm varrı kişi olur. Gedir dörd yol ayrıcında bir stalova tikir, gələnə-gedənə pul-suz yeməh verir. Eysan kimi də. Bir günüsü bunun yanına iki dərviş gəlir. Deməli, bu yolnan keçəndə dərvişdəri döndərir, gəlin, çörəh yeyin. Bular çörəh yiyif qutarannan sonra deyir:

– Ağa dərviş, heş mənim kimi səxavətdi bir adam görmüsüz? Gəzirsiniz, görmüsən ki, belə eysan verə dörd yol ayrıcında?

Deyir:

– Sənnən səxavətdi birin görmüşüh.

Deyir:

– O harda verir? Hardadı?

Deyir:

– Səninki dörd yol ayrıcındadı, onunku yeddi yol ayrıcındadı. Özü də o qızıl boşqafda yeməh verir, qızıl isdəkan-nəlbəkiddə çay

verir. Qutaranda da istəkan-nəlbəkini, boşqavı, qaşığı, çəngəli yuyuf xurcununa qoyullar ki, götü get.

Deyir:

– Ağa dərviş, yalan deyirsən, ona heş patşah da dözməz.

Deyir ki, həylədi. Gedif yoxlaya bilərsən. Filan yerdədi. Hətəm savax açılan kimi xurcununa bir-iki çörəh qoyur, düşür yola. Gedir həməən o yeddi yol ayrıcına çatır. Bunu elə aralıdan gedəndə gedif tutuf gətirillər ki, gə çörəh ye. Gəlir çörəh yeyir. Görür, həq-qətən də, həməən qızıl boşqafdı, qızıl isdəkan-nəlbəkidi, qaşığıdı, çəngəldi. Verillər buna, qoyur xurcununa, gedir bir xeylağ ağzı belə. Bir də ordan qayıdır, gənə ağzı bəri. Qayıdanda gənə bunu tutuv otuzdurullar. Hə, indi bu yeməyi gətirəndə deyir:

– Yemirəm.

Deyir:

– Niyə?

Deyir:

– Bu ehsanın sahibini maa gösdərin.

Bir xeylaxdan biri gəlir ki, dur gəl, gösdərəh. Durur, gedir, görür kü, bir qara pərdə çəkildi, qara pərdənin dalınnan kimsə danışır. Bir qadındı bu ehsan sahibi. Deyir ki, ay bajı, olmaz ki, bir baxım görüm sən nətəər adamsan? Patşahın bir belə qızılı olmaz, onnan sora heç hökümətin də bir belə qızılı olmaz. Bunu sən hardan alıf bir belə xarşdıyırсан? Deyir ki, mənim qurşaxdan aşağım daşdı. Daşa dönmüşəm. Filan yerdə bir həkim var, ona gedif mənim dərmanımı gətisən, mənim qılçamı sağaltsan, mən həm sana ərə gedərəm, həmi də nətəər qazanmışam qızılı, saa deyərəm. Bu yola düşür. Çox əzi-yətdən sora, çox zulumnan sora gedir bu həkimi tapır. Deyir:

– Mənim kitabımı cinnər oğruyuf, öz arvadımın başını da ap-rasya eləmişəm, başının qapağın götümüşəm, indi kitav əlimdə yoxdu ki, onu sağaldım. Elə dərman vururam ki, ölməsin. Günügünnən qalır. Gedif flən yerdə mənim kitabımı cinnərdən ala bilsən, dərmanı da verərəm saa, saa da bir təşəkgür eləyərəm ki, mən yoldaşımı sağaldım.

Bu, çox əziyətdən sora gedir, kitabı gətirir, verir həkimə. (Söyləyici bizim xahişimizdən sonra Hatəmin kitabı necə gətirməsini danışmağa başladı – top.). Gedir görür kü, meşənin içində bir dev anqırır, ağlıyır, qışqırır. Gedir, yaxınnaşır buna, görür, bir qələm batıv əyağına, bunu çıxarda bilmir. Qorxusunnan yıxılıv ora, anqırır. Gedir ağacın dalıynan, qələmi birdən tutur, çəkir. Çəkənnən sora bunnan çirk, qan-zad gedir-eliyir, bunun əyağı sağalır. Yaxşı olmamışdan deyir ki, əlimə düşəydin, səni parça-parça eliyeydim kimsənsə. Yaxşı olannan sora, ağrı kəsənnən sora deyir ki, əlimə düşəydin, səni dünya malına qane eliyeydim. Çıxır ordan, deyir ki, mən çıxartdım. Deyir:

– Nə isdəyirsən, mənnən isdə.

Deyir:

– Məni apararsan cinnər məkanına. Cinnər kitabımızı oğurruf, gediv o kitabı alam gətirəm gərəh.

Deyir:

– Onun yerini mən bilmirəm, mənnən böyüh qardaşım var, gedəy onun yanına.

Gedir o böyüh qardaşının yanına, görür kü, and olsun Allaha, bu o qədər qoçalıv, o qədər qoçalıv ki, belə üfürsən, yıxılar. Bunu elə pambığa büküf zulumnan saxlıyıllar. Buna deyəndə bu deyir ki, mən də bilmirəm, amma mənnən böyüh qardaşım bilir, apar onun yanına. Deyir:

– Vay, dədə, vay, bu belə olan yerdə bunun qardaşı heç danışa bilməz.

Bu onnan böyüh qardaşının yanına gedir, görür, bir cavan oğlandı. Deyir ki, nətəər sən onnan böyühsən? Onu pambığa büküflər, ölür. Elə üfürsən, yıxılar. Sən niyə belə cavansan bəə, əgər onnan böyühsənsə? Deyir:

– Onu arvad o günə qoyuf. Məni də arvat bu gündə saxlıyıf.

Deyir ki, filan yerdədi cinnər. Bu qardaşı bunu şəlləyir dalına, aparır həmənn cinnərin patşahının yanına. Cinin patşahına danışır, nətəər var. Bu hökm eliyir, cinnərin hamısın yığır. O kitabı oğruyan cin də gəlir. Deyir:

– Mənim kürəyimin arasının dərisin soy, o kitab dərinin altındadı. Onu (kitabı) ordan çıxardır, verir. Kitabı gətirir, verir həmə həkimə. Həkim bunu yola salır, arvadını sağaldır. Bir şüşə su da verir buna. Deyir ki, apar, iki damcı onu qılçının üsdünə tökəndə sağalajax. Duruv o suyu götürür, gəlir. Gətirir bunu, görür qılçadan aşağı hamısı qızıldı, daş döyül, qızıldı. Gətirir o sudan iki damcı tökür bunun üsdünə, deyir:

– İndi bu nə sirridi, maa de görüm sən kim yarını qızıl eliyib belə?

Deyir ki, gəl dalımcax bəri. Götürür bunu, gedir. Bir sklat var, heç olmasa, bir yüz metr, iki yüz metr uzunluğu var. Bu sklatın qəliviyyəti də nətəər... Gedir ki, bunun içində dəvə, qızıldı, at qızıldı, eşşəh qızıldı, qatır qızıldı, inəh qızıldı, gamış qızıldı, adam qızıldı, hər nə var, hamısı burda qızıldandı. O qadın gətirir nə qədər adam varsa, adama o sudan töhdükən sağalır. O adamları yola salır, ama heyvannarı sağaltmır, qalır. Deyir ki, mən qız idim evimizdə. Mənim bir boynu sımmış, deyir, atam varıdı, molladan, seyitdən qorxardı. Bir dəriş gəldi, deyir, bizə. Arana getdiy, bizdən arana getdi, dağa getdih, dağa getdi. Bu dəriş bizdən əl çəkmədi. Sora atama dedi ki, gərəh qızı maa verəsən. Ağladım, dedim, ay ata, bu qoşa kişidi, mən buna nəyə gedim? Deyir, dedi ki, yox, qorxuram, dərişdi, ah-nalası bizi öldürər, getginən. Atam məni zornan verdi buna (bu dərişə). Dəriş, deyir, məni götdü getdi, gətidi həmə bu yeddi yol ayrıcına. Burda, deyir, bir balaca ev kimi şey vardı. Elə dəyə qayırf qamışdan, qarğıdan. Sıvıyıf, qayırf. Gətdi bura. Gördüm bunun içinə bir meymın bağlıdı. Bir meymını bağlıyıf küncə. Gətirdi məni, çörəhdən-sudan yediy-elədi, sonra, deyir, maa dedi ki, gərəh bu meyminnən əlbir olasan, meyminnən yaşıyasan. Deyir, dedim, nə danışırsan? Ağladım. Dedi, sən mənim sevimli yoldaşımsan, arvadımsan, amma gərəh sifdəsin meyminnən yaşıyasan. Nəqədər elədimsə, deyir, bu, maa baxmadı, məni zornan yıxdı meyminin qabağına. Meymin məni mayaladı, – deyir. Meyminnən gəldi mənim bir oğlum oldu. O oğlum o qədər gözəl oldu, o qədər gözəl oldu, deyir,

bir tamaşa. Ona o qədər bağlanmışdım ki, isdəmirdim qucağımnan yerə qoyam.

Bir yaşınatan saxladım uşağı, – deyir. Bir yaşında uşağı mənim əlimnən aldı, – deyir, kəsdi. Kəsdi, qanı töhdü bir böyüh qava, teş qoydu altına, bunun qanı hamısı töküldü ora. O qanı yığıdı şüşələrə. Bu yeddi yol ayrıcında hansı karvan gəldisə, o qannan töhdü, qızıl elədi. O qanı hər kəsə vurdusa, qızıl oldu. Axırda şüşənin divində az qalmışdı, gördüm, o məni də qızıl eləməy isdiyir. Onnan qabağa düşdüm, mən götdüm onun üsdünə belə çiliyəndə özümün qılcamın üsdünə də bir damcı düşdü, qılçalarım qızıl oldu, amma o bütöy qızıl oldu. Onu qavaxcan döydürdüm, boşqaf qayırdım, verdim camahata, çıxdı getdi. Onnan sora Hətəm onu da götürür, o qızıla da ziyə durur, başdıyıllar orda yaşamağa.

296. NUŞİRƏVAN ŞAHLA İSGƏNDƏR

Bir günü Nüşüravan şahnan İsgəndər gedirmiş. Görür kü, bir bayquş uluyur. Bayquş uluyur, o yannan da bir bayquş uluyur. Bu İsgəndər güdür. Patşah deyir ki, niyə güldün? Deyir ki, heş-zad, patşah, sən bilən döyül. Deyir:

– Yox, gərəh deyəsen.

Deyir:

– Əşi, qorxuram qəzəvinə keçəm, sən Allah, mənnən əl çəh.

Deyir:

– Qorxma, de.

Deyir:

– Ordan uluyan o birinə deyir ki, qızını mənim oğluma ver. O da uluyur, deyir ki, yeddi xarava kət ver, verim. Bu biri də deyir ki, Nüşüravan şah patşah qalsa, yeddi deyirsən, saa qırx dənə xarava kət verərəm.

Nüşüravan şah deyir ki, yani mən bir həylə əzab-əziyət verənəm? Deyir ki, nə bilim, Vallah, quş həylə deyir dana, indi mən sənnən nə pisdih görməmişəm, nə zad görməmişəm. Yanında işdiyirəm, amma quş heylə deyir. Deyir:

– Dərviş paltarını geyin, gedəh bir yerə.

Gedillər bir yerdə. O qədər gedillər, hansı kəndə dönüllər, görürlər, hamısı qan ağlıyır. Dindirən qan ağlayır. Gedir bir ayrı kətdə, görür toyumuş. Gedir toya, görür kü, bir adamdı, bir qolu yoxdu. Bu qoluna saman dolduruf, paltarının içinə saman dolduruf. Sən öl, bunda bir şaddıx var, bir oynamax var. Arada bir qoluna vurur, saman qalxır göyə, düşür yerə. Deyir ki, bax onun öyünə gedəjiyih. Mənim yaxşılığı-pisdiyimi, bax o bilir. Gedəy onun evinə. Gedillər, axşam toy dağılanda düşüllər bunun dalına. Gedillər buna ki:

– Qardaş, bizi qonax saxla.

Deyir:

– Yaxşı.

Gedir, oturullar. Biraz oturandan sonra bu patşah deyir ki, o qolun niyə düşüf, bajoğlu? Deyir ki, patşahın qələmi sınısın, patşah vurduruf, saldırıf qolumu heylə. Deyir:

– Əşi, patşaha nağarmısan ki, qolunu heylə eliyif?

Deyir ki, patşaha qılinc qayırdım. Patşah, deyir, vəziri göndərdi ki, maa bir qılinc qayırsın. Mən də, – deyir, – patşaha ləyax bir qılinc qayırdım. Deyir, qoşun böyüyü gəldi ki, qılinc verginən, patşah isdiyir. Mən verdim, qoşun böyüyü apardı. Deyir, aparır, qılinc yaxşı olduğuna qılinc özü götürür, özünün köhnə qılincini aparır verir patşaha. Patşah da deyir ki, bunnan gedin o qılinc qayıranın qolun vurun salın. Gəldilər, deyir, vurdular, qolumu saldılar. Deyir:

– Patşahın nə günahı var? Qoşun böyüyü eliyif dana – köpəyoğlu.

Deyir:

– Köpəyoğlu elə patşahdı eyy! Günah patşahındı. Patşah niyə demədi ki, gedin o qılinc qayıran köpəyoğlunu gətirin bura, həmən o qılincnan onun qolun özüm vuracam. Məni danışdırsın, mən də deyim ki, mən qayıran bu döyül, mən qayıranı o götürüf.

Baxır görür kü, düz deyir. Vəzir deyir ki, görürsən ki, ay patşah? Görürsən, sənün zulumun belədi. Onnan sora gedir, deyir:

– İndi mən nətəər qoşun böyüyünü bilim ki, qılinc ondadı.

Deyir:

– Sən belə bir car çəhginən ki, savax hamı atı minsin, qılıncı götürsün. Kimin qılıncı yaxşı kəssə, atı ötsə, ona ənam verəjəm.

Gedir heylə bir car çəkir. Hamı atın minir, qılıncın götürür – o böyüh adamnar dana. Başdıyır ötüşməyə, onnan qılınç vurmağa. Görür, sən öl, qoşun böyündəki qılinc par-par yanır göydə. Deyir, hə, həmən qılınç bax budu. Çağırır qoşun böyüyün. Qoşun böyüyünə deyir ki, nə qədər varın var, çıxartginan. Deməli, o kişini ayləsiynən bir yerdə ölincəh onun çörəyin sən verehsən. Qılıncı da əlinnən alır. O patşah onu, deməli, öldürmür kü dana, bu ölsə, onun çörəyinə köməy eləmiyəjəh. İndi bunu sağ saxlıyır ki, bunun ölincə çörəyin sən verehsən. Onu da çağırır, deyir ki, əlini heç zada vurma, ailəlihcən otur, yeməyini hamısın bu verejehdi. O da həylə oluf.

297. MƏLİKMƏHƏMMƏD

Bir patşahın üç oğlu olur. Yekə oğlu deyir ki, ay ata, mən evlənməy isdiyirəm. Deyir:

– Bala, üçünüzü də birdən evləndirəjəm.

Gətirir hərəsinə bir yay verir, bir ox verir. Deyir:

– Hənsiniz hənsi qızı sevirsinizsə, bu oxu onun evinin üsdə atın.

Bu böyüy oğlan oxu vəzirin evinin üsdünə atır. Vəzirin qızını bu alır. Ortancıl oğlan vəkilin evinin üsdə atır. Bu da vəkilin qızını alır. Bu kiçiy oğlan oxu atır, ox şəhərdən başın götürür, uçur, çıxır gedir qırağa. Dalıncax getməy isdiyir, atası deyir ki, birin də atginan, bala. Bir ox da atır, bu da onun dalıncax gedir. Üçüncünü verir, bu da onun dalıncax gedir. Bu deyir ki, yox, oxumun dalıncax gedəjəm. Bu oxun dalıncax gedir. Gedir, görür kü, oxun üçü də bir qara daşa sancılıf. Deyir:

– Həə, mənim qismətim qara daşdı yəqin.

Bu oxları çəkir, gəlməy isdəyəndə bu daşdan səs çıxır kı, məni də aparginan. Məlikməhəmməd olur oğlanın adı. Qayıdır bu səs gələn tərəfə bir xeylax gedir, durur baxır, bir şey annıya bilmir. Bir də gələndə, deyir:

– Məni qoyuf harya gedirsən? Məni də apar.

Bu gedir, daşı itəliyin, daş qalxır, görür qapı var. Belə götür ev kimi şeydi, oranı açır, görür kü, bura bir meymin bağlıdı. Bu meymini açır, götürür, gəlir. Deyir:

– Sən idin məni çağırın?

Bu da deyir:

– Hə.

Bu, meymini götürür, gəlir. Gətirir, saxlıyır. Bu atası deyir ki, ay bala, bu meymini saxlama, patşah oğlusan sən, ayıfıdı, bunu ötürginən, çıxsın getsin. Meymini neynirsən? Deyir ki, ata, mənim oxum buna gedif sancılıf. Mənim baxdım bu çıxıf də. Mən öz baxdımı niyə kor eliyim? Budu mənimki, budu. Deyir:

– Bala, yox, o ləyax döyül.

Nəqədənə gədiyə dirənersə bu patşah, gədə deyir, yox, mənim baxdım o çıxıb, o da qalajax. Bir günüsü patşah bu oğlunun üçün də çağırır. Deyir, arvatdarınız maa elə tuman-köynəh tikif gətirsən ki, qayçı kəsiv, iynə tihməmiş olsun, ləyaxlı şey olsun. Bu, belə-belə utandırmağ isdiyir bu gədəni. Gədə gəlir evə, bekağ gəlir. Bu meymin deyir ki, niyə bekağsan? Deyir ki, bəs belə dana... Deyir ki, tuman-köynəh gətirin qayçı kəsiv, iynə tihməmiş. Mən onu hardan alım? Paltar tikənsən sən? Deyir:

– Vejina da alma. Getginən həməni daşın yanına. Denən, “Səlmə həkim, Səlmə həkim”, – deyəndə ordan bir qadın çıxajax. Denən ki, Hürü xanım dedi ki, atamın ən kiçik hamamın versin maa. O sənə gətirif bir qoz verejəh. O qozu sən gətirəndə dalda aşix çalajax, oynuyajaxlar, səni çağıraxlar, geri baxma. O qozu gətir maa.

Bu gedir, deyir, həməni qozu verillər. Qozu gətirir verir bu meyminə. Meymin afsun oxuyur, bu qoz firranır, firranır, böyüyür, açılır, ordan tuman-köynəh çıxır, nə qayçı kəsif, nə iynə tikif, hazır. Bunu xonçuya qoyur, aparır atasına. Ollar da gətirir, bu da. Padşah baxır ki, buna, doğrudan da, nə qayçı dəyif, nə iynə dəyif, elə yarananda adam üçün yaranıf bu köynəh. Padşah buna məhətdəl qalır, yaxşı, meymin bunu nətəər elədi? Bu qarannıxlı qalır burda. Bir neçə vax qalannan

sonra bu deyir ki, savaxları oğlannarım da, gəlinnərim də maa qonaxdı. Maa qonax gəleysınız. Çağırır gədələri, deyir:

– Savax hamınız arvadınızı götürün, maa qonax gəlin. Üçünü də.

Bu gədə gənə bekəf-bekəf gəlir. Deyir:

– İndi nədi? İndi niyə bekafsan?

Deyir ki, bəs belə-belə də, gərəy arvadımızı da götürüf qonax gedəh padşaha. İndi mən səni nətəər aparım ora? Zincirinnən tutum səni nətəər hərriyim? Deyir:

– Arxeyin ol, düzələr. Gənə getginən həməən Səlmi həkimi çağır, deynən, Hürü xanım deyir, mənim hamamı versin maa. O sana gənə bir qoz verəjəh, gənə onu götürüf gələrsən. Gənə geri baxma.

Bu gedir gənə bu qozu götürür, gəlir verir buna. Bu qozu hərriyir-firriyir, badnusda qoz firranır, firranır, (üş qoz veriv özü də), bu üş qozun biri açılır. Buna paltar çıxır, belə heç patşah belə paltarı görmüyüf. Bu, cildin soyunur – bu meymın. Bu elə bir qız olur, baxırsan ki, alışıf-yanır. Qoyur palazın altına cilitin. O iki qozdan da iki qız əmələ gəlir, çıxır. Ollar da bu qızın kənizidi. Bullar üçü də baxırsan ki, Xudavəndi-ələm, hesav elə, göyərçindilər. Bunu götürür gedir patşahın yanına. Padşah qonaxlığı verəndə bu, xəlvətə gədəyə də tapşırır kı, birdən mənim cildimi yandırarsan haa. Onu yandırsan, dəmir çarix geyinif, dəmir hasa götürsən, məni tapa bilməyəsən. Bu, buna baxmır, elə burda qonaxlıxdə qoyur, gəlir bu meymın paltarını çıxardır, odu vurur. Odu vurur, meymın paltarı tüsdülüüyüf yananda içinnən üş dənə göyərçin qalxır. Göyərçin qalxır, deyir ki, Məlihməhəmməd, dəmir çarix geysən də, gənə məni tapa bilməssən. Gəzmə. Bu uçuf, çıxıf gedir, başına-gözünə döyür, nağarır ki, ə, mən bunu nətər eliyim, nağarım, neyliyim? Bu gedir, dəmir çarix düzətdirir dəmirçidə. Bir də bir dəmir hasa əlində düşür yola. Kişininkin gərəy Allah verə, Allah düzəldə işin. Gedir görür kü, üş dənə devdi. Bu devlər dalaşılalar. Bu deyir, nədi, niyə qırırsınız bir-birinizi? Deyir:

– Bizim atamızdan üç dənə şey qalır. Bir xalça qalır, bir sırfa qalır, bir də bir papax qalır. İndi onun üsdə dalaşırıq, olları bölə bilmirik.

Deyir:

– Buların vəzifəsi nədi?

Deyir:

– Xalçıya minirsən, “Süleyman peyğənbərin eşqinə, məni qaldır Allahın yanına”, – səni qaldırır Ayın üsdünə. Onnan, sırfa “Süleyman peyğənbərin eşqinə, yeməh gəlsin”, – dünyada nə isdəsən, yeməh gəlir. Papağı başına qoanda, get laf qoşunun içinə gir, səni görmür. Sən olları görürsən, ollar səni görmür.

Deyir, sən öl, bunun üçü də maa lazımdı (söyləyici gülür – top.). Gətirir deyir:

– Mən daş atajam, üç dənə daş. Kim qavaxcan gəldi, xalça onundu, kim onnan sora gəldi, sırfa onundu, kim axırda gəldi, papax da onundu.

Deyir:

– Bu musurman nə yaxşı böldü ey bunu. Daşı at, gedəh.

Bullar bu daşı atannan sora papağı qoyur başına, sırfanı vurur qoltuğuna, oturur xalçanın üsdə.

– Süleyman peyğənbərin eşqinə, məni Hürü xanımın yanında elə!

Bunu göyə qaldırır, yerə endirir, hara aparır, bilmirəm, gedir görür, Hürü bir otağın içində yatır. Qaravatın üsdə yatıldı. İndi bu ayağının birini o yüzə qoyur, birin bu yüzə, bunun üzünən öpür. Üzünən öpür, bu qayıdır bir də papağı qoyur başına, gedir künşdə oturur. Bu qalxır, güzgülyə gedir, əl-yüzün yuyanda görür kü, üzünə xal düşür. Deyir:

– Ay balam, bura adam gəlir, nətəər? Mənim üzümə niyə xal düşsün?

Bu, çox fikirəşir, axırda buna yeməh gəlir. Yeməh gəlir qoyanda bu başdıyır ordan az-az dindələməyə. Görür o tərəfi boşqavın boşalır gedir. Bu araşqın başındadı, bunu görən yoxdu (papax). Bunu görmür, deyir:

– Ay bəni-adam, çıx, səni and verirəm Allaha, görüm sən kimsən?

Papağı başınnan götürür. Görür Məlihməhəmmətdi.

– Bura nətəər gəlmisən, nağarmısan?

Deyir:

– Dəmir çarix geyindim, dəmir də hasa götdüm. Çarix dağıldı, gəldim çıxdım bura.

Deyir:

– Səni atam görsə, para-para eliyəjəh. Burdan qaç. Bura nəyə gəlmisən? Saa demədimmi mənim cildimi oddama. Havağ isdiyirsən, soyunum, bir yerdə yaşıyax. Lazım olan vax onu geyməliyəm. Sən niyə onu oddadın?

Deyir:

– Bir səfdi eləmişəm, keçif, bir təhər elə.

Bu, anasına deyir ki, ana, bəs bu gəlif çıxıf. Anası deyir ki, bunu atana deməsəm, əmələ gəlməyəcəh, qoy atana deyim. Atasına deyir. Atasına deyir ki, getginən Gülnən Simavarın nağılın maa gəti, onnan sora qızı verim, götü get. Bu bilir ki, öz əliynən öldüməy isdəmir bunu. Gülnən Simavarın nağılın heş kəs gətirə bilməz. Bu gedif bunu örgənəndə burda ördürejehlər orda. Bu gedir Gülnən Simavarı... Xalçasın minir, deyir, məni apar ora. Gətirir xalça ora. Gedir görür kü, bir oğlandı, oturuf, bir də bir it bağlıdı küncə. Bu itin də qavağında çoxlu yeməh var, yemir. İrgəniv it ölür. Deyir:

– Qardaş, mən gəlmişəm Gülnən Simavarın nağılın aparam.

Deyir:

– Qardaş, yaxşı eliyif gəlmisən, amma əvvəldən mən saa deyim ki, Gülnən Simavarın nağılı qırağa çıxmamalıdı. Onu saa deməsəm, səni öldürməliyəm, gərəy öldürəm.

Deyir:

– Niyə öldürürsən ki? Nağıldı dayna, deynən, mən də bilim.

– Gərəh mənim əmim qızının sirri qırağa çıxmasın. Gül mənim əmim qızıdı. Simavar da mənəm.

– İndi ki deyirsən, məni öldür, deynən.

– Deyirəm, amma öldürejəm səni. Deyir, mən əmim qızıyanan nişannandım, əmim qızın aldım. Vax gəldi, gejə durdum gördüm əmim qızı yanımda yoxdu. Bir neçə gejə nə qədər elədim, yuxu məni tutanda bu duruf çıxıf gedif. Yoxdu mənim yanımda. Tapbadım. Mən sora bunu busdum. Busdum, gördüm, əmim qızı mən yatannan sora durdu, ən yaxşı paltarrarın geyindi, düşdü yola. Mən də durdum qarabaqara bunun dalıncax. Mən o qədər getdim ki... Bu getdi qavırsannığa. Kətdən çıxdı, getdi qavırsannığa. Qavırsannıxda bir qapını döydü, qapını aşdılar. Mən baxdım ki, burda qırx haramı var. Bu haramının biri qıza bir şillə vurdu (mənim əmim qızına). Dedi ki, niyə indiyənətən qalmısan? Deyir:

– Əmim oğlu yatmırdı, ona görə.

Deyir:

– Savaxları əmin oğlunun başın gətirərsən maa.

Bu deyir:

– Yaxşı.

Qız bullarnan kef eliyir, bu qayıdır gedir. Qız gələndə deyir:

– Hardıydın?

Deyir:

– Heç hara, çölə çıxmışdım.

Boynuna almır. Deyir ki, çölə getməmişdin, getdiyini yeri gördüm. Bir də sən ora getsən, sənin başını kəsəjəm. Deyir:

– Ay eşşəh, saa kim dedi ki, ora get.

Eşşəh deyən kimi mən oldum bir eşşəh. Deyir, bu kəndin erkəy eşşəhləri darışdı canıma, məni deyir, qovdular çıxartdılar kətdən. Uzaq bir biyabanda bir ev var, getdim girdim onun çəpərinə ki, bu erkəy eşşəhlər mənə əl çəhsin dana, döyməsinnər məni. Getdim girdim ora, orda bir qız çölə çıxdı, məni görəndə qayıtdı girdi içəri. Atası dedi:

– Nədi, aaz, eşşəhdən də utanırsan?

Deyir, dedi ki, ata, eşşəh döyül, o Simavardı, Gül onu eşşəy eliyif. Deyir:

– Ay bala, ona əncam var?

Deyif:

– Həə, mən adam eliyərəm onu.

Bu qız gətirir bunun üsdə biraz su tökür – oxummuş su. Qayıdır deyir ki, öz cildini alğan. Bu insan cildi alır, həməən oğlan olur. Deyir ki, getginən bu suyu tök Gülün üsdünə, hansı heyvana isdiyirsən, ona çöndər. Həylə eləməsən, birdə gənə səni həylə eliyə-jəh. Getdim, deyir, mənim ürəyim gəlmədi əmim qızını həylə cildə salam. O, deyir, məni görəndə dedi ki, a it, genə sən düzəldin gəldin? Səni kim düzəltdi belə? Kim adam elədi? İt deyən kimi indi də it oldum, deyir. İndi də deyir, başdadı itdər məni boğmağa. Qaşdım deyir, gənə həməən çəpərə getdim ki, bəlkə qız gənə irəhm eylədi maa. Qız gənə gördü məni, girdi içəri. Atam dedi ki, bəs həməən Simavardı gənə. İndi də əmisi qızı it eliyif. Bala, ona əncəm.. Gəlir gənə su tökür, deyir, öz cildini alğan. Bu suyu verir buna, deyir, onu nə isdiyirsən, elə. Yoxsa səni bu səfər eləsə, daha mənim gü-jüm çatan döyül. Elə həylə də qələhsən. Deyir, apardım mən suyu töhdüm onun üsdünə, onu it elədim. İndi həməən itdi elə ora bağlı. Nəqədər yeməh verirəm, yemir, xorəh pişirirəm, yemir, pilov bişirirəm, yemir. Ət kəsif tökürəm yanına, yemir. Gərəh həməən gedəm o quldurrarın sümüyünnən yığam gətirəm, onu gəmirə yeyə. İndi dur gedəh, bajıoğlu, səni öldürəjəm. Deyir:

– Gedəh.

Bu düşür qavağa, bu da bunun dalıncax. Dalda papağı qoyur başına, minir xalçanın üsdə, deyir:

– Məni Süleyman peyğənbərin eşqinə, Hürü xanımın yanında elə.

Bu qayıdır baxır ki, gədə yoxdu.

Deyir:

– Vay, öyü yıxılan fələh, mənim əmim qızının sirri dağıldı.

Çox vaysınır, daha haray hara çıxajax. Gedir Hürü xanımın yanına. Gedir bunun atasına deyir ki, bu, gənə gəldi. Atası deyir, Simavarın nağılın gətdin? Deyir:

– Bəli, gətimişəm.

Deyir:

– Danış görüm.

Bu, nətər oluf, heylə də danışır. Baxır kı, sən öl, toşnu gedif, danışif. Deyir:

– Nə yaxşı səni öldürmədi bə?

Deyir:

– Qaçdım, öldürə bilmədi. Hürü xanımın eşqinnən mən özümü qoruyuram hələlih.

Kişi görür kü, təhər yoxdu, gətirir qızı verir buna. Qızı verir buna, götürüf gəlir başdıyır ömür sürüf, gün keçirtməyə. Səni də xoşbaxd ol.

298. İMAM EHSANI

İmam Hüseynlə İmam Həsən qardaşdılar. Bullar qarıda oynasıllarmış dana. Bu Musa peyğənbər Allahın yanına söz aparmağa gedir. Gedəndə bir kişi bunun qavağın kəsir, deyir ki, sən Allah, mən əvəzdən gedirsən. Allaha denən, mənim züryətim yoxdu, maa züryət versin də, nolar. Deyir:

– Yaxşı, deyərəm.

Gedir o, öz sözün deyif qutarannan sora Allaha deyir ki, belə bir adam yolun qırağın kəsmişdi, dedi ki, denən bəs mənim uşağım olmur. Havax maa bir züryət verəjəh ki, mənim çıraqımı yandırısın? Deyir:

– Onun safsem uşağı olmuyajax, ona uşax vermiyejəm.

Kişi qavağını kəsir. Deyir ki, bəs belə-belə dana. Dedi ki, onun uşağı olmuyajax. Bizə yalan danışmağ olmaz. Nə deyiv, onu deyirəm saa. Bu kişi ağlıya-ağlıya gedirmiş. Bu İmam Hüseyin buna deyir ki, əşi, niyə ağlıyırısan? Deyir ki, neynirsən? Başına dönüm, heş bişey. Qırsakqız olur, deyir ki, yox e, bir denən görüm niyə ağlıyırısan? Deyir ki, bəs belə-belə, Musa peyğənbər Allahın yanına gedəndə dedim, bəs mana bir züryət versin. O da deyif, vermiyejəm. Deyir ki, əşi, mən xahiş də eliyərəm, saa bir züryət verər. Gedir cənabi Əliyə deyir ki (Əli bulların atasıdı dana), bəs, ata, o kişiyə Allah uşax vermir. O da ağlıya-ağlıya getdi. Mən də söz verdim ki, gedif atamnan xahiş eliyəjəm, o da Allaha yalvarsın. Sən Allah,

bəs Allaha denən, ona bir uşax versin, yazıxdı. Cənab Əli deyir ki, Xudavənd-aləm, özünə agahdı İmam Həsənnən İmam Hüseyinin söhbəti. Mən saa nə deyim? Bullar xahiş eliyir ki, o kişiyyə bir zür-yət versin. Allah deyir:

– Yaxşı, onların xətrəsi üçün verərəm.

Kişinin bir oğlu olur. Bu imamnar qırılannan sora arvadına deyir ki, hər imamın müsübətində ollara eysan verejəm. İmam Həsənnən İmam Hüseyinə eysan verejəm. Hər imamın müsübətində eysan verir. Bir ilisi, deməli, gənə imamnarın qırılmax vaxdı gələndə, qətl gələndə bunun ehsan verməyə pulu olmur. Deyir:

– Ay arvad, aparıram gədəni qul bazarında satam. Ollar verib bunu maa, elə bilirəm, heç vermiyif də. Aparıram satam, ehsan verəm.

Aparır bazarda:

– Ay qul alan, ay qul alan!

Bir nurru kişi çıxır. Deyir ki, neçəyə verirsən onu?

Deyir:

– Min manata.

Deyir:

– Bu uşax yaxşı qula oxşuyur. Mən on min verirəm buna.

Gətirir on min manat verir, bu uşağı alır. Bu gəliv həmən imam eysanın verir. Qayıdıv onnan sora bekaf öydə arvatnan oturullar. Axşamımış. Uşax da yoxdu. Arvat da bekaf oturuf, bu da. Oturuf görür kü, uşağı həmən alan kişi budu gətirir. Deyir, sən öl, qaytarır uşağı. Mən də pulu xaşdadım. Nətəər verəjəm? Nağayra-jam? Gətirir uşağı, deyir ki, uşağımı götür, saxla. Deyir:

– Əşi, pulu xaşdamışam.

Deyir:

– O pulu özüm vermişəm saa.

Deyir:

– Sən kimsən?

Deyir:

– Mən İmam Həsənnən İmam Hüseyinin atasıyam (Əli). İndi-yənətən nə ehsan vermişən, Allah qəbul eliyiv onu. İnnən belə Al-

lah deyir, daa verməsin, bəsdı. Ehsan vermə, uşağını da satma. Bu uşağın, bu da sən. O pulu da mən özüm bağışdamışam saa.

Onnan sora saxlıyır həylə.

299. ALLAHA PƏNAH

Bir kişi Allahın yanına gedir. Bu, Allahın elçisidi (xəbər aparıb, xəbər gətirən). Bu gedir, bir müddət gedənnən sora yolda görür kü, dərədə bir sürü ceyran otduyur. Çox fikirreşir, yaxınnaşır, bulların böyrünnən keçəndə, bular Allah tərəfinnən dil açır. Deer ki, hara gedirsən? Deer ki, bəs belə-belə. Gedirəm Allahın yanına. Deyiv:

– Olar saa bir xayış eliyəh?

Deyif:

– Nədi?

Deyifdi ki, biz susunnan qırılırx, yeddi ildi su üzü görmürüh. Belə sabaertə tezdənnən nə otun üsdündə şəh olur, onu görürüh, onnan sora ta biz su görmürüh. Xayış eliyirəm, halı ol görəh, bizə havax bir yağış yağajax, doyuncan su içəjiy? Dəəndə deer ki, baş üsdə. Bu gedir.

Özü də ceyrannar da deyifdi ki, əgər desə ki, yağajax, yalın başına çıxanda oynaginan, bizim yanımıza çatmamış ha. Bular dərədədi, bu yalın başındadı. Deyiv:

– Orda oynaginan. Biləjiyih ki, yağış yağajax.

Gəlif görür kü, Vallah, ceyrannar bulanır, susunnan belə keçillər, belə bulanıllar, gah yatıllar, gah durullar, gah ayağlarıynan qulağın qaşayıllar, nəysə. Fikirreşir, fikirreşir, deyir ki, ə, Allaha pənah. Noolar, olar. Buların qəlbin niyə sındırım? Burda hah eliyiv ora gedincə qolumu qaldıriv oynamasam, əvləri yıxılajax. Elə bı yalın başında “Allaha pənah” eliyif belə, oynuyur. Oynuyanda görür bi qara bulut çöhdü, nətəər. Ha eliyif (bu kişi) ceyrannarın yanına çatmamış, sel, su götürür buranı. Sel gəlir. Kişi təcüb eliyir:

– Ə, bu, nə deməhdi? Allahda da yalançılığ olar? Maa deyif yeddi ildən sora yağajax, heş yeddi dəyqə çəhmədi. Bu nətəər oldu?

Dəəndə, deyifdi ki, eybi yoxdı. Deer ki, bilirsiniz nə var? Deer, nə var? Deer ki, mən heş-zaddan şüpələnmirəm, elə Allahı çağırđım, o yalda oynadım, o elədi. Deyir:

– Nədi?

Deyifdi ki, Allah mana dedi ki, yeddi il bunnan sora yağajax. Yeddi il yeddi ildi, heş yeddi dəyqə çəhmədi. Razılaşıllar. Nəysə, bular gedir. Vax gəlir, vədə gəlir, ay keçir, il dolanır, günnərin bir günü bu bir də gedir. Deyir ki, Allah, saa fəda olum, sizdə də yalançılığ olur? Deyif:

– Yox, nədi ki?

Deyir:

– Bəs o vaxdı mən belə bir söz dedim.

Dedi:

– Axı sən Allahı çağırđın, Allaha pənah elədin. Sən maa pənah gətidin, ona görə.

Yağdırır, olar da ordan suyu içir, yaşyıllar.

300. GET, QOVAQ AĞACINDAN SORUŞ

Bir dənə kişi (bir oğlan) bir bəyə nöker gedir. Buların şərti belə olur: Bir il qoynuma gedeyssən, bir il tamam olanda girəssən ağılla. Mən burdan qapını açajam çıxsın, sən ordan, hasarın başınnan (ağılın başınnan) neçə qoyun atsan, sənindi. Deyir:

– Yaxşı.

Razılaşıllar. Bu da babat oğlandı. Olmırol. Bir il bına çobançılığ eliyir. Bir ildə bına verdiyi olır qatığ – axşam, sabah, günorta. Gündə üş dəfə qatıx verir bına. Ayrı şey vermir. Vax gəlir, ili tamam olanda bu oğlan deyir ki, ta vaxdım tamamdı dana. Gedir çoban arxadan girir, bı da qapını açır, qoyunu bəri kisiyir. İndi bı ordan təh bir toğlu atır. On beş, iyirmi kiloluğ bir heyvan atır. Çoban çox kor-peşman olur ki, bir ilin çobançılığ bir quzuya dəydi. Gedir bir çoban var, çobanın yanına.

– Ə, qardaş, nooldu?

– Nətər oldu?

Deyifdi ki, bəs belə-belə.

– Ə, bıdee, bı toxluyu atmışam.

Deyif:

– Ə, nə danışırısan, bir toxlu nədi? O canın, cəsədin yiyəsinə bir toğlu nədi ki?

Deyifdi ki, Vallah.

Deyif:

– Ə, yediyin nə oluv? – dəəndə deyifdi ki, yediyim, qatıg olif – axşam, sabah, günorta.

Deyif:

– Allah eviyi... Qatıx səni belə quruduf dana. Sən qatıgı yemə.

Deyif:

– Nağayrım?

Deyif:

– Qatıgı götdünsə, gəti çölə, apar tök ode, o yalın başındakı qovağ ağacına. Ağacın dibinə tök. Ode, bax o qara qoyun var e.

Deyib:

– Hə.

Deyib:

– Bir kasa götü, çörəh götü dana. O qara qoyunun südünnən sağ, ye.

Deyir ki, yaxşı. Bu, bu fason eliyir bir il. Genə bir il qalır axı. Biccə quzusu var, biccə toxlusu var. Bir il tamam olannan sora özü də görür kü, uje qolunda güc var. Hərdən-birdən o toxlunu götürür belə atır, gah belə atır, idman eliyir. Vax gəlir, ili tamam olur. İli tamam olanda genə burdan bu qoyunu açır, o ordan girir. Qoyunun yarısın tulluyur çölə. Padşahdı, bəydi, nədi (qoyunun sahibi) deyir ki, bu işdən məni ağah eləginən. Bu, nə deməhdi? Deyif:

– Ay qardaş, keçən il bir qoyun atdım. Protif getmədin, mən də getmədim. Elə bir toxluydu, qismətim oydu. İndi də bir belə qoyunu atmışam, niyə protif gedirsən? Ona da şükür, buna da.

Dəəndə deyifdi ki, yaxşı, halalın olsun, hamma sirri aş. Deyiv:

– Get, qovağ ağacınnan soruş.

Gedif görüllər ki, qovağ ağacı quruyuf.

301. QONAQ QAÇIRAN KIŞİ

Bir kişi pastayannı burdan gəlif gedirmiş Beylaqana. Beylaqannan da qayıdirmiş burdan gedirmiş. Bizim qapının böörünən keçir. Ev ziyəsi fikirəşir ki, bu, axşam-sabah elə mənim əvimdədi. Mən bunu nağayırım? Bunu nətəər eliyim? Nəysə, olmurol. Bir gün arvada deyir ki, arvat. Deyir:

– Hə.

Deyir ki, arvat, o isdootun yekəsin bir qaba yığ, balacasın da bir qaba yığ.

Deyif:

– Yaxşı.

Gətirir isdootu iki qab eliyir. O balaca isdootdarı mənim yanıma qoy deyir, yekə isdootdarı onun qabağına qoyginan k1, desin ki, ə, məni nə çox isdiyillər e. Maa yekə isdoot qoyuflar, buna balaja isdoot qoyub. Deyir:

– Yaxşı.

Gəlircə qəşəg isdotu başladıyır kişi yeməyə. Bı da oturuf, səər tezdənnəndi e, hələ işə gedir e. Elə belə isdootu götürür bu fason (əv ziyəsi), belə tutur saflarınnan, gəmirir. Birəz çiyiniyir, yeyir. Yeyənnən sora birin də götürür çiyiniyir. Hərəsinin də yanına quruşqada su qoyur. Su da alışdıran şeydi. İkinci isdootu yeəndə sudan içir. Axı bunun da isdootdarı yekədi. Görür kü, kişinin gözü yaşarır (qonağın gözü yaşarır). Gördü, yox, yie bilmir.

– Ə, qardaş, niyə otumadın?

Deyif:

– Yox, qardaş, çox sağ ol, evdə də yemişdim, bəsdı. Allah var eləsin.

Deyif:

– Yox, bunun dalınca gedəjəm.

Görüv əyənənən bəri bir atdı gəlir.

– Ə, qardaş, bırdan belə bir adam keşdi. Gördün onu?

Deyif:

– Hə, keşdi.

Deyif:

– Nədi?

Deyifdi ki, Vallah, qardaş, amma dəyəsen, qudurmuşdu, uluyurdu.

302. ŞAH ABBASIN QIZI

Şah oğlu Şah Abbas cənnət məkan. Onun bi dənə qızı varıydı. Deyif ki, mən elə bir oğlana gedəjəm ki, o, hər şeyi bilsin. Bir oğlan gəlif bunnan nişannana. Qız deyif ki, oğlan, saa üç sual verəjəm. Cavaf verdin, saa gedəjəm, vermədin, getməyəjəm. Deyir:

– Nədi ki?

Deyir:

– Dünyada gedəjəh çoxdu, gələjəh?

Deyir:

– Gedəjəh.

Deyir:

– Nətər gedəjəh çoxdu?

Deyir:

– Gedən gedif, qalan da gedəjəh.

Deyir:

– Ölü çoxdu, diri?

Deyir:

– Ölü çoxdu.

Deyir:

– Nətər çoxdu ölü?

Deyir:

– Ölü ölüdü, sağ da öləjəh, olajağ ölü.

Deyir:

– Bəs dünyada kişi çoxdu, arvad?

Deyir:

– Arvat.

Deyir:

– Nətər arvad çoxdu?

Deyir:

– Arvad arvatdı, arvadın sözünə baxan kişi də arvatdı.

İndi arvadın sözünə gah baxasan gərəh, gah baxmıyasan, bala (gülür – top.). Qız bu oğlana da ərə getdi.

303. YEDDİ QARDAŞ DEVİN NAĞILI*

Bir Günnən qorxan Əhməd varımış. Bunun da iki arvadı varımış. Bular deyir ki, nətəər eliyəh ki, Əhməd evdən çölə çıxsın. Bir gün çörəyi pişirillər təndirdə. Gətirif töküllər qapının ağzına. Deyir:

– Əhməd, Əhməd, göydən çörəh yağır. Dur, bir-ikisini də sən gəti.

Bu çölə çıxanda qapını kilitdiyillər.

– Ay məni Gün yedi, ay məni ayı yedi, ay məni tülkü yedi, ay məni çakqal yedi.

Deyir:

– Yox, sənin canınçün. Gedif qazanş gətiməsən, səni evə qoyan döyülüh.

Deyir:

– Allah üzünüzü qara eləsin. Xurcuna bir-iki çörəh qoyun, verin mana, gedim.

Xurcuna çörəyi qoyullar, abışqadan tulluyullar. Bu götürür, yavaş-yavaş yolnan gedir. Bir bərəni aşır, xeylax gedəndə görür bir tülkü ölüf. Birin aşır, görür, biri də ölüf. Birin də aşır, görür biri də ölüf. Amma bircə tülküdü ha. Bu, burdan keçənnən sora durur, hərənir, gedir bunun qavağında yıxılır. Deyir ki:

– Sən öl, elə bu tülküləri soysam, dəriləri bəsdı. Xeylax qazanşdı.

Xurcunu qoyur yerə. Qayıdır geridən soya-soya gəlsin. Gəlir görür heş tülkü-zad yoxdu. Tülkü də durur bunun çörəyini yeyir, çıxır gedir. Hə, gəlir boş xurcunu götürür, gedir yol qırağında oturur. Elə bil, bu Beyləqannan Daşburuna, Sedmoya gedən yolun qırağında oturur. Görür orda bir ağaş var. Bunun kölgəsində oturur. Görür,

qarışqa gedir belə. Qarışqadan bir neçəsin öldürür. Öldürənnən sora (savadı varmış dana) ağacın o biri tərəfinə yazır ki:

Usdacan Əhməd, usdacan,
Yeddi canı bir can eliyən, usdacan Əhməd.

Bunu yazır o ağacın o üzünə vurur, özü bu tərəfdə yatır. Yeddi qardaş dev gəlir görür kü, burda bir nəfər yatıf, bura da belə şey yazılıf.

Deyir:

– Onu sən yazmısan?

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Biz yeddi qardaşix, gəl olax səkgiz qardaş. Gəl biznən gedəh.

Deyir:

– Nolar.

Alır bunu boynuna, gedir. Bular oçerednən gedif meşədən odun gətirmişdər, su gətirmişdər. Buna oçur⁵⁴ düşəndə, bunun əlinnən heş-zad gəlmir dana. Gedir meşədə odunu yığır, başdıyır oynamağa. Gözdüyüllər, gəlmir. Gəlif görür ki, odunu şəliyə yığif gətirə bilmir. Deyir:

– Qardaş, bə niyə gətirmirsən?

Deyir:

– Elə isdiyirəm bu meşənin hamısını bir yollux yığam, aparım evə.

Odunu şəllənir dev, bunu da alır boynuna. Gətirir. Suya gəndə gənə heylə eliyir. Axırı, bular cana doyullar. Gejə sözü bir yerə qoyullar ki, yatanda bunu öldürsünnər. Bu da başa düşür, gedir meşoğu doldurur samannan, gətirir qoyur yerinə. Özü qaçıf gizdənir. Yeddi qardaş devin hərəsi bir ağaş götürür, tap-tup, tap-tup, guya bunu öldürdülər. Bular döyüv qutarannan sora, bu meşoğu aparır qoyur ayna, bu səsin çıxardır: “Hehəhə”. Deyillər:

– Ə, bu kopoyoğlu ölmüyüf hələ.

⁵⁴ Oçur – oçeret

Bular durur, qaçılar öydən. Tezdən durur, çıxır evin üsdünə. Bu devlər qaçanda tülkü çıxır buların qavağına. Deyir ki, niyə qaçırsınız?

Deyillər, bəs belə-belə. Deyir:

– Ə, o mənnən qorxur. Gəl mən aparım.

Bu devin boğazına bir kəndir salır, bağlıyır irtməyinə, Əhmədin yanına gəlir. Gələndə Əhməd çıxır evin üsdünə, deyir:

– Hey, hey, hey! Sənin dədən maa yeddi dev borşdudu, sən birin gətirirsən?

Dev qaçır o sahat. Tülkü orda yığılır, deyir, vəkqudı, yalandı. İndi odu-budu, tülkü vəkquliyanda, deyir, vəkqudı, yalandı. Ordan evin-eşiyin yığır Əhmət, götürür gəlir. Bu da sana yeddi qardaş devin nağılı (gülümsəyir – top). Allah canını sağ eləsin.

304. ŞAH ABBAS VƏ QARDAŞLIĞI

Bir dəfə şah çıxır öz vəziriyənən ölkəni gəzməyə. Şah dəvriş libasında çıxır deyir:

– Bu ölkə bizimdi axı, bu vilayət bizimdi, çıxax gəzəh, görəh xalqımız nətəər dolanır?

Deyir:

– Çox gözəl.

Şah Abbas çox anekdotcul adam olub. Vəziri Allahverdi xan da elə olub. Amma vəzir həmməşə Şah Abbasa qalib gəlirmiş sözdə. Çıxıllar, dəvriş libasında, başdıyıllar vilayəti gəzməyə. Gəzillər, gəzillər, axşam yaxınlaşır. Şah soruşur ki, vəzir, bəs harda qalax? Deyir:

– Allah öyü tihsin, deyirsən, bə bu qədər vilayət bizimdi, indi yer tapmırax qalmağa.

Deyir:

– Bu yaxınkı evlərə dönəh.

Yaxınlaşır ki, ay ev yiyəsi, ay ev yiyəsi. Bir kadın çıxır. Deyir ki, eşidirəm, qardaş, sizi. Görür dəvrişdi da bı. Nə bilsin ki, Şah Abbasdı, bu da bunun vəziridi. Deyir:

– Qərib adamıx, bejəlih qalmağa yer.

Deyir:

– Qəribə də qurban olum, Allaha da, gəlin bəri. Kişi də çöldədi, indi gələjəh.

Bular gəlillər, oturullar. O vaxdı xırdaja evlərdi. Amma ürəhləri açıx, qəlpləri təmiz insannar oluplar. Kişi heyvannan gəlincə, bı gətirir bir isdəkan çay qoyur. Kişi də heyvan gətirir. (O dövrdə nə heyvanı olup, üç dənə keçisi olurdu da, artıq olmurdu ki). Gətirir, arvat qabağa çıxır. Deyir ki, evdə qonağımız var, üç keçi səni incitmir ki? Mən uşaxlara deyərəm, onu bağlıyallar, ya salallar yerinə. Gəl bəri içəri. O da girir, çox xoş, ədəb-ərkənnən bıları qəbul eliyir. Salam-kalamnan sora oturullar, söhbət qızıdır.

(Kişiyə düzəliş verən kadındı. Kadın yaxşı olsa, kişi hara qədər desən, düzələjəh. Amba kadında çatışmıyan cəhət oldusa, başarmadısa, o kişi milyonçu olsun, xeyri yoxdu, xətir-hörməti olmuyajax).

Çölə çıxanda deyir:

– Ay arvat, nədi?

Deyir ki, ə, söhbəti qızıdırırsan, qonağ ajdı e.

Deyir:

– Ay arvat, nəyimiz var? Toyuğumuz yox, bir şeyimiz yox.

Bullar da içəridən eşidir axı.

– Sənin üç keçin var, üç keçiyənən səni kim tanıyır? Gəti, birin kəs.

Srazı keçinin birin gətirir, kəsir. O axşam xoş məramnan yaxşı yeyillər-içillər, söhbət eliyillər, yıxılıp yatıllar. Səhər duruf gedillər. Gedəndə şah deyir ki, vəzir!

Deyir:

– Bəli.

Deyir:

– Bu axşam da qayıdıp gələjih, burda qalajıx, ayrı yerdə qalmıyajıx.

Deyir:

– Nə olar.

Gedillər, vilayəti gəzə-gəzə gəlillər. Hələ vilayəti gəzəndə baxıllar ki, elə bil, uşaxdı da, çıxıp həyətdə oynuyur, ama boğazında

sumkası var. Şah soruşur vəzirdən ki, vəzir, bu nə deməhdi? Yəni uşax həyətdə oynuyursa, oynasın. Amma bunun boğazında axı sumkası var, torbası var. Bu, nə deməhdi? Vəzir deyir:

– Vallah, mən özüm də baş açmadım, gəlsənə, uşaxdan soruşax.

Yaxınnaşillər uşağa, deyir:

– Oğul!

Deyir:

– Bəli.

Deyir:

– Bu boğazındakı nədi? Bu torba?

Deyir:

– Evdə mənə anam tapşırıp ki, çöldə çörəh yeyəndə elə elə çörəyin qırıqları torbuya tökülsün. Oynuyuram ajıram, elə bil, o çörəyi yeyəndə torbanın belə ağzın açıram, çörəyin qırığı ora düşsün, çörəh yerə düşməsin.

Şah deyir ki, vəzir. Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Gör bizim vilayət əhli nə qədər gözəldi, çörəyə qiymət verir, deməli, bizim çörəyimiz heç vaxt əskiy olmaz. Ona görə də bu gün çörəy əskiy olmur.

Nəysə, axşam firranıllar, bir də qayıdıllar evə. Bu minvalnan keçinin üçün də yeyillər, üç gün qalıllar. Səhər durup gedəndə, möhürü-peçatdı bına kağız verir, binnan sığa qardaş olullar. Deyir:

– Qardaş, havax vəziyyətin ağırassa, gəlip mənə taparsan.

Deyir:

– Yaxşı.

Şah Abbah gedənnən sora isdiir cıra, sora deyir, yox e, bəlkə lazım olar, qoyur civinə, gəlir evə. Arvad soruşur ki, o dəvriş sənənən nə danışdı? Deyir:

– Vallah, üç dənə keçini yeyip, sora da maa bir para kağız verip, havax lazım olar sana, gəlip mənə taparsan. İsdədim tulluyam, amma gətirdim.

Deyir:

– Bəri elə kağızı.

Qoyur sandığa. Uşax çoxalır, bir altı-yeddi olanda vəziyyət ağırlaşır, dolanacaq səviyyəsi aşağı düşür. Uje uşaxlar ajınnan hərəkət də eliyə bilmir. Arvad bir gün deyir, axı saa o dərvişdər bir kağız vermişdi, çıxart ver bı mollaların birinə, bunu oxut, görəh bı nə kağızdı da. Bı da kağızı götürür, oxudur. Mirzə baxır, deyir:

– Ayə, heş bilirsən bı kimnəndi?

Deyir:

– Kimnəndi?

Deyir:

– Şah oğlu Şah Abbasın möhrü-peçatıdı.

Deyir:

– Ə, kağızı bəri elə, mən də deyirəm görən kimnəndi.

Qaç-aqaça gəldi evə. Deyir:

– Arvat, heş bilirsən, bizim qonağımız kim olub?

Deyir:

– Kim olub?

Deyir:

– Şah Abbas olub e.

Deyir:

– Kişi, di durma, tərpen.

Nəysə. Bu minvalnan uzun yol gedir. Gəlir çıxır Şah Abbasın sarayına. O vaxı elçi daşı olub. Yəni kimin dərdi olufsa, o elçi daşının üsdündə oturanda xəbərçi şaha xəbər verir ki, bəs bir nəfər adam gəlib elçi daşının üsdünə. Şah da deyir, çağır gəlsin. Qapıdan girəndə Şah Abbas baxır ki, qardaşdığıdı. Durub elə qucaqlaşif-öpüşüf görüşüllər, elə bil, min ildi bullar ayrıymış. Sora belə vəzirə baxır. Vəzir başa düşür işi. Bunu aparır hamama. Hamamlanır, üzünbaşın qırtdırır, şah yanına layiq libasdar geyindirib, gətirip oturturur Şah Abbasın yanına. Çörəh yeyillər, çörəh yeməh məqamında ziyafətdə Şah Abbas baxır ki, qardaşdığı çörəyi udquna-udquna yeyir. Deyir:

– Qağa, niyə helə çörəh yeyirsən?

Deyir:

– Vallah, Allahdan gizdin deyil, sənnən nə gizlin olsun e?
Uşaxlar hamısı ajdı.

Deyir:

– Narahat olma, çörəyini ye. Mən ölməmişəm ki.

Nəysə, çörəyi-zadı yeyillər, axşam qalmalı olur. Gecə şah vəzirə deyir ki, qardaşdığın mənim yerimi bir otaxda salginən. Həm də ona qoyulan payı, qızılı, xurcunu, gətir qoy ora ki, səhər durup gedəndə qızılın götürüp gessin, uşaxların dolandırısın. Gəllilər, girillər yerində yatmağa. Burda qardaşdığı – kətçi fikirəşir, ya Rəbb, mən elə vax durmalıyam ki, sübh namazında Şah Abbasa meşat eləmiyim. Tez gedim ki, sora Şah Abbas namaza dursun. İndi yazıx kətçi babadı, istirahətdi otax, gözəl balış, qalın yorğan-döşəh, kasıbın evində yoxdu də belə şeylər. Hamamnan çıxmış adam, elə yatır ki, o vaxdı qalxır ki, səhər açılır. Gözün açanda yorğanın altınan baxır ki, Şah Abbas sübh namazındadı. Deyir, yox, qoy namazın qılsın qutarsın, sora gedərəm. Bu namazın qılıp qutarannan sora buna qulaq asır, görür kü, Şah Abbas namazın qıldı qutardı, dizin yerə qoydu, yönün çöyürdü qibliyə, əlin qaldırdı göyə, dedi:

– Ey İlahi, mən sənnən sağ can, ağıl, kamilliy isdiyirəm, bir də sənnən var-döölət isdiyirəm. Sən mana beş əlli ver, mən də xalqıma on əlli verim.

Elə sitayiş eliyir ki, bı kəççinin yorğanın altında bədəni titriyir. Ə, bu fikrəşir ki, bay atonnan, elə bil Şah Abbas deyil, elə acınnan ölən budu ki. Bu nə zülümən Allahdan çörəy isdiyir? Bu qədər varın-döölətin sahibi, bına nolub?

Deyir:

– Dədəmin goru hakqı, mən onun verdiyi o qızılı aparmıyajam.

Qızılı da qoyur ora, durur. Şah gedənnən sora bı da durur, çıxır gedir. Vəzir gəlir şaha deyir ki, şah sağ olsun, qardaşdığın gedib, amma payın aparmıyıb.

Deyib:

– Yəqin yadınnan çıxıb. Gəlib aparar.

Kişi gedir evə. Arvat qayıdır ki, ay kişi, niyə əliboşsan? Deyir:

– Ay zalımın qızı, xəvərin yoxdu e, Şah Abbas, Vallah, diləncidi. O, Allaha elə ibadət elədi ki, əynimdəki köhnə pencəyimi isdədim çıxardım, verəm ona. Mən ki varrı adamam. Bu minvalnan iki dəfə gəlir. Üçüncü dəfə də deyir, dədəmin goru hakqı, onun qızılını aparmıyajam. Gəlir, bir xeyli gələnnən sora öz-özünə fikirreşir, deyir, ya Rəbb, boyda-buxunda, şücayətdə Şah Abbasdan gözəl, şaxsiyyətdi, fiqura məndə, ağıl məndə, kamillih məndə, Allaha ibadət eləməh məndə. Yönün çöörür qibliyə, deyir:

– Xudavənd-aləm, hesabda sözün nədi ki e, varı-dövləti Şah Abbasa qismət eliyirsən, məni kasıb eliyirsən? Ola bilməz ki, onun çiyinə saldığın o xurcunun birin də mənim çiyinə salasan? Mən xalqıma on əlli yox, yirmi əlli verrəm.

Duasın eliyif yerdə oturur. Əlindəki ağaçnan yeri qurdalıyırmiş, qurdalıyanda görür, ə, yerdə bir şey qızarı. Üsdün açır, görür qızıldı. Haranı tərpedir, görür qızıldı. Bunnan nə qədə lazım dısa götürür, üsdün də örtür, gəlir. Yaxşı var-dövlət sahibi olur. Evin güzaranı yaxşılaşır. İndi bu düşür bu varın izinə. Bəs mən neyniyim ki, bu qədər gətdim, vəzəyətini yaxşılaşdırdım, axı bu Şah Abbasın zonasıdı, bunu ələ keçirməh lazımdı.

(Bı yerdə bəyaxki sözü ona görə deyirdim ki, xanım kişini həm qaldırır, həm də yendirir. Bax bına görə uyğunnux gətirirdim). Xanımiynan məsləhətdəşir. Deyir:

– Neyniyim mən?

Deyir:

– Sən getməlisən ora. Deməlisən ki, mənim varım-dövlətim var. O filan yerdə dağdan mənə bı qədər yer versin, heyvanımı, təsərüfatımı gətirim, elə uşaxlarımı saxlıyım orda.

Bı, bu cür də gedir Şah Abbasın yanına, qardaşdığıynan görüşür, həmən yeri ştampli-peçatdı alır. Qızıl içindədi axı. Gəlir varı-dövləti, nökarıynən-naibiynən çəkir ora. Çəkir rəssamları, nəkqaşdarı, dülgərləri, bənnaları – hamısını yığır ora. Deyir ki, mənə qırx gözdən ibarət imarət tikərsiniz, Şah Abbasın evi onun yanında tövlüyə oxşasın. Deyir:

– Yaxşı.

Bına elə gözəl bir imarət tikillər, qırx gözdən ibarət, day hesab elə ki, Şah Abbasın evində oturmalı döyül. Vax-vədə tamam olannan sora həməən usdalar gəlillər ki, day hər bir şey hazırdı. Gəlir belə baxır. Xoşuna gələnnən sora deyir, qırx qapının hər birinin üsdünnən yazın: hər kəs bir ağız bırda qəsidə desə, ona bir onnux qızıl çatır. Belə də yazılır, vurulur. Usdaların da pulun verir, hamı-sın yola salır. Bir gün bir dərviş hardansa gələndə görür kü, düz bi-yabannıx yerdə, ə, bir bina alışıp yanır. Atı döyə-döyə özün çatdırır ora. Belə qapıya baxır, görür ki, kim burda bir ağız qəsidə desə, ona bir onnux qızıl çatır. Qırx evdə qırx dənə qəsidə deyir az-maz, qırx onnux qızıl alır. Deyir:

– Sən öl, ə, bı qırx onnux veripsə, Şah Abbasın yanında mən bir qəsidə desəm, mənim xurcunumu doldurallar. Atın çapır Şah Abbasın həyətinə. Gəlir özün çatdırır Şah Abbasın evinə. Səhərdənnən günortaya qədər zəvziyir (söyləyici gülür – top.). Şah Abbas deyir ki, aparın ona bir beşdih qızıl verin, dursun, çıxsın, gessin. Gətirib bına bir beşdih qızıl verəndə bı da hersdənir. Eləmir təmbəl-lih, abışqa açığımış, o beşdih qızılı arxadan nətəər atırsa, düz gedir Şah Abbasın qucağına.

Deyir:

– Ə, o dərvişi tutun bıra gətirin, dəəsən, o qudurub. Bı, nə özünnən çıxıf ki, qızılı üsdümə atıf, məni hələ tənqid eliyir bırda.

Gətirillər içəri:

– Ə, sən nətəəri özünnən çıxmısan ki, beşdih qızılı götürmür-sən.

Deyir:

– Şah Abbas, bu, heç sənin adına yaraşan iş döyül axı. Deyir, filan yerdə bir bina var, heç irmi dəyqa qəsidə deməmişəm, qırx onnux qızıl almışam, dee xurcunumda. Səhərdənnən qışqırıb özümü öldür-rəm burda, sən də maa bir beşdih qızıl verir-sən.

Deyir:

– Gedərih, baxarıx. Bu kimdi? Mənim zonamda belə bir bina var? Qoşunu qaldırın. Amba bını salın zindana, düz olmasa, bının boynun vurdurajam.

Deyir:

– Get yoxla.

Qoşun əhlin qaldırır o zonuya. Bilmir ki, axı qardaşdığıdı. Aralıdan gələndə bı binanı görüllər. Bı qardaşdığı da görür. Qoşun əylənir. Adam göndərilər ki, bı evin sahibi kimdisə, gəlsin bıra. Billar gəllər, deyillər ki, Şah Abbas sizi çağırır. Dəəndə bı kişi deyir:

– Arvat, dur qardaşdığım gəlib.

Nökərri-naipli hamısı Şah Abbasın pişvazına gedillər. Bıyy, Şah Abbas gəlib baxanda görür, qardaşdığı. Qucaqlaşllar, görüşül-
lər, öpüşllər. Deyir:

– Ə, qardaş, bı imarət sənindi?

Deyir:

– Hə.

– Bı nətəər şeydi?

Deyir:

– Sənnən aldığım torpaxdı, bırda da ev tihdirmişəm.

Bırda qonaxlıx başdanır, heyvannar kəsilir, mallar kəsilir, ye-
məh-işməh. Şah Abbas dözə bilmir axı. Bı nətəri oldu? Bı üç dəfə
mənim binamnan aj-susuz gəlmişdi. Bı nətəri oldu birdən varran-
dı? Deyir:

– Qardaş, Vallah, çörəh boğazımnan keşmir. Maa aydınnıx
gətir görüm, nətəri oldu sən varrandın?

Deyir ki, qardaş, çörəyi ye, nağıl eliyəjəm. Bir az aradan ke-
çəndə deyir:

– Dözə bilmirəm e, deginən.

Deyir:

– Qardaş, əhdi-peyman bağlamışx, qardaş olmuşux, mən sən-
nən söz gizləmiyəjəm. Bı oturduğun yer ki var, bı sənin torpağındı.
O ştampli-peçatdı kağızı sənnən alanda bı torpaxda gəldim qızıl
tapdım, bax bıra hamısı qızıldı. İndi isdirsən, mənnən al, özün gö-
tür, isdirsən maa ver, sən bilərsən. Deyir:

– Bıra da mənim torpağımdı, sahibi sənsən. Üsdə oturufsan,
halal, halal xoşun olsun. Bılar görüşllər, heylə də ayrılıb gedillər.

305. BƏHLUL DANƏNDƏ

Deyir, Bəhlul Danəndə çox belə ləyaxlı, mərfətli adam oluf ha. Qardaşları zalım oluf, özü onnara irazılıx vermiyip. Həmməşə də tək oluf. Gejə-günüz Bəhlul Danəndə oturuv ağılıyırımı, çox fikirnən yaşıyırımı ki, Allah, qardaşdarım öləndə neyə olajax? Bilları dar ağacına çəkif tulluyajaxlar qır qazanına. Billar gedəjəh. Qonşuları varıymış, bir ləyaxlı, mərfətli qonşuymuş. Gəlip bının qapısınan keçəndə deyir:

– Hər vaxdın xeyir, ya Bəhlul Danəndə, niyə belə məzlum-məkil oturufsan?

Deyir:

– Ay qonşu, məzlum-məkil olmuyum, nağayırım? Üş qardaşım var, üçü də zalımdı. Ollar üçü də qır qazanına atılajax. Bəs mən nağayırım? Neyniyim?

Deyir:

– Bəhlul Danəndə, həylə şeyi sən bilməzsən. Nə bilirisən, o, qır qazanına atılajax?

Deyir:

– Ay bala, bilirəm dana, bilirəm.

Deyir:

– Mənim də yoldaşım yanımdadı, dur, söypət eliyə-eliyə gedəh bazara.

Deyir:

– Əşi, başına dönüm, mənim bazarda nəyşim var?

Deyir:

– Vallah, nə ürəyin isdəsə, mən alajam.

Deyir:

– Yox, heş qoyaram ki, alasan. Hə, elə söypət eləməyə gedərəm.

Gedillər bazara. Deyir:

– Bəhlul Danəndə, gedəh sifdə sallahxanaları gəzəh, onnan sora qayıdax bazarrığımızı eliyəh.

Deyir:

– Qurvan olum, siz nətəri, mən də həylə.

Gedir sallahxanıya. Deyir ki, bax görürsən sallahxanadakı heyvannarı?

Deyir:

– Hə.

– Görürsən, malı mal əyağınan asıflar, qoyunu qoyun əyağınan asıflar, keçini keçi əyağınan asıflar. Heş birin ayrı bir əyaxnan asımıyflar. Sən niyə fikir eliyirsən? Qardaşdarın zalımdı, özdəri hak-hesabın çəkəjəh. Bınnan saa heş bir şey olmuyajax. Ol-ların hesabı sənnən çəkilmiyəjəh ha? Hər kəs, bax, özü öz əyağınan asılıp bira. Bını fikirrəş sən.

Bir az durur, durur, deyir:

– Yaxşı, deyirsən, dəəsən, mənim aqlım azalıp.

Deyir:

– Özü də sən öydə otuma. Öydə otduxcan fikirrəşirsən, lap xarab olursan. Həmməşə bazarı hərrən dana, noolub, tək adamsan.

Bı üş topa kül götürür, ayrıja-ayrıja torbaya qoyur, gedir bazara. Bını bazarda çıxardır, belə qoyur yanaşı. O deyir, boy, Bəhlul Danəndə kül satır, bu deyir, bıy, Bəhlul Danəndə kül satır. Bunu lağa qoyullar. Biri gəlir deyir:

– Ay Bəhlul Danəndə, bax bı külün birin mən alajam. Hamı baxır ötür. Ama mən ötmürəm. De görüm, bax bı külü alıf neyliyejəm?

Deyir:

– Hansını götürürsən, götü, mən də deyim.

Deyir:

– Bının özünün ayrı-ayrı adı var?

Deyir:

– Hə.

Bir topbasın götürür, deyir:

– Bını neyniyəjəm indi mən?

Deyir:

– Bax bı kül o adamın başına olsun ku, yaddan qardaş tuta. Öz qardaşın boşduya, yaddan qardaş tuta. Yaddan qardaş olmaz ola. Bax bı kül onun başına olsun.

Deyir:

– Bə bını mən harda sınıyaram?

Deyir:

– Nə bilim? Da indi özün bir iş tut, harda olsa, səni Şah Abbas çağırıb asajax. Asanda biləjəhsən.

Şah Abbasın qoçu varıymış. Pəyədə yeyip yatırmış. Bı gədə deyir ki, aaz, Şah Abbasın qoçun gətmişəm, sən öl, kəsmişəm, dosdarımı da çaarıp gətirəjəm, burda bir yaxşı qonaxlıq eliyəh.

Bı arvat deyir ki, yox, bırda qonaxlıq eləmə, bırda tüşdü-zad çıxartma. Apararsan orda dosdarının hansınınsa öyündə kəsərsən. Nəysə, deyir:

– Aaz, niyə öz öyümdə kəsmiyim? Zəhmət çəkif, oğurruğ eliyif, qoş gətmişəm.

Deyir:

– Yox e, yox.

Elə bu arvada bir-iki vurur. Arvada eytibar olmaz. Onçun deyillər ki, arvadın eytibarı heş cür olmaz. Bı durur, ajığ eliyir, yönün çöürür, öydən çıxır. Deyir:

– Get, kopak qızı, görüm nağayressən?

Gedir Şah Abbasa məlumat verir, o nökerinə-zadına ki, Şah Abbasa deyin ki, bir darvazanın ağzına zəhmət çəhsin, onnan işim var. Deyillər, get denən, bıra gəlsin. Arvadı çağırıllar. Gedir deyir ki, Şah-aləm sağ olsun, sənin toolanda xurma yeyən, kişmiş yeyən qoçu mənim ərim gətdi kəsdi. Dosdarın qonax çağirejeydi. Mən də dedim ki, mənim öyümdə haram qoş kəsməynən, bıra tüşdü-zad salma. İndi bı axşamı gözdüyür. Deyir:

– Hə, yaxşı.

Şahın nədən xəvəri var? Elə bilir, arvat düz deyir. Arvat xavar verif, qayıdıf. Şah durur, aləmə car çəkif, tökülün, meydan sulansın, dar ağacı qurulsun. Fılan oğlu filankəs gəlsin, bı sahat dara çəkəjiyih. Gəlir. Bını çağırıllar, gəlir. Deyir:

– Arvadına vəsyətinnən-zaddan, sözünnən-zadınnan varsa, de.

Deyir:

– Yox, arvatnan işim yoxdu. Əgər icaza versən, mən sana dəyərəm, verməsən, heş demirəm, Şah-aləm sağ olsun! Adam göndər,

sənin qoçun pəyədə bı sahat kişmişdən yeyif, yatıf, gööşüyür. Mən qoç aparmamışam.

– Bəs bı arvat niyə belə deyir? Niyə gəlip bıra?

Deyir:

– Şah-aləm sağ olsun, göndər də, bir adam göndər, pəyəni yoxlat. Adamdı da, həlbət hersdəndirmişəm, deyif.

Deyir:

– Ə, durun, baxın görün, o qoç ordadı, ya yox?

Gedir, gəlip hammısı deyir:

– Ay şah, Vallah, qoçun ode gööşüyür, pəyədə yatıp.

Deyir:

– Balam, bıni niyə demisən bı arvada? Bax bı nədi? Bir belə zəhməti çəhmisən, aləmi yığmısan bıra. Nədən ötürü yığmısan? Mən dəliydim, mən oynadırsan?

Deyir:

– Şah-aləm sağ olsun, sən dəli dəyilsən, şahsan, şah oğlusan, saa dəli deməy olmaz. Heç cürə. İntahası, mən Bəhlul Danəndədən bir kül almışdım. O külü yoxluyurdum. Maa dedi, kül o adamın başına ki, arvada eytəbarı ola, bir də dostdan qardaş tuta. Gördüm o qırax-qurux, o bəyəmmədiyim qardaşdarım hərəsi bir tərəfdə oturuva ağlaşır. Deyir, qardaşım bı sahad ordan asılajax, noolajax, nətəər olajax? O birilər də damağında papros, Vallah, o onu itəliyir, o onu itəliyir, kefinən hərrənillər bı meydanın böyrünə-başına.

Deyir, o külü yoxluyurdum, onnan ötürü mən demişəm. Heş bu işdəri belə bilməmişəm. İndi Bəhlul Danəndə bax həylə Bəhlul Danəndə olup.

306. ŞEYTAN İKİ DOSTUN ARASINI VURUR*

İki dosdumuş. Bu dosdar çox mehribanımışdar. Günnərin bir günü şeytan gəlip ki, bunnarın arasın vura. Çox mehriban dosdumuşdar. Bunun biri kardı, biri kordu. Amma tay nə gəlirmişsə, nə olurmuşsa, qardaş malı kimi bölürmüşdər. Kim nə verirmişsə də, nəzirdimi, paydımı, verəndə bıllar bölürmüş. Bir müddət bıllar hər-

rənir, firranır. Şeytan gəlir, görür kü, ikisi də oturuf. Birinin o tərəfinə keçir ki, sana bunu dedi, birinin bu tərəfinə keçir ki, sana onu dedi. Nəysə şeytan da nağayır, bılların qəlbinə nə qədər girirsə, bılların qəlbin bir-biriynən poza bilmir. Kor-peşman gedir. Elə-belə yolnan getdiyi yerdə görür ki, bir nəfər adam gəlir.

– Salaməleyküm.

– Əleykəsalam.

– Şeytan, hardan gəlirsən?

Deyif ki, hə, bir yerdən gəlirəm, orda iki dosd varıdı. Olların arasın vurmağa getmişdim. Nə qədər elədim, araların vura bilmədim.

Deyiv:

– Ə, nə danışırsan? Dur burda. Bu sahat olları tutaşdırajam.

Deyiv:

– Ə, mən şeytan nə qədər elədim, olların qəlbinə girib olları bir-birinən zad eləyə bilmədim. Sən nağareysan?

Deyiv:

– Ə, nə danışırsan? Bu sahat eliyim, sən də bax.

Gedif çatır.

– Salaməleyküm.

– Əleykəsalam.

– Qardaş, nə var, nə yox?

Ən-bəən. Nəysə. Bir xeylaxdan sora əlin salır korun cibinə.

Deyir:

– Qardaş, cibına pul qoydum, mən gedənnən sora bölərsüz.

– Sağ ol, Allah payını çox eləsin.

Bu çıxıf gedir. Gedir şeytanın yanına, deyir, dur gözdə. Bu sahat tutaşajaxlar. Deyir:

– Ə, çıxart dayna pulu.

Əlin salır cibinə, görür kü, ə, pul nədi, zad nədi.

Deyiv:

– Ə, sən öl, yoxdu.

Deyiv:

– Ə, nətəər yanı? Əlin saldı cibına, dedi ki, cibına pul qoyuram, bölün.

Deyir:

– Ə, and, busat.

Axırı, durullar, tutaşllar. Tutaşanda şeytannan həməən adam görür kü, sən öl, bular bir-birini qana batırdı. Deyif:

– Gördün?

Həə, heylə...Adam şeytannan qüvvəlidi.

307. BİLƏNDƏR

Pəri addı arvat varımış. Günnərin bir günü kətdə toy var. Pəri gedir toya. Toydu, mağardı dana, camahat oturufdu. Bu da otumuşmuş başda. Elə bu gəlir, – az belə oturun, az belə oturun, – hərənrir, hərənrir, Pəri gəlir çıxır mağarın lap əyağına. Ta fikirrəşir ki, ə, mən nağayrım, mən nətəər eliyim? Toydu dana, yeyir, içir gəlir evə. Kişiyə deyir ki, bilirsən nə var? Ya bir sənət tapbalısan, ya mollalıq eləməlisən, müşdeyitdih eləməlisən, ya çıxıf gedirəm. Deyəndə deyif:

– Ay arvad, insaf elə.

Deyif:

– Mollanın da arvadı, seyidin də arvadı, onnan dəlləyin də arvadı, aşğın da arvadı hamısı başda otdu. Məni itəliyə-itəliyə gətdilər çıxartdılar ayağa. Əgər mən bir sənətgarın arvadı olseydim, mən də başda oturardım dana.

– Ay arvad, insaf elə. Mən təzdənnən hara gedim, nağayrım?

Olmuro. Nəysə. Gejə yatır, səhər tezdənnən duranda deyir:

– Arvat, get filan molluya, onnan bir kitab al gəti. Özü də kimi görsən, de ki, kişiyə beyjə vergi verilif.

Gedir, kitabı da molladan alır, götürür gəlir. Zərgar yoxdu, üzüh-zad qayıran? Padşahın qızının üzüyü zərgarın əlində elə-belə düzəltdiyi yerdə nətəər atılırsa, tapılmır.

– Ə, bu nətəər olar? Nağayrım mən? Neynim?

Ora-bura. Deyiflər:

– Ə, belə bir kişi deyillər, ona vergi verilif. Gediv onnan soruşax.

Həə, durullar gedillər kişinin yanına. Deyir ki, bəs belə-belə... Patşahın qızının üzüyü zərgarın əlindən çıxıf hara düşüfsə, tapmırax. Dəəndə deyif ki, o zərgara deynən, otusun o üzüyü düzəltدی-yi yerdə, göyə baxsın. Baxır görür ki, ə, əlindən sıçrıyif gedif orda bir çöpə ilişif. Padşaha xəbər gedir ki, ə, bəs muşdulugumu ver, sən öl, tafdı.

– Hardadı?

Deyir:

– Bəs belə-belə.

Deyir:

– Yaxşı.

Bir müddət ta bunnan məşquldu. Günnərin bir günü padşahın qızıl ambarın dağıdılar, xəznəsin dağıdılar. Ora-bura, bu tərəfə gedillər, o tərəfə gedillər, bir şey tapmıllar. Deyillər:

– Ə, gedin o Biləndərə deyin, o tapajax.

Gedir. Gətirillər, deyir:

– Bəs belə-belə. Mənim ambarımı yarıflar, oğruları tapmalısən.

Deyir:

– Hardan tapım? Nətəər eliyim? Ora-bura.

Deyir:

– Ya tapmalısən, ya ölməlisən.

Deyir:

– Onda maa qırx gün vax ver.

Gəlir bazara. Gəlir, qırx dənə qarpız alır. Gətirir evə, yığır yükün altına. Axşam çörəyi yeyillər qutarıllar, deyir:

– Ay arvat, dur get o qarpızın birin gəti.

Bu, qarpızı gətirməhdə... Bu qızıl oğurruyannar da qırx nəfər-di. Bunun biri gəlir bajaya. Bı bajıya çatmamış kişi deyir:

– Arvat, qırxın biri gəldi.

Bu, qarpızı deyir. Bu qızıl oğurruyan deyir, elə sən öl, bajıya çatmamış dedi ki, qırxın biri gəldi. Bu minvalnan hər gün... qırx nəfər, qırx gün. Bu qarpızı sanıyır, günün sanıyır ki, qırx gün tamam olanda gedəjəm. Qırx günü tamam olanda hamısı ağ köynəhnən, ağ

xələtnən deyir ki, ölmüşüh, bizi götü. Qırx gün haa. (Elə-belə kəsə gedirəm). Deyir ki, yox, əl çəhmərəm. Deyir:

– A kişi, qızılın yerin deyəjih. Dənən, yerin bilirəm. Qızılın hamısı yerindədi, ama oğru görülmür. Bizi ələ vermə dənə.

Deyir:

– Yaxşı.

Deyir ki, əyər qızılın bir manıtı, bir qəpiyi əysiy olsa, adınızı verəjəm. Deyif ki, heş biri də tərəmmiyif. Deyir:

– Hardadı?

Deyir ki, qızıl filan uçux dəyirmandadı. Aparıf yığmışığ ora. Bını örgədillər ki, padşaha səhər deynən ki, padşah sağ olsun, qızılın yerin tapmışam, amma adam görülmür. Qızıl filan yerdədi. Gedillər qızılı gətirillər. Aradan bir müddət keçir, günnərin bir günü bu nə qədər bunu yoxluyur, görür kü, yox e. Bir gün padşah at gətirir, minir, düşüllər yola. Bir müddət gedillər, gedif görüllər ki, bir dənizin qırağında bir kişi tor atıf balıx tutur.

– Salaməleyküm.

– Əleykəsalam.

Deyir:

– Qardaş, bizim adımıza bir dənə tor at.

Deyəndə, deyir ki, baş üsdə. Deyir ki, a kişi, bu tora nə düşəjəh? Bu Biləndər qayıdır ki, bir ölü saxsağan balası düşəjəh. Bu padşah da öz-özünə təəcüb eliyir ki, ə, kopoolunun adamı, dənizdə ölü saxsağan balası hardadı? Balıxçılar da deyir:

– Əşi, dənizdə ölü saxsağan balası olar?

Deyir:

– Əşşi, mən dedim, atginən, çıxar, çıxar, çıxmaz da genə çıxmaz dana. Ama mən deyirəm ki, bir ölü saxsağan balası ...

Toru atır, çəkillər, görüllər bir iylənmiş saxsağan balası. Patşah təzədənən möykəm bına inanır. Günnərin bir günü bı gəlir evə. Tay bu elə Biləndərdi uje. Bına tay vəzifə də verilir. Günnərin bir günü geje yatır, səhər durur deyir ki, arvat, belə bir şey eşitmişəm. Beeje yuxu görmüşəm, gedəh filan yerə.

– Əşşi, hara gedəh?

Deyifdi:

– Filan yerdə bir quyu var, quyu yarısıntan qızıldı. Gedəh çıxardax.

Arvat deyir ki, əşi, nağayrax? Nə götürəh? Deyif ki, nə götürürsən, götü də, xurcun götü, torba götü. Nə götürürsən, götü, gedəh. Götürüllər gedillər bir kor quyuya. Kor quyudu, işdəmir dana, su-zad da yoxdu, belə boş quyudu. Kişi bijəltərəymiş, tez kəndiri öz belinə bağlıdır. Yalannan bağlıdır ki, qoy bu qızıqsın. Deyir ki, maa verginən, gedif hamısın gətirmiyəsən, yarıqat eliyəsən, qoy özüm bağlıyım (söyləyici gülür – top.). Açırca qəşəh arvat belinə bağlıdır. Kişi bını sallıyır quyuya. Bir müddət getmiş, beş metir gedif, on metir gedif, om beş metir gedif, kəndiri buraxır. Kəndiri buraxır, arvat getdi gupbultuynan quyunun içinə. Qayıdır gəlir. Beş gün, on gün aradan keçir. Günnərin bir günü deyir, gedim görüm, bı arvat nə oldu? Gəlir görür burda bir hənirti var, bir zığıltı var, bir nərti var, nə cürə. Haahah.

– Ay aman, ay dad, ay insan, kimsən, insaf elə! Məni burdan çıxart, səni dünya malına qane eliyəjəm.

Kəndiri sallıyır ki, görəh bı kimdi. Görür ki, bir ilan dolanır kəndirə, çıxır. Çıxır deyir ki, a kişi, sən ki məni bu arvatdan azad elədin, sən nə desən, səni dünya malına qane eliyəjəm, varrandırajam səni.

Deyir:

– Nədi?

Deyir ki, burdan gedirəm. Gedejəm, filan patşahın qızının boğazına dolanajam. Sən gəlməyincə heş kim məni ordan çıxarda bilməz. Dolamışam boğazına dana. Deyəjəh, tufənginən vırax, qız da gedir. Ağacınan vırax, qız da gedəjəh. Bu, islahlığınan düşməliidi. Sən qızın yanına gəlməsən, mən də düşməyəcəm.

Deyir:

– Yaxşı, get.

Bı gedir. Bir müddət aradan keçir. Gedir bir patşahın qızının boğazına dolanır. Sorağı alıllar dana, ayə, filan elədi, bəhmən elədi.

Deyiflər:

– Ə, bəlkə o kişi bilər, gedin o kişini gətirin.

Nəysə, gedillər, kişini gətirillər. Axı bu deyif ki, sən gəlmə-sən, düşmüyejəm. Bu gedir çatır. Ta bına filan qədər xarş-xəsarət çəhməliidi e bular. Hə, bı deyir ki, mən bı sahat o ilanı açajam qızın boğazınnan.

Deyiflər:

– Nətəəri?

Deyif:

– Sən neynirsən ki? Mən o ilana deyjəm, ay ilan, çıx get, çıxıf gedējəh.

Deyəndə deyir ki, hə, yaxşı, bir belə veririh. Bunu verillər. İlan deyir ki, Allahın heyvanı, düş, çıx get. İlan kirimişcə düşür, çıxıf gedir. Üş gün, bir həfdə vax keçir. İlan genə deyir ki, gedirəm, filan patşahın qızının boğazına dolanajam. Genə gəl, qorxma. İkinci patşahın qızın da qutarır. Genə bına xələtdən, baratdan verillər. Üçüncü gedəndə deyir ki, gəlmə. Gəlsən, səni vurajam, gəlməyinən ta. Uje ikisin elədi, varrandırdım səni. İndi üçüncünün boğazına dolanajam. Gəlmə mənim yanına, gəlsən, səni vırajam. Deyir:

– Yaxşı, gəlmə deyirsən, gəlmərəm.

Nə gəlmə? Tamah qoyar bunu qala?

İlan qəşəh gedir, dolanır bir patşahın qızının boğazına. Sorə-ğınan dana:

– Ə, sən nətəər tapdın? Kim çıxardı?

Deyiflər:

– Bəs belə-belə. Filan yerdə bir padşah var, ancax o açə bilər.

Gedillər bının yanına genə. Bu deyir, ə, gəlləm. Bunu götür-rüp gedillər. Çatır. Həə, xoş-beş. Deyifdi ki, mən bunu burdan düş-ürəjəm, ta bını qutarım e mən. Bunu bir də buraxsam, gəlif məni evdə vurajax. Gedir çatır, qızın sahiblərinə deyir:

– Siz ağac əluzda hazır dayanın, mən ilanı açan kimi siz öldürün.

Gəlir ilanın yanına. İlan bını görən kimi deyir:

– Bəs saa demədim, gəlmə?

Deyir:

– Mən səni burdan azad eləməyə gəlməmişəm ha.

Deyir:

– Bəs nəyə gəlmisən?

Deyir:

– Bizim arvat quyudan çıxıf, səni axdarır.

Deyir:

– Onda başına dönüm, burdan belə qoyma gedə, mən düşüm gedim. Sən nə alırsan, alınan, qoyma mənim dalımcən gələ.

İlan açılıf qaçanda qapıdakılar ilanı öldürüllər, kişiyə də pul verillər. Bu da belə getdi.

308. TƏNBƏL QIZ*

Kətdə bir arvat varımış, bunun da bir qızı varımış. Kim elçi gəlirmiş deyirmiş, Vallah, ölüdü, bunu aparıf neyniyessən? Əlinnən heş-zad gəlmir. Aparıf nağayressan bını?

Günnərin bir günü bir oğlan anasına deyir ki, get onu al, gəti.

Deyir:

– Ay bala, Vallah, ölüdü.

Deyir:

– Ay nənə, sənin nə işinə qalıf? Elə mana ölüsü lazımdı.

Hə, gedir... Onda resdaran-zad yoxumuş e, elə qolunnan tut, götü gəl. Həə, gəlir bunu götürür, gedir. Səhər açılır. Oğlan durur işə gedir dana, mala gedirmiş. Nənəsinə deyir ki, nənə! Deyir:

– Hə!

Deyir ki, saa bir söz deyim. Mən nə deyirəm, onu elə. Dəyişmə. Heç vaxdı yazığım gəlsin, dəyişim, yox.

Deyir:

– Nədi?

Deyir:

– Sabaertə tezdənnən duruf mən gedirəm. Əyər iş görsə, ona çörəh ver, iş görməsə, çörəh vermə.

Deyir:

– Yaxşı, bala.

Axşama kimi bu elə kor öküz kimi oturur. Bu oturur, bu arvat da bunu buyurmur haa. Buyurmur ki, ay bala, dur, get o inəyi gəti, su gəti, sel gəti. Axşam olur, yoldaşı gəlir. Görür kü, sən öl, bunun qaşı-gözü yernən gedir. İrəngi-rufu dəyişilif. Deyir ki, sabah mənə apar nənəmgilə. Deyir:

– Aaz, niyə?

Deyifdi ki, buyün mən aj qalmışam. Deyir:

– Aaz, az danışginən! O nə sözdü? Niyə? Əvimizdə çörəh yoxdu? Nənəm çörəh vermiyif sana?

Deyir:

– Yox, vermiyif.

Deyir:

– Aaz, bəlkə, bir iş görməmişən.

Deyəndə deyifdi ki, yox, nə iş görməliydim? Deyif:

– Boy, başına daş düşsün, niyə görməmişən? Gedif bir sənəh su gətireydin, sana çörəh vereydi. Su gətiməmişənsə, onnan sora qapını süpürməmişənsə, filan eləməmişənsə, sana çörəyi hardan versin?

Axşam yeyillər. Nəsə. Səhər duruf gedəndə nənəsinə tafşırır ki, nənə, əyər gedif su gətisə, para çörəh ver. Gətiməsə, genə vermə. Deyir:

– Yaxşı.

Səhər durur bu, çıxır, gedir. Bu da tezdənnən dana səhəngi vurur çiyinə, gedir suya. Gedir suyu dolduruf gətirir. Arvat gətirir buna para çörəh verir. Ta indi yavannıx da olur, olmur, bilmirəm, əsas çörəhdi. Yeyir, axşamacan toxduyur. Axşam gəlir, görür kü, ə, bının rəngi babatdı. Nəysə, deyir ki, aaz, nooldu, nağardın, neylədin? Deyir ki, buyün getdim bir səhəng su gətdim, nənən maa para çörəh verdi. Deyir:

– Para verif? İkisini gəti, bütöy versin. Get ikisin gəti, qaba töh, qaşığa töh, qapımıza töh, toyuğa-cüciyə töh.

Deyir:

– Yaxşı.

Səhər duruf gedəndə deyir:

– Nənə, əgər ikisin gətisə, bütöy çörəh ver.

Bu minvalınan bunu yola gətirir. Ta arxayın olur ku, polnu...
Axırı elə olur ku, arvat deyir ki, bala, mən sana çörəh vermiyejem.
Deyir:

– Nənə, niyə vermirsən?

Deyir:

– Bala, o xurcun, o da sən. Get nə qədər ürəyin isdiyir, kəs götür.

Deyir:

– Yaxşı.

Ta uje oldu Azreyilin biri. Günnərin bir günü qızın atası arva-
da deyir ki, arvad, gəlsən gedəh, görəh qızımız öldü, qaldı? Axı bu
tənbəliydi. Ölünün biriydi. Bunu öldürdülər, yoxsa saxladılar, sax-
lamadılar. Nəysə, gəllilər, görüllər ki, bu qız kələf eliyir. Belə dizi-
nə taxıf sapı, uje yumax sarıyır. Görüf dədəsi də gəlif, nənəsi də.
Fikirrəşir ki, dədəm, nənəm gəlif, sən öl, bıllara beyjə çörəh vermi-
yejhələr. Bıllar çatıllar, xoş-beş, on beş. Arvadınnan görüşür. Gədə
yoxdu. Qızın qaynənəsiynən görüşüllər, xoş-beş, om beş. Nəysə,
görüşənnən sora deyir:

– Ay bala, dur gə dana. Dur gə görəh nətərsən dana? Vəzyətin
nətərdi?

Tez durur, kələfi nənəsinə verir, yumağı dədəsinə verir. Deyir:

– Alın, sarıyın. Əyər iş görməsəaz, sizə çörəh vermiyejhələr.

Deyəndə qaynanası gülür ki, aaz, o, sənniyidi e, bularrıx dö-
yül. Deyəndə kişi, arvat fikirrəşir ki, halal olsun e, gör nə cürə hərə-
kət eliyif ki, bizim tənbəl qızımız oluf Azreyil.

309. AXMAQ KIŞİNİN NAĞILI

Bir kişi durur gedir Allahın yanına ki, kasıfdı, varrana. Bir
müddət gedir, yolda mının qabağına bir dənə canavar çıxır. Nəysə,
bı, bınnan görüşür. (Nağıldı dana).

– Salam.

Deyir:

– Hara gedirsən?

Deyir:

– Allahın yanına.

Deyir ki, nəyə? Xeyirdimi? Deyir ki, kasıbam da, gedirəm, görüm varranarammı?

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Onda mənim bir diləyim var, onu da deyinən.

Deyir:

– Nədi?

Deyirdi ki, gejdə-günüz başım ağrıyır, ona nə eləsəm xeyirdi?

Deyir:

– Yaxşı.

Gedir genə. Xeylax gedənnən sora qavağına bir əkinçi çıxır.

– Salaməleyküm.

– Əleykəsalam. Bərəkətdi olsun.

Taxıl səpir, əkir, şumnuyur.

– Hara gedirsən?

Deyir:

– Bəs belə-belə.

Deyəndə deyirdi ki, saa bir söz deyim. Mənim də diləyimi dilə dana, noolar, gərəy elə mən gedəm? Elə sən de dana, hazır gedirsən.

Deyir:

– Nədi?

Deyir ki, Vallah, bax bu zəmi var e, bax belə beş hekdardı, üç hekdardı, bir hekdardı. Nəysə. Deyir:

– Bax, bı zəmini əkirəm, səpirəm, şumnuyuram qəşəh... O qədər hazır olur, uje çini götürürəm bişməyə, yerin ortasına od düşüf yanır. Tay hes-zad yığa bilmirəm. Bunun amması nədi? Bı nədən olur?

Deyir:

– Yaxşı.

Gedir bir xeylax genə. Xeylax gedənnən sora görür kü, bir kəndin qırağında yoldu dana. Bu kətdi, hesaf eləginən, orda da atdı

adam duruf, bu tərəfdə də adam duruf. Fizuliyə gedən tərəfə doğru da yoldu, bu tərəfə də.

– Salaməleyküm!

– Əleykəsalam!

– Qardaş, hara gedirsən?

Deyif ki, bəs filan yerə. Deyif ki, bəs bilirsən, nə var?

Deyir:

– Nədi?

Deyif ki, bizdə tafşırıx var ki, bu tərəfə gedəni də, bu tərəfdən gələni də gətirirsiz patşahın yanına.

– A kişi, mən yol adamıyam, patşah məni neyniyir? Neyləmişəm? Oğuruğ eləməmişəm, bir şey eləməmişəm.

Deyir ki, yox e, gedərsən. Bir kəlmə sözdü, soruşajax sənnən, çıxıf gedərsən. Səni kəsmiyəjəh, asmiyəjax. Deyir:

– Yaxşı.

Gedir patşahın yanına, görür bı, taxtda oturuf.

– Salaməleyküm!

– Əleykəsalam!

Deyir ki, hardan gəlif, hara gedirsən?

Deyir:

– Filan kətdən gəlmişəm, Allahın yanına gedirəm.

Deyir:

– Nəyə görə?

Deyifdi kin, kasıbam. Gedirəm görüm mana rəhmi gələrimi, bir az imkannam, varranam. Deyir:

– Yaxşı.

Deyir:

– Saa bir söz deyim, onu de da, noolar.

Deyifdi ki, qoşunum da çoxdu, silahım da çoxdu. Mənnən muharbə eliyən adamı qavıf, qavıf aparıf öz torpağına salıram. O gələn adama öz torpağında məğlub oluram. Onun mənası, amması nədi, maa desin.

Deyir:

– Yaxşı.

Gedir Allahın yanına, nəysə söypət eliyir biraz. Sora deyir ki... Axı bı, Allaha ayandı – canavar da, bı kişi də, patşah da. Üçü də ayandı bına. Deyir:

– Hə, ayrı nə dərdin var?

Deyir ki, get, aqlın varsa, varranehsən, aqlın yoxdusa... Deyir ki, canavarrara denən ki, onun malicəsi, dərmanı budu ki, bir axmağ adamın başını yeməliidi. Əgər bir axmağ adamın başını yesə, başının ağrısı kəsəjəh.

Deyir:

– Yaxşı.

Bu, belə getdi.

– Bəs ayrı nə var?

Deyir ki, bir kişidi, yer əkir, şumnuyur, taxıl səpir. Taxıl əmrəziyə gəlir⁵⁵, isdiyir götürə biçə, zəminin ortasına od düşür, yanır. Bu nədəndi?

Deyir:

– Get ona da deynən ki, yerinin tən ortasında yeddi küp qızıl var. Onu çıxartmıyana kimi o yer yanajax. Onu çıxardannan sora ta yanmıyajax.

Deyir:

– Hə, yaxşı.

– Üçüncü kimdi?

Üçüncü də deyir ki, filan yerdə bir patşahdı. O da deyir ki, bəs belə-belə. Ordum da çoxdu, silahım da, texnikam da çoxdu, müharbə eliyəndə düşmanımı öz torpağımnan qavıf aparıram öz torpağına, öz torpağında məğlöv ollam.

Deyir:

– Ona deynən ki, nə qədər döyüşsən də, sən kişi döyülsən, qadınsan. Sənin arxan yerdı. Ona görə qələbə çalmırsan sən. Əyər ərə gessə, qələbə çalar.

Deyəndə, deyir:

– Hə, yaxşı.

⁵⁵ Əmrəziyə gəlir – əmələ gəlir

Gəlir. Ta uje arxayındı. Deyifdi ki, get, ağlın olsa, varranehsan e. Həə.

Deyir:

– Yaxşı.

Gəlir qəşəh sifdə arvadın yanına – patşahın yanına, deyir:

– Patşah sağ olsun.

– Hə, gəldin?

Deyir:

– Hə.

Deyifdi ki, nooldu, nətəər oldu? Deyifdi ki, patşah sağ olsun, dedim, sənin ərzi-bəndəliyini⁵⁶. Deyir ki, o, nə qədər qələbə çalsa da, neyləsə də, onun arxası yerdi, qadındı. Patşah olduğuna baxma, ama qadındı. Deyəndə deyiv:

– A kişi, bunu bir sən bilirsən, bir Allah bilir, bir də mən bilirəm. Gəl elə məni al, patşahlığı götür, qələbəni də çalax.

Deyir:

– Yox, mənnih döyülsən. Gedəjəm.

Deyif ki, əşi, gəl daşı ətəyinnən töh, gəl belə elə. Deyir:

– Yox, olmaz, lazım döyül, gedirəm.

Deyir:

– Get, ama bu söz bir yanda ağzınnan çıxsax harda olsa, səni tapıf, boynuu vurajam.

Deyir:

– Yaxşı.

Gəlir həməən biçinçinin yanına.

– Salaməlöyküm.

– Əleykesalam.

Deyir:

– Qardaş, nooldu, nətəər oldu?

Deyifdi ki, sənin yerinin tən ortasında yeddi küp qızıl var. O yeddi küp qızıl çıxmıyana kimi sənin yerin yanajax. Deyəndə deyiv:

⁵⁶ Ərzi-bəndəlik – xahiş

– Əşşi, bunu bir sən bilirsən, bir mən, bir də Allah. Gə, bu qızılı çıxardax, qardaş malı kimi böləh. Yarısı sənin, yarısı mənim.

Deyir:

– Yox, maa lazım deyil, mən gedəjəm (gülür – top.). Mənim ağlım olsa, mən varranajam.

Deyir:

– Get.

Nə qədər eliyif, deyif, əşi, yeddi küpdü qızıl. Beşi sənin, ikisi mənim. Gəl, lijbi mən onu çıxardım. Deyir:

– Əşi, yeri get.

Düşür yola, gəlir. Gəlir çıxır canavarın yanına. Canavara ayandı. Deyir:

– Nooldu, nətəər oldu?

Deyir ki, dedi ki, bir axmağ adamın başın yesə, başının ağrısı kəsejəh. Deyifdi ki, ayrı nə varıdı? Deyifdi ki, Vallah, belə bir adam varıdı, patşahıdı, özü qadınımış, ama belə-belə. Bəs o biri nə-yidi? Deyif ki, onun da yerində yeddi küp qızıl varıdı, beşin maa verirdi, ikisin özü götürürdü, onu da götürmədim. Deyir:

– Onda elə axmax sənsən. Mən niyə qıraxdan axmax axdarım?

Kişinicə qarmalıyır, aşırır. Başının ağrısı da kəsir.

310. MOLLA NƏSRƏDDİN, BƏHLULU-DANƏNDƏ, BAĞDADI-XƏLİFƏ

Belə nağıl eliyillər ki, Nəsrəddin olup, Bəhlulu-Danəndə olup, bir də Bağdadi-Xəlifə. Üçü bir məhtəbdə oxuyuplar. Bağdadi- Xəlifə şah oğluydu, yaxşı oxumurdu. Xəlifə deyir ki, atam Allahın altında öleydi, şahlıx maa keçəydi, həmən gün bılların ikisin də boyunun vurdurajam. Ona görə ki, olar yaxşı oxuyurdular axı. Bı, iki alır. Bəhlul Danəndədə hamsınnan beş alıf, amma Nəsrəddin dört-beş alıf. Xəlifə ölür, irsi olaraq onun yerinə oğlu keçir. Keçənnən sora gejë Nəsrəddin özünü çatdırır Bəhlulun yanına. Deyir:

– Bəhlul!

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Qardaş, şah öldü, bu da başa keşdi, Vallah, bizi qıraxax, öldürəjəh, bizi asajax. Biz nağayrax?

Deyir ki, Nəsrəddin, sən uzunqulağa min, xurcunu sal çiyinə, səhər camahat deyəjəh, bı dəlidi. Xurcunu uzunqulağın belinə qoyma, öz çiyinə qoy. Deyir:

– Bəs sən nağayrassan?

Deyir:

– Mən də qarğını minəcəm. Əlimə bir dənə də şallağ alacam, bir də xurcunu keçirdəjəm o əl tutduğum yerin yanınan. Desinnər, bı da dəli olub e, bına bax.

Səhər bı iş baş verir, srazı hər yerə yayılır ki, ə, Nəsrəddinnən Bəhlul dəli olub. Xəbər gedir xəlifiyə çatır. Deyir, Allah, saa şükür, yaxşı ki, mənim əlimnən olmadı. Yoxsa onsuz da bəhanə eliyif bılları mən öldürəjəydim. Bir qədər keçir aradan. Bir gün Bəhlul qarğısının çapa-çapa hərrənir, firranır ayna-bayna, gəlir bılağın yanınan keçəndə görür ki, uzunqulağın yükü var, bılxandan su içir, özü də su içir. Deyir:

– Qardaş, salamməleyküm.

Deyir:

– Əleykümsalam.

Deyir:

– Qardaş, kimnən yoldaş oldun, adın soruş. Məclisə getdin, əyaxdan otu, yavaş-yavaş başa keçərsən. Bir də sənnən bir şey isdəməsələr, özünü dartıp demə, məndə var.

Dedi:

– Yaxşı.

Bir az oyana getmiş, uzunqulağın yükü aşır. O vaxdı çuval 150 kilo taxıl tuturdu. (Gəbəfason olurdu, qulfları olurdu. Uzunqulağın üsdünə qoymağ üçünüdü). İndi bu uzunqulağın yiyəsi cuvalın birin götürür uzunqulağın üsdünə qoyur ki, gəssin o birsin də götürsün bağlasın, o birisin də gətirəndə bu yüh düşür aşağı. Bəhlul da bının yanında qarğısının çapır. Deyir:

– Ə, qardaş, qardaş, dayan, qardaş. Sənnənəm e.

Deyir:

– Qardaş özünsən, mənim adım var. Bə bəyax nə dedim mən?

Demədim ki, kimnən ki yoldaş oldun, adın soruş? Mən qardaşam?

Deyir:

– Bağışda.

– Axşam düşüb, uzunqulağı yühlüyəh, gedəh bizdə qal.

Deyir:

– Yaxşı.

Uzunqulağı yühlüyüllər, gəllər evə, nəşə, çay-çörəh yeyillər. Bu məqamda qapı döyülür. Qapı açılır. Açıllar ki, şahın fərraşdarıdır. Deyir ki, Bəhlul, səni şah çağırır. Deyir:

– Get şaha denən ki, qonağım var.

Gedir şaha deyir ki, bəs qonağı var. Deyir:

– Noolsun ki? Qonağı da götürüb gəlsin.

Noolsun ki, indi bı dəlidi. Amba rəvayətə görə, şah ağır məclislərində həməşə Bəhlulnan Nəsrəddini çağırırmış. Ona görə ki, bullarda çox gözəl fitri istedad varmış. Bular durullar, deyir, düzdü, qonağı aparajam, ama bı qonax başıma bəla olajax. Gedillər məclisə, salam-kalam. Qonax düz keçir şah tərəfdən – lap başdan əyləşir. Bəhlul da məclisdə əyaxdan əyləşir. Yavaş-yavaş yuxarıdan qonax gəlir düşür qapı tərəfə. Nəşə, yeyib-içənnən sora deyir:

– Ə, qarpızdan gətirin, kəsəyin.

Qarpızı gətirib kəsəndə heş kəsdə pıçağ olmur. Qonax tez pıçağı çıxardır. Pıçağı belə çıxardanda şah baxır ki, bının pıçağının qiyməti elə bının xəzinəsinin yarısına bərabərdir. Bəhlul baxır ki, şahın fikri dəyişildi, rəngi qaşdı. Dedi, baho, qonax getdi. Yeyip qutarannan sora deyir, gessin, amma Bəhlulun qonağı qalmalıdı. Hamı gedir, Bəhlul deyir:

– Şah sağ olsun, o, mənim qonağımdı, nətəəri qala bilər? Nəyə görə qalmalıdı?

Deyir:

– Bıçağın sahibi sənsən?

Deyir:

– Bəli.

Deyir:

– Yeddi il binnan qabax mənim xəzinəmi yarıb yeddi dənə belə bıçağ aparırlar. Mən hər dəfə ziyafət düzəldirəm ki, görüm o pıçağı tapıram? Böyün də sənənə tapdım. İndi altısını da gətirməli-sən hələ.

Bını almağ isdiir də binnan. Bəhlul deyir ki, şah sağ olsun, icazə ver bını indi aparım, səhər gətirərəm. Deyir:

– Bəhlul, aparsan bını, örgədəssən.

(O vaxdı kişi sözdəri varımış). And içir ki, mən ona bir kəlmə ağzımı açıb söz demiyəjəm. Deyir:

– Onda aparginən.

İkisi də düşüb gəlillər. Arvat baxır ki, nə qonax danışır, nə kişi danışır.

– Əşşi, nolub?

Dimmir. And içiv axı orda. Qonağın axırda ələli kəsilir deyir ki, bəs başımıza belə iş gəlib, dil bəlasına düşmüşəm. Deyir ki, ay Bəhlul, sən Allah, yazıxdı, bının bir çətən külfəti var, bına köməhliy elə. Deyir:

– Arvad, ona nə köməhliy eliyim? Özü öz bəlasın çəhsin dana.

Bıların üzünə baxmır ey, guya divarnan danışır. Deyir ki, əşi, sən Allah, birtəhər elə, başına dönüm, aman günündü. Bı qonax yalvarır. Yönün çöörür əənə, deyir:

– Arvad, o qaba su töh, bir ağac da qoy yanıma. Mən hara gədirəm, qonax mənnən getsin. Bax ha, deyinən ki, mən nə desəm, onu yaxşı-yaxşı eşitsin.

Deyir:

– Yaxşı.

Gedillər tövliyə, sudan tökür uzunqulağın üsdünə, ağaşnan uzunqulağı başdıyır döyməyə. Deyir:

– Ay uzunqulax, bəs saa deməmişdim, kimnən yoldaş olanda adın soruş?

Qonax deyir:

– Sən öl, bı söz mənim sözümdü, düz deyir e.

– Sana demədim ki, məclisə gedəndə, əyaxdan otu, başa keçərsən?

Deyir:

– Bı da düz sözdü. Bı söz də mənim.

– Saa demədim ki, sənən bir şey isdəməmiş, çıxardıb özünən bir şey vermə?

Bı, ikiəlli Bəhlulun əyağın qucaqlıyır, deyir:

– Bəhlul, balanın başına dönüm, məni bu bəladan qutar.

Bəhlul bına cavab vermir. Danışmır axı. Sudan tökür, deyir:

– Ay uzunqulax, mən dediyimi yadında saxla, sabah gedərsən ora, kefi pozma. Şaha denən, çox şükür ki, axır ki, pıçağın yeyəsi tapıldı, yeddi il bınnan qabax mənim atamı öldürüflər bı pıçaxnan. İndi bu gün tapmışam bı pıçağın yiəsin. Deməli, atamın qatili sənən.

Bı minvalla da şaha çatdırır. Şah deyir ki, Bəhlul, bı sənin fırlıdağındı. And içir ki, axı mən Qurana and işmişəm. Onu azad eliyir, heylə çıxır gəlir.

311. YALANÇI MOLLA

Molla qonşu kəndə qonax gedir. Orda dosdu olur. Gedir orda bına yaxşı süfrə açılar, yeyillər-içillər. Bir neçə gün qalası olmalıdı danna. Nəysə, axşamçağı deyillər ki, bəs belə-belə, bəy var, o bəy həməən o ev yiyəsin qonax çağırır. Uşax gəlif deyir ki, bəs səni qonax çağırırflar da, bizə gəl. O da deyir ki, ged ona denən ki, bu gün gələ bilmiyəjəm, evdə qonağım var. Gedir, o bəyə deyir ki, bəs belə-belə, getdim dedim, onun qonağı var da, gələ bilmiyəjəh. Dedi, ged ona denən ki, onun qonağı da mənimdi, özü də mənimdi, gəlsin bıra. Bı gecə bizdə olajaxlar. Böyüh qonaxlığımız var. Həməən o molla da gəlir oturur o məclisdə, tanımadığı adamnardı də. Böyüh bir məclisdi. Nəysə, belə oturullar, hərdən bı molla bilmir ki, özün nətəər qələmə versin ki, mən mollayam da, camahat bilsin. Birdən durur ayağa, deyir:

– Allah, amansan, Allah, amansan.

Hamı da qorxur da. Deyillər, ə, görən bı nədi ki? Bı molla elə hərdən qalxır, deyir, “Allah amansan, Allah amansan”. Bir söz demillər. Nəysə, elə-belə çay-zad gəlir, içənnən sora bı bir də durur deyir ki, “Allah, amansan, Allah, amansan, qoymuyun”, nə bilim nə. Bına sual verillər ki, a kişi, sən kimsən? Deyillər ki, bəs məşhur bir molladı də, qonax gəlif bura – bizim bu kəndə. Belə oturur. Deyillər:

– Tez-tez belə “Allah, amansan, Allah, amansan” deyirsən, bu nə olan şeydi?

Deyir:

– Bəs gözümün qabağına görühdü kü, Qaf dağınnan bir qatar dəvəli tacirrər gedir. Gördüm kü, o dəvənin biri uje büdriyəjəh, dağdan uçajax. Onu helə deyirəm, sözdərin deyirəm ki, o yoluna düzəlsin, yanı təlafat olmasın.

Deyir:

– İndi sən heylə elədin, düzəldi da?

Deyir:

– Hə, uje təlafatsız ötdü getdi.

Bunu da o yeməh bişirən qulluxçu eşidir. Qulluxçu eşidif ki, belə bir şey deyir da bu. Uje gözdüyüfdü, plovlar çəkilifdi, hər bir qonağın qabağına çəkilən plovun üsdündə bir dənə cücə qızartması qoyuluv. Axırda o qulluğ eliyənnərə deyir ki, bı mollanınkin addel-ni apararsınız. Buna çəkilən o toyuğu lap altdan qoyur, üsdünnən düyüsün-zadın tökür. Amma üsdə toyux-zad görülmür. Aparıp qoyullar qabağına. Hamı yeyir, bu da durur onun-bunun üzünə baxır. Bunu aparan adam deyir ki, bəs hamı yeyir, sən niyə dayammısan? Sən də ye də. Deyir:

– Əşi, nə yeyəjəm e? Burda saymamazdığ elədilər.

Deyir:

– Niyə?

Deyir:

– Hamınıza cücə qızartmasın qoyuflar, gətiriflər, ancax mən-də heş nə yoxdu də.

Deyir:

– Ə, nətəər yoxdu?

Tez poveri çağırtdırıflar bura (kadınımış).

– Gəl bura. Belə yeməh çəkəllər qonağa? Belə hörmət olar?

Deyir:

– Nətəər olur, qonax Qaf dağında gedən o heyvannarı, dəvələ-ri görür, bırdan-bıra düyünün altını görə bilmir? Bunun altında qıpqırmızı cücə var.

Yanı bax bunu bına deyifdi. Belə bir əhvalatıdı.

312. MOLLANIN KƏLƏYİ

Deyir, molla meşiyə oduna gedir. Eşşəyi də götürür, gedir oduna. Odunu yühlüyür eşşəyə, eşşəyə deyir ki, sən bu yolnan get, mən də bu yolnan. Görəy öyümüzə kim tez çatajax? Tez çatan arvatdan bir yaxmac alsın, yesin. İndi eşşəh nə bilir ki, bu nə dedi. Eşşəh yavaş gəlir, yolda dönür otduğa, başdıyır otdamağa. Bu gəlir öyə. Deyir:

– Arvad, eşşəh gəlmiyif ki?

Deyir:

– Yox.

Deyir:

– Həə, yaxşı oldu elə, mən tez gəldim.

Bu gözdüyür, eşşəh heç gejë də gəlmir. Səhər durur. Gedir, görür ki, sən öl, eşşəyi canavar yeyif. Elə odunun dalında səvədi qalıv, içinə çoxlu saxsağan girif, leşin didir. Yavaşca-yavaşca gedir, bu saxsağanın birin tutur ayağınnan, bağlıyır, alır əlinə, düşür yola. Gedir bir ayrı kəndə. Görür uşaxlar çöldə çör-çöp yığır. Deyir:

– Ay bala, kəndinizdə nə ucuzdu, nə bahadı?

Deyir ki, əşi, hər şey elə ucuzdu, dolanmağ olur, amma bizim kətdə birinin arvadına bir ayrısı dadanıf, onun arvadının yanına gedir gəlir. Arvadın əri nə qədər pusur, tuta bilmir onu. Molla girir kəndə, deyir:

– Bu alaquş oynaş tutandı.

Aparır bunu, arvadın yiyəsi buna eşşəh veriv, alır deyir:

– İndi bunu nağarım?

Deyir:

– Bunu bajadan ayağınnan asginan. Havax gördün göyə sarı uçur, bilginən ki, oynaş giriv içəri.

Bu da aparır o sağsağanı ayağınnan asır göydən, qayıdır gedir bir şəllihdə gözdüyür. Bunun arvadının müşdərisi gələndə gəlir deyir:

– Bu nədi, azz?

“Bu nədi” eliyəndə saxsağan bunnan hürkür, uçur göyə sarı. Uçanda gəlir görür kü, oynaş burdadı. Bu oynacı da öldürür, arvadı da öldürür. Qayıdır təzədən pul götürür kü, aparım bu kişini allatmışam, ona verim. Sən öl, bu ala quş yaman quşdu. Bu yaxşı tutur. İndi aparır, bu bəridən gedəndə görür, kişi gəlir (eşşəh verən), deyir, sən öl, eşşəyi gəlir alajax. Yəqin ala quş yalançı çıxdı. Tuttur eşşəyin qulağın da kəsir, quyruğun da. İndi gəlir bu. Deyir ki, ala quş yalan çıxdı? Deyir:

– Yox, gənə pul gətirmişəm saa.

Deyir:

– Vay, öyü yığılan fələh! Eşşəh palçığa batsa, harasınnan tuf çıxardajam onu? Qulağın da kəsmişəm, quyruğun da.

Bu eşşəyi minir, düşür yola. Bir erkəy eşşəyimiş. Düşür yola, bir kəndə çıxır. Bu kətdə deyir ki, əşşi, nə ucuzdu, nə bahadı? Uşaxlardan xəvər alır. Deyir:

– Əşi, hər şey ucuzdu, amma kəndimizi qaçağ əldən salıf.

Girir kəndə. Deyillər:

– Əşi, bunun qulağı, quyruğu hanı?

Deyir:

– Bu, qaçax tutandı, eşşəh döyül ha. Qaçax tutur bu.

Deyir ki, əşi, bu nətəər tutur qaçağı? Deyir:

– Həə, bu qaçax tutandı.

Kənt yığılır, iki qat qiymatına bunu alıllar. Deyillər:

– İndi bunu nətəər eliyəh?

Deyir:

– İndi bunu aparın salın pəyiyə, qavağına arpa-saman tökün. İşığ üzü qoymuyun görə. Suyu da içəridə verin, yeməyi də içəridə verin. Havax qaçağ gələndə bunu buraxın üsdünə.

İndi bunu qaçaxlar eşidir, gəlmir. Qaçaxlar yığışif danışır ki, ə, ajınnan-susunnan qırıldx, bir qaçağan at minin, gedin, bəlkə yalan deyir, heç heylə şey yoxdu. Bir gedin görün bu nədi. Gələn qaçağ da atın tərkinə bir boş xurcun da aşırır ki, bəlkə girəvə oldu, birşey çıxardıf gətirə bildim. Bu qaçax gəliv elə kəndə girəndə bunu sıyırır, buraxır (bu eşşəyi). Bu, sıyırır buraxanda qırx gün yeyiv-içmiş eşşəh düşür atın dalına. Bu atdı nə qədər çapırsa, görür çatırır. Meşədə tez düşür, qaçır çıxır ağaca, atı buraxır. Bu qalxır atın üsdünə, indi ağzı dirənir xurcuna, qayıdır düşür yerə, bir yeri iyliyir, göyü iyliyir, ağzı geri qayıdır (arpa yediyi yerə). Gedir, deyir ki, ə, nooldu, nağardın, neynədin? Deyir:

– Ə, öyün yıxılsın, sən öl, məni qovdu, qovdu meşəyə çatırdı, nə yaxşı tuta bilmədi. Sən öl, düşdüm, çıxdım ağaca, çıxdı atın belində xurcunu gəzdi. Gördü xurcunda bir şey yoxdu, düşdü dedi, bu yer hakqı, o göy hakqı, bir də gəlsəniz o kəndə, sizin torpağınızı torveynan daşıyajam.

Onnan sora qaçaxlar ta bir də o kəndə girmillər.

313. MOLLA NƏSRƏDDİNİN ÖLMƏYİ

Bir yolları molla genə ulax yühlüyür. Ta görüf kü, bı səfər gəndə canavar yedi dana (söyləyici bundan əvvəl danışdığı mətnə işarə vurur – top.). İndi ulağı əldən qoymur. Ulağınan sürür, gəlir. Bir yamaç varımış, bının əyağında bir adam durmuşumuş, elə-belə heyvan otaran. Deyiv:

– Ə, salamələyküm.

Deyiv:

– Əleykəsalam.

Deyiv kin, bı ulağnan bı döşü çıxa biləjəm?

Deyiv:

– Hə.

Deyiv:

– Nətəər çıxajam?

(Da bu birəz zaddı e. Ayıflıdı).

Deyiv:

– Belə çıxassan ki, ulax döşü sifdə başdıyanda bir yol o.....jax.

Onda dizdərinatan öləjhəsən. Gedif yarıda bir yol da o.....jax. Qurşağınatan öləssən. Molluya deyir ha. Gedir lap axıra yaxın birin də bıraxanda təmiz öləssən.

Gedir bu. Eşşəh bıraxır. Deyiv:

– Hə, birincini buraxdı, uje dizdəriməcən öldüm.

Gedir, yarıyatan gedəndə birin də buraxır. Deyiv:

– Hə, uje tokqa çəkılənətən öldüm. Bədən ölüdü. Gedir axıra yaxın bu, birin də buraxanda bu qəşəh pencəyi salır başına, yıxılır, yolun qırağında arx varımış, ora. Deyiv, tay mən təmiz öldüm. Bı dəkcədə⁵⁷ daldan üç-dört ulaxlı gəlirmiş. Atdı, yühlü tacirdi də, yol gedir. Bıllar yaxınnaşanda bu bir yol qurcalaxlanır. Qurcalaxlandı da bı atdar hamısı ürküşür. Bəzisi yıxılır, bəzisi yükün təkür, nağayır. Gəlip baxıp görüllər kin:

– Ə, kimdi, bırda nə gəzir? Ə, nə gəzirsən, a kopolu, bəs bizim ulaxlar da töhdü yükün, qırdı.

Deyiv:

– Ölmüşəm.

Deyiv:

– Ə, nətəər ölmüsən ki, sənın gözün açix, başın açix.

Deyiv:

– Bəs maa filan yerdə filankəs dedi ki, eşşəh belə-belə eliyəjəh, dizinatan öləssən. Belə eliyəjəh, qurşağınatan. Lap başa çatan da da birin bıraxanda təmiz öləssən. Elə eşşəh başda birin bıraxdı, başımı bıraxıp pencəyə yıxıldım bıra kin, tay təmiz ölmüşəm.

– Ə, qalx əyağa! Ay köpöyoğlu, qalx əyağa!

Baxıf görüflər, Molla Nəsrəddindi.

⁵⁷ Bı dəkcədə – həmin vaxt

– Ə, bı Mollanı alladan olmaz, bını kimimiş alladan? (Aşağıda qoyun otaran, mal otaran deyif dana).

Deyiv:

– Ə, qaç ulağını tap get.

Gəliv ulağa çatıb. Ulağın götürüf gəlif.

314. MOLLA VƏ QIRX LOTUBAŞI

Mollanın iki davşanı varımuş. Bı davşannarı elə bəzəmişimiş, irəh vurmuşumuş, bir-birinnən seçilmirmiş. Öz də ayrı-ayrı qoymuşumuş. Bu gedir... Bını da qırx lotubaşı hərriyirmiş kin, buna bir kələh gələlər. Gedillər, yığılıllar hamısı bunun başına – Molla Nəs-rəddinin. Lotubaşı deyif kin, gəlin çıxax səyahətə dana. Bı, davşanı da vırır qoltuğuna, billarnan gəlir. Arvadı da örgədir kin, köpəh qızı, olları qonax gətirejəm, bişmiş qayırarsan. Gedirih hərrənəh, gələjyih. Özü də həməən o ala davşanı gətirif bırda göz qabağında bağliyorsan.

Gedir. Gedillər billar, bir xeylax hərrənilər, gəzillər. Deyillər, day qayıdax əvə dana. Deyir, qayıdax, qayıdax dana. Davşanın ayağın açır, davşana bir çubux.

– Get arvada denən, yeməh hazırrasın, gəlirih.

Davşan baş götdü çıxdı getdi, nə bilim hara. Hə, gəlif görüllər ki, həməən davşan bide bırda bağlıdı. Yeməh də hazır. Oturullar, yeyillər, içillər. Bı qırx lotubaşı bına çox kələh gəlmişimiş. Həddinnən artıx ha. Billar qayıdır kın, bı nətəər şeydi, bını nətəər örgətmişən kin, bı gəldi bıra xəbər verdi.

– Davşan xəbər verdi?

Arvat deyir:

– Hə, gəldi dedi kin, bəs qonaxlar qayıdıf gəlir, yeməh hazırra. Mən də yeməh hazırradım.

Billar molluya pul boyun olullar kin, (gülür – top.) sən Allah, bının qiymətini de, bını ver bizə. Bı nə yaxşı heyvandı. Xəbər aparıp, xəbər gətirəndi. Hə, deyir, xəbər aparıp, xəbər gətirənin qiyməti olar? Nə bilim, neçə tümənə bunu sırıyır bullara. Billar götürüf ge-

dir. Gedillər, hərrənilər. Kəfşənnən davşanı bıraxır, g..ünə bir çubux vurur, deyir:

– Get arvada denən, qayıdıf gəliriy əvə. Yeməh hazırırasın.

Gəlif görüllər, ə, arvat heç gedif kəhrizdən su da gətimiyif.

– Aaz, bəs saa davşan bir söz demədi?

Deyir:

– Davşan nədi?

Əlbəhəl barmaxların dişdiyillər ki, molla bizi allatdı. İndi bı səfərrəri bir də qayıdıllar molların yanına. Bına deyillər, bəs sənın davşanın xəbər aparıp xəbər gətirənimiş?

Deyir:

– Boy, onda siz onu əməlli örgətməmişiz. Ya bərk vırmısız, qorxusunnan qaçıp. Ya da kin, əməlli örgətməmişiz.

Deyir:

– Nejë yanı, helə şey olar?

Deyir:

– Hə, niyə olmur? Mənim örgətdiyimə zad yoxdu.

Bıllar deyif kin, indi neyniyəh, nağayrax? Deyir:

– Nağayrassan?

Hə, bıllar gedif genə hərrənif, gəlif bir yol bı molla da isdiyirmişdər hayif alarlar, cərməliyələr. Bı arvada deyif ki, ay arvat, yaxşı qulağ as. Boynunnan bir bağırsağın hər iki tərəfin bağılyacam içi dolu qannan. Ollar bizim əvə gələndə səni yıxajam, pıçağnan o bağırsağı kəsəjəm. Qoy qan hamısı tökülsün, bilsinnər ki, tay arvadın kəsdi öldürdü bı. Bir xeylaxdan sora ode, görürsən o qarqunu? O qarqunu götürüp orana düd eliyəjəm, burana düd eliyəjəm, axırı kin, hər yerına düd eliyəjəm, “həpşiii!”, – eliyib ayılırsan. Yanı bı molla bı formu bıllardan qutarmağ isdiyir. Gəlillər, tökülüllər bının əvinə. Bı gedir ajıxlı-ajıxlı arvadı tutur yıxır, bağırsağı deşir. Qan götdü oranı.

– Ə, biz nə peşman olduğ, ə, bı nə olan şeydi, ə, bı niyə belə elədi?

Deyir:

– Zərəl yoxdu, qorxmuyun, bı sahatı sağaldajam onu. Bı sahat dirildəjəm onu.

Bı, bir xeylaxdan sora qarqunu götürür orasına-burasına düt-müt, axırı kin, arvat “həpşiii!” eliyir, oyanır. Bı lotubaşılar deyir:

– Allah, saa şükür, Allah, saa şükür! Ə, nə yaxşı bı qannan qutardıx.

Axırı kin, billar indi düşür, bı qarqunun üsdünə ki, qarqunu alalar. Mollaya deyillər:

– Nə verəy o qarqunu verəsən bizə?

Deyir:

– Ə, nə verəhsən? Görmədin, arvadı kəsdim, qan əvnən bir oldu, sora da götdüm o qarqunu, düşdüm canına, ora-bura, filan yerinə qoydum, düt eliyən kimi arvat axırdı, durdu.

Deyir:

– Yox e, mümkün dəyil e.

Bının başçıları bını alır (qarqunu). Gedir qabaxcan öz arvadın kəsir (gülür – top.). Öz arvadın kəsir, harasına qoyur: “Düt!”. Düt nə gəzir, ə? Arvat getdi. Bı, heş kimə bildimir, heş kimə demir. Ancax deyir kin, hə, kəsmişdim, ayıldı. Gedir, o birinə verir. Bir-bir bı qırx lotubaşdar hamısı arvatdarın kəsir, doğruyur, elə heylə də məyf eliyir qutarır. Onnan da Molla Nəsrəddinin tay səmitinə gəlmillər ki, gəlmillər. Havax getdih, bizi allatdı də. Nə deyə bilərih?

315. MUSA PEYĞƏMBƏR

Deyir, Musa peyqəmbər Allah-talanın yanına gedirmiş. Camahat hamısı eşidir kin, Musa peyqəmbər gedir Allah-talanın yanına. Deyir, bir nağaraçı varımış, bir dənə də axunt varımış. (Axunt bilirsən də, molla). Billar gedip yolu kəsip, deyip kin, ya Musa, bilirəm, gedirsən Allah-talanın yanına, bizim də ərzi-bəndəliyimizi ona denən də. Deyip:

– Baş üsdə, de görüm, nədi?

Deyip:

– Mən neçə illərdən bəri mollalıq eliyirəm, alnımı möhürə sürtürəm, heç bının bir afsanəti olajax, yoxsa yox? Bınnan mana bir xəbər gətirərsən.

Deyip:

– Baş üsdə.

Nağaraçı deyip ki, ya Musa, eşitmişəm, gedirsən Allah-taalanın yanına ziyarətə, mənim də ərzi-bəndəliyimi ona söypət elə.

Deyip:

– Buyur, nə deyirsən, eliyim.

Deyip:

– Mən onu deyirəm kin, bax bı neçə ildi, barmağımı çubuğun kəndiri kəsip, boynumu da nağaranın kəndiri kəsif. Mən nağaraçılıq eliyirəm, nağara döyürəm, bəs yaxşı mənim axırım nolajağ?

Deyip:

– Baş üsdə.

Gedip bının heş birin Allah-taaliya demiyip. Deyip:

– Bı, nə sözdü gedip deyim mən. Mən bıra sözə gəlmişəm, həkətə gəlmişəm.

Qayıdır geri. Bının hamısı Allah-taaliya aqah olan şeydi ha. Aqahdı kin, bu, bunu deyip, o biri də onu deyip. Gedir qabaxcan gənə molla çıxır, deyir:

– Nooldu? Musa peyqumbər, saa qurban olum, nə dedi?

Bına qayıdır kin, Allah-taalanın başı qarışığıdı, deyə bilmədim. Deyip:

– Nəyə qarışığıdı?

Deyip:

– İynənin ildızınnan bir qəflə qatır keçirirdi.

Molla qayıdır:

– Pah, iynənin ildızınnan heç sapı keçiməy olmur. O nətəər qəflə-qatırı keçirir?

Bı heç. Molla getdi. Aralandı cəhənnəmə. Keçir gedir. Nağaraçı deyir ki, saa qurban olum, peyqumbər, mənim ərzi-bəndəliyimi elədin?

Deyip:

– Ərzi-bəndəliyini eliyə bilmədim, mən gedənnən onun başı qarışıxdı. Heç öz apardığım sözü də ona deyə bilmədim.

Deyip:

– Nətəər yanı başı qarışığıdı?

Deyip:

– Belə qarışığıdı kın, bir bölüh qəflə qatır İynənin ildızınnan keçirirdi.

Deyip:

– Həə. Allah-talanın hökmüdü. İynənin ildızınnan qəflə-qatır yox, nə qədər zad desən, Allah-taala hökmüdü, keçirə bilər.

Hıı. Nağaraçı gedir düşür cənnətə, eşitdiyimə görə ha, molla gedir düşür cəhənnəmə.

316. QARAÇUXANIN NAĞILI

Qaraçuxa guya talehnən bağlıdı. Biri çox kasıvıymış. Deer:

– Ay Xudavəndi-aləm, dünyanın yiəsi kişi, mənnən nə qəsd-qərəzdüyün var? Hamı yeer, içir, keflənir, məni sinsidifsən, çörəh də tapbıram yeməyə.

Allah-tala bunu eşidir. Qaraçuxaya tapşırır ki, ged ona bir köməy, yardım elə. Getdiyi yerdə görür kü, bir ilan bunun qolunna belə tutdu. Tutanda bu çəhməh isdiyir qolun. Deer:

– Ə, qorxma ey, Qaraçuxanam. Nə şikayətın var, deginən maa, nəyin çatmır, eliyim.

Deer:

– Ə, harda yatıf qalıfsan? Axı mən öldüm qutardım, sən indi gəlifsən.

Deer ki, şahın xəzinəsi yarılıf. Onu aparannarı gəzillər. Onu da filan ağacın divində basdırırlar. Olar qırx nəfərdilər. Bu axşam gedərsən evə. Arvatdan qırx dənə noxud alarsan. Axşam sahat dokquzun yarısında küpü alarsan, qırx dənə də noxudu qoyarsan ora. Düz dokquzun yarısında ha. Birdən tez, ya geç eliyərsən. Dokquzun yarısı oldu. Denən, arvat, bu qırxın biri. Elə, at küpüyə, qoy ora.

Day başqa söz demə. Əvvəldən sifariş göndərif deyif ki, şahın xəzinəsi yarılıf, burda bir münəccim var. Deer:

– Mən taparam.

Bu gedər. Xəzinəni yarannarın qulağına çatar ki, ə, deellər, filan kəntdə filan kişi var. O deaf ki, mən o xəzinə yarannarı taparam. Birin göndərilla ki, get, qulağını tut evə, gör orda nə danışılar. Gəlir elə bu qapıya. Qulağını belə eliyəndə bu da noxudu götürür, deer:

– Arvat, bu qırxın biri.

Bu qoyur üsdə. Geder, deer:

– A körəyuşağı, hələ gör bu nətəər şeydisə, olar içəridə, mən çöldə, mən elə qulağımı ora söyküyən kimi dedi, arvat, qırxın biri gəldi.

Bu gedir olara xəvər verir ki, yox ey, bunun oanı-buanı yoxdu. Töküləh onun əlinə-əyağına, birtəhər eləsin bizi. Bular yığışır, qırxı da gəlir. Deyir:

– Başına dönüm, qurban olum, bizim adımızı vermə. Xəzinə filan ağacın divindədi.

Deer:

– Bilirəm. Qorxmuyun. Sizin adınızı vermeyjəm.

Şahdan qırx gün vaxd alıf də. Qırxıncı günü şahın yanında olmalıdı. Gedir, deer ki, şah sağ olsun, xəzinə nəynən daşınıf bura gətiriləjəh. Heyvanını götür, gedəh. Padşah buna baxır deer:

– Ə, sən dəli olufsan nədi?

Gəlir, deer ki, qazın buranı. Qazılar, görüllər xəzinə burda. Xəzinəni yühlüyüllər, gedir. Padşah deer:

– Bunu oğurruyan kimdi?

Deer:

– Xəzinəni tapbısan, götür, get. Oğurruyannan nə işin var? Tapdım, verdim, götür get də.

Padşah buna inanır. Bir gün adam göndərir ki, get o münəccimi gəti. Deer ki, ova çıxəjam. Torumu atejam. Denən görüm, mənim toruma nə düşəjəh? Qaraçuxa da muna tapşırıf ki, mən demədiyim şeyi danışma ha, mən nə deerəm, onu elə. Özünən uydurma

söz danışma. Mən deyəjəm saa nə lazımdı. Lap onların içində deyəjəm saa. Gözə görünmür. Deer:

– Münəccim, atmışıx toru, nə çıxajax ordan?

Deer:

– Mən deyən sözü de.

Bunnan qavax deer ki, ordan bir qara eşşəh çıxəjah. Qaraçuxa bildi axı bunu ki, bu sarsaxladı. Bular toru çəkillər.

– Ə, çəkin görəh nə çıxır? Görəh münəccim dediyi düzdü? Toru orda Qaraçuxa ilişdirir bir daşa. Bu da:

– Ayə, dartın görəh.

Dartıllar, çıxmır. Birdən dartıllar, gəlir. Gəlir, görüllər torun içində bir qara eşşəh. Daa lap inanıllar ki, a kişi, bu kişinin bilmədiyi şey yoxdu. Bu evinə gəlməhdə olsun, padşah öz evinə getməhdə olsun, daldan Qaraçuxa bunu tutur. Deer:

– Ə, qurumsax oğlu, qurumsax, eşşəh dedin, yaxşı eləmədin, rəngin niyə deersən bə? İyirmi kənt gəzmişəm, hamsı boz eşşəhdi, qara eşşəh yoxdu. Torumu ilişdirmişəm daşa, gətirif o qara eşşəyi tapıf qoymuşam ora. Getdim yatmağa. Daa bir də gəlməyjəm, mən-nən əli üz.

Çalış Qaraçuxan yatmasın (məne müraciət edir – top.). Bu di-ni rəvayətdi. Ama əsl həqiqətdə Qaraçuxa var. Görünmür.

317. TÜLKÜ VƏ İLAN

Deer kin, bir meşə od tutub yanır. Bir nəfər də gedir, görür kü, meşənin içində bir səs gəlir kin, məni xilas eləən, məni xilas eləən. Bu, özün vurur oda. Görür kün, yeşiyin içində nəysə var. Bunu aloyun içinnən çıxardır kənara. Qutunu açanda baxıb görür kün, bir ilan. İlan sarılıb bunun boğazna. Deeb kin, mən səni öldürəjəm. Sən məni nahax yerə çıxartdın. Sənin baban mənim babamın quyruğun vuruf kəsib. Deeb:

– Allaha bax, Tanrıya bax, mən səni xilas elədim, səni burdan qutardım. Sən məni niyə öldürəsən?

Deeb:

– Yox, öldürməliyəm.

Deeb:

– Onda bir üç heyvanın yanına gedəh. Görəh, əyəm desələr, mən pis adamam, desələr, öldürərsən.

Gedib çıxıf bir canavarın qarşısına. Görür kün, canavar dayanıb.

Deeb:

– Canavar qardaş, bu ilan yanırdı. Mən bunu odun, alovun içinnən çıxartmışam. Mənim yaxşılığma qarşı məni öldürməh isdiyir. Nə məslahət buyurursan?

Canavar məslahət buyurub ki, ilan qardaş, elə vurarsan ki, külü də qalmasın. Deeb:

– Yaxşı da, demişih üç yerə.

Gedib çıxıflar bir dənə deməh, ayının qarşısına. Ayıya deeb:

– Bəs, ayı qardaş, vəziyyət belə olub də, mən bunu odun-alo-
vun içinnən çıxartmışam, yanırdı. İndi mənim yaxşılığma qarşı mə-
nə belə pisdih eləmək isdiyir, məni öldürməh isdiyir.

Ayı da deer ki, onu elə öldürgünən ki, külü də qalmasın. Mən heyvana yaxınlaşan kimi görüsən hər tərəfdən itdərini qısqırır mə-
nim üsdümə, əlinə də bir ağac alıb məni qavalayır. Mən neçə gündü
ajam.

Üçüncü yol gediflər. Görüflər kin, bəs bir tülkü gəlir. Deeb:

– Tülkü qardaş, dayan.

Tülkü dayanıb. Əhvalatı tülküyə nağıl eliyiflər, danışdığım kimi.

Tülkü deeb:

– Bını sən hardan çıxartmısan?

Deeb:

– Bu qutunun içinnən.

Deeb:

– Ola bilməz, o qutunun içinə o girə bilməz.

İlan deeb kin, qutunun içində olmuşam. Deeb:

– Məni inandırmaqçun gir o qutunun içinə, görüm girə bilir-
sən sən? Qutunun içinə nətəər girə bilərsən?

Həə. Bu, kişinin boynunnan açılıf girib qutunun içinə. Qutunun içinə girənnən sora həməən adama deeb kin, ağzını bağla. Bunun ağzını bağliyb. Bağliyb, bir ağacı verib bunun əlinə. Deeb:

– Ağacı götür.

Ağacnan ilanı öldürüb. O vaxdı bir dəsdə atdı, deməli, tülkünün ardınca gəlirmiş. Görüblər kin, tülkü dayanıb kişiyənən. Hərriyib tülkünü tutullar. Tülkünü öldürməh isdiyillər. Həməən o kişi yalvarıb kin, nə qədər pul isdiyirsiniz isdiyin, o tülkünü verin maa. O tülkü maa çox ziyannıx vuruf. Qoyun mən onu ejirənən öldürüm. Pul alıb bu tülkünü veriflər buna. Bullar çıxıf gedənnən sora tülkünü açıf buraxıf. Deeb:

– Sən mənə belə yaxşılıx elədin, mən də sana belə yaxşılıx eleerəm. Get yaşa.

318. TÜLKÜ VƏ QARĞA

Yerə bir bağarsıǵ⁵⁸ düşür. Bını da tülkü görür. Bağarsıǵı tülkü bəyəmmir. Deyir:

– Bı p..ludu, mən neynirəm? Qaxlıdı, mən neynirəm?

Əyaǵıynan oyana-bayana atır. Bir ala qarğa gəlir, bını götürür. Tülkü də qıraxda ayrı yeməh gözdüyürmüş. Götürür. Qarğa havıya qalxanda bının – bağarsıǵın yırtıǵı varımış dana, p.x düşür ordan, damcı-damcı. Əyaǵında aparır dana bağarsıǵı. Deyir:

– Kor qal, ay canım, ona bax e, sən Allah, tökülən yağdımı? Onu mən yeyəmmədim. Yeyəmmədim, ona bax e, qarğa aparıp yeyir.

319. QOZUN NAĞILI

Birinin uşaǵı olmur. Bu ikisi çox oturullar puçun qıraǵında, ər-arvat. Biri o taydan, biri bu taydan. Kişi deer ki, ay arvat, bəs biz havaǵacan oturajeyıx burda, puçun o tərəfində sən, bu tərəfində mən. Camahatın uşaxlarına havaǵacan köys ötürəjeyih?

– Bə neyniyəh?

⁵⁸ Bağarsıǵ – bağırsağ

– Dur elə burdan, bu əvdən baş götürəh, çıxax gedəh.

Durullar qəşəhcənə. Axşamnan qayırlar çörəhdən-mörəhdən. Durullar düşüllər yolun ağzına. Gedillər.

Çox gedillər, az gedillər, dərə-təpə düz gedillər. Gedillər çıxıllar bir kəndin qırağına.

– Ay qardaş, ay bacı, bizi qonax saxlamazsan?

Deer:

– Allaha da qurban olum, onun qonağına da. Gəlin bəri.

Gedillər. Bular yaxşı gejləyillər. Uşaxlar da olur, oynuyullar, eliyillər. Həə. Durullar səhər. Deellər:

– Yolunuz haradı?

Deer:

– Elə gedirih. Hara kimi başarsax, ora kimi gedəjjiyh.

Durullar, düşüllər yolun ağzına. Çox gedillər, az gedillər. Gedillər çıxıllar bir qozduğa. Görüllər, Vallah, bir qoz var, qozun üsdü doludu. Kişi deer:

– Allah-tala, bu qoza bir belə bala verifsən, bunun bircəciyni maa ver dana.

Qozun başınnan bir cıvrıx⁵⁹ qoz düşür. Düşür, yüyürə-yüyürə gəlir kişinin əyağına. Deer:

– Mən də sənin balan.

Deer:

– Aaz, bunu mən nətəər eleem? Bunu neyniyim, sındırım, neyniyim?

Axırı ki, götürür. Qoz elə dillənir. Deer ki, yox, mənə götür, sənin züryətinəm. Götürüllər, gedillər. Gənə düşüllər yolun ağzına. Gedillər. Az gedillər, çox gedillər, dərə-təpə düz gedillər. Gedillər gənə çıxıllar bir əvə. Bu əvdə də yaxşı bəhməz olur, yağ olur, küplər olur. Qoz deer, mən nətəər eleem, bu əv yələrin qorxuzum, burdan gessinnər, bu əv qalsın bizə. (Qozun hərəkətinə bax e). Həə. Durur, geje atılır, girir bəhməzin içinə. İndi səhər arvat deer ki, əşi, nə yəəh? Bəs qonax da burdadı. Deer:

⁵⁹ Cıvrıx qoz – qərzəkdən çıxan qoz

– Bir xaşıl çal, yiəh.

Durur, xaşılı çalır arvat. Yeellər, içillər. Bir gejë də burda ge-jəliyillər. Qoz görür, orda xamır qaldı. Durur gejëdən qəşəh çömçə-ni götürür əlinə. Aparır, hər birinin altına bir çömçə xamır qoyur. Səhər arvat durur.

– A kişi, niyə durmursan?

Deer ki, sən niyə durmursan? Deer, əşi, Vallah, başıma bir iş gəlif, bu gejë yerimə s..mişəm da, i..mişəm də, Vallah.

Deer:

– Məni qınama. Mən də yerimə s..mişəm da, i..mişəm də.

Deer ki, onda qonaxları durğuz. Qonax deer:

– Boy, ay bajı, başına dönüm, yorğan-döşəyii batmışam. Be-
eje bilmirəm o xamırı hardan yedirdin bizə.

Qoz da orda qaqqıldıyır gülür. Qaq-qa. Deellər ki, burda bir adam gülür. Həə. Axır ki, durullar, özdəri özdərini təmizdiyillər. Qoz bir də atılır, girir kişinin cibinə, gedillər. Çox gedillər, gedillər çıxıllar bir əvə. Yəəsiz əvə. Gedillər orda gejëliyillər, orda da qalıllar. Bu qoznan başdarını qatıllar orda.

320. ƏSLİ HO

Deməli, bir adam cinayət eliyir. Cinayət eliyəndə bını gəti-rillər şahın hüzuruna kin, bunu cəzalandırsın şah. Şah vəkildən so-ruşur ku, bı vətəndaş günah eliyif, bını neyniyəh? Deyir ki, şah sağ olsun, onu şakqalamax lazımdı. Bu deyir:

– Əsli ho.

Deyir:

– Vəzir, bu cinayət eliyif, bunu neyniyəh?

Deyir:

– Bının ətin dolma kimi döyməh lazımdı.

Deyir kin, əsli ho. Şah fikirrəşir ki, bı ikisinə də “əsli ho” de-di, mən bunu azad eliyejəm. Deyir ki, mən sizi azad elədim. Deyir:

– Əsli ho.

Şah məhətdəl qalır. Deyir:

– Mən vəkildən soruşdum, dedi, şakqalıyax, “əsli ho” dedin. Vəzir dedi, dolma kimi döyəh, dedi, “əsli ho”. Mən deyirəm, azad eliyəh, yenə dedin, “əsli ho”. Mən bu işdən heş nə bilmədim, bının mənası nədi?

Deyir:

– Şah sağ olsun, hər kəs öz atasının vəzifəsin dedi.

Dedi:

– Nədi vəzifə?

Dedi:

– Onun dədəsi qəssafdı. Vəkilin dədəsi qəssafdı, şakqalıyif həmişə. Ət şakqalıyif. Onçun o, dədəsinin vəzifəsin dedi. Onun dədəsi də aşbazdı. O da dolma döydüyü üçün o da öz dədəsinin vəzifəsin dedi. Sizin də atanız gözəl insan oluf, hamıya köməy eliyif, siz də öz ataazın yolun davam elədiyiz.

321. HƏR YERDƏ BİR EV TİK

Atası oğluna deyiv, get, hər yerdə bir ev tik. Bu oğul da elə bilif ki, helə hər yerdə bir ev tikməli idi. Bu fikirə düşüf. Deyif, mən nətəri hər yerdə bir ev tikim? Mənim nəyim var ki, hər yerdə, hər bi mahalda gedəm ev tikəm? Gücüm yoxdu. Oğlan qayıdıv atasına deyif:

– Vallah, ata, mənim helə imkanım yoxdu, hər yerdə bir ev tikdirəm.

Deyib:

– Ay ağılsız, ay kamalsız, ay bala, hər yerdə demirəm ey ev tik. Hər yerdə bir dosd tut özünə. Hər yerdə olsun evin.

Hər dosd bir ev deməhdi yəni.

322. ALTI AYDA BİR QARIŞ, BİR AYDA ALTI QARIŞ

Biri rənçbərmiş, əkən-becərən dana. Gejə taxılı gəzir. Ta camahata əkir dana, ollar da bına biraz məhsul verəjəh. Taxılı gəzir gəlir. Deyir:

– Aaz, getdim taxılları gəzdim, hes-zad yoxdu, bı il ajınnan batajıyıx. Camahat, dədəngil-zad duyux düşməmiş sən uşaxları götür, get. Denən ki, məni yoldaşım saxlamır, döyüp qovup. Ged, otur dədənin yanında.

– Əyə, kiri, sən nətəər, mən də həylə.

Deyir:

– Yox, uşax qırılajax. Gəzif gəlirəm şumu, nə danışırsan sən?

Bı gəlin ələşsiz qalır, uşaxları da götürür, gedir. Ayın başı tamam olur. Martın axırı tamam olur, aprel başladı. On gün də bı gözdüyür. Deyir:

– Nəhlət saa, şeytan, yağmadı, uşağım nolajax?

On gün tamam olannan sora bir gejə yağış başladı. Deməli, o yağış bir həfdə döşüyür. Gejə görür, ə, bı qupquru qalmış şum göyərif qalxıf yuxarı. Gəlir öyə, fikirreşir, deyir:

– Bı bir töhmətdən dəyil, başıma qoydum. Durum gedim uşaxlara yalvar-yapış eliyim, deyim, gəlin gedəh. Allah şeytana nəhlət eləsin, şeytan qəlbimə doldu.

Gedir. Arvat deyir:

– Yox, sən demisən, çörəh bitmiyejəh. Getmirəm.

Ay tamam olur, may ayının om beşində taxıl qalxır bir sümbül olur. Sümbül olanda durur bir də gedir. Deyir:

– Aaz, ikinci dəfədi gəlmişəm yanına, mənim balamı mənənnən tamarzı qoyma. Neyniyim, mən də sənənin uşağınan ötrü dedim, dur gedəy öyümüzə.

Deyir:

– Nooldu, əhdiyini bişdin?

Deyir:

– Altı aydı, əhmişəm, bircə qarış qalxmışdı. Allahsız, niyə deyirsən, əhdin, bişdin? İndi altı ayın əvəzinə altı qarış sümbül vırıp

yuxarı, bı sahat başa çıxır taxıl. Bına deyillər, altı ayda bir qarış, bir ayda altı qarış.

Arvad-uşağın da yığıp götürüp gəlir.

323. SÜNBUİLLƏRİN SÖHBƏTİ

Düyü əkipbiş biri. Düyünün biçilən vaxdı azalıpbış. Gedir sahənin böyrün-başın hərrənir, deyir, uje vaxdı, saralıf. Görür kü, küləh vırdıxcan ikisi simbil bir-birinə belə dəyir, qayıdır, dəyir, qayıdır. Bı da, yalan-gerçəh deyillər, hər şeyin dilin bilirmiş. Biri deyif, məni dəmniyəndə Mağrufdan adam gələjəh, o yeyəjəh mənim aşımı. O biri də deyir, məni də dəmə qoyuf irahlananda Maşrıxdan bir qonax gələjəh, ona verəjəhlər məni, o yeyəjəh. Öy yeəsi yemiyəjəh məni. Kişi bı simbilləri qırır ayrı-ayrı, gətirir, ooxalıyır belə. Özü də torbada. Deyir:

– Əşi, sən Allah, arvat, bını yaxşı yerə qoy, görəh bı nədi belə? Yalandı, gerçəhdi?

Bı kişi düyünü biçir, satır, yedihlərin yeyillər, bir az özdərinə bekara bayramnıx saxlıyıllar. Kişi deyir:

– Ay arvad, ay arvad, saa simbil vermişdim, bax əlimdə ooxalıyıb, onu neynədin?

Deyir:

– Bax göydən asmışam, bıdı.

Deyir:

– Tulla bax bı aşın içinə, görəy o simbillər Mağrıfa, Maşrıxa lazım olajax, yoxsa yox?

Deyir:

– Bir-bir gətirim?

Deyir:

– Hələ birin gətir.

Gətirir, tökür, görür kü, o düyünü qazana tökəndə darvaza döyülür. Bir kişi çağırır:

– Ay öy yeəsi, ay öy yeəsi!

Çıxır, deyir:

– Nədi, qardaş?

Deyir:

– Başına dönüm, biz Mağrıfdən gəlmişih, gejləməyə yerimiz yoxdu. Noolar, bizi bir gejləh qonax saxla.

Deyir:

– Allaha da qurban olum, qonağına da, amma bizdə yeməh yoxdu. Bax biz kasıb adamıx. Elə-belə aj yatehsinizsə, hə, gəlin.

Girillər evə, bir az söypət-zad eliyillər, birdən bı kişinin nəysə ürəyi yumşalır. Deyir:

– Arvat, sən Allah, o düyüdən qalıfsa, bircə nəlbəki gəti, hərəsinə ikicə qaşix qoyginan.

Bını gətirir verir, deyir:

– Bilirsən, o nə düyüdü, ay qardaş?

Deyir:

– Düyüdü dana, Allah atana rəhmət eləsin, aj adamıx, nə bilirih.

Deyir:

– O düyü, Vallah, bekara şeydi, mən onu sınağağ üçün gətirdim. Orda nə var ki, sən boyda kişiyə? Bəs getdim sahiyə, belə gördüm, düyü bir-birinə dəyir, qayıdır ki, bizi Mağrıfdan, Maşrıxdan gələn adamnar yeyəjəh.

Deyir:

– Elə bizih dana, Mağrıfan, Maşrıxdan gəlmişih. Allah atana irəhmət eləsin, balanı saxlasın.

Deyir:

– Yanı düz eşitmişəm?

Deyir:

– Hə, düz eşitmişən.

324. YALANLAMA

(Xeyrullah köçüf gəlmişdi bizim kəndə Ərdəbildən. Mənim qoja nənəmi almışdı. O nağıl deyirdi. Mən Fizulidə yaşayırdım, onun nağılıçün gedirdim, çıxırdım kətdə yatırdım quru yerdə kin, o

gejə nağıl deyəjəh. Səhərəcən nağıl deyirdi, qutarmırdı onun nağılı. 100 yaşında rəhmətə getdi).

Mənim, deer, bir qızıl itim varıdı. (Həmən kişi deyifdi). İrana keçif gələn adam oluf də. Minirdim, deer, qızıl itin üsdünə, Arazı qılış kimi keçirdi. Gedirdim qohumlarnan, kimlərnən hal-əhval eliyirdim, qayıdırdım bir də kəndə. Hətəda Arazın qırağında, deer, bir dənə boranı əhmişdim. Boranının tağı Arazı keçif o biri tərəfə qədər getmişdi. Deer, boranının böyühlüyü (bizdə qabaxda səəh⁶⁰ deerdi) səəh qədərmiş. Böyüh boranılar suyun üzündə ləpələnirdi, deer. Deer, biz o boranının elə bil zoğunnan tuta-tuta addıyırdıx Arazı o biri taya.

⁶⁰ Səəh – səhəng

LƏTİFƏLƏR

MOLLA NƏSRƏDDİN LƏTİFƏLƏRİ

325. ÖRKƏNİN ALTINDADI

Biri gəlir Molla Nəsrəddinnən diləy isdiyir⁶¹. Diləh verir buna. Səhər gəlir, bir də isdiyir. Bir də diləh verir. Bir də gəlib isdiyəndə deer:

- Örkənin altındadı, get götür.
- Gedib baxıb görüf ki, örkənin altında bir şey yoxdu axı. Deer:
- Axı bir şey yoxdu.
- Aldığını gətirib qoymusan?

326. MOLLANIN EVƏ QAYITMASI

Bir gün də molla evdə oturur. Nətəəri olursa, arvadnan dalaşır, ajiğ eliyif çıxır çölə. Çıxır gedir, oturur darvazanın ağzında. Arvat gedir:

- A molla, gəl evə, tay indi oluf, gəl evə.

Deer:

- Gəlmirəm.

Uşax gedir:

- Molla, gəl evə.

- Gəlmirəm.

Qonum-qonşu nə illah eliyir, molla deer kin, gəlmərəm. Ə, bir də baxır kin, axşam düşüf. Deer:

- Ə, mən nağarım, ta arvat gəldi, uşax gəldi, qonum-qonşu gəldi. Evə nətəər qayıdajam? Nə üzənən qayıdajam?

Görüv inəyi gəlir. Tutuv inəyin quyruğunnan, deer:

- Vallah, mən gəlmirdim, elə inəh dedi deyim, gəldim.

Deməli, bir belə evdəkilər buna deev, bu gəlmiyif, bir dənə inəyin sözüynən molla gəliv evə.

⁶¹ Dilək istəmək – xahiş etmək, nəşə istəmək

327. İYNƏNİ SAPLAYANDA UCUNU DÜYMƏ

Bir gün də deer, qızını nişannıyflar, toy eliyillər da. Mollanı çağırırlar:

– Ay molla, gəlginən də, qızıyı köçürdürsən. Gəl indi buna xeyir-dua verginən, nəsihət verəssən, nə deyəcəhsənsə, dur, gəl de.

Nəysə, indi gəlir, xeyir-dua verir, vermir, onu bilmirih. Bunu yola salıllar. Gəlini aparıllar. Gəlin xeylax gedif darvazadan, dok-qazdan çıxanda burdan çıxırır:

– Gəlini saxleen.

Camahat, hamı deer ki, molladı da, dədəsidi. Dayanın, qoy görəh molla nə deyəcəh? Bəlkə bir sözü var. Bir əyağı da yalın, or-dan qaçarax gəlir, gəlinin düz yanında durur:

– Bala, hey, gedəndə evinə, iynə saplıyanda ujunu düyünnə.

Elə gəlipbiş onu deməyə.

328. DOĞA BİLİR, ÖLƏ BİLMİR?

Bir günnəri molla gedif birinnən bir qazan alıf gətirif. Bir xeyli saxlıyif, qazannan xoşu gəlif dənə. Qazanın içinə də bir bala-ca qazan qoyuf, aparıf verif yəəsinə. Deyif:

– Ay molla, bu nədi belə?

Deyif:

– Bəs qonşu, gözün aydın olsun, qazan doğuf dənə.

Deyir:

– Ay molla, insaf elə. Qazan doğar?

Deyif:

– Görmürsən, budu ha. İçindədi dənə qazan.

Hə, aradan bir xeyli keçənnən sora bir də gedif qazanı alıf gətirif. Elə bu qonşu gözdüyüf, gözdüyüf, qazan gəlmiyif. Qazanın dalınca gəlif molların yanına. Deyif:

– Molla, qazanı ver.

Deyif:

– Başın sağ olsun, qazan öldü.

Deyir:

– Ay kişi, insaf elə, qazan ölərmi? Qazan nətəər öldü?

Deyir:

– Niyə? Doğmağı bilir, ölməyi bilmir?

329. ALA DANA

Rəhmətdih Molla Nəsrəddinin bir ala danası olur. Nəysə, bunu itirir. Hərrənir, firranır, keçir bir tərəninin dalında görür kün, dananı canavar yeyib. Deer, ə, elə bunu canavar yeyib, yeyib, qoy bunun dərisini aparax. Dananın dərisini soyur, atır çiyinə. Yavaş-yavaş gəlir, bir tərə varıydı, tərəni aşmalıldı kəndə tərəf. Deer, Allahın altında elə bu tərəni aşanda görəm ala dana orda otduyur. Ala dananın da dərisi çiyindədi.

330. İÇİNDƏ GETMƏYİN

Bir yığın adam molluya deer ki, meyidi aparanda meyidin hansı istiqamətində, hansı yerində getməh lazımdı? Deer:

– Hansı istiqamətinə gedersiniz gedin, tək tabutun içində getmiyin.

331. DÜNYA QARIŞ-QURUŞDU

Molla bir günüsü görür kü, qonşu xaşıl bişirir. Deyir ki, ay arvat, nətəər eliyəh, xaşıldan yeyəh? Yağımız yox, bir şeyimiz yox. Elə pişirif, hazır gedəh yeyəh. Deyir:

– Əşi, az danışınan, gedif qonşunun xaşılın əlinnən alax? Deyəh, bizə xaşıl ver?

Deyir:

– Yox, o bişif hala gələndə mən səni döyəcəm, sən qışqıra-qışqıra qaç. Bizi özü tutuv aparajax.

İndi bu, arvada bir-iki çəkir, arvat qışqıra-qışqıra qaçır, bu da düşür dalına:

– Köpəh qızı, bəri qayıt!.

Bu gedir qonşugilə.

– Dəli döyülsən, bu arvadı niyə öldürürsən, hə, nooluf saa? Əşşi, bir gəlin oturun görəh nooldu, nə üsdədi, nədi?

İndi bu arvat xaşılı iki adamnıx pişirif da. Öz əriynən özünə pişirif. İndi bullar da dörd oldu. Gətirir mollaınan öz kişisinə bir yerdə çəkir. Özünə də arvatnan bir yerdə çəkir. İndi bı kişi tərəfə yağı-zadı çox tökür dana. Molla baxır ki, yağın hamısı kişi tərəfdədi. Deyir:

– Ə, qardaş, bilirsən nə var? Bı kopak qızı, sən öl, maa bir belə dağ çəkif, bir də belə.

Bı, xaşılın içinnən çəkir, yağ gəlir bına sarı. İndi bı ev yeəsi görür kü, sən öl, yağ hamısı əənə axdı. Götürür xaşılı belə qarışdırır:

– Qardaş, dünya bax belə qarış-quruşdu, günah arvatda döyül.

332-333. MİNDİYİMİ SANAMAMIŞAM

Molla Nəsrəddinin qırx dənə ulağı varımış. Yol gedirmiş. Yol getdihcən eşşəyin üsdən sanıyır, otuz dokquz gəlir, altındakın sanamır. Düşür, sanıyır, qırx gəlir. Bu öz-özünə təmiz məhətdəl qalır ki, bı nətəər şeydi? Mən eşşəyi minirəm, sanıyram, otuz dokquz gəlir, düşürəm, sanıyram, qırx gəlir. Gedip yolda adam varmış dana. Çağırif deyir:

– Bura gəl e, qağa, bura gəl, başıma belə bir iş gəlif. Mənim qırx dənə ulağım var. Sanıyram, otuz dokquzdu.

Deyir:

– Nətəər yanı?

Başdıyif sanamağa:

– Bir, iki, üç, dörd... otuz səkgiz, otuz dokquz, sən mindiyin də qırx.

Deyir:

– Bay, bay, bay, mən mindiyimi sanamırmışam e. Sağ ol, bala, get, qırxmış, düzdü.

333.

Molla Nəsrəddin irəhmətdih bir dəfə eşşəyi minif dəyirmanı gedir. Yeddi dənə eşşəyi varımış. Eşşəhlərin hamısını aparıf. Yolda düşüf, sanıyıf. Görüf düzdü. Minəndə altındakın sanamıyıf, görüf altıdı. Arvadı deyif:

– A kişi, dəyirmanı gedirsən, taxılı orda sour, sora üyüt.

Bunun da yadınnan çıxıf. Taxılı sourmuyuf. Üyüdənnən sora taxılı souruf. Unu küləy aparıf hamısını. Çuvalı tulluyuf eşşəyin üsdünə. Eşşəyə minif qayıdıf gəlif. Deyif:

– Arvad, bəs sən dedin taxılı sour, yadınnan çıxdı. Unu sourdum, küləy apardı hamısını. Eşşəyin də biri yoxdu.

Arvad sanıyıf görüf eşşəh düzdü. Deyif:

– Əşşi, eşşəh düzdü e, mindiyini sanamırsan.

334. SƏN HƏLƏ BURDA GÜLÜRSƏN

Bir yolları ulağı götürür, gedir hardansa ayın-oyun yühlüyür ulağa, gətirir. Orda haça yol varımış. Gələndə bı, ulağa deyir kin, sən bı yolnan get, mən bı yolnan. Ulax nə bilsin, bı nə deyir? Görəh hansımız tez çatajıyıx o qoşa yolun başına? Ulax beləynən gedəndə özü də o tərəfnən gedir. Ulağın üsdünə canavar düşür. Canavar bını parçalıyır. Molla gedir, oturur orda gözdüyür ki, ulağ gələjəh. Bı qayıdır bına tərəf kin, indi yəqin dönüf bir yerə otdamağa. Gəlif görür kün, ulağın dişdəri ağarır. Canavar yeyib, eşşəyin ağızı açıx qalıp. Deyir:

– Bəh, bəh, mən sənnən nə vaxtdı qabax çıxmışam e yola, sən hələ burda gülürsən.

335. İNANMA

Mollanın Allah öyün yıxsın. Onun adı çəkildi, gərəh “Allah rəhmət eləsin” deyəsən. Demədinsə, gərəh yeddisin danışasan. Əyər danışmadınsa, onda geje arvadın yanına gələjəh (söyləyici gülür – top.).

Molla Nəsrəddinin əli aşağı düşür, gedir hanbalçılığ eliyir. Gedir, biri şüşə şəlliyir buna. Bir şüşəbəndi varmış üç mərtəbədə.

Bunun şüşəsinin hamsının kəsdirir orda usduya, yığır bir yeşiyə. Şəlliyir molların dalına, deyir, get. Gəlir bu pilləkənin əyağına çatanda bu şüşə yiyəsi deyir ki, üş dənə hikmətdi söz isdiyirsən, yoxsa pul isdiyirsən? Bu da elə aj da olsa, bu tapılmayan sözdəri çox sevirmiş dana. Bu deyir ki, söz isdiyirəm, sözü de görüm. Pilləkənin birin çıxax-çığax deyir:

– Saa desələr ki, qatıx qaradı, inamma.

Qayıdır qoltuğun altınna buna baxır. Deyir:

– Söz budu?

Deyir:

– Həə. Qiymətdi sözdü dana.

İndi ikinci mərtəbəyə gedir. İkinci mərtəbədə, deyir:

– Desələr ki, Allah ikidi, inamma.

Qayıdır üçüncü mərtəbiyə çıxaxıda deyir ki, indi sən maa pul vermiyəsən?

Deyir:

– Yox.

Deyir:

– O sözdəri mən bilirəm. O, bekara sözdərdi. Mən qiymətdi söz isdiyirəm. İndi sən maa pul vermiyəsən?

Deyir:

– Yox.

Deyir:

– Onda qoy üçüncünü mən deyim.

Ordan şüşəni buraxır pilləkənnən ağzı aşağı. Deyir:

– Saa da desələr, şüşədən biri salamat qaldı, inamma.

336. BİZ ALLAHA BORCLU OLUNCA...

Bir günnəri Molla Nəsrəddin evdə oturmuş. Onda da evlərin kırıçası olmurmuş. Damki fason. Deyif:

– Allahdan yüz manat pul isdiyirəm. Əgər doxsan dokquz manat doxsan köpüy ola, onda onu götürmüyəm.

Məni kimi bir ağılsız da qapıdan keçəndə bunu eşidif. Eşidəndə deyif, sən öl, doxsan dokquz manatı aparıf tulluyajam, görüm götürüf, götürmüyuf? Gedir, bajadan, külfədən doxsan dokquz manat tulluyur. Tez molla götürür, sanıyır. Görür doxsan dokquz manatdı. Deyir:

– Ay arvad, biz Allaha borşdu olunca, qoy Allah bizə borşdu olsun. Bir manat da borşdu qaldı. Götüdüm.

Götürür. O sahat o pul yəəsi qapıdan girir içəri. Deyir:

– Mənim pulumu ver.

Deyir:

– Nə pulu?

Deyir:

– Ə, sən hələ bir manat da maa borşdusan. Mən Allahdan isdədim, sənnən isdədim? Allah verif maa, sən verməmişən a.

Bu iş düşür məhkəməyə. Gedir məykəmiyə ərzə yazır kişi. Kişi gəlir ki, molla, gedəh məhkəmə çağırır. Deyir:

– Yox, sən geyimli-kejimli, mən də köhnə, cındır paltarda, hara gedirəm?

Gedir buna bir dəs kastyum alır, geyindirir. Deyir:

– İndi gedəh.

Deyir:

– Yox, getmirəm.

Deyir:

– Niyə?

Deyir:

– Sən eşşəyə minif gedəjəhsən, mən də piyada?

Deyir:

– Yaxşı, eşşəyi də verdim saa. Min, gedəh.

Gedillər. Məhkəmə qurulur.

Deyir:

– A kişi, nətəər oluf?

Deyir:

– Bəs hal-qəziyyə belə-belə.

Deyir:

– Qazı sağ olsun, bunu bir az dindirsen, deyəcəh ki, o əynindəki kastyum da mənimdi.

Deyir:

– Bıy, mənim döyül?

Deyir:

– Bir az qalsa, o minif gəldiyim eşşəh də mənimdi deyəcəh.

Deyir:

– Bıy, mənim döyül?

Deyir:

– Bax görürsən. Gör nə qədər böhtan atır maa.

Deyir:

– Ə, kopoyoğlu, mollaı biyabır eləmə, dur çıx burdan, irədd ol.

337. DEYƏSƏN, İŞİN DÜZƏLİR

Bir günnəri molla birinə borşduymuş. Bu elə hey gedif gəlirmiş ki, mənim pulumu ver, mənim pulumu ver. Bir gün görür kü, bu gəlir. Gələndə lapatqanı götürür gedir qaratikənnən çıxardır, gətirir bu, həyətin qırağınnan basdırır. Bı gəlir, salam verir, deyir:

– Ay molla, bu nədi belə, nə eliyirsən?

Deyir ki:

– Burda qaratikən əkirəm ki, ferma dağdan gələndə qoyunların tükünnən çəhsin, qalsın kolda. Onu yığım, aparım bazarda satım. Gətirim sənın puluu verim.

Bu əlini əlinə vurur, gülür. Güləndə deyir:

– Hə, dosdum, deyən işin düzələr a.

338. MOLLA NƏSRƏDDİN VƏ QIRX LOTU

Molla Nəsrəddin gedir. Pulu varımış, aparır bunu ağaşda gizdiyir. Deyir, ta bura heş kim çıxmaz. Bir gün, beş gün. Elə olur ki, bir gün gəlir görür kin, ə, sən öl, pul yoxdu. Amma yerində mal təzəyi var. Demeynən bunu da lotular görüflərmiş, bı pul qoyanda.

Deyir:

– Ə, mən elə bilirdim, bura heş kim çıxmaz, amma dana da çıxırmış bira.

339. CAVANLIQDA DA BİR ZİBİL DEYİLDİN

Molla Nəsrəddin gedirmiş. Bir topa da cavan cümrü durubuş. Molla Nəsrəddinin əyağı ilişif yıxılıf. Qayıdıf, elə bilif ki, oğlannar muna baxır. Qayıdıf:

- Axx, ay cavannığım.
- Görüf, yox, heş buna baxıf eliyən yoxdu.
- Eeh, cavannığım da bir zivil döydü.

340. PAPAĞINI DA ÖZÜYLƏ APARSIN

Molla birinə borşduymuş. Elə borşdu gündə gəlirmiş, deermiş:

- Molluya deyın ki, mənım borcumu versin.

Deermiş:

- Deyin, öydə yoxdu, filan yerdədi.

Axırı canı boğazına yığışır. Gedif gənə pəncərənin ağzında yerdən duruf deef:

- Molluya deyın ki, mənım borcumu versin.

Molla da papağını çıxardıf pəncərənin ağzında belə qoyubuş. Çöldə görükörmüş də. Deeflər:

- Vallah, molla öydə yoxdu. Qoy gəlsin. Gələndə deyərih, verər.

Deef:

– Onda molluya deyın ki, harya etsə, papağını da özüynən aparsın.

- Yanı ki, papağı öydədi, özü də öydədi.

341. DUR, QAPINI ÖRT

Deyir, bir dəfə oturullar. Çörəh yedihləri yerdə küləh vurur, qapı açılır. Arvat yuxarıda oturubuş, kişi qapı tərəfdən. Kişi deyir

ki, arvat, dur qapını ört. Deyir ki, axı qapı sana yaxındı, dur, sən qapını ört. Deyir:

– Yox e, axı sən kadınsan, evin xanımısan, dur, qapını ört.

Sözdəri tərs gəlir, qapı açığ qalır. Deyir:

– Hər kəs danışsa, qapını o örtməli.

Bılar da dimməz, səssiz-küysüz oturullar. Tula çöldən gəlir, qabaxlarınnan yeməyi yeyir, heç birisi gülmür yenə. Kişi deyir ki, neyniyim axı mən, xanımnan ayrı dayanmağ olmaz, aylədi, onnan söybət aparmalıyam. Səhər gedir bıgının bir tərəfin, başının bir tərəfin qırxdırır, qalan yeri qalır. Qapıdan gəlip bu halda girəndə arvat deyir:

– Ə, bı nə haldı?

Deyir:

– Sən danışdın, dur, qapını ört.

342. YALANÇI MOLLA

Bir dənə molla olur. İki dənə mollanı qonax çağırır. Deyir:

– Gəlin bizə.

Nəysə, qonax gələndə indi bı mollalar oturullar sdolun üsdündə. Mollanın biri başdıyır əl-əyağıynan oynamağa belə-belə. Deyillər:

– Molla, niyə helə eliyirsən?

Deyir:

– Bəs Minkəndin yanınnan köş gedir, orda bir öküzün yükü əyilif. Onu belə-belə düzəldirəm, əlimnən riqulofqa elədim, nizamladım, düzəldi.

Bunu da evin yiyəsi, qadın xeylağı eşidir. Deyir:

– Gör sənin başına nə oyun açajam. Görüm, düzəldirsən, düzəltmirsən?

Nəysə, arvat pulovu bişirir, gətirir. Üçünə də belə qoyur. Nəysə, həmən öküzün yükün düzəldənin pulovunun qarasin altdan qoyur. Düyünün altınnan qoyur. Nəysə, bı ikisi yeyir, bı yemir. Deyir:

– Molla, niyə yemirsən sən? Səə noolufdu?

Deyir:

– Bəs onların aş qarası var, mənim aş qaram yoxdu. Qarası niyə yoxdu?

Arvadı çağırır yanına. Deyir:

– Aaz, sən niyə helə iş görmüsən? Sənin bir helə yaddaşın yoxdu? İkisinə qara qoymusan, onun aş qarası yoxdu.

Qasığı belə qaldırır, deyir:

– Nətəər oldu, burdan Minkəndin yolunda yükü düzəldirsən, amma bırda düyünün altında qaranı görmürsən? O, nətəər oldu, bırdan belə-belə elədin, yükü düzəltədin, nizamladın öküzün belinə, amma bırdan bıra plovun qarasın görmədin?

Mollanın heylə işdəhləri var.

343. MOLLA VƏ KASIB OĞLAN

Bir oğlan olur. Bu bir qız sevir. Bu qız yiyəsinin də gonlu olmur ku, bu qızı buna versin. Qışın günüymüş, çayın suyu buznan donupmuş. Deyir:

– Getginən paltarını soyun, gir o suyun içinə. Gejə səhərətən o buzun altında qal, gəl qızı verim saa.

Məhəbbət güj gəlir buna. Gedir təmiz soyunur, girir buzun içinə, səhərətən qalır buzun altında. Səhər gedir ki, qızı ver. Deyir:

– Yalan deyirsən, qalmamısan.

Deyir:

– Əşi, orda buzun içində qalmışam, özü də filan evdə çirax yanırdı. Səhərətən onun çırağı keşmiyif.

Deyir:

– Həə, çiraxdan qızıışmısan.

Gənə qızı vermir buna. Bu yazıx da əlacı olmur da, kasıv adamdı, qayıdıf gedir. Gedəndə molla bunun qavağına çıxır (Molla Nəsrəddin). Deyir:

– Ay bala, niyə bekafsan?

Deyir:

– Əşi, hal-qazıya belə-belə.

Deyir:

– Bala, savax günorta maa qonax gəl.

Deyir:

– Yaxşı.

Gedir o qız yiyəsinə də deyir, savax günorta maa qonaxsan. Qızıya da deyir, savax günorta maa qonaxsan. Hamısına deyir, səhər qonaxsan. Səhər bu qonaxlar yığışır, gəlir. Böyüy ağacın divinə stol qoyur, hamı oturur. Oturannan sora qazanı çıxardır ağacın başınan asır, qayıdır yerdə bir oğax qalır.

– Ay molla, nağarırısan?

Deyir:

– Yeməh pişirirəm.

– Əşi, orda qazan qaynıyar?

Deyir:

– Nətəər olur buzun içində çaydan baxıv öydə çıxaxnan qızınmağ olur, amma ordakı qazanı burdan qaynatmağ olmur? Canı çıxıf qaynıyajax. Sən öl, o qaynıyıncax bir adam burda tərpsənə, gülləni götüröv onun qıçın qırajam.

Hamısı deyir ki, qızı verginən, düz deyir. Qızı alır, verir o oğlana, özü suvaf qazanır, çıxır gedir.

BƏHLUL DANƏNDƏ LƏTİFƏLƏRİ

344. BƏHLULUN MƏSLƏHƏTİ

Biri gedif Bəhlul Danəndəyə deyif ki:

– Bəhlul Dananda, nə eliyim ki, varranım?

Deyir:

– Get yun al, bir də duz al. Vur anbara, varranejaxsan. Axı bular su çəkəndi.

Bı varranıf. Bı Dananda deyən varranıf.

Biri də deyif:

– Bəhlul Divana, neyniyim ki, varranım?

Deyif:

– Get soğan-sarmısağ al, vur anbara.

O, da gedif soğan-sarmısağ alıf, vuruv anbara. Bı da gəlif tamam müflüs oluf da.

Deyif, sən Divana sözü dedin, divana cavab verdim. O da Danəndə sözü dedi, ona danəndə sözü dedim. Belədi.

345. ARXAYA BİR ŞEY AT

Bəhlul Danəndənin özü elə Danəndeymiş e. Bilikli adamımış, savatdı adamımış. Hər şeyi başa düşən adamımış. Bının iki dənə pişiyi varımış, bir tulası. Bı ikisin hara gedirmiş, binnarı da özünən aparımış. Bının qardaşı bir yol bını çağırır. Deyir:

– Bəhlul Danəndə, ay qardaş, axı belə olmaz. Özuna bir iş tap. Havağatan özünü belə dəliliyə vırıf çöllərdə gəzəhsən? Ağillı ol, arxıya, geriyə də bir şey at.

Deyir:

– Nə deyirəm.

Bı bir middət qalannan sora bının qardaşı genə bir yığıncaq yığır. Qonaxlıx təşkil eliyir. Hamını çağırır. Bəhlul Danəndəni də çağırır də, qardaşdı. Gəlillər oturullar məclisdə. Bı hara gedirmiş, pişiyən iti özünən aparımış. Bı deməmişmiş ki, geri yanaa bir şey qoy? Bı paylar gəlir. Xörəhlər çəkiləndə Bəhlul Danəndə öz xörəyin götürür, qoyur dal tərəfinə. Görüllər Bəhlulun qabağında yeməh yoxdu. Buna yenə yeməh gətirillər, hamı yeməyə girişir. Axı pişiyən tula da geridə yeyir. Pişiyən tulanın yemi azalanda başdıyıllar bıllar cırxlaşmağa. Ham-ham hürüşüllər. Bu məclis böyüy olur də. Bırda gülüş olur, məyusduğ olur. Bu çıxırır qardaşının üsdünə:

– Saa deməmişəm hara getsən, özunan bir şey apar, geri yanına bir şey qoy.

Deyir:

– Bə Vallahı, geri yanına qoymuşdum dana. Sən demədin, geri yanına bir şey qoy? Mən də verdiyin xörəyin bir boşqabın qoydum geri yanına. Mən nə bilim, itinən pişih gəlib orda yeyif dalaşajax?

ABDAL QASIMIN LƏTİFƏLƏRİ

346. İTMİŞ EŞŞƏK

Gediv erməninin eşşəyin oğurruyuf gətirif, meşədən odun daşır. Eşşəyin də əyağına krasqa vuruf. Krasqa vıranda bilimmir, eşşəh tanınmır.

Erməni deyiv:

– Ara, Qasım, bəs eşşəyimi itirmişəm.

Deyiv:

– Ə, sənin eşşəyini kim aparır?

Eşşəh də bının eşşəyidi e, yühlü gəlif.

Deyiv:

– Ə, sənin eşşəyin nətəər eşşəyidi?

– Vallah, deyir, bının əyağındakı o şey olmasaydı, deyərdim, mənim eşşəyimdi.

Deyiv:

– Ə, sənin başın xarav oluf, nədi? Bir aydı bı eşşəyə minirəm.

Bu da eşşəyin itirdiyi om beş gündü. Deyiv:

– Canın üçün, get, eşşəyini tafsam əgər, görsəm, yüz fayiz sana qaytarajam.

Eşşəyi üç ay işdədännən sora çağırif bını, uje əyağının rəngi gedif. Deyiv:

– Ə, eşşəyü tapmışam, nə verirsən, eşşəyi verim saa?

Əlavə də ermənidən eşşəyin pulun alıf, onnan sora eşşəyi verif.

347. AĞZI BELƏ YER DEYİL?

Bir dəfə də kəndə çuma xəsdəliyi düşüf, vəba. Gündə nə qə-dər adam qırılırmış. Deellər ki, Abdal Qasım, sən ağıllı adamsan, get qəbirsannığa. Qəbirsannıxda dayangınan. Biz gəlif deyəjiyih ki, ay adam, hey (güya səni tanımırax da), ay adam, hey, ay adam, hey. Sən də onda hay verginən. Biz saa deyəjiyih ki, orda yer var? Meyit

gətiririh onu basdırmağa. Sən də denən ki, yox. Allahın bizə yazığı gələjəh, bu ölümün qarşısını alajax. Deer:

– Yaxşı.

Bu gedir biraz veyillənir, hərrənir, görür kü, meyit gətirillər.

Bular əyaxların saxlıyıllar:

– Ay adam, hey, ay adam, hey, kimsən?

Deer:

– Nədi, nə isdiyirsən?

Deer:

– Meyit gətiririh. Orda yer olajax bu meyidi basdırax?

Deer:

– Ə, korsan, ağızı belə yer döyül? Nə qədər desən, boş yer var.

348. CİNƏ DÖNMÜŞ EŞŞƏK

Gənə bir dosdu olupbuş. Erməni dosdu olufdu. O bunun öyünə, bu onun öyünə gəlif gedillərmiş. İndi buna hörmət eliyif yola salır. Bu duruf ayınnan-oyunnan qoyuf eşşəyin yedəyində çəkir. Da dosdular dana. Meşənin içiyənən bir cıdır var, oroynan gedəjəh. Bu tərəfdən hərrənif gedif ağacın divində gizdənir. Görür kü, budey, dosdu gəlir. Daldan eşşəyin noxtasını alıf öz başına keçirif, eşşəh yühlü, nəyi var, hamsı otduya-otduya qalif orda. Bu da geri baxmer. Elə görür kü, noxta bərhdı, elə bilir, eşşəhdi. Meşənin içiyənən gedənnən sora bu yuxarıya gedəjəh, Avdal Qasımın da yolu bu yanadı. Əyağın diriyir yerə, getmir, dirənir bu.

– Çu, çu.

Baxır görür, ə, çu nəəzer? Bu, bir adam şəkliyə bir şeydi. Eşşəh yoxdu. Bu nə hak-hesafdı? Nətəər qorxursa, əliyəki noxdanı da tulluyur, elə o meşeyənən qaçır.

Bir müddətdən sora gəlir Qasımgilə. Gəlif baxır ki, bunun eşşəyi bunun qapısında. Belə baxır. Deer:

– Aşna, ə, Vallah, elə bu eşşəh mənim o cin olan eşşəyimə oxşuyur.

Deer:

– Ə, nə danışırısan?

Başdıyır bu əhvalatı söyləməyə ki, bəs belə, meşədə gedirdim, gördüm eşşəh cinə dönüf.

İndi erməni adam oluf.

349. ABDAL QASIMIN GƏBƏNİ APARMASI

Deməh, Abdal Qasım bir erməni tanışının evinə gedir. Onun evində bir kilimə, gəviyə gözü düşür. Deer, ə, mən bunu nətəər eliyim? Mən nə cür eliyim munu aparım? Nətəər olsun, oğurrayajam onu. Həə. Özü də erməniyə deer. Deer:

– Erməni, gəvədən xoşum gəliv, onu ver maa.

Deer:

– Ə, yox, onu filankəs verif.

Deer:

– Sən öl, aparajam.

Nə qəddər eliyir, deer:

– Ya bu axşam, ya səhər bunu aparajam. Bax vaxdını da deyirəm. Aparsam, mənimdi.

Deer:

– Hə, yaxşı.

Nəysə, bu gedir. Erməni də deer:

– Əşi, da bu getdi.

Munun da iki dənə yaxşı iti varmış, erməninin. Bu, iti açıx qoyur. Bu Avdal Qasım gəlif baxır ki, ə, bu koolunun ermənisi iti açıx qoyuf. Bə mən içəri nətəər girəjəm? Ayna, bayna. Gəlir. Deməh, səvət gedif gətirir, iki dənə səvət. Səvətin içinə ət qoyur. Qəlbidən salleer. İt gəlir, səvətə girəndə dartıf iti bağlıyır yuxarıda. İtin ikisini də bağlıyır ağaşda. Arxayın girir evə. Girir o evə baxır, bu evə baxır. Görür ki, ə, arvadnan kişi ikisi də gəvənin üsdə yatıflar. Bunu çəkəjəh, bular biləjəh də. Çox fikirrəşir. Ayna-bayna. Bu da paltarnı soyunur. Girir ikisinin arasına. Həə. Nəysə, bu kişi elə bilir arvadı. Arvad elə bilir kişidi. Qavax kişini palazın üsdünnən aşırır. Bu elə bilir ki, arvad eliyir. Sora da arvadı palazın üsdünnən aşırır.

Bu da elə bilir, kişidi dana. Buların birin sağa, birin sola aşırdır. Gəvəni götürür, aradan çıxır. Tezdən durullar ki, bunun hərəsi bir tərəfində yatıf. Gəvə də yoxdu. Başa düşür ki, Avdal Qasım gəlivi aparıf.

350. KURTKA DA MƏNİMDİ

Avdal Qasım fermada qonşusunnan heyvan alıf. Bir neçə heyvan alıf ha. Üsdən xeyli vax keçir. Qonşu görür kü, bı nə heyvanı qaytarmır, nə də pulu vermir. Bınnan tələb eliyir ki, bı heyvanı qaytar. Bı da deyif kin, qaytarmıram da, vermirəm. O da deyif kin, mən səni atın qabağında aparajam hökümətə. Bərk də yağış yağırmiş. Bu, atın üsdə gedirmiş, bunu da salıf qabağına da. Yağış yağa-yağa bılar yol gedillər. Avdal Qasım deyir ki, Allah öyünü yıxsın, sən atın üsdəsən, mən də çılpaq. Heç olmasa, o kurtqanı ver, əynimə geyinim. Bı da yazığı gəlir, kurtqanı çıxardıf verir. Əyninə geydirif, aparıf hökümətin qabağına bunu. Bu sayıf ki, bir dəfə əlli qoyunumu aldı, bir dəfə yüzün gəldi aldı, bir dəfə om beşin aldı... Belə danışıf. Həqqətən də, alıpbış ha bınnan. Deyif kin, ay hökümət, indi bax bu sahat deyəjəh ki, bu əynimdəki qurtqa da mənimdi. Deyif kin, ə, mənimdi dana, bəyax verdim. Deyif ki, ə, yalan danışırsan. Daa bırdə elə vəzyət yaranır ki, qonşuya inanan olmur. Avdal Qasım bu dəfə də bu firillaxnan canını qurtarır.

ŞAHPƏLƏNGİN LƏTİFƏLƏRİ

351. MƏN KORA HEYVAN SATMIRAM

Camahat dağa gedəndə bu Qala yoluynan gediflər (Şuşuya Qala deerdilər). Laçınnan keçif gedirdilər. Şahpələh də bir-iki erkəh götürüf, aparıf bazara satmağa. Bu Qala dəllalları da gəlillər, bu kişinin yanınnan keçiflər ayna-bayna. Deer:

– Ağsakqal, bu toğluları neçiyə verirsən?

Deer:

– Ə, mən kora heyvan satmıram.

Deer:

– Niyə bizə kor dedin?

Deer:

– Sən korsan ki, erkəyi toğlu görürsən.

352. ÇİST, ÜSTÜNDƏN LAP BİR DƏ ÇİST

Şəpələy kişi gedif bazara. Çəhməçi rus varmış, çəhmə mazdı-yırmış.

– Çist, ay çist.

Ruçça deer də, yəni gəlin təmizdiyim əyakqavınızı. Şəpələy kişi də “çist” sözünü eşitməhdən əsəfləşir. Gətirif bir onnux qızıl qoyur bunun qavağına, deer ki, mən bu bazardan çıxana qədər o “çist” sözünü demə. Deer, çəhməçi bu onnuğu götürür, qoyur cibinə. Deer:

– Ə, bura bax. Sən büyün gəlmisən, maa bir onnux qızıl verir-sən. Mən camahatımı çağırıram. Bu mənim işimdi. Çist, üsdünnən lap bir də çist.

353. BAŞINDAKI PAPAĞA BAX ...

Bir dəfə də gedif Ağdamda papax almağa. Görüf bir yaxşı papaxdı. Götürüf baxır ayna-bayna.

– Yaxşı papaxdı. Neçiyədi?

– Altı yüz manata. (O vax da köhnə pulnan oluf də yəqin).

Deer:

– Ə, bu, nə papaxdı bu qiymətə verir-sən?

Papağı atır ayna. Sən demə, Şəhpələh kişi də dağdan gəlif, başında papağı. Papağın da tükü gedif, dərisi qalif. Deer:

– Ə, bir başındakı papağına bax, sora mənim papağımı bəyənməginən.

İNGİLİS KİŞİNİN LƏTİFƏLƏRİ

354. KİRKİRƏ

Bizdə də baməzə insannar olufdu. Bizdə İngilis kişi olufdu. İbrahimov İngilis Abbas oğlu. Çox baməzə insan oluf. Bınnan qabax kirkirə deyərdilər. Duz üyüdən. Erməni gedirmiş, İngilis bınnın qabağın saxlıyıf. Həmməşə o da gətirif kirkirə-zad satırmış Azərbaycan kətdərində. Deyif:

– Dədəm deyif ki, bir dənəsin onun gətisin bizə.

Dədəsinin də məlumatı olmuyufdu. Erməni də gedif uzaxdı dana. Zulumnan gətirif çıxartdırif. Deyif:

– Abbas, Abbas!

Abbas çixıf. Deyif:

– Bəs sənin oğlun demişdi, kirkirə gəti. Mən də gətimişəm.

Deyif:

– Əşi, mən axı heylə söz deməmişəm.

İngilisdən soruşuf. Deyif:

– Əşi, demişəm, elə allatmışdım onu.

Abbasın əlacı kəsiliy alıfdı bınnı.

355. GEYİŞMƏ DƏRMANI

Bir dəfə də bizdə xəsdəxanada yatıf İngilis. Kənt təsərfatı şöbəsinin böyüyü vardı bizdə. Erməniymiş bu da. Onun atasıynan bir xəsdəxanada yatırmış. Bınnın əyax barmaxlarına geyişmə düşüf. İngilis kişi bı erməniyə deyif:

– Əşi, bı dava-dərman sana köməy eləmiyəjəh, nəyə yatmışan, ağsakqal kişisən?

Deyif:

– Bə, İngilis, neyniyim?

Deyif:

– Get yanmamış əhənk taf, əyağını qoy əhəngin içinə, suyu da tök içinə. O, sənin əyağını sağaldajaxdı.

Yanmamış əhənk də adamın əyağın məyf eliyir e. Bişirir e o sahat. O da oğluna deyir ki, İngilis deyir ki, yaxşısı əhənk. Maa belə məsləhət görüf, bala, mən gediv onu eləməliyəm.

ERMƏNİLƏRLƏ BAĞLI YARANAN LƏTİFƏLƏR

356-358. ÖLƏN SİZDƏN OLSUN ...

Ermənidə yas düşəndə bizim camahat həmməşə gediv olların yasında işdirak eliyirdilər. Suqra addı arvat varıdı. Yaxşı ağı deyənidi. Erməni yasdərində deyirdi kin:

Ölən sizdən olsun,
Yeyən bizdən olsun.
Bel-kürəh bizdən olsun.
Arabalar qoşulsun,
Meyitdər daşınsın.

Ollar da deyirdi:

– Maddax, de, başına dönüm, de, yaxşı deyirsən.

Ama biz deməmişih ha, o qoja arvatdarımız deyif. Rəhmətdih Göhər arvat deyif, Səhər arvat deyif. Zalım qızdarı aşığıydılar elə bil.

357.

Əhbər kişi varıydı, Allah rəhmət eləsin, ölüfdü. Muğamat oxuyanıdı. Bu erməninin yas məclisdərində də gərəh muzika, xanəndə ola. Əhbər kişi oxuyurdu, deyirdi:

Qırılan sizdən olsun,
Yeyən-içən bizdən olsun.

Bını muğamatnan deyərdi Əhbər.

Bizdə beş-altı adamıydı, ollarda ölü düşəndə kef eliyirdilər. Həmən bizim o adamlar, məsələn, İngilis dediyim, Paşayev dediyim, ollarda ölü düşəndə bıllarda toyuydu.

– Əşi, nədi?

– Yeyiv-işməhdi.

Olların da yeməy-işməyi yaxşı olur axı. İçgi-zad olur. Bütün günü gediv orda yeyiv-içirdilər. Əhbər çox olların toyların aparırdı,

öz də çox yaxşı aparırdı. Özü də həm toyların aparırdı, həm də vay-
ların. O yerə kimi onun oxumağın sevirmişdər ki, deyirmişdər, bi-
zim ən əzizimiz öləndə Əhbər gəlsin, onun üsdündə oxusun. Yanı
bı oxuyanda daha da ollara təsir eliyirmiş. Deyirdim:

– Əhbər dayı, nətəər oxuyursan?

Deyirdi:

– Məllim, gedirəm oxuyuram. Deyirəm ey:

Ölən sizdən olsun,

Basdıran bizdən olsun.

Yeyən-içən bizdən olsun.

358.

Yas yerinə gediflər. Deer ki, indi Ziveyda addı bir arvat varıdı
Qaradağlıda. Allah rəhmət eləsin, öldü. Yaman ağlağanıdı. Bir yerə
gedəndə həməşə onu aparırdılar. Ziveydə gəlif yuxarı başa addadı.
Bu ermənilər də başa düşmür dana. Erməni ölüsünün yerinə gedif.
(Onda Allah uzax eləsin, bizimkilər ölüdü. Olar bizimkilərin yeri-
nə gəlirdi, biz olarınkının yerinə gedirdih. Heyləydih e. Ayrı-seşki-
lih yoxudu). Olarınkının biri traxtır aşif, altında qalmışdı. Deer ki:

Lalələr dizdən olsun,

Biçilsin, dizdən olsun.

Ay Naxış kirvə, ölənnər sizdən olsun,

Ağlıyan bizdən olsun.

– Başına dönüm, Zibeydə, de, başına dönüm. Birin də de.

Da bilmir axı nə deer bu. Aralığa qatır, qarışdırır bular. Başa düşən
yoxdu axı buların hamsı. Görüf bular elə yaxşı da desə, deer başına
dönüm, de, pis də desə. Heş nə başa düşmüllər axı.

359. ELƏ SƏN DƏ ÖLSƏYDİN LAP YAXŞI OLARDI

Ermənilər də bizim addardan qoyurdular. Rəsul adında biri
olufdu. Temirnən gediflər Yerevana. (Rəsul ermənidi, Temir azər-
baycannı). Maşını dal-qavax sürüllər. Dal-qavax gedəndə Temirin
sənədinə baxıflar. Deef:

– Hə, azərbaycannıyam.
Nəsə, sənədinə baxıllar. Deeflər:

– Keç.

Bu erməniyə deeflər:

– Sənin sənədin?

Baxıflar ki, adı Rəsuldu. Deef:

– Ə, sən ermənisen?

Deef:

– Erməniyəm.

Deef:

– Bə niyə adın Rəsuldu?

Qayıdık ki, bəs mənim neçə qardaşım oluf, ölüfdü. Sora da məni müsəlmanın qucağna qoyuflar. Kopoolunun ermənisi qayıdık ki, elə sən də ölsəydin lap yaxşı olardı.

360. ÖZ MALIN KİMİ YE

Bir Eldar vardı. Deməh, Kinkor addı bir erməni də vardı. O, bir yaxşı heyvan saxlıyır, bir qoç saxlıyır qapısında. Kinkor da bağda işdiyir. Eldar da oğruydu. Baxır, bu qoçdan xoşu gəlir. Erməni kopoolu da deməh, tənəyi kəsdihcən (tənəh kəsilən vaxdı), böyründə kəndir, əlində aparırmış. Uzaqbaşı bir-iki dənə, üç dənə stolba gedənnən sora gəlif hörüyü dəyişirmiş. Yanınca aparır. Bu Eldar onu güdür. Hərriyir ayna-bayna. Belə bekara ayna gedəndə ipi açır, qoçu aparır. Gətirir, bəridə kəsillər. Fermada. Kavavı-zadı döşüyülər. Bir də görür kü, Kinkor qarğ oluf. Yüyürür ayna-bayna.

– Ə, erməni, nədi, noluf?

Deer:

– Ə, bə bir qoç gətimişdim.

Deer:

– Hə, görmüşəm.

– İndi yoxdu.

Deer:

– Ə, erməni, ona evdə yem-zad verirsən?

Deer:

– Hə.

Deer:

– Ə, canınçün, onda qoç oday, evdədi. Ə, getginən, evdədi.

Bu qayçısını-zadı atır, qaçır evə. Gedir, görür evdə qoç nə gəzir? Bir də kor-peşman gəlif. Bu gənə oturuf burda. Kavaf yeellər. Nəysə, gəlif.

– Ə, Kinkor, noldu?

– Ayə, yox, ay Eldar, getdim, orda olmadı.

Deer:

– Ə, canınçün onda yolda ələ keşdi o. Ə, gə bəri.

– Nədi, ə?

– Gə bir tikə çörəh yeginən.

Gəlif oturanda belə baxır, baxır, ə, elə orda biraz zəhər var, qoy gedim onu da gətirim, arax var. Gətirif öz arağınan başdıyıflar işməyə. Deer, arada Eldar qayıdır ki, ə, narahat olma, öz malın kimi yeginən.

361. BİZİM ONDA NİŞANAMIZ VAR

Hadisələr vaxdı direktor iclasına çağırılar bizi Martunidə. Mən də məytəf direktoru işdiyirdim. Getdim gördüm ki, direkturarrın hamısının yaxasında Andranikin şekli. Hadisələr təzə qızıdır. Oturanda dedim:

– Nədi ə, bu? Hamınız Andranikin şeklin vuruf gəlmisiz?

Qayıtdı ermənicən dedi ki, Həsrət məllim o sahat Andraniki tanıdı.

Dedim:

– Niyə tanımıram, ə? Bizim onda nişanamız var. Türklər onun qulağın kəsif də.

Elə bil, ojağın üsdünə su səpdin. Direxdur iclasında, deməh otuz dokquz kəndidi. Onun dördü azərbaycanı kəndiydi, qalanına

erməniləri yerrəşdirif erməni kəndi eləmişdilər. Otuz beşi erməniydi. Qaradağlıydı, Kurapatkinidi, Muğannıydı, Əmralılarıydı, Xocavəndidi – beş azərbaycanı kəndi qalmışdı orda. Qalanı erməniydi. Elə bil, üsdərinə su səpdilər. Sora maarif şöbə müdürü varıydı, çağırdı mənə ki, Həsərət məllim, o nə söz-söypətiydi, elədin? Dedim:

– Ə, nə söypətdi? Sizin xoşunuza gələr biz heylə Soltan bəyin şəklin yaxamıza taxax, gələy oturax direxdur iclasında? Siz də Andranikin şəklin niyə yaxanıza taxırsız?

Mənə dedi ki, qızışdırırsan aranı, belə eliyirsən, elə eliyirsən. Dedim:

– Da indi söypətdi, ollar dedi, mən də dedim.

Sora mən də çalışdım ki, Soltan bəyin şəklin tapım. Soltan bəyin şəklin mən də böyütdürüm, aparım verim kopya eləsinlər, bizim adamlar da Soltan bəyin şəklin yaxalarına sancıf otursunlar. Onnan ötürü getdim o vaxdı Laçına. O vaxdı Laçına getməh mümkün də dəyildi. Laçına getdim, hər yeri axdardım, Soltan bəyin şəklin tapmadım. Deməy, ollar heylə saxlıyır, bizdə də tarixi bax belə saxlıyırdılar.

MÜXTƏLİF MÖVZULU LƏTİFƏLƏR

362. TEYMURLƏNG VƏ DƏLLƏK

Deyir, Teymurləngin üzündəki ziyillərin balacası findıx boydeydi. Bunun özünün dəlləyi varmış. O dəlləy ölür. Dəlləy ölənnən sonra bu car çəkir ki, hansı dəlləh mənə üzümü qırxsa, kəsməsə, ona özü ağırırıda qızıl verəjəm. İndi bir kasıf varmış, çox əldən düşmüş kasıfmış. Deyir:

– Ay arvat, mən gedirəm Teymurləngin hüzuruna. Ya onun üzün qırxajam, ya onu öldürəjəm. Bu camahatın canın onnan qutarajam.

Deyir:

– Əşi, sən üz qırxansan? Qoyginan orda otusun.

Deyir:

– Yox, dimmə.

Bir dəryaz aparif dəmirçiyə verir ki, bu dəryazı balaja ülgüc kimi qayır, yaxşı itilə. Bunu elə itilə, yaylığı göydə atıv altına verəndə yaylığı iki bölsün. Həylə itilə bunu. Bu dəmirçi bunu itiliyir, düzəldir, verir buna. Buna verənnən sora bu götürür bir də bir kəndir aşırır belinə, gəlir Teymurləngin hüzuruna. Xidmətçilərdən biri girir Teymurləngin yanına deyir ki, şah sağ olsun, bəs bir kəççi gəlif, Vallah, əlində kələntərdir, çiyində də kəndir gətirir, deyir ki, mən Teymurləngin çağrışına gəlmişəm, üzün qırmağa. İndi onu buraxım? Deyir:

– Burax gəlsin.

Buraxır, görür, əə, sən öl, çiyində bir topa kəndir, bu, heş dəlləyə oxşamır. Deyir:

– Əşi, mənim əmrimi eşitmişən?

Deyir:

– Həə.

Deyir:

– Nətərdi mənim əmrin?

Deyir:

– Sənin üzünü qırxsam, özüm ağırıxda qızıl alajam. Qırxmasam, üzünü kəssəm, boynumu vureyssən.

Deyir:

– Onu bilirsəmmi?

Deyir:

– Həə.

Deyir:

– Başda.

Deyir:

– Usdolu gətir, otur.

Stolda oturur. Bunu kəndirən başdıyır sarımağa stola. Deyir ki, bu nədi, bunu niyə sarıyırsan? Deyir:

– Mənim usdam örgədif ki, tərəmməsin. Müşdərini stola sarıyın ki, tərəmməsin. Kəsərsən üzün. Ona görə sarıyıram ki, üzünü kəsmiyim.

Bunu bərk sarıyır, qayıdış başdıdır. Çörəh verən, – deyir –, Allahdı. Bu bir yol kələntəri bir yol burdan uzadır, bir yol da burdan. Bunun üzün təmiz qırxır, kəsmir. Kəndiri başdıdır açır, bunu buraxır. Buraxanda bu Teymurləng buna deyir ki, get bir qurvan kəs. Deyir:

– Ona görə ki, üzümü kəsmədin. Kəssən, boynunu vurajeydim.

Deyir:

– Get, birini də sən kəs.

Deyir:

– Mən niyə?

Deyir:

– Ona görə ki, səni kəndirən sarımışdım, üzünü kəssəm, o sahat boynunu da kəsəjeydım.

363. MƏN HƏLƏ QARĞAMAMIŞAM

Deyir, Məhəmmət Peyqəmbər başında əmmaməsi yolnan gədirmiş. Bir dələduzun biri deyir ki, deyillər, bı peyqəmbərrər qarğıyanda qarğışı o sahat tutur. Sən öl, gedirəm, onun əmmaməsin vırıp salajam, görüm o maa neynijeyəh? Daldan çatır, bının əmmaməsin belə vırır, əmmaməsi belə yumalanır düşür yerə. Bir yeddi-səkgiz qədəm getmiş, getməmiş yıxılır, ağzı partdıdır.

– Allah, öldüm, Allah, öldüm. Ya Məhəmmət Peyqəmbər, bıra gəl, öldüm. Ya Məhəmmət Peyqəmbər, bıra gəl, başına dönüm, əyaxlarınnan öpüm.

Deyir:

– Bala, Vallah, mən hələ qarğamamışam. Yeddi il binnan qabax bir yazıq arvadın pəyəsinə girmisən. Təh, bircə inəyi varıdı, o inəyi götürmüşən pəyədən, oğurramısan. Bir ləyən götürüp gedib inəyi sağmağa, gedip görüp kü, nə inəh var, nə balası. Deyif, buy, Allah-taala, mənim inəyimi aparanın beli yeddi yerdən qırılsın. Onun qarğışı tutuf səni. Hələ mən qarğamamışam.

364. AT SUYU GÖRÜR, SU DA ATI

Qonax gedif bir evə. Çox deeflər ki, çörəh ye, çörəh ye. Qonax toxumuş yəqin. Yemiyif, ya utanıf yemiyif. Deef ki, mana nə çox üz vurursunuz ey, at suyu görür, su da atı görür. Fışdırıx nə lazımdı? Yanı ki, mən çörəyi görürəm, çörəh də mənı görür. Da maa təhlif nə lazımdı?

365. ARADA TULLANMAQ DA LAZIMDI

Tülkü dağın başında yatır ki, quşdar gələndə tutsun. Quşdar da dağın başında gedəndə xeylax aşağıdan uçullar. Ağzın da açix qoyur ku, ağzımı açix qoyajam, quşun biri gəlif düşəjəh də ağzıma. Bir gün, iki gün. Görür, aj qaldı. Bir də quş gələndə tullanıf birin tutur. Qayıdır ki, yox, arada bir tullanmaq da lazımdı.

366. MƏN ƏR GÖRDÜM?

Uşağ anasının xəvər alır ki, ay nənə, necə ərə getmişən? Deyir:

– Ədə, ər gördüm? Mən yazıx nə gün gördüm?

Deyir:

– Ə, sən dayımın canı, bir düzün de görüm, neçəsinə getmişən?

Deyir ki, yaxşı, qoy deyim sana, gör neçəsinə getmişəm.

Deyir:

– Hə, de.

Deyir:

Əhmədaliynan Pıralı,

On ikisinə getmişdim onnan irəli.

Alma satan, qoz satan,

İrəhmətdih sənın atan,

Bir də bı cəhrənin divində dombalıf yatan.

On səkgizinə gedif, hələ deyir, mən ər gördüm, nə gün gördüm ki?

367. ALMAĞA ÖYRƏNİB

Deer ki, bir seyidi su aparırmış. Sel aparırmış. Tökülüflər. Deeflər:

– Ə, əlini maa ver, çıxardım.

Vermiyif. Biri yaxınnaşif deef:

– Ə, olar almağa örgənif e, verməyə yox.

Qayıdır ki, buna:

– A seyit, əlimi al, səni çıxardım.

Seyit tez əlini uzadıf.

368. BİR MANAT VER, BİRİNİ DƏ DEYİM

Dədə Ələsgər bir məclisdə çox bağlamalar deef, açıf, aynabayna. Bir uşax deef:

– Bir sual verə bilərəm?

Deef:

– Deginən.

Qayıdıf ki, aşix, o nədi, həm bilirih, həm bilmirih? Həə. Nəyəsə, bu, saz qoltuğunda sağa gedir, sola gedir, cavabını tapa bilmir. Fasilə olunur. Bu, uşağı çağırır. Deer:

– A bala, bəyax nəydi o? Nə sualıdı dedin? Ala bu bir manatı, onu maa deginən.

Pulu verir muna, bir manatı. Deer:

– Aşix, burda nə var ki? Billih öləjyih, ama bilmirih nə vax öləjyih.

Məclis başdıyanda bu aşix bir də sazı götürür. Başdıyır:

– O uşax necə oldu, o uşax necə oldu?

Deeflər:

– Burdadı.

– A bala, bəyax sən maa bir sual vermişdin, indi onun cavavın verim.

Cavavın verir. Qutaranda deer:

– Aşix, bir manat ver, birin də deem.

Uje burda açılır ki, buna pul verif bunun cavavın alıf də.

369. KƏSİB SONRA SAYIRLAR

Dooşan ağlıya-ağlıya gəlir ayının yanına ki, bəs təzə meşiyə müfətdiş qoyublar. Deer:

– Nədi?

Deer:

– Kimin dörd dənə qulağı var, kəsillər.

Başına bir şillə vurur, deer:

– Sən niyə ağlıyrsan? Sənin iki qulağın var, sən niyə ağlıyrsan?

Deer:

– Heylə döy e, kəsillər, sora sayıllar.

370. HƏŞDATDANDI

Deyir, biri gedib həkimə. Deyif ki, həkim, buram ağrıyır. Deyif:

– Həşdatdandı.

Deyif:

– Qolum ağrıyır.

Deyif:

– Həşdatdandı.

Deyif:

– Qıçım ağrıyır.

Deyif:

– Həşdatdandı.

Bu dedihcə, bu deyib həşdatdandı. Bu bir dənə qayıdıb deyib:

– Bəbəbəbə.

Deyib:

– A kişi, o da həşdatdandı.

İndi bizimki həşdatdandı, qızım. Beynimizə gələndə, yadımıza düşəndə deyirih. Yadımıza düşmüyəndə, qutardı getdi.

371. MİNMIŞDİM Kİ, DÜŞƏM?

Muxdar kişi kəntdən xeyli aralı mal otarırmış. Kətdə də maşının az-az olan vaxdarı (Allah hamısına rəhmət eləsin) Şükür adın-

da bir yüh maşını sürən kişi varıdı. Şükür gəlir, kabinada oturan adam var bunun yanında. Muxdar da kəndə gəlirmiş. Bunun yanında saxlıyır ki, Muxdar minsin maşına. Kabinada oturan var, bı artıx aydın məsələdi ki, yüh yerinə qalxmalıdı. Saxlıyır ki, Muxdar minsin. Muxdar da özünən əvvəl dəyəneyini atır maşına – çomağını. Çomağın takqıltısınan Şükür kişi elə bilir ki, Muxdar hopbandı düşdü kuzuya da, yüh yerinə, maşını tərpedir. Maşını tərpedir, Muxdar da bir az orta yaşın keçmiş kişidi, bir azca da ağır adamıdı. Bu da tutuf maşının bortunnan, yük yerinin arxasınan sallaşır. Dört-beş klometir torpax yol, özü də yayın günü, bütün toz-torpax da vurur geriye. İndi gəlir bu, Muxdar kişinin evinin arxasında saxlıyır Şükür. Şükür kişi saxlıyır:

– Muxdar, düş.

Muxdar kişi düşür, tozun-torpağın içində gəlir, deyir:

– Allah evı yıxsın, mimmişdim, düşəm?

Deyir:

– Ə, nətəəri?

Deyir ki, bəs belə. İndi bizim kətdə kimin yanında desən, “mimmışdim ki, düşəm?”, o dəyqə bilir ki, həmin hadisədi.

372. PİYAN OLDUM

Bayandur dayı deerdilər. İndi də durur. Onun başına çox işdər gəlir. Bir dəfə gəldi bizə, qardaşım əsgəriyə gedirdi. Hələ yanı müharbə dövrü döydü. Gəldi bizə. Bu da axı içgi-zad içən döyüldü, içgiynən arası yoxdu. İndi Koka-kola, Fanta-zad da yoxudu onda. Bir dənə limanat varıydı. Bizdə də rəhmətdih Qabil oturmuşdu. (O da yeyiv-içən oğlanıydı. Şəhit oldu). Rəhmətdih Qabilə dedi kin, ə, sənin yanında oturmuram. Dedi:

– Yox e, Bayandur dayı, saa limanat süzəjəm.

Bayandur dayı birin işdi, ikisin işdi limanatın. Çölə çıxanda buna belə elədi (söyləyici atasına işarə edir – top.):

– Ə, Yaşar, limanattan nə qədər işdimsə, piyan oldum e.

Limanata arağ qatışdırıf uşaxlar.

BAYATILAR, AĞILAR, VƏSFİ-HALLAR

1. Qardaş kişmiş kimidi,
Civə düşmüş kimidi.
Qardaş ölənnən sora
Bajı gözdən düşmüş kimidi.

2. Qardaş, qardaş, quş qardaş,
Qanadı gümüş qardaş.
Bajın qəriv eldədi,
Gəl atdan düş, qardaş.

3. Arazı ayırdılar,
Kümnən⁶² qayırdılar.
Bajı qardaşdan ayrılmazdı
Zülümən ayırdılar.
= Arazı ayırdılar,
Qumnan qayırdılar.
Bizi öz elimizdən
Zülmən ayırdılar.
= Arazı ayırdılar
Qum ilə doyurdular.
Dünya hamısı atadan, anadan doysa da, atam-anam bizə doymaz
Atamı, anamı da bizdən zülm ilə ayırdılar.

4. Dağda quzu məliyər,
Quzu əmər, məliyər.
Balası itən ana,
Quzu deyın məliyər.

⁶² Küm – selin gətirib bir yerə topladığı qum

5. Dağları gəzdim, gəldim,
Güllərin üzüm, gəldim.
Üzüm tutdum Vətən sarı,
Vətənnən əlimi üzüm, gəldim.
= Dağları gəzdim gəldim,
Daşdarın düzdüm gəldim,
Əyax qoydum, əl çəhdim,
Sənnən əlimi üzüm gəldim.

6. Ay doğdu, sənnən oldu,
Gün doğdu, sənnən oldu.
Bala, mən sənnən ayrılmazdım,
Ayrılix sənnən oldu.

7. Qardaşın adı gəlsin,
Saralsın, adı gəlsin.
Nə qədər qərivli çəksəm,
Bircə öylədim gəlsin.

8. Dağların dumanı var,
Çisgini, dumanı var.
Nə qədər ömür sürsəm,
Bir gün birinə gümanım var.

9. Fələyin lili yansın,
Dindirsin, lili yansın.
Mən balamnan ayrılmazdım,
Fələyin ağzında dili yansın.

10. Axşamüsdü dan üzü,
Şamlar yanar dan üzü.
Konluma qardaş düşsə,
O da gələr dan üzü.

11. Boz at gəlir yenişdən,
Sinəbəndi gümüşdən.
Yeddi il namuraz gəlmisən,
Bala, Allah murazını versin tər-
kindəki yemişdən.

12. *Bala*, səni görüm xoş yaşa⁶³,
Götürgünən xoş yaşa.
Fələyə yalvarıram
Sana bir gün, taleh yazsın,
Onda ömrünün sonunacan
xoş yaşa.

13. Bu dağdan
Çisgin, gəl get bu dağdan.
Bir quzu itirmişəm,
O da oluf bu dağdan.

14. Anam, otu yanımda,
Bajım, otu yanımda.
Birin sən de, birin mən,
Dərt qalmasın canımda.

15. Dağdan aşdı, dedilər,
Tora düşdü, dedilər.
O, fələyin toruna
Yamanca düşdü, dedilər.

16. Fələh, mana baxdılar,
Qan ağladı, baxdılar.
Baxlılar baxdın götürdü,
Fələh yazdı, baxd olar.

17. Gəlinə bax, gəlinə,
Əlin vuruf belinə.
Gəlinə bir şey deməmiş
Gedif çıxer evinə.

18. Dağda duman yeri var,
Duman, güman yeri var.
Bajı qardaşdan küsüf,
Qardaş, onda onun güman
yeri var.

19. Qızılgül vağam oldu⁶⁴,
Dərmədim, vağam oldu.
Təbiyətim elə gətirdi
Çovanım ağam oldu.

20. *Gəlin* gedəh Daşbulağa,
Daş götürəh Daşbulağa.
= İkimiz yoldaş bulağa.
= Suyu sərxoş bulağa.
Birin sən de, birin mən,
Qoy qalsın daş bulağa.
= Tökək qan-yaş bulağa.

⁶³Söyləyicidən alqış deməsini xahiş etdiyimizdə bu bayatını mahnıyla oxudu. O, bayatını ifa prosesində yaratdı.

⁶⁴Vağam oldu – soldu, köhnəldi

21. Qəmli qəmin ağlıyar,
Qəmsiz özün dağlıyar.
Qəmli nə qədər xoşbax olsa,
Öz qəmini ağlıyar.

22. Dağlardan aşdım, gəldim,
Çölləri dolaşdım, gəldim.
Dəryam elə qarğ oluf,
Fikrim çaşdı, gəldim.

23. *Mən* əzizim, ağlamazdım,
Gülərdim, ağlamazdım.
Bilseydim vəfan budu,
Heş sana bel bağlamazdım.

24. Qardaş, gəl qonağım ol,
Döndər gəl, qonağım ol.
Əgər *gəlif* arzılısan,
Yeddi il gəl, qonağım ol.

25. Qardaş hayandadı?
Dilim ayandadı.
Boyana əhdim, bitmədi.
Qardaşım hayandadı?

26. Axşamüsdü, dan üzü,
Quşdar uçar dan üzü.
Sana bir səda göndərrəm
O da çatar dan üzü.

27. Getdi, yarısı qaldı.
Gün getdi, yarısı qaldı.
Elə qəhri-qəza oluf
Günümün yarısı qaldı.

28. Ömür sənnən, gün sənnən,
Gəl, keçməz gün sənnən.
Ömrüm gedif, günüm gedif,
Günüm keçif gün sənnən.

29. Dağlardan aşdı, dedi,
Dilə dolaşdı, dedi.
Dilim sərfəsiz oldu,
Əlimnən çaşdı, dedi.

30. Boz atı bağlamışdım,
Yağlıyif, bağlamışdım.
Qardaş gedənnən sora
Ürəymi dağlamışdım.

31. Əzizim, olmıyeydi,
Saralif solmıyeydi.
Ölüm Allahın əmriddi,
Bu qojalix olmıyeydi.
=Dağlar olmıyeydi,
Açılan gül solmıyeydi.
Bir ölüm, bir ayrılıx,
Heş biri olmıyeydi.
İkisi də yaman dərttdi.
= *Deer*, bu dağlar olmuyoydu,
Saralif, qardaş, solmuyoydu.
Ölüm Allah əmriddi.
Ayrılıx heç olmuyoydu.
=Dağlar olmıyeydi,
Saralif solmıyeydi.
Bir ayrılıx, bir ölüm,
Zülümnən olmıyeydi.

32. Dünyam, sənnən kim keşdi?
Kim qarğ oldu, kim keşdi?
Nə qədər fikirri gəzdim,
Öz qəlbimnən gör kim keşdi?

33. Mən əzizim, gülöyşə dərdi,
Yüklənif lökə⁶⁵ dərdi.
Nər çəhməz, maya çəhməz
Bu yetimin yekə dərdin⁶⁶.

34. Məni anam ağlasın,
Cannan yannan ağlasın.
Can balalarım, nə verməsin
bajıma, nə verməsin qohuma,
Təhcə anam ağlasın.

35. Dağlarda maral azdı,
Ovçu çox, maral azdı,
Ağlama, ay ana, ağlama,
Ölməyəm, yaram azdı.

36. Apardı çaylar məni,
Həfdələr, aylar məni.
Yüküm qurğuşun yükü,
Bala, yordu bu taylar məni.

37. Ay doğdu axdalandı,
Doğduxca axdalandı.
Ay *bala*, gözdədim, gözdədim,

⁶⁵ Lök – dəvə

⁶⁶ Söyləyici bayatları anasından eşitdiyini dedi. Anası Bilqeyis arvad 80 yaşında rəhmətə gedib.

gəlmədin,
Axırı qəvrim üsdü taxdalandı.

38. Bu yol gəlir Çaxmaxdan,
Su yorulmaz axmaxdan.
Vallah, ta gözdərim də tutuldu,
gözümdə qara qalmadı,
Yollarına baxmaxdan.

39. Gəncədən gəl, Gəncədən,
Atın yesin yoncadan.
Ana, məni vuran elə vurdu,
Belim sındı incədən (söyləyici
ağlayır – top.)

40. Ana, məni az ağla,
Çox bilirsən, az ağla.
Al əlinə qələm, dəfdərini,
Mən deyim, sən yaz, ağla.

41. Göynən gedən sonalar,
Biri-birini yan alar.
Hər ağlaşmada deerəm.
Dursun gəlsin yanıma
Oğlu ölən analar.

42. Başında ağ şalı var,
Ağ şalın göy xalı var.
Elə analar ağlıyır ki,
Onun dərdinin mənim dərdimə
oxşarı var.

43. Dərədə mal mələdi.
Yalqızdı, mal mələdi.
Ay ellər, ay ovalar, mənim
dərdim yaman çoxdu,
Mana bir yol bələdi.

44. Mən aşıq, dəvə damı,
Tikdirdim dəvə damı.
Nə çöldə səyyar oldum,
Nə evdə ev adamı.
Hamsınnan sərgərdan oldum.
Nə arvat oldum, arvatdıxda adım
axıratan çıxmadı. Nə dəli oluf
çöllərə düşmədim ki, deyələr ki,
həə, dəli oldu, çölə düşdü. Dərt
çəhməhdən bu günə qaldım.

45. Gedərəm, gedən olsa,
Zülfünü hörən olsa.
Göz yaşımnan bir ərzəm var, bala,
Onu apar sana verən olsa.

46. Dağlar, ulu dağlar,
Çeşməli, sulu dağlar.
Əllərim ərzə yazır, bala,
Gözdərim də qan ağlar.

47. Maral o yüzdə varmı?
Otdar, o yüzdə varmı?
Yaman oğlannar itirmişəm, *bala,*
Burda yox, görün o yüzdə varmı?

48. Mən aşıq, o güneylər,
O quzeylər, o güneylər,

Yaralı analara bayram təsir
eləmir, bala, ana balasıynan öpü-
şüf, görüşüf, qucaxlaşanda,
Bayramın o gün eylər.

49. El getdi, binə qaldı,
Binə nə günə qaldı?
Mənim balalarımnan görüşmə-
yim, *irax yerdə qalannarın*
canınnan,
Qiyamat günə qaldı.

50. Bir ev tikdim dəyirmi,
Çuvuxları iyirmi.
Dedim, ay bala, yoldaşımı da
alıp yanına, hara gedirsən belə,
nə uzax səfərə gedirsən,
Bəs bu ev sənin döyülmü?

51. Göydə buludam səni,
Sərəm, qurudam səni.
Öləm, *bəlkə* qəbrə girəm
Ay balalarım, onda unudaram
səni.

52. Bu yola yolmu gedər?
Karvanı bolmu gedər?
Kəsər o düşmannar yolu
Bala, görən yanına yolmu gedər?

53. Göydə göyərçin ağlar,
Yuvada laçın ağlar.
Balalarım yadıma düşəndə, *bala,*
Başımda saçım ağlar.

54. Gedirdim o düzdərnən,
Nə tez kəsdin salamı bizdərnən?
Bilseydim *ki, belə* ayrılıx olajax
Bala, öpərdim gözdərinən.

55. Gözdərim gözdərinə,
Qurvanam sözdərinə.
Heç olmasa, gedim yalvarım
ilannara,
Dəyməsin *o* gözdərinə.

56. Mən öldüm ağlamaxdan,
Ağa göy bağlamaxdan.
Gözümdə yaş qalmadı, *qora*
qalmadı
Bu qədər ağlamaxdan.

57. Mən aşix, gündə mənim.
Boyunmda var kündə mənim.
Fələh bir iş işdədi, burnumnan
gəldi, töküldü
Gördüyüm gün də mənim.

58. Mən aşix, yaza nə qaldı?
Qış keşdi, yaza nə qaldı?
Bala, taxsır qələmdə döyül,
Mürvət yazana qaldı.

59. Dağdan aşif gedənə,
Qanı coşuf gedənə.
Bu dünyanın baxtəvəridi
Ateynan, aneynan halallaşif
gedənə.
= Gələnə bax, gələnə,
Dağdan aşif gələnə.

Elə xoşum gəlir ki,
Halallaşiv ölənə.
= Dağdan aşif gələnin
Qanı coşuf gələnin (kövrəlir –
top.).
Xoş halına o bəndənin
Anasıynan, bayısıynan halalla-
şif öləninin.

60. Yerim uja saldılar,
Aparıf uja saldılar.
Vallah, ölməyə gonlum yoxudu,
ay ana,
Məni güjə saldılar.

61. Anam, anam, öz anam,
Qoynu dolu köz anam.
Bir günümə, *bir ayıma* dözmür-
dün,
İndi illər boyu döz, anam.

62. Bu yol Cavada gedər,
Aşar, Cavada gedər.
Uçuf könlümün quşu,
Gör nə havada gedər.

63. Mən aşix, el kəsənnən
Kəsə gəl, elkəsənnən.
Vətən *yaman* yadıma düşüf,
İsdiyirəm gedəm, qorxuram
yolkəsənnən.

64. Mən aşix, vətən sarı,
Geyməyə kətan sarı.
O qədər ölümüeydim,
Yönüm düşeydi vətən sarı.

65. Mən öldüm, anam qaldı.
Oduma yanan qaldı.
Nə bu dünyadan kam aldım,
Nə bir nişanam qaldı.

66. Qan olar,
Eləsən, füqan olar.
Balalarım gələn yola
Anası qurvan olar.

67. Xoruz ban verəndə gəl,
ay bala,
Yaram qan verəndə gəl, *ay bala,*
Mən səni çox arzuladım, *gəlmədin,*
Barı can verəndə gəl, *ay bala.*

68. Mən aşix, yermi ola?
Qaşın üsdə telmi ola?
*Bala, qəriflikdən yaman bezmi-
şəm, bir ağır köç eləmişəm,*
Gör yanında yermi ola?

69. Qurvan olom boyuna,
Ellər gəlsin toyuna.
Bir hava çaldırğınan,
Anan girsin oyuna.

70. Samalyot göydədi,
Qanatları yerdədi.

Ay Xudavəndi Hak Allah,
= Balalarım qurvan olum,
Mənim balalarım qərif yerdədi.

71. Bulax bulağa gəlsin,
Çay da bulağa gəlsin.
Çıx o qəlbi dağ başına,
Səsin qulağa gəlsin.

72. Bulağın başı sənsən,
Dibinin daşı sənsən.
Dünya gözələ dönsə,
Hamsının başı sənsən.

73. Bu dərədən yol düşdü,
Budax sındı, qol düşdü.
Kəsildi bizim yollar,
Qeyri yerdən yol düşdü.

74. Bağca məndə, bar məndə ey,
Heyva məndə, nar məndə ey,
Qoynum ətdar tükənidi ey,
Hər nə desən, var məndə ey.

75. Köynəyin gülü yansın ey,
Od tutsun, gülü yansın ey,
Belə deyir, səni mənnən
ayıranın ey,
Ağzındaki dili yansın ey.

76. Dağlarda qar səsi var.
Yağıfdu, qar səsi var.
Atdar ifcin⁶⁷ nallanıv ey,
Veranada gənə səfər səsi var.

77. A dağlar, qoşa dağlar.
Nə verifsən baş-başa, dağlar?
Səni görüm, min il yaşa, dağlar ey,
Min il yaşa, dağlar.

78. Gəlin, gəlin, saşdı gəlin ey,
Gədihdən aşdı gəlin ey.
Gəlinin yıgdığı düyünü,
Kimlər aşdı, gəlin?

79. Savalanı buz bağlar,
Belə dörd yanı yarpız bağlar.
Sonsuz öyünə qonax gəlif,
Onun atın qız bağlar.
Nətəridi, a bala? Bayatıdı.

80. Öylərim Maşatdadı,
Tikilmiş Maşatdadı.
Belə isdərəm, *ana*, duram yanına
gələm,
Qollarım daş altdadı.

81. Dağda dolu durufdu,
Belə dolu boynun burufdu.
Deyir, mən o doludan qorxuram,
Dolu məni vurufdu.

82. Qəribəm, ağrılı başım,
Yasdığa damer qannı yaşım.
Çıxallar boylanallar,
Deyər, *qərip*, gələr qardaşın.⁶⁸
*Qərivin sözü çoxdu e. Buların
hamsı bayatıdı.*

83. Dağların lalasıynan,
Gül əhdim piyalasıynan.
Denən, məni niyə atdın getdin
Yanımmın iki balasıynan?
*Bullar ölülərin bayatıdı ha.
Dirilərinki də var.*

84. Oğlan, adın Alıdı,
Gün dağları dalıdı.
Verdiyın qızıl üzüh
Barmağımın malıdı.
Bu mahnıdı, toyda deyirih.

85. Dağlar, qoşa dağlar,
Nə verifsən baş-başa, dağlar?
Səni qoydux yendih,
Min il, yüz il yaşa, dağlar!

86. Bu gələn haralıdı?
Hansı dağın maralıdı?
Əyil, üzünən öpüm ey,
Ürəyim yaralıdı.

⁶⁷ İfcin – söyləyici bu sözü izah edə bilmədi.

⁶⁸ Söyləyici bu bayatını əvvəl avazsız demişdi.

87. Əli, Vəli eşqına,
Murtuza Əli eşqına.
Buna bir məmə verin,
Buna bir haray verin.
İmam Hüsöyün eşqına.

88. *Hey*, mən aşix, Haramı dağlar.
Məryam⁶⁹ yaramı bağlar,
Burdan bir cavan gəlin = iyid
gedip,
Göylər kişnər, bulud ağlar.

89. Mən aşix, dağda nə var?
El getmiş (=köşmüş), dağda
nə var?
Kül başına, dəli konlum ey (= ey
Məcnun),
Leylisiz dağda nə var?

90. *Deyir*, ağlaram ağlar kimi ey,
Dərdim var dağlar kimi.
Belə xəzəl ollam tökülləm ey,
Veran qalmış bağlar kimi.

91. Gəlin gəlin olmadı.
Al-yaşılı solmadı.
Vallah, gəlinə kimnər
qarğıyıb ey?
İli tamam olmadı.

92. *Belə* bulağın başı sənsən.
Dibinin daşı sənsən.

⁶⁹Söyləyici Məryamın kim olduğunu
izah edə bilmədi.

Ələm ələmə dönsə,
Hamsının başı sənsən.

93. Ölləm Dirı dağı,
Duman, gəl, bürü dağı.
Ölüm Allah əmrıdi,
Yamandı dirı dağı.

94. Dağ başını qar alanda.
Gül divini xar alanda.
Yar özgüyə yar olanda
Dön, bağı daş olan konlum!

95. *Deyir*, bu xavar nə xavardı?
Genə yaram qabar-qabardı,
Bir yanı köçüp gedip,
Bir yanı bexavardı.

96. Xavarı qarğadan al.
Qırıldar, qarğadan al.
Qarğadan da almasan,
Bir atı yorğadan al⁷⁰.

97. Mən aşix, hər aylar,
Hər ulduzdar, hər aylar.
Başım cəllət əlindədi,
Dilim qardaş haraylar.

⁷⁰ Gəlninin dediyinə görə, Nadya
nənə evdə tək qalan kimi öz-özünə
belə bayatılardan deyir.

98. Ay gəlin, çaya gəl,
Çaya, çimənə gəl.
Məndə bir din-iman qoymadın,
Sən də bir din-imana gəl.
O da mahnıdı.

99. Bağçalar olmasın barsız,
Heyvalar olmasın narsız.
Denən, belə mən təki gözəl
Olmasın yarsız.

100. Qavrımı qazallar qatı,
Üsdündə bəzəllər atı.
Axır mənşər qiyamət
Öluncə (=ölsəm də,) dömmərəm
sənnən.

101. Qavrımı qazallar ası,
Üsdümdə tutallar yası.
Ömrümün *ey* qan piyalası,
Öluncə (= ölsəm də,) dömmə-
rəm sənnən.

102. Mən aşığ, ay Mədət,
İlkar Mədət, Ay Mədət,
Dan ulduzu baş verdi,
Ayrılıxdı, ay Mədət!

103. Başında ağ şalı var.
Ağ şalın göy xalı var.
Belə bu gedən qızın *ey*,
Yarıma oxşarı var
= Bu yatışınnan, bu duruşunnan
Mana oxşarın var.

104. Göynən gedən qu mənə *ey*,
Belə nineer çağırır bu mənə *ey*,
Nineer⁷¹ çağırır bu mənə.
Əl dəsmalını kəfən *eylə ey*,
Göz yaşınnan yu mənə.

105. Qızıl üzüh firuzə,
Gedin deyin xoruza.
Bı gejë bannamasın,
Yar gələjhədi bizə.

106. Bu gələn haralıdı?
Dağların maralıdı.
Əyil, üzünnan öpüm,
Ürəyim yaralıdı.

107. Araza isdi deyəllər.
Suyuna tüsdü deyəllər.
Aranda qalana
Sarfa uddu deyəllər.

108. Arğalı⁷² harda mələr?
Urumda, Şamda mələr.
Ayə, mana bir yaxasız köynəh
geydiriblər,
Bir bajasız damda mələr.

109. Dağlar marala qaldı,
Otu sarala qaldı.
Yaşıl yaylax, göy çəmən,
O da verana qaldı.

⁷¹ Nineer – neyləyir

⁷² Arğalı – ölü

110. *Gederdih, bala, Cermuxdan yuxarı Murat təpəsi deyirdih – orya. Dağın döşünnən qırx bulağ axerdi. Gederdiy orda qəşəh-qəşəh toylar eliyerdilər e, yaxşı. Onda indikinnən şurru olurdu, qəşəng olurdu. İndi deyirəm ki: Dağlar, qoşa dağlar, Verifdi baş-başa dağlar. Hanı səndə gəzən qız-gəlin, At minif, cığıra çıxan oğlannar? Səni görüm yüz yaşa, dağlar!*

111. Gedərəm, ölkə, sənnən,
Qorxuram yol kəsənnən.
Azreyil yaman kəmfürsətdi,
ay bala,
Dəymişi qoyuf, kal kəsəndi.

112. Öyün ağzı hayana?
Bağın ağzı bayana, ay bala.
Dedim, bala, sən eşqə düşüfsən,
Çıxma çölə, Əzrayıl ova çıxıf,
Səni vurur, gəl buyana.

113. Ay kəkilli bəsər oğlan,
Yel vurur, əsər, oğlan.
Qız eşqına düşmə,
Bədnazar səni kəsər, oğlan.

114. Bağa girdim əzəldən,
Dəsdə tutdum xəzəldən.
Bilseydim bı yer, bı yurt belədi,
Tutmazdım, bala, əzəldən.

115. Ağ dəvə düzdə qaldı,
Yükü Tərbizdə qaldı.
Maa üç ildi dərman tapılmadı,
Dərmanım kimdə qaldı?
Bunu da özümə deyirəm.

116. *Vallah, o kətdən ki çıxdıx,*
yönümü çöürdüüm kəndə, dedim:
Qalasız, ay qalasız,
Tikilmisiz, qalasız.
Biz ki gedərgi oldux,
Sağlığınan qalasız.

117. Bağın virana qalsın,
Gülün dərənə qalsın.
Biz ki xeyrin görmədh,
Xeyrin görənə qalsın⁷³.

118. Bu dağlar marala qaldı,
Otdarı sarala qaldı.
Sərin bulax, göy çəmən,
O da marala qaldı.

119. Mən aşix, qorsalama,
Oxuyuf dərş alana.
Özüm qurban, atım peşkaş
O balqonda yer salana.

120. Qarabağda talan var,
Zilfin üzə salan var.
Getdin, nə çox ləngidin,
= Nə gedən var, nə gələn
Gözü yolda qalan var.

⁷³ Söyləyici 2 bayatını da (116-117) ağlaya-ağlaya dedi.

121. Dağlarda lala yalqız,
Gül qoşa, lala yalqız,
Qorxuram, cavan öləm,
Cinazam qala yalqız.

122. Dağların qarı mənəm,
Gün vursa, ərimərəm,
Qavrımı qazdır quzoydan,
Cavanam, çürümərəm.

123. Əziziyəm, keşdi mənnən,
Ox dəydi, keşdi mənnən.
Mərtlərə körpü oldum,
Namərtlər keşdi mənnən.

124. Ağlama, naçar, ağlama,
Gündü, keçər, ağlama.
Qapını bağlıyan Allah
Bir gün açar, ağlama.

125. *Deyir*, Qarabağda bağ olmaz,
Qara salxım ağ olmaz.
Kimin cavan balası gedif,
Onun ürəyində yağ olmaz.
= Haramıda bağ olmaz,
Qara salxım ağ olmaz.
Qəriplihdə ölənün
Ürəyində yağ olmaz.

126. Əziziyəm, Qarabağda,
Mən dağda, qız aranda,
Qalsa da, oğlan qalsın,
Qalmasın qız aranda.

127. Qalyanı bəyax çəhdim,
Bəyax doldurdum, bəyax
çəhdim,
Bu dünyanı *elə-belə*, beyvafa
gördüm,
Əl qoydum, əyax çəkdim.

128. Qalyanı çəkənə ver,
Doldur, çəkənə ver,
Bu dərdi mən çəkə bilmirəm,
Dərdini çəkənə ver.

129. Öyümüzün dalında
bel duruf,
Bel söykənif, bel duruf.
Qırmızı buxağ içində
Bir qırmızı tel duruf.

130. Məni apar bazara,
Saldın məni azara.
Aç belinin qurşağın,
Salla məni məzara.

131. Apardı boz at məni,
Saxladı sayat məni.
Bir elim, obam olseydi,
Axdarıb tapar məni.

132. Dağlarda əkin olmaz
Əhməsəm, əkin olmaz.
Ana balasın görməsə,
Ürəyi səkin olmaz.

133. Ay layla, belə layla,
Layla, belə layla.
Heş bəndələr çalması,
Mən *Asifə*⁷⁴ çaldım belə layla.
*Ermənilər bizi yaman zuluma sal-
dı, bala. Evlərimizdən çıxartdı.
Cavannarımız dağlarda qaldı. Cə-
mil addı oğlan qaldı. Şahmar addı
oğlan qaldı. Asif addı oğlan qaldı.
Vaqif*⁷⁵ *addı oğlan qaldı. Heç biri-
nə qəvir qazılmadı. Hamsı dağlar-
da qaldı. Belə layla çalırım mən.*

134. *Ölü yerinə mən gedəndə
mən, a deellər:*
Sən gözümün birisən.
Arazısan, Kürüsən.
İyirmi iki ildə “*Asif*”, – *deef*
layla çalırsan,
Yorulmuşsan, kiri sən.
*Asif özü getdi, məni də xəsdə elədi.
Kamaz maşını gedirmiş. Erməni
silahlılarının da hamsı maşında.
Bir mağazın patronu atf olara,
hamsın biçif. Nə qədər erməni
ölüf. Elə özü də orda öldü.*

⁷⁴ *Asif* söyləyicinin Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə şəhid olmuş oğludur.

⁷⁵ Cəmil, Şahmar, Vaqif Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə şəhid olmuş Xocavənd sakinləridirlər.

135. Bağda üzüm ağacı,
Üzüm, düzüm ağacı.
Bağa baltalı girdi, *bala*,
Kəsdi bizim ağacı.

136. *Deerəm*, bu dərdir
əllisinnən,
Yüzünnən, əllisinnən.
Bu dərdə, *Asif*, *çara yoxdu*,
gəzirəm e, soraxleeram,
Soruşdum əllisinnən.

137. Arxalığın qola sal,
Qoldan götü, qola sal.
Atan-anan yaman qoçalıf, *Asif*,
Gəl özün yola sal.

138. Gedirdim qırağınan,
Ot bişdim orağınan.
Çəkiliş qoşunun başı sərkərdələrin,
Gəzirəm sorağınan.

139. Mən səni Leyli gördüm,
Leyli, gileyli gördüm.
*Aylar, illər gəlir, bayramlar
gəlir, ay bala*,
Gedirəm səni görməyə,
Torpaxdan öylü görürəm.

140. *Allah heş kəsə bala dağı
görməsin. Düşmanıma da.*
Deer, aşix, çal balabanı.
Asda çal balabanı.
Hammının balası gəldi,
Bəs mənim balam hanı?

141. Köynəyimi ağ saxlaram,
Yuaram ağ saxlaram.
Qardaş, əlimnən getməsən,
Yeddi il qonax saxlaram.
=Köynəyin ağ saxlaram ey,
Yuduxcan ağ saxlaram.
Bir də qayıd f gəlsən,
Yüz il qonax saxlaram.
=Köynəyin ağ saxlaram,
Tikərəm, ağ saxlaram.
Bir də Qarabağ əlimizə düşsə,
Ömrü boyu saxlar bizi.
=Köynəyimi ağ saxlaram,
Yuaram, ağ saxlaram.
Bir cüt toysuz⁷⁶ itirmişəm,
Əyər qonağım olsa,
Yüz il qonax saxlaram.

142. Azreel bosdançıdı,
Aləmə dasdançıdı.
Ağzı yanmış Azreel
Dəymişi qoyuf, kal kəsir,
Nə yaman bosdançıdı.

143. Çəhməmi çəhmədilər,
Çəh dedim, çəhmədilər.
Uzax yerdə qalannan
düşmüşəm dərin quyuya
Qolumnan çəhmədilər.

144. Aşığam aşıxlara,
Zülfü dolaşıxlara.
Röüşən, gəzirəm səni, tapbaram,
Tapbasam, qoşullam aşıxlara.

145. Maral meşəli yerdə,
Gülü döşəli yerdə.
Ana, sən öləsən, məni vuran
elə vurdu,
Qaldım döşəli yerdə (ağlayır –
top.).

146. Ala qar, ay ala qar,
Yağmışdı ay ala qar.
Hər tərəfə yağmışdı qar,
Yağmamışdı belə qar.
= Dağlar başı ala qar,
Ala çiçəh, ala qar.
Hər yerə qar yağmışdı,
Ermənilər gəldi, bizi zuluma
saldı,
Yağmamışdı belə qar.
=Dağlar başı ala qar,
Yığıfdı bir tala qar.
Həmənşə qar yağardı,
Heş yağmazdı belə qar.

147. Bağım da badamım var,
Yeməyə adamım var.
Gəl yanımda dur, qardaş,
Desinnər, adamım var.

⁷⁶ Söyləyicinin iki övladı rəhmətə gedib.

148. Tayada bəlim yanır.
Uzatdım, əlim yanır.
Dədə, nənə deməhdən,
aylə deməhdən,
Ağzımda dilim yanır.

149. Ceyran, düzə bir də gəl,
Ördəh, gölə bir də gəl.
Sən olasan, ay filənkəs,
Bizim elə bir də gəl.
= Deerəm, gölə bir də gəl,
Ördəh, gölə bir də gəl.
Bala, səni ant verirəm Allaha,
xayış eleerəm sənnən, nətəər
gələsən, ələcin yoxdu,
Bizim elə bir də gəl.

150. Yaralı bir qoçam mən,
Qovan yoxdu, qaçam mən.
Heş kəs yoxdu
Bu dərdimi açam mən.

151. Dağları gözəmmərəm,
Daşdarın əzəmmərəm.
Ürəyim yaralıdı,
Bu dərdə dözəmmərəm.

152. O tayda ağlaşillər,
Saç-saçə bağlaşillər.
Qoyman, zalım uşağı,
“Nənə” deyiv ağlaşillər.

153. Qızılgül həşəm oldu,
Dərmədim, həşəm oldu.

Sən getdin bu yolu,
Mənim də ağlamaş peşəm oldu.

154. Qardaş, qardaş, adı qardaş,
Ağzımın dadı qardaş.
Gəzərəm, tapbaram,
Yaddara demərəm qardaş.

155. Qardaş, a qardaş,
Sallan, gir bağa, qardaş.
Qoyunum yox, qurvan kəsəm,
Canım sadağa, qardaş.
Bayatuları ölü yerində də
demişəm, oxumuşam də çöldə,
öz-özüümə gümiüllənmişəm.

156. Mən aşix, Həsən gəl,
Gülü bağdan kəsən, gəl.
Mən gözdədim, gəlmədin,
qardaş,
Ya mən gəlim, ya sən gəl.

157. Mən aşix, elgəli dağlar,
Divi kölgəli dağlar.
Qərivəm, yol gözdərəm,
Bəlkə savax el gəli, dağlar?

158. Mən aşix budağınan,
El gedər bu dağınan.
Sana yaxşı deməzdər,
Qardaş, mən ölsəm bu dağınan.

159. Dağlar başı tütündü,
Tütün büküm-bükümdü.
Gəlersən, tez gəlginən
Qardaş, dünya ölüm-itimdi.
= Dağlar başı tütündü,
Tütün büküm-bükümdü.
Gəl görüşüf (=halallaşağ) ayrılax,
Dünya ölüm-itimdi.

160. Mən aşix, bağda dara,
Bala, zilfini çəh, bağda dara.
Bilbili güldən ayrı
Çəhdilər bağda dara.

161. *Deer*, mən aşix, oyan gül,
Oyan, bilbil, oyan, gül.
Tez açıldın, tez soldun,
Məni mağmın qoyan gül.

162. *Deer*, mən aşix, hələ vardı,
Qardaş, bağman bağda hələ
vardı.
Əlimi üzümüşəm sənnən,
Umudum sənə hələ vardı.

163. Aşix, mən görəndimi?
Halın mən görəndimi?
Qurban olum sana, ay qardaş,
bütün qohum-öyladın gəlif
Aç üzünün örpəyin, görüm mən
görəndimi?

164. Qardaş demə, qan olar,
Yel əsər, fiğan olar.

Qardaş gəzən yerrərə,
Bajılar qurvan olar.

165. Bacılar bayısıyam,
Şirinnər acısıyam.
Kimin alim, qəşəh, mərifətdi
qardaşı qaçıfsa, kimi gəlin
baysı qaçıfsa, kimin ağsakqal
atası gedifsə bu dünyadan,
kimin ağbirçək, ağsaçlı anası
gedifsə bu dünyadan, kimin
qəşəh, şəxsiyətdi əmisioğlu
gedifsə, qəşəh bir cüt qaynı
gedifsə, bir cüt eltisi gedifsə
bu dünyadan, iki bajının yoldaşı
cavan gedifsə bu dünyadan,
Mən onun bayısıyam.

166. Gülü əhdim divara,
Divar onu suvara.
Qardaş, yazı sənnən yazdadım,
Qışı qaldım avara.

167. Mən bir ana gəzirəm,
Yana-yana gəzirəm.
Sirr sözümü deməyə
Xəlvətxana gəzirəm.

168. Qızdırmışam çiçəhdən,
Özünü qoru milçəhdən.
Deer, yad ağlar, yalan ağlar,
Öz anam, bajım ağlar
gerçəhdən⁷⁷.

⁷⁷ Söyləyici bu bayatını qaynanası-
nın yasında dediyini qeyd etdi.

169. Qalam vay,
Əsgəran vay, qalam vay,
Qırılıfdı qalan vay.
Yerdə qalannardan uzax olsun,
qırılıfdı qoşunum,
Qalmıyıfdı qalam, vay.
Bu ağudu elə. Anamın xalası
qızdarı məjlisdə qəşəh ağılar
deyirdi. Olardan örgənmişəm
bunun çoxun.

170. *Deerdim,* coravın ağına bax,
Dəsdələ, bağına bax.
Ay Qarabağ, vətənim, məni
görməh isdəsən,
Çıx Üştəpənin dağına bax.

171. Bacılar yanar, ağlar,
Zülflərin yolar, ağlar.
Kimin cavan qardaşı olsə,
Dönər göy göyərçinə,
Yollara qonar, ağlar!

172. Xoruzun ban səsinə,
Ayıldım dan səsinə.
Ay layla, qardaş, laylay.
Çoxlu xəsdə yateydın,
Can deyeydim səsinə.

173. O tayda xurmalıxlar,
Suda oynar balıxlar.
Nə belə qardaşım oleydi,
Nə belə ayrılıxlar!

174. İsdəkanın qanlıdır,
Toxumma, dərmanlıdır.
Burda bir oğlan ölüb,
Dedilər, qarabağlıdır.

175. Ay layla demədimmi,
İlləllah demədimmi?
Sənə gələn qadanı
Mən alım, demədimmi?

176. Dəvə otdar gəllahı⁷⁸,
Otdadıxca gəllahı.
Üsduu Əzreyil alanda
Çağıreydın Allahı.

177. Aşix, mən görəndimi?
Halın mən görəndimi?
Gəldim qəbrin üsdünə,
Aç üzünün pərdəsin,
Görüm, mən görəndimi?
Ay laylay, qardaş, laylay!

178. Boz atın oynağandır,
Çəh başın, oynağandır.
Ay qardaşı ölən bacılar,
Ay atası ölən qızdar,
Gəlin girəh meydana,
Görəh, kim oynağandır?

⁷⁸ Gəllahı – düzəngahı

179. Kərgədan, ay kərgədan,
Yoxdu məni örgədən.
Sənə kimlər qarğadı,
Vaxsız çıxdın cərgədən?
Ay laylay, qardaş, laylay!

180. Bilmədi yaz olduğun,
Güllər pərvaz olduğun.
Nə sən bildin, *ay qardaş,*
Nə biz bildih, *ay qardaş,*
Ömrünün az olduğun.

181. Mən həmayıl deyiləm,
Ağlı zayıf deyiləm.
Qoy ölsün ölmənilər,
Sənə qıyan deyiləm.

182. Güneydən günə düşdüm,
Bağlı düyünə düşdüm.
Öyün yıxılar, ay fələh,
Çoxlu arzularım vardı.
Özüm deyən olmadı,
Sən deyən günə düşdüm.

183. Sizə yaralı qurban,
Göylü, qaralı qurban.
Sizin təzə yaraza
Köhnə yaralı qurban.

184. Gəlifdi yaralılar,
Göylülər, qaralılar.
Ağlasın dərdi olannar,
Dinşəsin yaralılar.

* * *

185. Yeriyəndə yerə naz eləyən,
Duranda boyuna naz eləyən.
Gedəndə yerişi göyçəh,
Gələndə gülüşü göyçəh.
Gözəlliyi güldən götürən,
Ağlığı qardan götürən Əfqan⁷⁹.
Enni kürəh, qulaş qollu,
Əfqan, lay-lay.

186. Yeriyəndə yerə naz eliyən,
Gedəndə boya naz eliyən,
Gedəndə boyu göyçəh,
Qayıdanda sifəti göyçəh,

⁷⁹ Bu ağını yas məclisində qeydə almışıq. Əfqan mərhumun adıdır.

Oturanda bir ev, duranda bir məclis,
Kürsu oturuşdu filankəs.

187. Yediyi qarnına yaraşan,
Geydiyi əyninə yaraşan,
Teli üzünə, üzü telinə yaraşan,
Lala dodaxlı, qaymax dodaxlı,
Lala sifətdi filankəs .

188. Dimmiyəni dindirən,
Gülmüyəni güldürən.
Məzəli sözdü,
Ala gözdü, ay filankəs.

189. A kişi (yoldaşını nəzərdə tutur – top.), sənə nə qədər əziyət çəmişəmsə, sənə nə qədər hörmət eləmişəmsə, nə qədər yuxusuz gejë keçirmişəmsə, anayın südü kimi, atayın çörəyi kimi halalın olsun.

Get, Quranın qəbul, yerin cənnət olsun.

* * *

190. Axır çərçəmbədə həməşə orda olanda səhərətən oynuyurdular. Böyüh bir qavın içinə suyu töküllər. İki dənə iynənin g.ünə pambıx saflıyıllar. Hansı oğlan hansı qızı sevirse, birinə qızı qoyullar, birinə də oğlanın adın qoyullar. O pambıxlar yavaş-yavaş biri-birinə sarı hərərir. Hərərir, hərərir, gəlif tutur. Deyillər, filankəs odee evləndi, tutdu onu. O qızı tutdu. Elə qızdı-oğlanı hamı topalaşır, oynuyur.

Sora qava suyu töküllər. Nə qədər oğlan, qız varsa, hərə öz üzüyün çıxardır, salır onun içinə. Kimin üzüyü yoxdusa, bir düymə salır. İndi onun üsdünə bir örtüh salıllar. Biri sözdərin oxuyur, sözün oxuyanda əlını salırsan. Məsələn, deyir ki:

Əlində bayda gəlin,
Durufdu çayda gəlin.
Allah muradını versin,
Bu gələn ayda, gəlin.

Əlin salır, biri çıxır, bir qızınkı çıxır. Deyillər ki, həə, bı qızın muradı hasil oldu. Bu, üzüyün götürür, əəndə durur. Əlin salanda hənsi əlinə gəldi, gərəy onu çıxarda e. Ta gəzmiyə ki, bu hənsidi, o hənsidi. Onnan sora o birin tutur. Deyir:

Boz at gəlir yenişdən,
Sinəbəndi gümüşdən.
Sizə də qismət olsun
Tərkindəki yemişdən.

Əlin salır, biri də çıxır. Deyir:

Göydə ildız təh gedər,
Təh sallanar, təh gedər.
Qorhma, Məhəmməd oğlan,
Üsdüncə Allah gedər.

Deməli, buunku da düzəldi.

Əlin salır bu birin çıxardır. İndi kiminki çıxırsa, o sözü o götürür:

Yenişdən yenənə bax,
Dolayı dönənə bax.
Muradı hasil oluf,
Çırağı yanana bax.

Yaxud:

Öyümüzün dalında bel duruf,
Bel söykənif, bel duruf.
Qırmızı buxağ içində,
Bir qırmızı tel durub.

O sahat çıxardır zy sudan. Ya sninkidi, ya bununkudu, ya mnimkidi.

Boz at gəlir yenişdən,
Sinvndi gümüşdən.
Allah murazını versin
Trkindki yemişdən.
Bunu sudan çıxardılar o sahat.

Əlin salıf həylə birin çıxardır. Bular bayatı döyül. Bunu ancax bayramda deyillər.

LAYLALAR VƏ NAZLAMALAR

1. Yatarsan, ay bala,
Qızılgülə batarsan, ay bala.
Qızılgülün içinnən
Bir dəsdə gül taparsan, ay bala.

2. Qızılgülün sərin olsun,
Özünə belə layığ olsun.
Layla, balam, ay laylay,
Şirin balam, ay laylay.

3. Qızılgül olsun yorğanın,
Güllər bassın döşəyin.
Laylay, balam, a laylay,
Qızılgüllü balam, ay laylay
(mahnı kimi oxuyur, ağlayır –
top.).

4. Laylay, laylay, balam, laylay.
Laylay, laylay, gülüm, laylay.
Laylay, laylay, canım, laylay.
Qurbanam sana, laylay.
Layla, balam, öz balam.
Qurbanın ollam, balam.

5. Laylay çağlam həməşə,
Karvan yenər yenişə.
Yasdığında gül bitsin,
Döşəhcəndə bənöüşə.
Laylay, bala, laylay (Mahnı kimi
oxuyur – top.).

6. Bu gələm üç atdının
Birisi əmin olsun,
Birisi dayın olsun,
Birisi baban olsun.
*Onun mahnısı yadımnən çıxıf,
bala.*

7. Laylay, beşiyim, laylay,
Evim-eşiyim, laylay.
Layla çalım mənə sana,
Sən get şirin yuxuya.
Laylay, gülüm, a laylay,
Laylay, balam, a laylay.
Canım-ciyərim, a laylay.

8. Laylay, can gedincən,
Şirin arzu dilincən,
Saa bir layla çalaram,
Öz nənaan dilincən.

9. Layla çağlam, yuxusu gələr.
Su gələr, yatar, yuxusu gələr.
Balamın olduğu yerrərdən
Rafiq⁸⁰ əmisi gələr, Rafiq da-
yısı gələr.
*Çox bəzəhli laylalar çalırdım.
Yadımda qalmıyıf.*

⁸⁰ Rafiq söyləyicinin rəhmətə ge-
dən oğlunun adıdır.

10. Laylay dedim yatasan,
Qızılgülə batasan.
Qızılgüllər içində
Şirin yuxu tapasan.
Laylay, balam, a laylay,
Körpə balam, a laylay,
Laylay, balam, a laylay,

Körpə balam, a laylay.
Yat, şirin yuxuya bat,
Laylay, balam, laylay.
Körpə balam, laylay,
Laylay, balam, a laylay,
Körpə balam, a laylay (söylə-
yici mahnıyla oxuyur – top.).

11. Əlidi, bajısı, Əlidi,
Əli qızdara ləlidi.

12. Papıllı oğlan, çıxma çəpərə,
Səni görəllər,
Selveynən⁸¹ vıralar,
Sana məjbur qız verəllər.

13. Balama qurvan qoyunnar,
Balam havax oynaxlar?

14. Qurvan olom boyuna,
Ellər gəlsin toyuna.
Qonşuların əl çalsın,
Sən də gəl gir oyuna.

⁸¹ Selve – ağac parçası

NEHRƏ, SAĞIN NƏGƏDLƏRİ

1. *Nehrəni çalxıyanda deyirdim:*

Çalxa, çalxa, yağ olsun,
Oğlannarım yesin, sağ olsun.

2. Nehrəm, çalxan, yağ olsun,

Niyazi yesin kök olsun,
Nizami ⁸² yesin, kök olsun.

3. Nehrəm, nehrəm dolu olsun,

İçi dolu yağ olsun!
Oğul-uşax yesin, sağ olsun!

4. Çalxan, nehrəm, çalxan,

Düşsün yağım olsun.
Uşaxlarım yesin, sağ olsun.

5. Anam, bajım, anam, bajım,

Süddü, urzalı, anam, bajım.
Urzanı mana kəm eləmə.
Mən də sana şirin baxım,
Anam, bajım, anam, bajım (oxuyur – top.).

6. Nənəm, bajım, nənəm, bajım,

Səni sağan mənəm, mənəm.
Səni sağan mənəm, mənəm.
Təpirləmə, tərpeymmə, dimməz dur.

7. İnəyim, nənəli inəyim,

Əmcəyi yumşaq inəyim.

⁸² Niyazi, Nizami söyləyicinin oğlanlarının adlarıdır.

8. *İnəhləri sağanda mahnı qururdum,
oxuyurdum. Deyirdim:*

Nənəm, nənəm,
Səni sağan
Mənəm, mənəm.
Otun bol olsun,
Suyun bol olsun,
Südüni çəhməginən...
Sarıqızım, Qarayözüm.
Nə bilim, belə-belə.

9. *İnəh sağanda o qədər edilər deerdim:*

Ay balana qurvan olom,
Ay məmənə qurvan olom.
Mən aşix, nazdı inəh,
Ay qara gözdü inəh.
Məməsi doludu,
Balası nazdı inəh.

Mahnı kimi oxuyurdum. Ona elə qoşmalar qoşurdum, inəh qayırdı məni yalırdı duz kimi (Bax Allaha and olsun). İnəyə o qədər şirin-şirin oxşama deerdim. İnəh örüşdən gəlirdi. Balası ayan-da qalırdı, inəh maa tərəf məliyif gəlirdi. Adını Təpəl qoymuşdum. İnəh özü yavaş inəyidi e. Elə özümün xoşum gəlirdi bunu belə ediliyə-ediliyə sağmağa.

SAYAÇI SÜZLƏRİ

1. Mən aşix, uşaq qoyun,
Ay tükü yumşax qoyun.
Bulamanı tez elə,
Qırıldı uşax, qoyun.

2. Nənəsi ağbaş qoyun,
Qarrı dağlar aş, qoyun.
Ətinnən kavav olar,
Quyruğunnan aş, qoyun.

3. Əzizinəm, ay narış qoyun,
Tükü bir qarış qoyun.
Çoban sənnən küsüfdü,
Çoxlu süd ver, barış, qoyun.

SANAMALAR

1. A teşdi, teşdi, teşdi,
Vırdı Gilanı keşdi.
İki xoruz dalaşdı,
Biri qana bulaşdı.
Qan getdi = uşdu çaya düşdü,
Çaydan bir gövərçin
= bildirçin uşdu.
Gövərçinin anası
Məni gördü ağladı.
Belimə buxav bağladı.

2. A teşdi, teşdi, teşdi,
Vurdu Gilanı keşdi.
İki xoruz dalaşdı,
Biri qana bulaşdı.
Qan getdi çaya düşdü.
Çaydan bildirçin uşdu.
Bildirçini bəzərəm,
İsdi sular gəzərəm.
İsdi suyun atdarı
Məni görüf kişnəşir.
Hardan alım arpanı?
Bəydən alım arpanı.
Bəyin qızı nə isdər?
Quş istər, quyruş istər.
Quşu vurdu uçurtdum,
Əlli dağdan keçirdim.
Əlli dağın çakqalı
Məni görüf ulaşır.

3. A keşdi, keşdi, keşdi,
Vurdum Gilanı keşdi.

İki xoruz zar aşdı,
Biri qana bulaşdı.
Qan getdi çaya düşdü,
Çaydan gövərçin uşdu.
Gövərçin ala dağda,
Yuvası qəlbi dağda.

4. Əlimi pıçax kəsifdi⁸³,
Dəsdə pıçax kəsifdi.
Yağ gətirin, yağlıyax,
Dəsmal gətirin, bağlıyax.
Dəsmal dəvə boynunda,
Dəvə Şirvan yolunda.
Şirvan yolu buz bağlar,
Dəsdə-dəsdə gül bağlar.
O gülün birin üzeydim,
Saşbağıma düzeydim.
Qardaşımın toyunda
Sındıra-sındıra süzeydim.

5. Cıbılı, cıbılı, cıbılı qoz,
Biri kəhər, biri boz.
Mindim bozun boynuna,
Sürdüm Şirvan yoluna.
Şirvan yolu dərbədər,
İçində meyminnər gəzər.
Meyminnəri ürkütdüm,
Qulaxların qırpıtdım.
Ay meymın, siz hardan

⁸³ Söyləyici bu mətni oxşama adlandırdı.

gəlirsiniz?
Alı bəyin toyunna.
Alı bəyin nəyi var?
Göyə çıxan atı var,
Göy muncuxlu iti var,
Öyündə bir lotu var.

6. Tamara, Tamara tat qızı,

Erməni saldat qızı.
Tamara ora kül atdı,
Külün yanında yatdı.
Tamara, Tamara tat qızı,
Erməni saldat qızı.
Tamara getdi beş günə,
Gəlmədi om beş günə.

ŞEİRLƏR

1. SİÇANLA PIŞIYIN DEYİŞMƏSİ⁸⁴

Dad siçanın əlindən
Yetişmiş cana, pişih.
Dağıdıb ev-eşiyi,
Qoyufdu virana pişih.
Birisi boz, dik qulax,
Birisi qonur, balaca.
Dəyirmi qayx fərmaşdarın
Hər yanından açıb baca.
Doğruyuf zər-zibanı,
Eyləyif əfsanə pişih.
Pişih bu sözdəri eşitcəh
Pişih bir fütqan eylədi.
Şeşəltdi bığlarını,
Gözdərini ürşan eylədi⁸⁵.
Onda gördüm on səkgizin
Döşədi yan-yana pişih.
(İndi pişiyi belə görənnən deef ki:)
Bağışdadım aranı, dağı sana,
Eyvanı, otağı sana.
Gəlinnər əsirgəməz
Yağı, qaymağı sana.
Yeyərsən nəmildə⁸⁶,
Dönərsən aslana, pişih.
Xanım xələt bağışdasın,
Ələsgər yazsın dəfdərə.
Məhlim olsun hər şəhərə,

⁸⁴ Söyləyicinin dediyinə görə, şeir Aşıq Ələsgərindir.

⁸⁵ Gözdərini ürşan eylədi – gözlərini parıldatdı.

⁸⁶ Nəmi – süd sərilen yer

İnşallah ki, çin⁸⁷ də gələr,
Sana divanxanalardan, pişih.

2. KOROĞLUNUN SƏRT QALASI

Koroğlunun sərt qalası,
Ələmə çıxıf nalası.
Ördəynən qaz balası,
Göllərdə yalnız olmasın.
Koroğluyam, malım çoxdu,
Çox malın bafası yoxdu,
Kişinin ki oğlu yoxdu,
Ojax boşdu, yurd inlər.
Bir meşiyə od düşsə,
Quru yanar, yaş inlər.

3. GEDƏN GƏLMƏDİ

Gedən, getmə, mən də gəlim yetirim,
Sən Avdal ol, mən köşgülü götürüm.
Qardaş dedi, gedim çörəh gətirim,
Gözüm yolda qaldı, gedən gəlmədi.

Sən mənim sultanım, sən mənim xanım,
Ərşə də dayanıf amanım, ahım,
Kümbəzdə qalıfdı yazığ İbrahim,
Gözüm yolda qaldı, gedən gəlmədi.

4. KAŞ VƏTƏNİ BİR DƏ, ALLAH, GÖRƏYDİM⁸⁸

Nərgizlihdən bənöşəni dəreydim,
Yenə yarın görüşünə gəleydim.

⁸⁷ Çin – orden

⁸⁸ Söyləyici şeiri özü yazıb.

Əhmət bəyin, Qasım bəyin bağınan
Meyvə dərif yarla birgə yeyeydim,
Kaş Vətəni bir də, Allah, göreydim.

Həmzə bulağına bir baş çəkeydim,
Əyileydim buz suyunnan içeydim.
Beyləqannan öz yurduma köçeydim.
Öz yurdumnan dosda qonax gələydim,
Kaş Vətəni bir də, Allah, göreydim.

Murquzludan Üştəpəyə qalxeydim,
Ordan durup doğma kəndə baxeydim.
Məşədinin bulağına çateydim,
Su içeydim, nəfəsimi dəreydim,
Kaş vətəni bir də, Allah, göreydim.

Fırlaneydim kəndi bötüv gəzeydim,
Qəbirlərin üsdünə gül düzeydim,
Ordan keçip Sarı bulağa eneydim.
Su içeydim, nəfəsimi dəreydim,
Kaş vətəni bir də, Allah, göreydim.

Qadir Allah, qoy arzular çin olsun,
Qaşqın, köşgün öz elinə qayıtsın.
Mən də baxıf sevineydim, güleydim.
Kaş Vətəni bir də, Allah, göreydim,
Öz kəndimdə qocaleydim, öleydim.

MAHNILAR

1. AMAN, NƏNƏ

Bir oğlan bir qıza aşığı olur. Qaynənəsi vermir. Bu oğlan gəlir durur qapının ağzında, boynun bükür, qaynənəsinə naxadan yalvarır, qızı vermir buna. Bu oğlan deyir:

Aman, nənə, zalım nənə, qaynənə,
Səni görüm eşq oduna yan, nənə,
Səni görüm eşq oduna yan, nənə.
Aman, nənə, zalım nənə, qaynənə,
Səni görüm eşq oduna yan, nənə.
Qapıda durmaxdan öldüm,
Boynumu burmaxdan öldüm.
Qapıda durmaxdan öldüm,
Boynumu burmaxdan öldüm.
Aman, nənə, zalım nənə, qaynənə,
Qapıda durmaxdan öldüm,
Boynumu burmaxdan öldüm.
Əyaxyalın, qanqal qalın,
Götürüf qoymaxdan öldüm.
Aman, nənə, zalım nənə, qaynənə.
Səni görüm eşq oduna yan, nənə.
Aman nənə, zalım nənə, qaynənə.
Qaynənəni bağda ilan vurufdu,
Baldızıma imam qənim olufdu.
Aman nənə, zalım nənə, qaynənə hey,
Qaynənə hey, qaynənə hey, qaynənə hey
(Mahnı oxuyur – top.).

Arxası çoxudu. Vallah, qalan yadımnan çıxıfdı.

2. FURQONÇUYAM, ATIM QARA

Furqonçuyam, atım qara,
Özüm cavan, baxdım qara.
Furqonçuyam, atım qara,
Özüm cavan, baxdım qara.
Gedim anama dəyim, gəlim,
Bir şiş kabab yeyim, gəlim.
Qəsdumumu geyim, gəlim.
Ay aman, aman, ay aman, aman.
Ay aman, aman, ay aman, aman (səslə
oxuyur – top.).

3. DƏLLƏK QIZI

Gödəh tuman bız-bızı,
Ölürəm, a dəlləh qızı.
Gəl başımın sərvəri,
Ölürəm, a dəlləh qızı.
Gə dərdimin dərmanı,
Ölürəm, a dəlləh qızı.

4. GÖZƏL OĞLAN, VER YAYLIĞI ⁸⁹

QIZ:

Anam mənə yaylıq aldı,
Heş bimədim harda saldı.
Gözəl oğlan, ver yaylığı,
Yaylıq salar ayrılığı.

⁸⁹ Söyləyici yanında olduğumuz zaman bu mahnını heç cür xatırlaya bilmədi.
Biz evə qayıtdıqdan sonra zəng edib telefonla dedi.

Oğlan:

Yaylıq məndədi, məndə,
Yaylığı saldın çəməndə.
Özün saldın kəməndə,
Yaylıq məndədi, məndə.

Qız:

Dağlardan lələ dər,
Ağı dər, sarısın dər.
Ay oğlan, anama xəbər göndər,
Ortalığa salma dava,
Gözəl oğlan, ver yaylığı.

Oğlan:

Yaylığını düz qoyginən,
Üz üstə üz qoyginən.
Gələcəyə söz qoyginən,
Yaylıx məndədi, məndə.

Qız:

Gözəl oğlan, ver yaylığı,
Yaylıq salar ayrılığı.

MƏRSİYƏLƏR

1. SÜBHƏNALLAH DEYƏ-DEYƏ

Əvvəl söylə “Bismillah”ı,
Sidqinən çağır Allahı.
Odur bəndələr dayağı,
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

Dadə yetən bir Allahdır,
Məkgə bizə qibləgahdır.
Səjdə yeri səjdəgahdır,
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

Adəm yarandı torpaxdan,
Libası oldu yarpaxdan.
Həvvə bir cüt qabırğadan,
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

Zərbətdəndi Həzrət Əli,
Hər iki dünya rəhbəri.
Səsləyib o Peyğəmbəri,
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

Üzünü tut qibləgaha,
Səjdə eylə bir Allaha,
Namazı qoyma sabaha,
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

Xəlil Peyğəmbər duvası,
Məkgə onun nişanası.
Qurban verdi balasını
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

Saleh Peyğəmbər dəvası,
Daşdan yaranıb əzası.
Yanında vardı balası,
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

Musa Peyğəmbər çomağı,
Yaratdı neçə bulağı.
Nurdan yaratdı dəryanı,
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

Öyrən Məhəmmət dilini,
Söylə Fatimə zikrini.
Gedəh əhli-beyit yolunu
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

Oxu Quranda Yasini,
Uacadan de “Ərrəhman”ı.
Öldür qəlbində şeytani
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

2. BİLİN, MƏNƏM

Mən qardaşı itirmişəm,
Sinəmdə dağ bitirmişəm.
Belə bir bacı görsəniz,
Bilin, mənəm, bilin, mənəm.
Belə bir bacı görsəniz,
Bilin, mənəm, bilin, mənəm.

Gözlərinin nuru itən,
Ürəyində qüssə bitən,
Gözünün qarəsi itən,
Bacı görsən, bilin, mənəm.

Bilin, mənəm, bilin, mənəm.
Bacı görsən, bilin, mənəm.

Daymi qəlbi ağlar olan,
Nakam bəxdi, qəlbi talan.
Toysuz qardaşları ölən
Bacı görsən, bilin, mənəm.
Bilin, mənəm, bilin, mənəm,
Bacı görsən, bilin mənəm.

Ürəyinin qıbləgahı
And yerinin səjdəgahı,
Son ümüdü, son pənahı
Bacı görsən, bilin, mənəm.
Bilin, mənəm, bilin, mənəm,
Bacı görsən, bilin, mənəm.

Fəryadınnan uçar dağlar,
Soyuq şəkli görüb ağlar.
Həmi başına qarə bağlar.
Bacı görsən, bilin, mənəm.
Bilin, mənəm, bilin, mənəm,
Bacı görsən, bilin, mənəm.

Belimizi qıran qardaş,
Ündimizi kəsən qardaş,
Bunu həni eşitsəniz,
Bilin, mənəm, bilin, mənəm,
Bilin, mənəm, bilin, mənəm,
Qız görsəniz, bilin, mənəm.

Mən qardaşı itirmişəm,
Arxalı dağ itirmişəm,
El-obamı itirmişəm,

Qız görsəniz, bilin, mənəm!
Bilin, mənəm, bilin, mənəm,
Qız görsəniz, bilin, mənəm!

Ağrılar incidir səni,
Od tutub yandırır məni,
Sinəmdə ürək deyir,
Daş olub öldürür məni,
Bunu deyən qız görsəniz,
Bilin, mənəm, bilin, mənəm!

3. YA HÜSEYN⁹⁰

Nakam ölən oğlum, vay,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Vaxsız ölən qızım, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Millətimin yolunda
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Sönən ay-ulduzum, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Ay şəhid ölən oğlum, vay,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Allah, bizə, rəhm eylə!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Hifz eylə bu bələdan,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Xalqımıza köməy ol!
Ya Hüsen, ya Hüsen!

⁹⁰Söyləyici mərsiyəni 20 yanvar şəhidlərinin xatirəsinə yazdığını dedi.

Özün ərşi-ələdan,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Bir kəsımız qalmayıb,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Özgə Ali-Xudadan,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Bizə baxıb qan ağlar,
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Hər çiçəyim, gülüm, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Ay şəhid ölən balam, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Torpağ üsdə töküldü,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Nəşi neçə nəfərin,
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Yer ilə yesgan oldu,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Əllərində kafərin.
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Səmaya baxdım, Ay olum,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Söndü neçə ulduzum.
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Tanqın altında qaldı,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Səni yazan qolum, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Ay şəhid ölən oğlum, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Neçə ana göz yaşı,
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Suvarı meydannarı qanı.
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Sanki bir tufan qopdu,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Bürüdü insannarı.
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Yığsan, bir göl olardı qanı,
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Tökülən al qannarı.
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Yaman oldu, bilirəm,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Sənin bu əhvalın, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Ay şəhid ölən balam, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Baxıb günahsızlara,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Göz yaşımız car oldu,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Bir günahı olmuyan
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Gənclərimiz xar oldu.
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Bu gün dünya bir anda
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Başımıza dar oldu.
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Heç zaman adın çıxmaz yadımnan,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Gülüm, qeylü-qalım, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Ay şəhid ölən oğlum, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Səhərin sərt ayazı,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Üzünüzü yaladı.
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Düşmən aşdı qapımı,
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Bilmədi, nə bələdi.
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Atılan odlu güllə
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Sinəmizi dağladı.
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Ömürrük ağlar qaldı
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Hər bir obam, elim, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Ay şəhid ölən balam, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Xəzərə bir yol çəhdi
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Anaların göz yaşdı.
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Al qırmızı bəzəndi,
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Küçələrin ağ daşı
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Yana-yana qoymuşdu
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Neçə bacı-qardaşı.
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Səni tapa bilmirəm,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Sındı belim, oğul, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Ay şəhid ölən balam, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Yanımızdan keçənnər
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Söylədilər, balam, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Daha dözmür ürəyim,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Oda yandı bu cahan,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Şəhər nalə içində
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Ağlıyır Azərbaycan.
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Günahsız şəhitlərdi,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Mənim sağım, solum, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Ay şəhid ölən balam, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Axtarmışam sizi mən,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Salıf hər yana nəzər,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Evladı ölən analar
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Meyitdər içrə gəzər,
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Belə dərdə, fəryada
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Kim dözər, ay analar?
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Şəhitdər qəbrinə,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Mən qurban, ay analar,
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Mən qurban, ay analar,
Ya Hüsen, ya Hüsen!

4. ANA⁹¹

Yat, mənim xanım anam,
Qoy mən sənə laylay deyim,
Qoy mən sənə laylay deyim.
Lay deyim, laylay deyim.
Ana, sənə laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim.
Dərdimə şərək olan
Bəlkə, bu gün anam gələr.
Yetimin göz yaşı ki,

⁹¹ Söyləyici mərsiyədən ağıya keçərkən avazı dəyişdi.

İnamma k1, tamam olar.
Sən getdin, mən doyuncan
Qoy ağlıyım, laylay deyim,
Qoy ağlıyım, laylay deyim.
Lay deyim, laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim.
Sən məni böyütdühcən,
Çox olubdu əzyətin.
Sən məni böyütdüycən,
Çox olubdu əzyətin.
Bəlkə də gizlin qalıb,
Çox olubdu müsibətin.
İndi bu son günündür,
Budu sənin bu qismətin.
Sən getdin mən doyuncan,
Qoy ağlıyım, laylay deyim,
Qoy ağlıyım, laylay deyim.
Lay deyim, laylay deyim.
Ana, sənə laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim.
Sənnən ötrü, ay ana,
Mən Allaha yalvarmışam.
Sənnən ötrü, ay ana,
Mən Allaha yalvarmışam.
Dərmanın tapılmadı,
Bax od tutub mən yammışam.
Bilsəydin, ana, sənsiz,
Mən nə günnərə qalmışam.
Sən getdin, mən doyuncan
Qoy ağlıyım, laylay deyim,
Qoy ağlıyım, laylay deyim.
Lay deyim, laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim,

Ana, sənə laylay deyim.
Gecəni süphə kimi
Sən mənə layla çalmısan.
Gecəni süphə kimi
Sən mənə layla çalmısan.
Başım ağrıyan zaman
Ürəyində sən yanmısan.
Uf deyəndə, ay ana,
Qurbanı cannan demisən.
Sən getdin, mən doyuncan
Qoy ağlıyım, laylay deyim,
Qoy ağlıyım, laylay deyim.
Lay deyim, laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim.
Axdarır gözüm səni,
Ana, bu gün otağında.
Axdarır gözüm səni
Ana, bu gün otağında.
Boş qalıb neçə gündür
Xəsdə yatdığı otax da.
Axdarır, ana, səni,
Gəlib gedən qonağın da.
Sən getdin, mən doyuncan
Qoy ağlıyım, laylay deyim,
Qoy ağlıyım, laylay deyim.
Lay deyim, laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim,
Bax bu gün, ana, mənim
Gözdən axan göz yaşıma,
Bax bu gün, ana, mənim,
Gözdən axan göz yaşıma.
Güllərin xəzan olub,

Nə bəla gəlib başına?
Mən necə ana olum
İndi bacı-qardaşıma?
Sən getdin, mən doyuncan
Qoy ağlıyım, laylay deyim,
Qoy ağlıyım, laylay deyim.
Lay deyim, laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim.
Yuxuda görsəm səni,
Bil, ürəyim parə olar.
Yuxuda görsəm səni,
Bil, ürəyim parə olar.
Anasız olan günüm
Bundan sonra qarə olar.
Dərdim olarsa, ay ana,
De görüm, mənə kim ana olar?
Sən getdin, mən doyuncan
Qoy ağlıyım, laylay deyim,
Qoy ağlıyım, laylay deyim,
Lay deyim, laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim.
Anası ölən qızdar,
Mən də ürəhdən ağlaram.
Anası ölən qızdar,
Mən də ürəhdən ağlaram.
Qəribəm, bil, anacan,
Ümdimi sənə bağlaram.
Yazdığım nohə ilə
Mən sənə rəhmət dilərəm.
Yat, mənim xanım anam,
Qoy mən sənə laylay deyim,
Qoy mən sənə laylay deyim.

Lay deyim, laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim.

Anası ölən qızdar yaman bədbaxd olallar, ay laylay, ana, laylay. Deyirəm, oğul-qız böyüdən, zəhmət çəkif gejə yatmıyan, beşih başında layla çalan ana, laylay, ana, laylay! Yemiyip yedizdirən, geymiyip geyizdirən! Ay deyirəm, çox işdiyip, az yeyən! Tox öyünənən aj qarınnan, gedən anam, ay laylay, ana, ay laylay, laylay! Deyir:

Mən bir ana isdərəm, ay fələh, vay!
Yana-yana isdərəm, ay fələh, vay!
Sir-sözünü deməyə, ay ellər,
Mən xəlvətxana isdərəm,
Ay laylay, ana laylay, laylay, ana, laylay!
Deyirəm, anasız qızdar, ay laylay,
Anası ölən qızdar, ay laylay, laylay, laylay!
La iləhə İlləllah!

5. QARDAŞ⁹²

Eyləmə səfər sən, Kərbəlaya, qardaş,
Salma bacıvı möhnəti-bəlaya, qardaş!

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

Səndən özgə yox bir nəfərim, pənahım,
Getmə, getsən öc edər səməyə ahım.
Qıl tərəhim ey, mənim ümüdgahım.
Getmə gəl nəvayə, qardaş!

⁹²Mərsiyələrin əksəriyyətində ərəb və fars dillərindən alınma sözlər çox işlədilir. Ancaq müasir dövrdə yaranan mərsiyələrin dilinin sadələşdiyini müşahidə edirik. Söyləyici mətndəki çətin anlaşılan sözlərin mənalarını izah edə bilmədi.

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

Dərd əlinnən qamətim dönüb hilalə,
Çün hilal mahi qəm batıbdı mələlə.
Qoyma həsrət bu məni zəni vüsalə.
Salma hicran təhrini araya, qardaş!

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

Sən gedərsən, neyləsin bu bəxdi qarə,
Mürğü ruhum çıxsa cismimdən kənarə.
Söylə, qardaş, kim qoyar məni məzarə,
Kim oxur qəbrim üsdə ayəni, qardaş?

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

Nə anam vardı, dərdimə müvazib olsun,
Nə bacım var, mənlə bir müsahib olsun.
Kimdi mən təki cami mərd talib olsun,
Müş qılsın, gəlməsin ki, ilayə, qardaş!

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

İndi buldum var Səkinənin anası,
O geyibdi əyninə səfər libası.
Mən yetiməm, qoy çəkim fələh cəfasın,
Həmdəm olsun hər ana balaya, qardaş!

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

Qıl nəzərə gül üzüm dərəngi zərdə,
Salma dərdi hicr ilən dübarə dərdə.
Qoy məni də salsın ey Əli səfərdə,
Sərvi-qəddin başım üsdə sayə, qardaş!

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

Sən gəlincə vermərəm qədərə qazə,
Geyməyəm heç əynimə libası təzə,
Baxmaram nə bülbülə, nə sərvinaza.
Əl götürərəm ruzi şəb duaya, qardaş!

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

İndi ki yalnız məni qoyub gedirsən,
Canımı peykan içrə tuş edirsən.
Sən gəlincə ölsə əgər bacın nə edərsən?
Mayil olma bir belə cəfayə, qardaş!

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

Bu əzayı şahı Kəlbələda esgər,
Ağlasa, laf eyləsə nale Səməndər,
Dəmdədəm Suğra dilincə qıl mükərrər,
Getmə gəlləmmiz liney nəvayə, qardaş!

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

İNƏK ADLARI

Ağca
Ağgöl
Alaöz (Alagöz)
Alaş
Alma
Bozgöl
Ceyran
Cüyür
Darçın
Dövlət (Dövlət)
Xına
Xumar
Qaraş
Qarayöz (Qaragöz)
Qızıl
Maral
Məxmər
Murğuz
Naxır
Naxış
Nərgiz
Pəhliqan
Sarğız (Sarıqız)
Sarıgül
Şaxda
Telli
Yadel

TAPMACALAR

1. Aşdıım palıt,
Bitdi şabalıt.
Ortasınnan bir ox çıxdı,
Nə palıtdı, nə şabalıt.

(qatır)

2. Arava gəlir, irzi yox,
Qaylan yanır, közü yox.
Zirzəmidə işdəmiş,
Ağzı qara, gözü yox.

(zəli)

3. Kəsirəm, uzanır, yonuram,
yoğnuşur.

(quyu)

4. Halalar, ay halalar,
Dağda dooşan balalar.
O nədi ki, əyağınnan sü içər,
Dimdiyinnən balalar.

(çəltik)

5. Bir atım var, mıx yühlü.

(kirpi)

6. Bir şeyim var, g.....nə barma-
ğını soxanda ağzın ayırır yumur.

(qayçı)

7. Quyum qırmızı, buğdam ağ.

(itburnu)

8. Bir quşum var, alaca,
Qaçar çıxar ağaca.
Özünə bir ev tikər,
Nə qapı qoyar, nə baca.

(baramaqurdu)

9. Qızıl kandar ət darta.

(qulağla sırğa)

10. O nədi ki, qoltuğundadı ağı,
Gəlməmişdən xəbər verir
qonağı.

O nədi ki, dilindədi qulağı.

O nədi ki, günüz çölə çıxmıyır.

O nədi ki, heç Allahdan da
qorxmıyır.

O nədi ki, vara, yoxa baxmıyır,
Hökm edəndə sanki paççaıdı.

(sağsağan, ilan, yarasa,
şeytan, uşaq).

11. Əyağı yox, canı yox,

Başın kəsdim, qanı yox.

(xalı)

12. Taxçadan düşdü tap elədi,
Şahsənəm onu hap elədi.

(siçanla pişik)

13. Bir balaca boyu var,

Dam dolusu toyu var.

(çırax)

*Söyləyici tapmacaları atasından
və babasından eşidib – top.*

14. Taf tappaca,
Gül yappaca.
Məməli xatun
Bu boydaca = Dişdəri yox.
(toyuq)

15. Bir atım var, çulluyuram,
çulun salır. Çullameram,
qulun saler.
(sac və yuxa)

16. Soada, ha soada,
Səksən quş bir yuvada.
(nar)

17. Hini-hini, kəhər at
Hini gözəl kəhər at.
Əyağında qıl sijim
Düyünü gözəl kəhər at.
(buxov)

18. Bir atım var, tək dirəhli.
(göbələk)

19. Boz at biyan içində,
Quyruğu qan içində.
Getdim qanın silməyə
Qaldım biyan içində.
(düyü)

20. Bir balaca boyu var,
Dam dolusu toyu var.
(çıraq)

21. Göydən gəlir hənir-hənir,
Yerə düşür halqa dəmir.
Vur başına otur gəmir.
(qoz)

22. Bizdə bir kişi var, iki diş
var.
(maşa)

23. Bizdə bir kişi var, xor-xor
yatışı var.
(pişik)

24. Mən baxıram, o qaçır.
(qulaq)

25. Mən gedirəm, o qalır.
(ayaq izi)

26. Yol qırağında sarı paya.
(böyürtkən)

27. Qapı dalında kilkəli baş.
(süpürgə)

28. – Ay quş, hardan gəlirsən,
– Qanı qaya divinnən.
– Qanın niyə quruyuf?
– Allah belə buyuruf.
(qoyunun quyruğu)

29. O hənki quşdu, qənədi
var, dimdiyi yox?

(yarasa)

30. Hin-hin ici, burnu əyrici.

(noxud)

31. Dambır-dambır su keşdim,
Dambırına batmadım.
Qızıldan köynəh geydim,
Qırığına batmadım.

(buğda)

32. Qara toyux çakqıldar,
Qanatdarı şakqıldar.

(göy)

33. Damda dana böyürər,
Qızdar ona yüyürər.

(toy)

34. Uzun qız uzanar,
Özünə köynəh qazanar.

(qarğıdalı)

35. Yeddi-yeddi sərəcən,
Dört qumacən, iki mərcən.

(qoyun, keçi, it məməsi)

36. Yatanda yumru yatır, ətini
dərmana satır.

(kirpi)

37. Qaradı, qarğa döyül,
qanatdıdı, quş döyül.

(donzanqurdu)

38. Uçur, quş döyül, top
qayrır, usda döyül.

(cücü)

39. Yağış yağar, yer yaş olar,
Çatı qırılar, dörd baş olar.
Dəvədən olan köşəy olar,
Onu tapmıyan eşşəy olar.

(Tapmacanın cavabı
özündədir.)

40. İki haça,
İki haçanın üsdə bir küpə,
Küpənin üsdə bir meşə,
Meşəni də çakqal eşə.

(bədən, baş, saç, bit)

41. Çil toyux, çiləmə toyux,
Başın kəsdim qanı yox.

(gəbə)

42. İki çatal, dürt g..una.

(şalvar)

43. Tezdən durdum, anana
dirədim.

(göz)

44. Tezdən durdum, ananı min-
dim.

(sənək)

45. Tezdən durdum, ağ oğlanı
yerə vurdum.

(burun fırtığı)

46. Alçax dağdan (balaca
damnan) qar yağar.

(ələk və un)

47. Yer altda yağlı qamçı.

(ilan)

48. Mən gedirəm, o da gedir.

(kölgə)

49. Əmraslan bəy xəsdədi,
Xəsdə rəvan üsdədi.

Nə yerdədi, nə göydə,
Ərşi-fələy üsdədi.

(Bulud)

50. Bizim bağ meşəlidi,

Gərməşovdan döşəlidi.

Ağamın qırx oğlu var,

Qırxı da bir peşəlidi.

(Quran)

*Quranın qırx cüzbü var.
Deyir, qırx oğlu var, qırxı da
bir peşəlidi. Qırxı da bir
peşədi dana, hamısı Qurandı.*

51. Buxarı, hay, buxarı,

Tüsdü çıxar yuxarı.

Cənnətdən bir oğlan çıxdı

Çiyini yaşıl çuxalı.

(Əzrayıl)

52. Gəlirdim kətdən,

Səs verdi bərtdən.

Ağzı sümühdən,

Sakqalı ətdən.

(xoruz)

53. Yol üsdə qazan qaynar.

(qarışqa)

54. Bizdən sizə diri qoz.

(siçan)

55. Bizdə bir kişi var,

Anamnan işi var.

(cəhrə)

56. Bir şeyim var, suya girən-
də lillənir, sudan çıxanda dillə-
nir.

(buxov)

57. Bir şeyim var, suya girən-
də dağılır, sudan çıxanda yığı-
lır.

(atın quyruğu)

58. İlim-ilim düyməsi,

İlim xatın düyməsi.

Kim onu tapbasa,

Əlli manat cərməsi.

(üzərlik)

59. Dört döyrüş bir quyuya daş atır.
(inəh sağımı)

60. Burdan vurdum baltanı,
Ordan çıxdı qaltanı.
Anam bir oğlan doğdu,
Yerin-göyün soltanı.
(Ay və Gün)

61. Başı oxşuyur badama,
Qaçıf girir adama.
(qaşıq)

62. Sual: Deyir, suyun bu tayında bir canavar var, bir keçi var, bir şələ də ot var. İndi onu gəmiynən təh-təh elə addat ki, nə canavar keçini yeməsin, nə keçi otu yeməsin. Bir yerdə aparma e, təh-təh apar.

Cavab: Mən qavaxca keçini apararam qoyaram o tayda. Sora gəlivi otu apararam qoyaram ora, keçini qaytarıf gətirərəm bəri. Canavarı aparıf qoyuv otun yanında, gəlivi keçini apararam.

63. Sual: On kilo arpanı iki eşşəyə elə böl ki, biri o birsinnən bir kilo artıx yesin.

Cavab: Bir kilonu qoyursan qırağa. Dokquz kilonu yarı bölürsən. Dört yarım, dörd yarım. Təzdən birin gətirif verirsən birinə. Birininki olur dörd yarım, birininki olur beş yarım.

ATALAR SÖZLƏRİ VƏ MƏSƏLLƏR

1. Allah-taala deyir:
– Mənim iki şeyə gülməyim gəlir.
Deyillər:
– Nədi?
Deyir:
– Birinə mən vermirəm, el isdiyir onu varrandıra, əmələ gəlməz. Birinə də mən verirəm, el isdiyir, onun əlinnən ala. Onu da ala bilməz. Onu mən verirəm.
2. Bir ağacın kölgəsində min qoyun yatar.
3. Bir çörəh bir çörəyin söykəyidi.
4. Bir yumurta bir dağ aşırar.
5. Damda dirək, pəyədə kürək.
6. Qazan deer, dibim qızıldı, çömçə deer, bulanıf çıxmışam.
7. Arvad, it, at. (Tərəkmələr arasında onnara qarşı artıx hərəkət olsa, qan düşər).
8. Usdanın bərəkəti çox olar, pulu az olar.

ALQIŞLAR

1. Allah axırını xeyirri eləsin!
2. Allah balanı saxlasın!
3. Allah canını sağ eləsin!
4. Allah insana yaxşı taleh versin, bala!
5. Allah nəvələrimin canın sağ eləsin!
6. Allah nəzərin üsdünnən kəsməsin!
7. Allah ölənnərinə rəhmət eləsin!
8. Allah ömrünü uzun eləsin!
9. Allah saa yaxşı bir qapı aşsın, əgər açılmıyıfsa!
10. Allah sana köməy olsun!
11. Allah səni balaların üsdə salamat eləsin!
12. Allah səni xoşbaxd eləsin, bala!
13. Allah sənin balalarını saxlasın!
14. Allah yerdə qalanın canın sağ eləsin!
15. Baxtəvər olasan!
16. Balalarını firavan böyüdəsən!
17. Böyüh toyuna gələh!
18. Dünyada ürəyin nətəəri isdiyir, qəlbi düz, ürəyi açığ, tə-
miz ürəynən yaşıyasan!
19. Dünyada ürəyində gizdin, qəlbində gizdin sözdərinə nail
olasan!
20. Əlimi üsdünə qoyuram ki, tez ərə gedəsən!
21. Gülər üzənən xeyir işdər görəsən!
22. Həməşə açıq ürəynən, təmiz qəlbənən irəliyə təkən verə-
sən!
23. Həməşə Allah səni dəfdərinin o xeyirxah yerinə yazsın!
Xoşbaxt yazsın!
24. Həməşə getdiyən yerdə xeyir tapasan!
25. Həməşə irəli vurasan!
26. Həməşə işdədiyən işdərdə də xeyrin görəsən!
27. Həməşə qədəmlərin uruzalı olsun!
28. Həmməşə qədəmlərin xoş açılsın!

29. Xoş günnər keçirsin, xoş günnərə çıxsınnar!
30. Xoşbaxt yaşıyasan!
31. Kiçih toyuna gələh!
32. Mənim balam qəşəh qız alsın özü təkin, özünə yaraşan!
33. Nə qədir qol-qanadın var, onnarın canın sağ eləsin!
34. Nəvən yekə qız olsun!
35. Oğullu-qızdı olsun!
36. Saa mən yaxşı, ürəyin isdiyən ər, bir cüt də oğul arzulu-yuram! Amin!
37. Sənin günün ağ olsun!
38. Yarıyasan!
39. Yeddi oğul anası olasan!
40. Yüz irmi dörd min peyğəmbər yeəsi kişi, bala, sizə köməh dursun!
41. Yüz yaşasın!

OYUNLAR

1. TOQQA-TOQQA

Tokqa-tokqa oynuyurdux. Mətə çəkirdih. Bax belə, dayrə. Üş dənə tokqa qoyurdux. Belə də qoyurdux, belə də qoyurdux, belə də. Üş nəfər də girirdih bunun içinə, üş nəfər də qırxda dururdu, hər-rənirdi də. O tokqanı kim çəkif götürsə, başdıyif səni döyürdü. Qılçana-qılçana nə qətərnə bajarır, vururdu. Əyağmızı vururdux onun əyağna çöldən. Olar da əlləriynən vururdu. Elə bilginən ki, bax burda bir tokqadı, burda bir tokqadı, burda bir tokqadı. Bir nəfər bunu gözdüyür kü, sən çəkif apara bilməyəsən. Üş nəfər də çöldədi. Hərə bir tokqanı isdiyir çəhsin, çıxartsın. Əyər hənsi çıxartdı, başdıyır bu üçünü də vurmağa. İndi əyər ki, sən bajarırsan, o tokqanı tutdun, əlində tutdun vuranda. Çəkib içəri salanda olar uduzurdu. Təzədən ollar girirdi içəri, biz çıxırdıx çölə.

2. ÇİLİNGAĞAC

Bunnan qabax balaca belə top olurdu. Bax belə qara toplar. O qara topları ağacnan vırırdıx, belə selbə kimi, vırırdıx e, gedirdi haratan. Yerdə oynuyurdux. Əlnən oynuyurdux. Ağaşnan oynuyurdux. Bizdə iki cürə var. Çilingağacı var, bir də topnan oynaması var. Gedirdih yaxşı ağaşdar qırırdıx, gödəh-gödəh. Belə balaca da ona ayid bir ağaş qırırdıx. Bölüşürdüh. Yəni üçü bir, üçü bir, yenə. Yeddisi ola bilər, səkgizi ola bilər, ikisi ola bilər. Yəni cüt olmalıydı. Yoldaş arasında bölüşürdüh. İşdədirdih. İşdətmə deerdih. Püşk atırdıx qəpihnən. Onda pul esseri (SSRİ-ni nəzərdə tutur – top.) puluydu. Esseri isdiyirsən, ya on qəpih isdiyirsən? Yəni o vaxdı qəpihlərin üsdündə esseri varıydı. Atırdın. Məsələn, mən deerdim esseri isdiyirəm. Atırdıx, on qəpih düşürdüsə, yanı biz keçirih qabağa. Yəni Veysəl məllingil bizi işdədirdi. Torpaxdan balaca mətə qazırdıx. Ağacı çəpinə qoyurdux mətiyə. Qarşı kamanda vırırdı. Qolu nə qədər çəkirsə, vıra bilər. Sora üş dəfə belə vırırdı. Çevirirdi uje əlini

tuturdu belə. Atırdı göyə, vırırdı. Bəlkəm də sizə deyim ki, yüz metr gedirdi. Get gətir. Deməli, üç nəfər atandı, üç nəfər daşıyan. İşdədirdi. O vaxt o qədərə kin, həmin o çilih deerdih də, yanı o balaca ağacı biz o mətiyə atana qədər. O yerdəki çala var e, o çalıya atana qədər. Elə bil burdan atdı deyər bir əlli metr. Yüyürə-yüyürə gedirdih. Əgər onu göydə tuta bilsəydih, uduzdular. Yox, yerə düşsə, həmin əlli metirdən atmalıydıx düz o mətiyə.

3. MƏRƏ-MƏRƏ

Bir oyunumuz da vardı mərə-mərə. Qoznan oynuyurdux. Mərə-mərə deyirdih. Mərə-mərə də nətəəriydi? Əlimizdə olan qozdan bölüşürdüh, dörd dənə, ya altı dənə olurdu həriyə. Əvvəl varıydı deyər cüt oyun, amma indi varıydı tək-tək. Məsələn, burda beş nəfərdisə, hərə özünə oynuyurdu. Mərə-mərə oyunu qozuydu, qozdan atırdıx. Yeri varıydı. Düşürdü. Cüt düşürdüsə, mərəbaşı sən sayılırdın. Mərəbaşı oturuf mərənin başında. Burdan kim atırsa, əgər qoz o çalıya tək düşürdüsə, tək götürülürdü. Cüt düşürdüsə, mərəbaşı həmin cütü deyər dörd dənə düşürdüsə, dördün qoyur, çıxırdı. Uje mərəbaşı o olurdu. Yanı dörd dənəsinnən söhbət getmirdi. Hardasa Vahid varıydı bizdə, qaxı deyirdih. Əlinə yığırdı deyərdim saa qırxın. Qırxın atırdı.

4. DİRƏDÖYMƏ

Sora dirədöymə oyunu varıdı. Ən çox məşur olan oyun oyudu. Görürdün ki, tokqaları açıx qoyullar. Belə cız çəkirdilər. Tokqaları açıx qoyurdular ora. İki dəsədə olurdu. Bölüşürdülər də. Bir dəsədə, məsələn, içəri girirdi o cızığın içinə. Cızıxdan kənara çıxmağ olmazdı. Tokqaları götürürdülər, götürənnən sora vırırdılar. İçərdəkilərin hamısını isdiyirdilər vıralar. Olları da yatırtmağ üçün gərəh cızdan çıxmamax şərtiynən əyağınnan onun əyağına toxuneydin. Belə əyağını atırdın. Çöldəkilərə dəyənnən sora ollar girirdi cızığın içinə, ordakılar çıxırdı qırağa. Bax bına da dirədöymə oyunu deyirdilər.

5. EVCİK-EVCİK

Qızdarnan evcih qururdux. Evdən yağ aparırdıx, düyü aparırdıx, ət aparırdıx. Nə lazımdı, ta evdə nə yeyilirsə, o. Qazan, qav, qaşx götürüf gedirdih tay-tuşdarnan, qızdarnan. Gedirdiy orda öycüh qururdux belə, böyrünnən də guya orda yeməh-zadı qururdux. Orda da yeməyi bişirirdih. Böyüh sırfa götürürdüh, salırdıx yerə, çörəyi doğruyurdux, tökürdüh. Öycüyün qavağında göy çiməndə qəşəh bılağın suyunnan da gedirdih qavı dolduruf gətirif qoyurdux böyrümüzə. Qəşəh yeyirdih, onnan sorasına qayıdıf sudan da içirdih buz təki, onnan sora da duruf dingildiyyif oynayırdıx.

6. GƏLİNCİK

Gəlincəh bəziyirdih. Onda bir qoja arvat vardı. Həmməşə qızdara gəlincəh çiliyirdi, bəzeerdi. Tuman tikerdi, qəşəh sufat qoyurdu, qəşəh dodax qayırdı. Saş qoyurdu, paltar geyindirirdi. Ağ eleerdilər bu düymüyə. Ağı belə eleerdilər, qaş qoyurdular, göz qoordular, ağız qoordular. Bunu da qoordux bir çöpün üsdünə, bağleerdıx. Əyninə də paltar geyindirerdilər, olordu gəlincih. Biz gəlincih oynaderdix. Hərəmizin özünün gəlinciyi olardı. Gederdih yaylaxlarda daşdan öycük qurordux. Orda istikan qayırdıx, çay qaynaderdix, yiməh qayırdıx. Bir-birimizi qonax çağırdıx. Qonşumuzu qonax çağırdıx. Bir qız olmordu. İyirmi-otuz qız olordu. Bir dəfə də oynuyurux yenə. İki yoldaşx dana. Onun anası çileerdi həməşə də o gəlinçəyimizi. Bir pişiyimiz də vardı. Oynoorux dana. Dedim ki, Nərgiz, gəlsənə gəlinçəni mindirəh pişiyə. Görəh haana aparer. Gətdih bunu qəşəh, tumanı-zadı var. Geyindirdih. Oturtdux pişiyə, bağladıx. Pişiyi buraxdıx. Pişiyi buraxanda itdərə hay düşdü. İndi biz qışqırerıx, it yüyürör. İtdər gəlinciyi cırax-cırax elədi. Allah, bu yoldaşım başını yolor, özünü öldürör. Gəlinciyi dağılıb axı.

MƏTNLƏRİN SÖYLƏYİCİLƏRİ

Mifoloji mətnlər, əfsanələr, rəvayətlər və xatirələr

1. *Yerlə göyün aralanması*. Zeynalov Cavanşir, Salakətin kəndi
2. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
3. *Nəhəng insanlar*. Balakışiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
4. *İnsanların müxtəlif dinlərə ayrılması*. Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
5. *Karvanqıran ulduzu*. Zeynalov Cavanşir, Salakətin kəndi
6. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
7. *Ülkər ulduzu*. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
8. *Ayın üzü niyə ləkəlidir?* Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
9. *Fatma ananın hanası*. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
10. *Qaraçuxa*. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
11. Mehreliyeva Göyçək, Tuğ kəndi
12. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi
13. Qarayeva Sona, Axullu kəndi
14. Hüseynova Gülbəs, Axullu kəndi
15. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
16. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
17. Yusifova Tahirə, Kuropatkin kəndi
18. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
19. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
20. Aslanova Şəkil, Axullu kəndi
21. *Qara Çoban*. İmanov Çərkəz, Muğanlı kəndi
22. Balakışiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
23. Sərdarov Rəxşan, Xocavənd kəndi
24. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
25. Cəfərov Məhyəddin, Əmirallar kəndi
26. Tahirov Həsərət, Muğanlı kəndi
27. Hüseynov Əbülfət, Muğanlı kəndi
28. Mustafayev Mamed, Qaradağlı kəndi
29. Mustafayev Mamed, Qaradağlı kəndi
30. *Kaftar*. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi

31. *Əzrayıl*. Balakışiyeva Sevil (Bilqeyis), Muğanlı kəndi
32. Balakışiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
33. *Qılıca*. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
34. *Kaftarkus*. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
35. *Hal*. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
36. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
37. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
38. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
39. Balakışiyeva Sevil (Bilqeyis), Muğanlı kəndi
40. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
41. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
42. *Cin*. Balakışiyeva Sevil (Bilqeyis), Muğanlı kəndi
43. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi
44. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
45. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
46. İbrahimova Paket, Əmirallar kəndi
47. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
48. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
49. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
50. *Ev ilanı*. Balakışiyeva Sevil (Bilqeyis), Muğanlı kəndi
51. Mehrəliyeva Göyçək, Tuğ kəndi
52. *İlanların qızlara vurulması*. Balakışiyeva Sevil (Bilqeyis), Muğanlı kəndi
53. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
54. *Aşiq olmuş ilanlar*. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi
55. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
56. *Yeddi qardaş ilan*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
57. *İsgəndərin dirilik suyu içməyə getməsi*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
58. *Dənizin suyu niyə acıdır?* Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
59. *İnsaf, su, od*. Zeynalov Cavanşir, Salakətin kəndi
60. *Bayquş*. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
61. *Kim gecə qəbiristanlığa gedər?* Balakışiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi

62. *Ehsan*. Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
63. *Əlinin zəhmi*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
64. *İmam Hüseyin və Yezid*. Cəfərov Məhyəddin, Əmirallar kəndi
65. *Seyid Musa*. Yusifov Nəbi, Kuropatkin kəndi
66. Yusifova Tahirə, Kuropatkin kəndi
67. Alışova Təranə, Kuropatkin kəndi
68. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
69. *Ermənilərin seyiddən dilək istəməsi*. Sadıqov İbrahim, Muğanlı kəndi
70. *Əliyin qurban kəsilməyə gəlməsi*. Sadıqov İbrahim, Muğanlı kəndi
71. *Seyid Ağa*. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
72. *Seyid Səccah*. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
73. *Seyid Mirzə*. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
74. *Mir Həşim*. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
75. *Cərciz peyğəmbər*. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
76. *Pir ağacı*. Hüseyinov Namiq, Axullu kəndi
77. *Sırğa ocağı*. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
78. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
79. *Qanlı dərə*. Tahirov Həsərət, Muğanlı kəndi
80. *Soyuq bulaq*. Hüseyinov Məyiş, Axullu kəndi
81. *Ərgünəş dağı*. Hüseyinov Namiq, Axullu kəndi
82. *Məngələnata dağı*. Hüseyinov Namiq, Axullu kəndi
83. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
84. Göyüşov Ramiz, Tuğ kəndi
85. *Qızlar gölü, Seyid gölü*. Hüseyinov Namiq, Axullu kəndi
86. Hüseyinov Məyiş, Axullu kəndi
87. *Osman bulağı*. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
88. *Safolu İstisuyu*. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
89. *Xanlıqlar*. Tahirov Həsərət, Muğanlı kəndi
90. *Cuma bazarı*. Nəsirov Məhərrəm, Muğanlı kəndi
91. *Qaytanlı kitab*. Alıyeva Telli, Qaradağlı kəndi
92. *Bəhrəmli kəndi*. Tahirov Həsərət, Muğanlı kəndi
93. Balakışiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi

94. *Xanlıq, Bəhrəmli, Vərəndəli və Düdükcü kəndləri*. Söyləyici adının qeyd olunmasını istəmədi.
95. *Tuğ kəndi*. Qaraşova Küşvər, Tuğ kəndi
96. *Muğanlı kəndi*. Söyləyici adının qeyd olunmasını istəmədi.
97. Nəsirov Məhərrəm, Muğanlı kəndi
98. *Salakətin kəndi*. Zeynalov Cavanşir, Salakətin kəndi
99. Hüseynov Veysəl, Salakətin kəndi
100. Mamedov Yaşar, Salakətin kəndi
101. *Şeyx Sədi*. İbrahimov İltifat, Xocavənd kəndi
102. *Mir Mehdi Xəzani*. Göyüşov Ramiz, Tuğ kəndi
103. Söyləyici adının qeyd olunmasını istəmədi.
104. *Hacı Baba*. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
105. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
106. Cəfərova Nigar, Tuğ kəndi
107. *Hacı Qasım*. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
108. Mehdiyev İnqilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi
109. Tanrıverdiyev Raquf, Beyləqan şəhəri
110. Mehdiyev İnqilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi
111. Əliyev Vahid (İlqar), Axullu kəndi
112. Əliyev Qasım, Axullu kəndi
113. Əliyev Vahid (İlqar), Axullu kəndi
114. *Molla Məhərrəm*. Tanrıverdiyev Raquf, Beyləqan şəhəri
115. *Məşədi Bayaz*. Əliyev Qasım, Axullu kəndi
116. *Heydər kişi*. Hüseynov Namiq, Axullu kəndi
117. *Sadiq və o taylı pəhləvan*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
118. *Sadiğin öküz oğurluğu*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
119. *Hökmalı kişi*. İmanov Çərkəz, Muğanlı kəndi
120. *Aşıq Əhmədin quzunu dağdan endirməsi*. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
121. *Nəriman bəy*. Həsənova Suqra, Əmirallar kəndi
122. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
123. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
124. *Daşdəmir bəy*. Cəfərov Məhyəddin, Əmirallar kəndi
125. Hüseynov Cavay, Qaradağlı kəndi

126. *İsfəndiyar bəy*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
 127. *Qaçaq Əsədulla*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
 128. *Qaçaq Qardaşxan*. Mehdiyev İnqilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi
 129. Tanrıverdiyev Raquf, Beyləqan şəhəri

Qarabağ müharibəsi xatirələrində

130. *Köçürmə siyasəti*. Tahirov Həsərət, Muğanlı kəndi
 131. Nəsirov Məhərrəm, Muğanlı kəndi
 132. *Daşnak vəhşilikləri*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
 133. İbrahimov İltifat, Xocavənd kəndi
 134. Hüseynov Namiq, Axullu kəndi
 135. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
 136. *Qaradağlı faciəsi*. Nəsirov Məhərrəm, Muğanlı kəndi
 137. Şirinova Göysübəyim, Qaradağlı kəndi

Etnoqrafik mətnlər

138. *El yolu*. Mehdiyev İnqilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi
 139. *Tərəkəmə köçü*. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
 140. *Dağda*. Əliyev Vahid (İlqar), Axullu kəndi
 141. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
 142. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
 143. Əliyeva Ümmü, Tuğ kəndi
 144. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
 145. *At boyda canavarlar*. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
 146. *Tərəkəmə alaçığı*. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
 147. Mehdiyev İnqilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi və Tanrıverdiyev Raquf, Beyləqan şəhəri
 148. *Qoyunçuluq*. Qarayev Adışirin, Axullu kəndi
 149. Mehdiyev İnqilab, Beyləqan rayonu, Daşburun qəsəbəsi
 150. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
 151. Tanrıverdiyev Raquf, Beyləqan şəhəri
 152. *Dölburnu*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi

153. Əliyev Qasım, Axullu kəndi
154. *Bijvər*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
155. *Quzular potraxlayır*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
156. *Gəvəl quzu*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
157. *Təlimək*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
158. *Oğursax qoyun*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
159. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
160. Əliyev Vahid (İlqar), Axullu kəndi
161. *Gər qoyun*. Əliyev Vahid (İlqar), Axullu kəndi
162. *Kəmsiy*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
163. *Qancığabağı*. Şükürov Elçin, Tuğ kəndi
164. *Küz*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
165. *Dəlmə*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
166. *Külfə*. Şükürov Elçin, Tuğ kəndi
167. *Günəbaxan*. Əliyev Vahid (İlqar), Axullu kəndi
168. *Tərəkmə itləri*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
169. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
170. Yusifov Əhməd, Tuğ kəndi
171. Tanrıverdiyev Raquf, Beyləqan şəhəri
172. Mehdiyev İncilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi
173. *Atlar haqqında*. Mehdiyev İncilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi
174. *Dəvələr haqqında*. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
175. Mehdiyev İncilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi
176. *Adamcıl nərlər*. Hüseynov Namiq, Axullu kəndi
177. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
178. *Ceyranlar haqqında*. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi
179. *Qızartma*. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
180. *Qatmalı*. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
181. *Bağır-beyin*. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
182. *Canaçəkmə*. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
183. İbrahimova Paket, Əmirallar kəndi
184. *Şampur*. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
185. *Qovurma*. İbrahimova Paket, Əmirallar kəndi

186. *Buğlama*. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
187. *Yuxa*. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
188. *Təndir kababı*. İbrahimova Paket, Əmirallar kəndi
189. *Fəsəli*. İbrahimova Paket, Əmirallar kəndi
190. *Kömbə*. İbrahimova Paket, Əmirallar kəndi
191. *Motal*. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
192. *Eymə*. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
193. *Tərəkəmə papaqları*. Aslanova Şaiq, Axullu kəndi
194. *Sən öl, sanamaram*. Hüseynov Cavay, Qaradağlı kəndi
195. *Ağaclı kişilər*. Hüseynov Əbülfət, Muğanlı kəndi
196. Hüseynov Cavay, Qaradağlı kəndi
197. *Tərəkəmə oğurluqları*. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
198. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi
199. *Tərəkəmənin andı*. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
200. *Toy adətləri*. Səfərova Göyçək, Kuropatkin kəndi
201. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
202. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
203. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
204. Həsənov Ağamirzə, Əmirallar kəndi
205. Sadıqov İbrahim, Muğanlı kəndi
206. Mamedov Yaşar, Salakətin kəndi
207. *Xıdır Nəbi*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
208. *Novruz adətləri*. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
209. Balakışiyeva Sevil (Bilqeyis), Muğanlı kəndi
210. Cəfərova Nigar, Tuğ kəndi
211. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
212. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
213. *Hadıxlar*. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
214. *Qırx tükü*. Mehdiyeva Qumnaz, Muğanlı kəndi
215. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
216. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
217. *Göbək kəsmə*. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
218. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
219. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi

220. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
221. Aslanova Şəkil, Axullu kəndi
222. *Sünnət*. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
223. *Qırx tökmə*. Həsənova Suqra, Əmirallar kəndi
224. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
225. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
226. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
227. Hüseynova Gülbəs, Axullu kəndi
228. *Diş hədiyyi*. Aslanova Şəkil, Axullu kəndi
229. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
230. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
231. Hüseynova Telli, Salakətin kəndi
232. *Dırnaq kəsmə*. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
233. Aslanova Şəkil, Axullu kəndi
234. *Həmzad*. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
235. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi
236. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
237. Hüseynova Telli, Salakətin kəndi
238. Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
239. *Çiləyə düşmə*. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
240. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
241. *Vurğun vurma*. Balakışiyeva Sevil (Bilqeyis), Muğanlı kəndi
242. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
243. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi
244. *Çətik alma*. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
245. *Tas qurma*. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi
246. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
247. *Verginin verilməsi*. İmanov Çərkəz, Muğanlı kəndi
248. Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
249. *Gülləbatmaz duası*. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
250. *Cadu*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
251. *Yağış yağdırma*. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
252. Yusifov Əhməd, Tuğ kəndi
253. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi

254. *Yağış kəsmə*. Hüseynov Namiq, Axullu kəndi
255. Göyüşov Vahid, Tuğ kəndi
256. Hacıyeva Əcəb, Kuropatkin kəndi
257. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
258. Həsənova Fatimə (Lyüdmila), Qaradağlı kəndi
259. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
260. *Dolu kəsmə*. Məmmədova İradə, Vedibasər mahalı Qarabağlar kəndi
261. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
262. *Duman qovma*. Mamedov Yaşar, Salakətin kəndi
263. *Qodu-qodu*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
264. *Aşura mərasimi*. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
265. Göyüşov Vahid, Tuğ kəndi
266. *İmam ehsanı*. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
267. *Ofsunçular*. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
268. Rüstəmov Əsmət, Muğanlı kəndi
269. Zeynalov Cavanşir, Salakətin kəndi
270. *Bədnəzər*. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
271. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi
272. Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi

Nağıllar

273. *Qurbağa gəlin*. İmanov Çərkəz, Muğanlı kəndi
274. *Padşah oğlu*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
275. *Halal süd əmmiş gəlin*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
276. *Əzrayılın kirvəliyi*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
277. *Əzrayıldan qaçan ər-arvad*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
278. *Əzrayıl və çoban*. Balakışiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
279. *Ölümdən qorxan arvad*. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
280. *Keçəlin nağılı*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
281. *Allahı qonaq çağırən tacir*. İmanov Çərkəz, Muğanlı kəndi
282. *Bir il çoban olan kişi*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
283. *Ofsanata düşən tikə*. İmanov Çərkəz, Muğanlı kəndi
284. *Qəbul olunmuş ehsan*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi

285. *Üç bacı*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
286. *Yazıya pozu yoxdur*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
287. Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
288. *Peyğəmbərin nağılı*. Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
289. *Peyğəmbərlə oğru*. Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
290. *Adamıyeyən qız*. İmanov Çərkəz, Muğanlı kəndi
291. *Ovçu Pirim*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi və İmanov Çərkəz, Muğanlı kəndi
292. *Halallıq*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
293. *Böhtana düşmüş qız*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
294. *Həcc ziyarəti*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
295. *Hatəmin nağılı*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
296. *Nuşirəvan şahla İsgəndər*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
297. *Məlikməhəmməd*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
298. *İmam ehsanı*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
299. *Allaha pənah*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
300. *Get, qovaq ağacından soruş*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
301. *Qonaq qaçıran kişi*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
302. *Şah Abbasın qızı*. Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
303. *Yeddi qardaş devin nağılı*. Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
304. *Şah Abbas və qardaşlığı*. Cəfərov Məhyəddin, Əmirallar kəndi
305. *Bəhlul Danəndə*. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
306. *Şeytan iki dostun arasını vurur*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
307. *Biləndər*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
308. *Tənbəl qız*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
309. *Axmaq kişinin nağılı*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
310. *Molla Nəsrəddin, Bəhlulu-Danəndə, Bağdadi-Xəlifə*. Cəfərov Məhyəddin, Əmirallar kəndi
311. *Yalançı molla*. Hüseynov Namiq, Axullu kəndi
312. *Mollanın kələyi*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
313. *Molla Nəsrəddinin ölməyi*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
314. *Molla və qırx lotubaşı*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
315. *Musa peyğəmbər*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi

316. *Qaraçuxanın nağılı*. Mehdiyev İnkilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi
317. *Tülkü və ilan*. Hüseynov Veysəl, Salakətin kəndi
318. *Tülkü və qarğa*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
319. *Qozun nağılı*. Hüseynova Telli, Salakətin kəndi
320. *Əsli ho*. İbrahimov İltifat, Xocavənd kəndi
321. *Hər yerdə bir ev tik*. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
322. *Altı ayda bir qarış, bir ayda altı qarış*. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
323. *Sünbüllərin söhbəti*. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
324. *Yalanlama*. Hüseynov Veysəl, Salakətin kəndi

Lətifələr

325. *Örkənin altındadı*. Hüseynov Veysəl, Salakətin kəndi
326. *Mollanın evə qayıtməsi*. Mamedov Rövşən, Salakətin kəndi
327. *İynəni saplayanda ucunu düymə*. Məmmədova İradə, Vədi-basar mahalı Qarabağlar kəndi
328. *Doğa bilir, ölə bilmir?* Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
329. *Ala dana*. Mamedov Rövşən, Salakətin kəndi
330. *İçində getməyin*. Mamedov Rövşən, Salakətin kəndi
331. *Dünya qarış-quruşdu*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
332. *Mindiyimi sanamamışam*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
333. Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
334. *Sən hələ burada gülürsən*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
335. *İnanma*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
336. *Biz Allaha borclu olunca...* Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
337. *Deyəsən, işin düzəlir*. Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
338. *Molla Nəsrəddin və qırx lotu*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
339. *Cavanlıqda da bir zibil deyildin*. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
340. *Papağını da özüylə aparəsın*. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
341. *Dur, qapını ört*. Cəfərov Məhyəddin, Əmirallar kəndi
342. *Yalançı molla*. İmanov Çərkəz, Muğanlı kəndi
343. *Molla və kasıb oğlan*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
344. *Bəhlulun məsləhəti*. Əliyev Mədət, Tuğ kəndi

345. *Arxaya bir şey at.* Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
346. *İtmiş eşşək.* Cəfərov Məhyəddin, Əmirallar kəndi
347. *Ağzı belə yer deyil?* Balakışiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
348. *Cinə dönmüş eşşək.* Balakışiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
349. *Abdal Qasımın gəbəni aparması.* Balakışiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
350. *Kurtka da mənimdi.* Rəhmanov Taleh, Əmirallar kəndi
351. *Mən kora heyvan satmıram.* Tanrıverdiyev Raquf, Beyləqan şəhəri
352. *Çist, üstündən lap bir də çist.* Mehdiyev İnqilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi
353. *Başındakı papağa bax...* Tanrıverdiyev Raquf, Beyləqan şəhəri
354. *Kirkirə.* İbrahimov İltifat, Xocavənd kəndi
355. *Geyişmə dərmanı.* İbrahimov İltifat, Xocavənd kəndi
356. *Ölən sizdən olsun...* Məmmədova Afərim, Xocavənd kəndi
357. Babayev Sahib, Xocavənd kəndi
358. Rüstəmov Əsmət, Muğanlı kəndi
359. *Elə sən də ölsəydin lap yaxşı olardı.* Balakışiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
360. *Öz malın kimi ye.* Balakışiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
361. *Bizim onda nişanımız var.* Tahirov Həsərət, Muğanlı kəndi
362. *Teymurləng və dəllək.* Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
363. *Mən hələ qarğamamışam.* Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
364. *At suyu görür, su da atı.* Rüstəmov Əsmət, Muğanlı kəndi
365. *Arada tullanmaq da lazımdır.* Balakışiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
366. *Mən ər gördüm?* Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
367. *Almağa öyrənib.* Balakışiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
368. *Bir manat ver, birini də deyim.* Balakışiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
369. *Kəsib sonra sayırlar.* Balakışiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
370. *Həşdatdandı.* Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
371. *Minmişdim ki, düşəm?* Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
372. *Piyan oldum.* Mamedov Rövşən, Salakətin kəndi

Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar

- 1-33. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
- 34-69. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
70. Hacıyeva Əcəb, Kuropatkin kəndi
- 71-109. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
- 110-113. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
- 114-115. Əliyeva Xanım, Axullu kəndi
- 116-117. Məmmədova Afərim, Xocavənd kəndi
- 118-120. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
- 121-129. Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
- 130-131. Əliyeva Ümmü, Tuğ kəndi
- 132-137. Həsənova Suqra, Əmirallar kəndi
- 138-145. Balakışiyeva Sevil (Bilqeyis), Muğanlı kəndi
146. Həsənova Diləzər, Muğanlı kəndi
147. Hüsefov Namiq, Axullu kəndi
- 148-149. Əhmədova Zəhra, Kuropatkin kəndi
- 150-153. Səfərova Göyçək, Kuropatkin kəndi
- 154-162. Mehrəliyeva Göyçək, Tuğ kəndi
- 163-169. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
170. Aslanova Şəkil, Axullu kəndi
- 171-184. Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
185. Əliyeva Xanım, Axullu kəndi
- 186-187. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
188. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
189. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
190. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi

Laylalar və nazlamalar

- 1-3. Əliyeva Ümmü, Tuğ kəndi
4. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
- 5-6. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
7. İbrahimova Paket, Əmirallar kəndi
8. Əhmədova Zəhra, Kuropatkin kəndi
9. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi

10. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
- 11-12. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
13. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi
14. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi

Nəhrə, sağın nəğmələri

1. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
2. Hacıyeva Əcəb, Kuropatkin kəndi
3. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
4. İbrahimova Paket, Əmirallar kəndi
5. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
6. Hacıyeva Əcəb, Kuropatkin kəndi
7. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
8. Əliyeva Xanım, Axullu kəndi
9. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi

Sayaçı sözləri

- 1-2. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
3. Əhmədova Zəhra, Kuropatkin kəndi

Sanamalar

1. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
2. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
3. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
4. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
5. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
6. Hüseynov Namiq, Axullu kəndi

Şeirlər

1. *Siçanla pişiyin dəyişməsi.* Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
2. *Koroğlunun sərt qalası.* Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
3. *Gedən gəlmədi.* Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
4. *Kaş vətəni bir də, Allah, görədim.* Hüseynov Namiq, Axullu kəndi

Mahnılar

1. *Aman, nənə.* Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
2. *Furqonçuyam, atım qara.* Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
3. *Dəllək qızı.* Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
4. *Gözəl oğlan, ver yaylığı.* Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi

Mərsiyələr

1. *Sübhənullah deyə-deyə.* Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
2. *Bilin, mənəm.* Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
3. *Ya Hüseyin.* Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
4. *Ana.* Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
5. *Qardaş.* Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi

Tapmacalar

- 1-13. Rüstəmovə Əsmət, Muğanlı kəndi
- 14-17. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
- 18-19. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
- 20-21. Mamedov Yaşar, Salakətin kəndi
- 22-23. Mamedov Rövşən, Salakətin kəndi
- 24-27. Hüseyinov Veysəl, Salakətin kəndi
- 28-30. Zeynalov Cavanşir, Salakətin kəndi
- 31-35. Cəfərov Məhyəddin, Əmirallar kəndi
- 36-38. İmanov Çərkəz, Muğanlı kəndi
- 39-40. Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
- 41-45. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
- 46-48. Yusifova Tahirə, Kuropatkin kəndi
- 49-62. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
63. Quliyev Fəmlət, Qaradağlı kəndi

Atalar sözü və məsəllər

1. Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
2. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi
- 3-4. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
5. Hüseyinov Məyiş, Axullu kəndi

6. Əhmədova Zəhra, Kuropatkin kəndi
7. Şükürov Elçin, Tuğ kəndi
8. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi

Alqışlar

1. Əliyeva Xanım, Axullu kəndi
2. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
3. Rüstəмова Əsmət, Muğanlı kəndi
4. Əliyeva Xanım, Axullu kəndi
- 5-6. Rüstəмова Əsmət, Muğanlı kəndi
7. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
8. Rüstəмова Əsmət, Muğanlı kəndi
9. Əliyeva Xanım, Axullu kəndi
10. Rüstəмова Əsmət, Muğanlı kəndi
11. Hüseynova Gülbəs, Axullu kəndi
12. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
13. Hüseynova Gülbəs, Axullu kəndi
14. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
15. Hüseynova Telli, Salakətin kəndi
16. Hüseynova Gülbəs, Axullu kəndi
17. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
- 18-19. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
20. Hüseynova Telli, Salakətin kəndi
- 21-28. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
29. Mehrəliyeva Göyçək, Tuğ kəndi
30. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
31. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
32. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
33. Əliyeva Ümmü, Tuğ kəndi
34. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
35. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
36. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
37. İmanov Çərkəz, Muğanlı kəndi
38. Əliyeva Xanım, Axullu kəndi

39. Hüseynova Telli, Salakətin kəndi
40. Hacıyeva Əcəb, Kuropatkin kəndi
41. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi

Oyunlar

1. *Toqqa-toqqa*. Mamedov Yaşar, Salakətin kəndi
2. *Çilingağac*. Mamedov Yaşar, Salakətin kəndi
3. *Mərə-mərə*. Mamedov Rövşən, Salakətin kəndi
4. *Dirədöymə*. Tahirov Həsərət, Muğanlı kəndi
5. *Evcik-evcik*. Hacıyeva Əcəb, Kuropatkin kəndi
6. *Gəlincik*. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi

SÖYLƏYİCİLƏR HAQQINDA ÜMUMİ MƏLUMAT

1. Alışova Təranə Əliabbas qızı, Kuropatkin kəndi, 1963-cü il, Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətn: 67

2. Alıyeva Telli Mehralı qızı, Qaradağlı kəndi, 1959-cu il, tarix müəllimi. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətn: 91

3. Aslanov Şaiq Aslan oğlu, Axullu kəndi, 1971-ci il, Xocavənd Rayon İcra Hakiminin köməkçisi. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 36, 117-118, 150, 152, 154-158, 162, 164-165, 168, 169, 371

4. Aslanova Şəkil Səlim qızı, Axullu kəndi, 1937-ci il, Alməmmədli tirəsindəndir. 5 sinif oxuyub. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 20, 221, 228, 233. Bayatılar, ağular, vəsfi-hallar: 170

5. Babayev Sahib Vəli oğlu, Xocavənd kəndi, 1952-ci il, rus dili müəllimi. Hazırda Ağcabədi rayonunda tikilən 556 ailəlik hündürmərətəbəli yaşayış massivində məskunlaşıb. Söylədiyi mətn: 357

6. Balakışiyev Ramiz (Paşa) Xanəli oğlu, Əmirallar kəndi, 1952-ci il, Bəhrəmli tayfasındandır, Xocavənd rayon "Mədəniyyət və turizm şöbəsi"nin müdiri. Hazırda Beyləqan şəhərində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 3, 22, 32, 61, 93, 278, 347-349, 359-360, 365, 367-369

7. Balakışiyeva Sevil (Bilqeyis) Əliqulu qızı, Bəhrəmli kəndi, 1947-ci il, Əfşar tayfasındandır, 7 sinif oxuyub. Kəndlər birləşdiriləndə ailəsi Muğanlı kəndinə köçüb. Hazırda Yeni Xocavənd

qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 31, 39, 42, 50, 52, 209, 241. Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 138-145

8. Cəfərov Məhiyəddin Xanqulam oğlu, Əmirallar kəndi, 1938-ci il, orta təhsilli, təqaüdcü. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 25, 64, 124, 304, 310, 341, 346. Tapmacalar: 31-35

9. Cəfərova Nigar Əli qızı, Tuğ kəndi, 1939-cu il, mamaça. Hazırda Yeni Tuğ qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 106, 210

10. Əhmədova Zəhra Bəşir qızı, Füzuli rayonu Zirağardı kəndi, 1941-ci il, 4 sinif oxuyub, təqaüdcü. 1970-ci ildə Xocavənd rayonunun Kuropatkin kəndinə köçüb. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 148-149. Laylalar, nazlamalar: 8. Sayaçı sözləri: 3. Atalar sözləri və məsəllər: 6

11. Əliyev Qasım Qulam oğlu, İmişli rayonu Budaqlı kəndi, 1930-cu il, Budaxlı tayfasının Hajallar tirəsindəndir, təqaüdcü. Xocavənd rayonunun Axullu kəndinə köçüb. Hazırda Beyləqan rayonu, Sarısu qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 112, 115, 153

12. Əliyev Mədət Bəyiş oğlu, Tuğ kəndi, 1932-ci il, Unusdu nəslindəndir, tərəkəmədir, 5 sinif oxuyub, təqaüdcü. Hazırda Yeni Tuğ qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 302-303, 328, 333, 336-337, 344, 370. Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 121-129. Şeirlər: 2-3. Tapmacalar: 39-40. Atalar sözü və məsəllər: 1

13. Əliyev Vahid (İlqar) Qasım oğlu, Axullu kəndi, 1964-cü il, Budaxlı tayfasının Hajallar tirəsindəndir, polis işləyib. Hazırda

Beyləqan rayonu, Sarısu qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 111, 113, 140, 160-161, 167

14. Əliyeva Xanım Köçəri qızı, Axullu kəndi, 1941-ci il, Kəbirli tayfasındandır, 1 sinif oxuyub, təqaüdcü. Hazırda Beyləqan rayonu, Sarısu qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 114-115, 185. Nehrə, sağın nəğmələri: 8. Alqışlar: 1, 4, 9, 38

15. Əliyeva Paket Düşəri qızı, Ağdam rayonu Mərzili kəndi, 1928-ci il, məktəbə getməyib, təqaüdcü. 15 yaşında Xocavənd rayonunun Vərəndəli kəndinə gəlin gəlib. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 49, 114, 146, 186-187, 199, 213, 232, 234, 239, 321. Laylalar və nazlamalar: 4. Mahnılar: 1-3. Tapmacalar: 41-45. Alqışlar: 12, 18-19, 21-28, 30, 36

16. Əliyeva Ümmü Məhəmməd qızı, Tuğ kəndi, 1932-ci il, tərəkəmdir, məktəbə getməyib, təqaüdcü. Ailəsi 1918-ci ildə Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalından deportasiya olunub. Hazırda Yeni Tuğ qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 143. Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 130-131. Laylalar və nazlamalar: 1-3. Alqışlar: 33

17. Göyüşov Ramiz Sərdar oğlu, Tuğ kəndi, 1957-ci il, Papaxçallar (Papaqçı Alılar) tirəsindəndir, Sumqayıt Politexnik Texnikumunu bitirib. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 84, 102

18. Göyüşov Vahid Barat oğlu, Tuğ kəndi, 1951-ci il, bir tərəfi Budaqlı, bir tərəfi Talıbxanlı tirəsindəndir, biologiya müəllimi. Hazırda Yeni Tuğ qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 255, 265

19. Göyüşova Həyat Xanlar qızı, Tuğ kəndi, 1927-ci il, Talıbxanlı tirəsindədir, 5 sinif oxuyub, təqaüdcü. Hazırda Yeni Tuğ qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 12, 43, 54, 178, 198, 235, 243, 245, 271. Laylalar və nazlamalar: 13. Atalar sözləri və məsəllər: 2. Oyunlar: 6

20. Hacıyeva Əcəb Məhərrəm qızı, Ağdam rayonu Mərzili kəndi, 1924-cü il, Qazdılar tirəsindədir, 7 sinif oxuyub. 1937-ci ildə ailəsi Xocavənd rayonunun Kuropatkin kəndinə köçüb. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 256. Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 70. Nəhrə və sağın nəğmələri: 2, 6. Alqışlar: 40. Oyunlar: 5

21. Həsənov Ağamirzə Səlim oğlu, Əmirallar kəndi, 1932-ci il, Eyvazlılar tirəsindədir, məktəbə getməyib, təqaüdcü. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətn: 204

22. Həsənova Diləzər Əsəd qızı, Muğanlı kəndi, 1935-ci il, Pəsəndallar tirəsindədir, ibtidai sinif müəllimi. Hazırda Bakı şəhəri, Yasamal rayonunda məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 146

23. Həsənova Fatimə (Lyudmila) Məhəmməd qızı, Qaradağlı kəndi, 1958-ci il, riyaziyyat müəllimi. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətn: 258

24. Həsənova Suqra Baxış qızı, Bəhrəmli kəndi, 1944-cü il, 8 sinif oxuyub. Kəndlər birləşdiriləndə ailəsi Əmirallar kəndinə köçüb. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 121, 223. Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 132-137

25. Hüseynov Əbülfət Mövsüm oğlu, 1966-cı il, Muğanlı kəndi, orta təhsillidir. Hazırda Xocavənd rayonu Nərgiztəpə ərazisində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 27, 195

26. Hüseynov Cavay Həmid oğlu, Qaradağlı kəndi, 1958-ci il, ali təhsilli, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyəti başçısının Qaradağlı kənd inzibati ərazi dairəsi üzrə nümayəndəsi. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 125, 194, 196

27. Hüseynova Gülsarə Hüseyn qızı, 1929-cu il, Muğanlı kəndi, Ovşar tayfasındandır, 6 sinif oxuyub. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 2, 6, 8, 9, 40, 41, 48, 279, 305, 322, 323, 363. Sanamalar: 5

28. Hüseynov Məyiş Sevdik oğlu, Axullu kəndi, 1928-ci il, Alməmmədli tirəsindəndir, tərəkəmədir, 5 sinif oxuyub. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 44, 56, 80, 86, 132, 207, 313-315, 318, 332, 334, 345. Sanamalar: 1. Atalar sözü və məsəllər: 5, 8

29. Hüseynov Namiq Məyiş oğlu, Axullu kəndi, 1962-ci il, Alməmmədli tirəsindəndir, tərəkəmədir, Əhməd Cavad adına Mədəni-Maarif Texnikumunun klub işləri üzrə aktyor-rejissorluq fakültəsini bitirib. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 76, 81, 82, 85, 116, 134, 176, 254, 311. Sanamalar: 6. Şeirlər: 4

30. Hüseynov Veysəl Fərrux oğlu, Salakətin kəndi, 1941-ci il, fizika-riyaziyyat müəllimi. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 99, 317, 324-325. Tapmacalar: 24-27

31. Hüseynova Gülbəs Köçəri qızı, Axullu kəndi, 1942-ci il, Kəbirli tayfasındandır, tərəkəmədir, 1 sinif oxuyub, təqaüdçü. Hazırda Xocavənd məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 14, 227. Alqışlar: 11, 13, 16

32. Hüseynova Telli Məhəmməd qızı, Salakətin kəndi, 1937-ci il, 3 sinif oxuyub, təqaüdçü. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 231, 237, 319. Alqışlar: 15, 20, 39

33. İbrahimov İltifat Köçəri oğlu, Xocavənd kəndi, 1958-ci il, İbrahimli tirəsindəndir, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyəti Başçısının Xocavənd kənd inzibati ərazi dairəsi üzrə nümayəndəsi. Hazırda Ağcabədi rayonunda tikilən 556 ailəlik hündürmərtəbəli yaşayış massivində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 101, 133, 320, 354-355

34. İbrahimova Paket Surxay qızı, Bəhrəmli kəndi, 1938-ci il, Kənd Təsərrüfatı Texnikumunu bitirib. Kəndlər birləşdirildikdə ailəsi Əmrallar kəndinə köçüb. Hazırda Yeni Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 46, 183, 185, 188-190. Layllar: 7. Nehrə, sağın nəğmələri: 4

35. İmanov Çerkəz Ağəli oğlu, Muğanlı kəndi, 1941-ci il, orta təhsilli, Pəsəndallar tirəsindəndir, tərəkəmə olub. Əsli Ağdam rayonunun Mərzili kəndindəndir. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 21, 119, 247, 273, 281, 283, 290-291, 242. Tapmacalar: 36-38. Alqışlar: 37

36. Qaraşova Küşvər Bəylər qızı, Tuğ kəndi, 1939-cu il, Talıbxanlı tirəsindəndir, həkim. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətn: 95

37. Qarayev Adışirin Zilfi oğlu, Axullu kəndi, 1940-cı il, 7 sinif oxuyub, çoban işləyib. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətn: 148

38. Qarayeva Sona Məyiş qızı, Axullu kəndi, 1951-ci il, Alməmmədli tirəsindəndir, orta təhsilli, evdar qadın. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətn: 13

39. Quliyev Famlət Şirin oğlu, Qaradağlı kəndi, 1938-ci il, Əfşar tayfasındandır, riyaziyyat müəllimi. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətn: Tapmacalar: 63

40. Quliyev Qaytaran Qədim oğlu, Ağdam rayonu Mərzili kəndi, 1937-ci il, Meytərri tirəsindəndir, 5 sinif oxuyub. Uşaq ikən ailəsi Xocavənd rayonunun Kuropatkin kəndinə köçüb. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 24, 47, 63, 250, 274-277, 280, 282, 284-286, 291-294, 299-301, 306-309, 338. Alqışlar: 2, 7, 14, 17, 31, 34

41. Quliyeva Sürəyya Kərəm qızı, Beyləqan rayonu, 1952-ci il, orta təhsilli, tərəkəmədir. 1956-cı ildə ailəsi Xocavənd rayonunun Kuropatkin kəndinə köçüb. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 53, 55, 60, 73, 218, 224, 240, 242, 249, 259, 261. Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 163-169. Laylalar və nazlamalar: 10

42. Qurbanova Nadya Həsən qızı, Tuğ kəndi, 1934-cü il, tərəkəmədir, məktəbə getməyib. Hazırda Yeni Tuğ qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 38, 78, 88, 120, 141-142, 174, 180-182, 184, 191-192, 202. Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 71-109. Laylalar: 5-6. Sanamalar: 3

43. Mamedov Rövşən Yaşar oğlu, Salakətin kəndi, 1977-ci il, mühasib. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 326, 329-330, 372. Tapmacalar: 22-23. Oyunlar: 3

44. Mamedov Yaşar İbad oğlu, Salakətin kəndi, 1937-ci il, 6 sinif oxuyub, təqaüdçü. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 100, 206, 262. Tapmacalar: 20-21. Oyunlar: 1-2

45. Mehdiyev Həsən Baloğlan oğlu, Muğanlı kəndi, 1933-cü il, 3 sinif oxuyub, təqaüdçü. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 18, 57-58, 126-127, 263, 295-298, 312, 331, 335, 343, 362, 366. Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 118-120, 190. Tapmacalar: 49-62

46. Mehdiyev İncilab Salman oğlu, İmişli rayonu Budaqlı kəndi, 1940-cı il, Budaqlı tirəsindəndir, Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi. Beyləqan rayonu, Daşburun qəsəbəsində yaşayır. Söylədiyi mətnlər: 108, 110, 128, 138, 147, 149, 172-173, 175, 316, 352

47. Mehdiyeva Qumnaz Mürşüd qızı, Muğanlı kəndi, 1937-ci il, 6 sinif oxuyub. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətn: 214

48. Mehraliyeva Göyçək Almurad qızı, Tuğ kəndi, 1934-cü il, məktəbə getməyib, tərəkəmə olub. Hazırda Yeni Tuğ qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 11, 51. Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 154-162. Alqışlar: 29

49. Məmmədova Afərim Hüseyn qızı, Xocavənd kəndi, 1938-ci il, ibtidai sinif müəllimi. Hazırda Ağcabədi rayonunda tikilən 556 ailəlik hündürmərtəbəli yaşayış massivində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 356. Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 116-117

50. Məmmədova İradə Nəbi qızı, Vedibasar mahalı Qarabağlar kəndi, 1961-ci il, evdar. 2001-ci ildə Xocavənd qəsəbəsinə gəlin gəlib. Söylədiyi mətnlər: 260, 327

51. Mustafayev Mamed Həsərət oğlu, 1965-ci il, Qaradağlı kəndi, orta təhsilli, mexanizator. Hazırda Yeni Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 28-29

52. Mustafayeva Rasta Şavağat qızı, Axullu kəndi, 1921-ci il, bir tərəfi Tanrıqulular, bir tərəfi Budaxlı tirəsindədir, məktəbə getməyib. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 7, 15, 37, 68, 72, 75, 87, 107, 177, 215, 217, 236, 257, 266, 267, 270. Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 1-33. Nehrə, sağın nəğmələri: 1, 5. Tapmacalar: 14-17

53. Nəcəfova Zöhrə Əşrəf qızı, İmişli rayonu, 1930-cu il, Talıbxanlı tirəsindəndir. 17 yaşında Xocavənd rayonunun Tuğ kəndinə gəlin gəlib. Hazırda Yeni Tuğ qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 16, 33, 34, 45, 71, 74, 104-105, 139, 179, 203, 208, 219, 244, 110-113. Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 188. Laylalar və nazlamalar: 11-13. Nehrə, sağın nəğmələri: 3, 7. Alqışlar: 32, 35, 41

54. Nəsirov Məhərrəm Heydər oğlu, Muğanlı kəndi, 1934-cü il, Nəcəfli tirəsindəndir, tarix müəllimidir. Hazırda Yeni Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 90, 97, 131, 136

55. Rəhmanov Taleh Əjdər oğlu, 1986-cı il, Əmirallar kəndi, orta təhsilli, musiqi müəllimidir. Hazırda Yeni Xocavənd məskunlaşıb. Söylədiyi mətn: 350

56. Rüstəмова Əsmət İbrahim qızı, Bəhrəmli kəndi, 1930-cu il, bir tərəfi Bəhrəmli, bir tərəfi Alnazarlı tirəsindəndir, Ağdam Pedaqoji Məktəbində oxuyub. Kəndlər birləşdiriləndə ailəsi Muğanlı kəndinə köçüb. Hazırda Yeni Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 19, 122-123, 201, 211, 216, 225, 229, 246, 251, 268, 339, 340, 358, 364. Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 34-69, 186-187, 189. Laylalar və nazlamalar: 9, 14. Nehrə, sağın nəğmələri: 9. Səyaçı sözləri: 1-2. Sanamalar: 2, 4. Şeirlər: 1. Mahnılar: 4. Tapmacalar: 1-13. Alqışlar: 3, 5-6, 8, 10

57. Sadıqov İbrahim Seyid Rza oğlu, Muğanlı kəndi, 1940-cı il, Tibb texnikumunu qurtarıb, təqaüdçü. Hazırda Bakı şəhərində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 69-70, 205

58. Səfərova Göyçək Qədim qızı, 1933-cü ildə Ağdam rayonu Mərzili kəndi, 1933-cü il, 9 sinif oxuyub. Xocavənd rayonu, Kurapatkin kəndinə köçüb. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 200. Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 150-153

59. Sərdarov Rəxşan Həbil oğlu, Xocavənd kəndi, 1939-cu il, 8 sinif oxuyub, təqaüdçü. Hazırda Ağcabədi rayonunda tikilən 556 ailəlik hündürmərtəbəli yaşayış massivində məskunlaşıb. Söylədiyi mətn: 23

60. Sultanova Mirvari Atlıxan qızı, Xocavənd kəndi, 1948-ci il, orta təhsilli, ovşar tayfasındandır. Hazırda Bakı şəhəri, Sabunçu qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 4, 62, 238, 248, 272, 287-289. Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 171-184. Mərsiyələr: 1-5

61. Şirinova Göysübəyim Hübət qızı, Qaradağlı kəndi, 1937-ci il, Mirzəxanlı tirəsindəndir, Kənd Təsərrüfatı Texnikumunu bitirib. Hazırda Yeni Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətn: 137

62. Şükürov Elçin Teymur oğlu, Tuğ kəndi, 1972-ci il, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyətinin "Hüquq şöbəsi"ndə məsləhətçi. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 163, 166. Atalar sözü və məsəllər: 7

63. Tahirov Həsərət İbrahim oğlu, Muğanlı kəndi, 1935-ci il, Bəhrəmli tirəsindəndir, tərəkəmə olub, coğrafiya müəllimi. Hazırda Bakı şəhəri, Yasamal rayonunda məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 26, 79, 89, 92, 130, 361. Oyunlar: 4

64. Tanrıverdiyev Raquf Tanrıverdi oğlu, İmişli rayonu, Əliqulular kəndi, 1957-ci il, Budaqlı tirəsindəndir, zootexnik. Hazırda Beyləqan şəhərində yaşayır. Söylədiyi mətnlər: 109, 114, 129, 147, 151, 171, 351, 353

65. Tanrıverdiyeva Zemfira Tanrıverdi qızı, İmişli rayonu, Əliqulular kəndi, 1949-cu il, Budaxlı tirəsindəndir, məktəbə getməyib. 1966-cı ildə Xocavənd rayonunun Tuğ kəndinə gəlin gəlib. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 10, 30, 35, 77, 83, 135, 145, 159, 197, 212, 220, 222, 226, 230, 253, 264. Tapmacalar: 18-19. Atalar sözü və məsəllər: 3-4

66. Yusifov Nəbi Seyid Yasin oğlu, Kuropatkin kəndi, 1963-cü il, orta təhsillidir. Hazırda Yeni Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətn: 65

67. Yusubov Əhməd Məhəmməd oğlu, Tuğ kəndi, 1936-cı il, Talıblı tirəsindəndir, mühasib. Ailəsi Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalından deportasiya olunub. Hazırda Yeni Tuğ qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 170, 252

68. Yusufova Tahirə Ələmşah qızı, Kuropatkin kəndi, 1961-ci il, kitabxanaçı. Hazırda Yeni Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 17, 66. Tapmacalar: 46-48

69. Zeynalov Cavanşir Xasay oğlu, Salakətin kəndi, 1938-ci il, Zeynallı tirəsindəndir, orta təhsilli. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşıb. Söylədiyi mətnlər: 1, 5, 59, 98, 269. Tapmacalar: 28-30

BAŞLIQLAR

TƏRTİBÇİDƏN	3
MİFOLOJİ MƏTN, ƏFSANƏ, RƏVAYƏT VƏ XATİRƏLƏR	
Yerlə göyün aralanması	14
Nəhəng insanlar	15
İnsanların müxtəlif dinlərə ayrılması.....	15
Karvanqıran ulduzu	16
Ülkər ulduzu	17
Ayın üzü niyə ləkəlidir?	17
Fatma ananın hanası	17
Qaraçuxa.....	17
Qara Çoban.....	21
Kaftar	24
Əzrayıl	25
Qılıca	25
Kaftarkus	26
Hal	26
Cin	34
Ev ilanı.....	37
İlanların qızlara vurulması.....	39
Aşiq olmuş ilanlar.....	40
Yeddi qardaş ilan	41
İsgəndərin dirilik suyu içməyə getməsi	41
Dənizin suyu niyə acıdır?	43
İnsaf, su, od.....	43
Bayquş	44
Kim gecə qəbiristanlığa gedər?	45
Ehsan	45
Dini şəxsiyyətlər, pirlər və ocaqlar haqqında	
Əlinin zəhmi	46
İmam Hüseyn və Yezid	47
Seyid Musa	48

Ermənilərin seyiddən dilək istəməsi.....	52
Əliyin qurban kəsilməyə gəlməsi	54
Seyid Ağa	54
Seyid Səccah.....	54
Seyid Mirzə.....	55
Mir Həşim.....	55
Cərciz peyğəmbər	56
Pir ağacı	57
Sırğa ocağı	57
Yer adları ilə bağlı xatirələr	
Qanlı dərə	58
Soyuq bulaq	58
Ərgünəş dağı.....	59
Məngələnata dağı.....	59
Qızlar gölü, seyid gölü	60
Osman bulağı.....	61
Safolu istisuyu	61
Xanlıqlar	62
Cuma bazarı.....	62
Qaytanlı kitab	63
Bəhrəmli kəndi	64
Xanlıq, Bəhrəmli, Vərəndəli və Düdükçü kəndləri	66
Tuğ kəndi	67
Muğanlı kəndi.....	68
Salakətin kəndi	70
Tarixi şəxsiyyətlər, qaçaqlar, tanınmış insanlar	
və pəhləvanlar haqqında rəvayətlər	
Şeyx Sədi	72
Mir Mehdi Xəzani	73
Hacı baba	74
Hacı Qasım	77
Molla Məhərrəm	83
Məşədi Bayaz	84
Heydər kişi.....	85

Sadıq və o taylı pəhləvan.....	86
Sadığın öküz oğurluğu.....	87
Hökmalı kişi	87
Aşiq Əhmədin quzunu dağdan endirməsi.....	88
Nəriman bəy	89
Daşdəmir bəy	92
İsfəndiyar bəy	93
Qaçaq Əsədulla.....	94
Qaçaq Qardaşxan.....	96
QARABAĞ MÜHARİBƏSİ XATİRƏLƏRDƏ	
Köçürmə siyasəti	97
Daşnak vəhşilikləri	98
Qaradağlı faciəsi	102
ETNOQRAFİK MƏTNLƏR	
Tərəkəmə həyatı	
El yolu.....	106
Tərəkəmə köçü	107
Dağda.....	108
At boyda canavarlar.....	111
Tərəkəmə alaçığı.....	111
Qoyunçuluq	116
Dölburnu.....	118
Bijvər	118
Quzular portaxlayır.....	119
Gəvəl quzu	119
Təlimək.....	119
Oğursax qoyun.....	120
Gər qoyun	121
Kəmsiy.....	121
Qancığabağı	121
Tərəkəmə ağılları	
Küz.....	121
Dəlmə.....	122
Külfə	123

Günəbaxan	123
Tərəkəmə itləri.....	123
Atlar haqqında	126
Dəvələr haqqında.....	126
Adamcıl nərlər	128
Ceyranlar haqqında.....	129
Tərəkəmə yeməkləri	
Qızartma	129
Qatmalı	129
Bağır-beyin	129
Canaçəkmə.....	130
Şampur.....	130
Qovurma	131
Buğlama.....	131
Yuxa.....	131
Təndir kababı.....	132
Fəsəli.....	132
Kömbə	132
Motal.....	133
Eymə.....	134
Tərəkəmə papaqları	134
Tərəkəmə xarakteri	
Sən öl, sanamaram.....	134
Ağaclı kişilər.....	135
Tərəkəmə oğurluqları	137
Tərəkəmənin andı	139
Toy adətləri.....	139
Xıdır Nəbi	144
Novruz adətləri	144
Hadıxlar	147
Qırx tükü.....	149
Göbək kəsmə	150
Sünnət	151
Qırx tökmə.....	151

Diş hədiyyi.....	152
Dırnaq kəsmə.....	153
Həmzad.....	154
Çiləyə düşmə.....	157
Vurğun vurma.....	157
Çətik alma.....	158
Tas qurma.....	158
Verginin verilməsi.....	160
Gülləbatmaz duası.....	162
Cadu.....	162
Yağış yağdırma.....	163
Yağış kəsmə.....	164
Dolu kəsmə.....	164
Duman qovma.....	165
Qodu-qodu.....	165
Aşura mərasimi.....	166
İmam ehsanı.....	167
Ofsunçular.....	167
Bədnəzər.....	171
NAĞILLAR	
Qurbağa gəlin.....	173
Padşah oğlu.....	178
Halal süd əmmiş gəlin.....	180
Əzrayılın kirvəliyi.....	182
Əzrayıldan qaçan ər-arvad.....	184
Əzrayıl və çoban.....	185
Ölümdən qorxan arvad.....	187
Keçəlin nağılı.....	188
Allahı qonaq çağıran tacir.....	194
Bir il çoban olan kişi.....	195
Ofsanata düşən tikə.....	197
Qəbul olunmuş ehsan.....	199
Üç bacı.....	200
Yazıya pozu yoxdur.....	202

Peyğəmbərin nağılı	208
Peyğəmbərlə oğru	215
Adamyeyən qız	217
Ovçu Pirim	218
Halallıq	221
Böhtana düşmüş qız	223
Həcc ziyarəti	228
Hatəmin nağılı	229
Nuşirəvan şahla İsgəndər	233
Məlikməhəmməd	235
İmam ehsanı	242
Allaha pənah	244
Get, qovaq ağacından soruş	245
Qonaq qaçıran kişi	247
Şah Abbasın qızı	248
Yeddi qardaş devin nağılı	249
Şah Abbas və qardaşlığı	251
Bəhlul Dənəndə	259
Şeytan iki dostun arasını vurur	262
Biləndər	264
Tənbəl qız	269
Axmaq kişinin nağılı	271
Molla Nəsrəddin, Bəhlulu-Dənəndə, Bağdadi-Xəlifə ..	276
Yalançı Molla	280
Mollanın kələyi	282
Molla Nəsrəddinin ölməyi	284
Molla və qırx lotubaşı	286
Musa peyğəmbər	288
Qaraçuxanın nağılı	290
Tülkü və ilan	292
Tülkü və qarğa	294
Qozun nağılı	294
Əsli ho	296
Hər yerdə bir ev tik	297

Altı ayda bir qarış, bir ayda altı qarış	298
Sünbüllərin söhbəti	299
Yalanlama	300
LƏTİFƏLƏR	
Molla Nəsrəddin lətifələri	
Örkənin altındadı	302
Mollanın evə qayıtması	302
İynəni saplayanda ucunu düymə	303
Doğa bilir, ölə bilmir?	303
Ala dana	304
İçində getməyin	304
Dünya qarış-quruşdu	304
Mindiyimi sanamamışam	305
Sən hələ burada gülürsən	306
İnanma	306
Biz Allaha borclu olunca	307
Deyəsən, işin düzəlir	309
Molla Nəsrəddin və qırx lotu	309
Cavanlıqda da bir zibil deyildin	310
Papağını da özüylə aparsın	310
Dur, qapını ört	310
Yalançı molla	311
Molla və kasıb oğlan	312
Bəhlul Danəndə lətifələri	
Bəhlulun məsləhəti	313
Arxaya bir şey at	314
Abdal Qasımın lətifələri	
İtmiş eşşək	315
Ağzı belə yer deyil?	315
Cinə dönmüş eşşək	316
Abdal Qasımın gəbəni aparması	317
Kurtka da mənimdi	318
Şahpələngin lətifələri	
Mən kora heyvan satmıram	318

Çist, üstündən bir də çist	319
Başındakı papağa bax	319
İngilis kişinin lətifələri	
Kirkirə.....	320
Geyişmə dərmanı.....	320
Ermənilərlə bağlı yaranan lətifələr	
Ölən sizdən olsun.....	321
Elə sən də ölsəydin, lap yaxşı olardı	322
Öz malın kimi ye	323
Bizim onda nişanamız var	324
Müxtəlif mövzulu lətifələr	
Teymurləng və dəllək	325
Mən hələ qarğamamışam.....	327
At suyu görür, su da atı.....	328
Arada tullanmaq da lazımdır	328
Mən ər gördüm?.....	328
Almağa öyrənib	329
Bir manat ver, birini də deyim.....	329
Kəsib sonra sayırlar	330
Həşdatdandı	330
Minmişdim ki, düşəm?	330
Piyan oldum.....	331
BAYATILAR, AĞILAR, VƏSFİ-HALLAR	332
LAYLALAR VƏ NAZLAMALAR	353
NEHRƏ, SAĞIN NƏĞMƏLƏRİ	355
SAYAÇI SÖZLƏRİ.....	357
SANAMALAR	358
ŞEİRLƏR	
Siçanla pişiyin deyişməsi	360
Koroğlunun sərt qalası.....	361
Gedən gəlmədi.....	361
Kaş vətəni bir də, Allah, görəydim.....	361

MAHNILAR	
Aman, nənə.....	363
Furqonçuyam, atım qara.....	364
Dəllək qızı.....	364
Gözəl oğlan, ver yaylığı.....	364
MƏRSİYƏLƏR	
Sübhənallah deyə-deyə.....	366
Bilin, mənəm.....	367
Ya Hüseyn.....	369
Ana.....	374
Qardaş.....	378
İNƏK ADLARI.....	382
TAPMACALAR.....	383
ATALAR SÖZLƏRİ VƏ MƏSƏLLƏR.....	388
ALQIŞLAR.....	389
OYUNLAR	
Toqqa-toqqa.....	391
Çilingağac.....	391
Mərə-mərə.....	392
Dirədöymə.....	392
Evcik-evcik.....	393
Gəlincik.....	393
MƏTNLƏRİN SÖYLƏYİCİLƏRİ HAQQINDA	
MƏLUMAT.....	394
SÖYLƏYİCİLƏR HAQQINDA ÜMUMİ MƏLUMAT ..	411

**Qarabağ: folklor da bir tarixdir, VII kitab (Xocavənd
rayonundan toplanmış folklor örnəkləri).**

Bakı, "Elm və təhsil", 2014.

Nəşriyyat direktoru:
Prof. Nadir Məmmədli

Nəşriyyat redaktoru:
Fil.ü.f.d.Səbinə İsayeva

Kompyuterdə yığan:
Zümrüd Orucova

Korrektor:
Elnarə Əmirli

Kompyuter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Aygün Balayeva

Kağız formatı: 70/100 1/16
Mətbəə kağızı: №1
Həcmi: 444 səh.
Tirajı: 350

Kitab AMEA Folklor İnstitutunun Redaksiya-nəşr
bölməsinin Kompyuter Mərkəzində yığılıb səhifələnmiş,
«Elm və təhsil» NPM-də hazır deopozitivlərdən
ofset üsulu ilə çar olunmuşdur.